ITALY

ONLINE CONFERENCE

"FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES"

INTERNATIONAL SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE

WWW.INTERONCONF.ORG

ISBN 978-955-3605-86-4

© Sp. z o. o. "CAN", 2023
© Authors, 2023

FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES: a collection scientific works of the International scientific conference (**13 May** 2023). Part 19 – 304p.

Chief editor: Candra zonyfar- PhD Universitas Buana Perjuangan Karawang, Indonesia
Sunmoon University, South Korea.

Editorial board:
Tone Roald, PhD Associate Professor of Psychology University of Copenhagen
Elin Eriksen Ødegaard, Professor, Western Norway University of Applied Sciences
Mariane Hedegaard, Professor Emerita, Copenhagen University, Denmark
Magnus Englander, PhD Associate Professor of Psychology Malmo University, Sweden
Paul Sullivan, PhD University of Bradford Bradford, United Kingdom
Mathias TraczykSøren, PhD
Thiesen Amanda, PhD
Nybroe Rohde, PhD

Languages of publication: Italy, dansk, English, русский, беларуская, limba română, uzbek,

The compilation consists of scientific researches of scientists, post-graduate students and students who participated International Scientific Conference " **FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES** ".

Gli atti della conferenza sono raccomandati per scienziati e insegnanti negli istituti di istruzione superiore. Possono essere utilizzati nell'istruzione, compreso il processo di insegnamento post-laurea, la preparazione per l'ottenimento di diplomi di laurea e master. La revisione di tutti gli articoli è stata effettuata da esperti, i materiali sono protetti dal diritto d'autore degli autori. Gli autori sono responsabili dei contenuti, dei risultati delle ricerche e degli errori.

TABLE OF CONTENTS	
Sattorberganova G.Q *TA'LIM TARAQQIYOTINI YUKSALTIRISHDA ZAMONAVIY PEDOGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O'RNI*	**8**
Бабаджанова Умида Баходировна *РЕАЛИЗАЦИЯ ТЕХНОЛОГИИ «ПЕРЕВЕРНУТЫЙ КЛАСС» НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА*	**11**
I.Yo'ldashev **Po'latova Shahnoza Ikromjon qizi** *O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA SAMARALI YO'NALTIRISH PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK, IJTIMOIY MUAMMO SIFATIDA*	**14**
Tohirova Shahribonu Rustamjon's daughter *REFORMS AND USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN OUR COUNTRY FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES*	**23**
Убайдуллаев Саидакбар Сайдалиевич **Алиназаров Нодирхан Насирханзода** *ПРИНЦИПЫ, ФОРМЫ И МЕТОДЫ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ*	**27**
Исломова Умида Шавкат кизи *СОРБЦИОННЫЕ ИСЛЕДОВАНИЕ ХЛОПЧАТОБУМАЖНЫХ ТКАНЕЙ*	**31**
Mamataliyeva Gulnoza Qarshiyevna *SHAXSNI O'RGANISH: IJTIMOIY PSIXOLOGIYA VA UNING DOLZARB MUAMMOLARI*	**34**
Исломова Умида Шавкат кизи *ИНТЕНСИФИКАЦИЯ ХЛОПЧАТОБУМАЖНЫХ ТКАНЕЙ ЩЕЛОЧНЫМ АГЕНТОМ*	**38**
Kalandarova Madina Baxadirovna **Bekchanova Muhayyo Razzaqberdi qizi** *TIBBIYOT XODIMLARIDA KASBIY ZO'RIQISH PROFILAKTIKASI*	**43**
Shermatov Shamshir Xusanovich **Raxmonov Baxtiyor Barnoyevich** **Tursunov Nodir Hamrayevich** *HAYDOVCHILAR VA PIYODALAR HARAKATINI TASHKIL ETISH*	**46**
Камбарова Шахноза Алихусейновна *ИЗУЧИТ КРИТИРЕИ КРАНИОФАСЦИАЛЬНОЙ ОБЛАСТИ ДЕТЕЙ С ВРОЖДЕННЫМИ РАСЩЕЛИНАМИ ГУБЫ НЕБА ПОСЛЕ ПРОВЕДЕННЫХ ОПЕРАТИВНЫХ МАНИПУЛЯЦИЙ И ПРЕДУГАДАТЬ ПОЯВЛЕНИЕ ВТОРИЧНЫХ ДЕФЕКТОВ*	**51**
Shukurova Nilufar Khaliyarovna *SOCIAL NETWORKS AS A SUBSTANTIAL COMPONENT PROMOTING POPULAR CULTURE*	**57**
Djuraev Akhmadjon Eshboevich *PHILOSOPHICAL ISSUES OF ENHANCEMENT OF ROAD SAFETY CULTURE IN THE MIND OF YOUTH*	**60**
Orifjonova Muxlisa Orifjon qizi *INGLIZ TILINI O'QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN VA*	**64**

METODLARDAN FOYDALANISH	
Mamatqulova F.A **Tojiddinova D.Y** *MODERN APPROACHES TO THE STUDY OF POLYSEMY IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES*	**67**
Abduraxmanova Zilola Yoqubjon qizi **Mamarajabov Yoqubjon Umedovich** *"NAVIGATING THE EVOLVING LANDSCAPE OF GLOBAL ENGLISH: EXPLORING ATTITUDES TOWARDS ENGLISH AND LANGUAGE REJECTION IN THE UNITED STATES"*	**71**
Ergashev Mukhammadjon Rakhmonovich **Jurayeva Nasibakhon Nodirjon qizi** *DISTRIBUTION OF DISCOURSE AND TEXT FROM THE POSITION OF INTEGRATION APPROACH*	**75**
Ravshanova Maktuba Ubaydullo kizi *DIGITAL ECONOMY AS ONE OF THE ELEMENTS OF THE NEW UZBEKISTAN*	**78**
Mashrabboyeva Dilnoza **Kabduraxmanova L.B** *O‘ZBEKISTON DAVLAT KONSERVATORIYASI*	**82**
Nosirova Dilfuza Nabievna *THE PLACE OF ENGLISH IN THE WORLD*	**85**
N. Soliyeva *FARZAND TA’LIM-TARBIYASIDA OILA VA MAKTAB HAMKORLIGINING AHAMIYATI*	**87**
Ахмедова Ф.А **Хабибуллина М.М** *ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕТОДА МИНИ-КОНФЕРЕНЦИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ МАТЕМАТИКИ*	**90**
Хушбоқова Нигора Ғайрат қизи *ХЎЖАЛИК ШИРКАТИ ВА ЖАМИЯТИ – ЮРИДИК ШАХС СИФАТИДА*	**93**
Хушбоқова Нигора Ғайрат қизи *ХУСУСИЙ КОРХОНАЛАР - ЮРИДИК ШАХС СИФАТИДА*	**102**
Raxmatova Muhayyo *TURKISTONDA 1937-1938-YILLARDA QATAG‘ON SIYOSATI VA UNING OQIBATLARI*	**110**
Yodgorova Nodira Turgunbayevna **Abduvosiyeva Mushtariy Ismoil kizi,** **Djumaniyazova Maxbuba Kadam kizi** *REPRODUCTIVE HEALTH OF TEENAGE GIRLS*	**117**
Orifjonova Zilola Rasuljonovna *BADIIY PSIXOLOGIZM TUSHUNCHASI VA UNING BADIIY ASARDAGI O’RNI*	**122**
Jo‘rayeva Sevara **B. Xaydarova** *SURXONDARYONING JANUBIY TUMANLARIDA TARQALGAN YOG‘OCH ZARARKUNANDALARINING BIOEKALOGIK XUSUSIYATLARI*	**126**

Шавкатжонов Мардон Зокиржон угли **Ташмухаммедова Дилдора Аскарбековна** *СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ БЮДЖЕТНОГО КОНТРОЛЯ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ*	**129**
Boymatova Yulduzxon Safarali qizi *BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA AXLOQIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHGA OID ILMIY FARAZLAR*	**133**
**Qozoqboyev Nurbek Sherqo`zi o`g`li** **Po'latova Munisa Abdunabi qizI** **Sobirova Muqaddas Botirovna** *LIZINNI OLINISHI VA QO`LLANILISHI*	**140**
Tosheva Dilbar Muzaffar kizi *FOLKLORE AND MODERN SPEECH PRACTICE*	**145**
Hamrayeva M *ILOVA KONSTRUKSIYA STRUKTUR-GRAMMATIK TURLARNING NUTQDA FUNKSIONAL QO‘LLANILISHI*	**148**
Meliko‘ziev R.Sh **Radjabova M.Sh** **Qurbonmurodov D.U** *AXBOROTLASHTIRISH RESURSLARI VA OBYEKTLARINING KIBERXAVFSIZGINI TA’MINLASHDA SINOV LABORATORIYALARINING AHAMIYATI*	**151**
Djalilova Karomat Rakhmanovna *EFFECTIVE METHODS OF EDUCATING PRIMARY CLASS STUDENTS OUTSIDE THE CLASSROOM AND SCHOOL*	**159**
Tolipov Izatullabek Abdulhoy o‘g‘li **Abramatova Mohichehra Abdurazzoq qizi** *AVTOMATIK TAHRIR DASTURLARIDA O‘ZBEKCHA MATN BILAN BOG‘LIQ MUAMMOLAR*	**163**
Baxriddinova Husnimohposhsho Nuriddin qizi *GIDROPONIKA ISSIQXONALARNING SAMARADORLIGI*	**166**
Gulhayo Safarova *PSIXOLOGNING OILADAGI SHAXSLARARO MUNOSABATLARGA TA’SIRI VA TARBIYAVIY AHAMIYATI*	**168**
Po‘latov M.S **Xasanov M.G** *“BOBURNOMA”- SAMARQAND TARIXINI O’RGANISHDA MUHIM MANBA*	**172**
Камалов Т.Т **Юнусова А.Б** **Туракулова Ё.Х** *ОЦЕНКА УРОВНЯ ГЛИКЕМИИ У ПАЦИЕНТОВ С САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ 2 ТИПА В ДИНАМИКЕ НАБЛЮДЕНИЯ ПОСЛЕ БАРИАТРИЧЕСКИХ ВМЕШАТЕЛЬСТВ*	**178**
Saukieva Gulnur *USE OF REFORMS IN OUR COUNTRY FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES*	**180**

Mamatsoliyev Jo’shqin **Nurmatova Sitora** *O’ZBEKISTONDA YANGI EKSTREMAL TURIZM TURLARNI JORIY ETISH TAKLIFLARI*	**184**
Zulfiqorov Umid **Nurmatova S.Sh** *MAMLAKATIMIZDA TURIZM SOHASINING SALOHIYATI (RAQAMLI KO`RSATKICHLAR ASOSIDA)*	**192**
Xoshimov Asadbek **Xasanova Nargiza** *O’ZBEKISTONDA KO’NGIL-OCHAR TURIZIMINING DOLZARB AHAMIYATI VA MUAMMOLAR*	**205**
Absurashidov Davlatbek Azamat o’g’li **Abdugapparov Fazliddin Alisher o’g’li** **Toirov Dilshod Ma’ruf o’g’li** **Nurmatova S.SH** *O’ZBEKISTONDAGI EKOLOGIK MANZILGOHLAR MAVJUDLIGI VA ULARGA SALBIY TASIR ETUVCHI OMILLAR, TADQIQOT OLIB BORISH,HAMDA MAVJUD MUOMOLARGA TAKLIFLAR BERISH*	**212**
Makhmudov Jaloliddin **Nurmatova Sitora** *O‘ZBEKISTON TURIZM INDUSTRIYASIDA MALAKALI KADRLAR TAYYORLASH VA RIVOJLANTIRISH UCHUN BERILGAN TAKLIFLAR*	**218**
Сатибалдиева Н.Р *СЕМЕЙНЫЙ НЕФРОТИЧЕСКИЙ СИНДРОМ*	**224**
Anorboyeva Ziyoda **Eshchanov Ruzumboy Abdullayevich** **Ataullayev Zakir Maksudovich** *DEVELOPMENT OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK SKILLS THROUGH CROCODILE CHEMISTRY COMPUTER PROGRAM*	**226**
Son of Sobirov Javakhir Khairulla *NATURAL GEOGRAPHICAL POSITION OF KHOREZM REGION*	**228**
Atabayeva M.R **Masharipov A.T** **Matniyazov U.A** *O’QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASH KO’NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDA KLASTER METODIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI*	**232**
Тошболтаева Нодира Иброхимжоновна **Усмонов Рахимжон Раҳмонали ўғли** *ТАЪЛИМДА ЎҚИТУВЧИ ФАОЛИЯТИНИНГ ПСИХОЛОГИК ЎРГАНИЛИШИ*	**237**
Тойирова Гулчехра Абдуманнон кизи **Умирзакова Наргиза Акмаловна** *ФИЛОСОФИЯ В МЕДИЦИНЕ*	**243**
Meyliyev To‘lqin Meyli o‘g‘li **Nazarov Oybek Abdulla o‘g‘li** **Salimov Muxriddin Muhammadi o‘g‘li** *METALLURGIYA XOMASHYO-MINERAL BAZASINING ZAMONAVIY AHVOLI*	**246**

M.A’zamova *ABU RAYHON BERUNIYNING ASARLARIDA TA’LIM-TARBIYA MASALALARI*	**251**
Mirzahamdamova Shohsanam Komiljon qizi **Axmadova Aziza Jahongir qizi** **Po‘latova Sevinch Vahobjon qizi** *BEGONA O‘TLAR VA ULARGA QARSHI KURASH, TUPROQ MUHITINING AHAMIYATI*	**256**
Orzimatov Jaxongir Tajaliyevich **Toshpo’latov Jo’rabek Otabek-o’g’li** *OQOVA SUVLARNI TABIIY YO'L BILAN TOZALASH USULLARI*	**260**
Xasanova Gulhayo Faxriddin qizi *MAKTABGACHA PEDAGOGIKA*	**263**
Xushvaqtov Jamshid Eshmurod o‘g‘li **Anvarbekov Islombek Anvarbek o‘g‘li** **Umarova Fotima Faxriddin qizi** *O‘RMON XO‘JALIGI SOHASINING AHAMIYATI VA BUGUNGI KUNDAGI O‘RNI*	**266**
Худойбердиева Жанона Рустамовна *ПЕДАГОГЛАРНИ УЗЛУКСИЗ КАСБИЙ РИВОЖЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА ИНДИВИДУАЛЛАШТИРИШ МАЗМУНИ*	**271**
Xudoyberdiyeva Janona Rustamovna *PEDAGOGLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHI VA MALAKA OSHIRISHNING ZAMONAVIY TALABLARI*	**273**
Ziyayev Jamshidbek Xurshidbek o`g`li *ISLOMIY SUG`URTA -TAKAFUL*	**276**
Arzikulova Holida Nazarovna *CONDITIONS FOR EFFECTIVE ORGANIZATION OF PRACTICAL LESSONS IN "NATURAL SCIENCES" LESSONS OF PRIMARY CLASS*	**282**
Орипов Элёр Шавкатович *ЭТНИК БИРЛИК ТАРАҚҚИЁТИДА АНЪАНАВИЙ ВА ЗАМОНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАР ДИАЛЕКТИКАСИНИНГ АҲАМИЯТИ*	**286**
Matyakubova Soxiba O‘rinboy qizi *TARIXCHILARNING ROSSIYA BOSQINIGA MUNOSABATI*	**296**
Yaxshibekova Gulhayo Ravshan qizi **Abdusalomova Nozima Abdullajon qizi** *MEDICINAL COMMON SEED- ACORUS CALAMUS*	**299**
G'ofurova Malika G'ayratovna *MATEMATIKA FANINI O‘RGANISHDAGI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR*	**302**
А.Ф. Сайдуллаев **И.Х. Салимов** **К.И. Махмудова** *ВЫЯВЛЕНИЕ КРОЛИКОВ-ПАСТРЕЛЛАНОСИТЕЛЕЙ*	**305**

TA’LIM TARAQQIYOTINI YUKSALTIRISHDA ZAMONAVIY PEDOGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O’RNI

Sattorberganova G.Q
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti Nukus

Annotatsiya: *Ushbu maqola ta’lim tizimida o‘quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishda ta’lim texnologiyasining ahamiyati to‘g‘risida fikrlar bayon etilgan. Dars jarayonida ta’lim texnologiyalarini qo‘llash natijasida o‘quvchilarning intellektual salohiyati va ilmiy-nazariy bilimi yanada mustahkamlanadi. Shuning bilan birgalikda, ta’limda axborot va kommunikatsiya texnologiyalar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni yanada boyitish, takomillashtirishga olib keladi.*

Kalit so’zlar: *Ta’lim, smart ta’lim, axborot texnologiyalari, internet, xorijiy tajribalar, intellektual salohiyat*

Hozirgi kunda talim tizimida jahon tajribasini o’rganish, tahlil qilish, bizga mos jihatlarni talim tizimiga to’g’ri tadbiq qilish bizdagi talim tizimini jahon standartlar darajasiga olib chiqish uchun juda zarur. Ta’lim sohasi jadallik bilan rivojlanib, o’zgarib borayotgan global dunyoning tarkibiy qismi sifatida jamiyatda bo’layotgan barcha o’zgarishlarni hisobga olishi, ana shu asosda o’z tuzilishi va faoliyat mazmunini o’zgartirishi zaruriyatdir. Bu borada dunyoning yetakchi davlatlari talim tizimi tajribasini o’rganish, ularni tahlil qilish va tadbiq qilish lozim. Oliy talimning asosiy maqsadi zamon talablariga javob bera oladigan malakali, raqobatbardosh, yuksak bilimli, oily ta’lim muassasi talablariga o’zi tanlagan yo’nalishi yuzasidan talabga javob beraoladigan respublikaning ilm-fan, madaniyat, iqtisod, ijtimoiy sohalarini rivojlantirishda o’z hissasini qo’shadigan,mustaqil fikirlaydigan,uksak ma’naviyatga bo’lgan yuqori salohiyatli mutahasislarni tayyorlashdir. Oliy ta’lim tizimi quyidagicha tuzilgan: xususiy yoki davlat qaramog’ida ekanligidan qa’tiy nazar ta’limiy hamda kasbga tayyorlash dasturlarini davlat ta’lim standarti asosida tadbiq etuvchi oily ta’lim muassasalari. Oliy ta’limni rivojlanishiga zarur bo’lgan ilmiy-tadqiqot ishlarini olib boruvchi ilmiy-tadqiqot institutlari. Davlat tomonidan ta’limni boshqaruvchi idoralar shuningdek, ularga qarashli bo’lgan korxona, tashkilot va muassasalar. Ta’lim taraqqiyotini yuksaltirishda zamonaviy pedogogik texnologiyalardan foydalanishning o’rni va ahamiyatiga toxtaydigan bo’lsak Barkamol avlod, komil insonni tarbiyalash bu jamiyatimiz oldida turgan eng muhim, muqaddas vazifadir. Bu muammoni bajarmasdan na iqtisodiy, na ijtimoiy va manaviy sohada qo’yilgan maqsadlarga erishib bo’lmasligini chuqur anglagan mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyayev islohotlarni yanada rivojlantirish maktab va oliygohlardagi o’qishlarni jahon davlatlari singari olib borish tug’risida bir qancha farmon va qarorlar imzolagan. Mamlakatimizda uzluksiz ta’lim tizimini isloh qilinishi, ya’ni ta’lim standartlari asosida ta’lim va tarbiya jarayonini qayta tashkil etishga kirishilgan bir paytda o’qituvchi faoliyatiga, uning pedogogik mahoratiga alohida e’tibor berilmoqda, chunki aynan

o’qituvchi murabbiygina barkamol avlod bunyodkori sanaladi. Ta’lim to’g’risidagi qonun va Kadrlar tayyorlash Milliy dasturida qayd etilgan tamoillardan biri yoshlar orasidagi qobilyatli va istedodlilarni aniqlash va ularning har tamonlama kamol topishini ta’minlash hisoblanadi. Talim tizimining barcha bosqichlarida yoshlarning ijodiy istedodlarini rivojlantirishga katta e’tibor qaratish lozim o’qituvchilarning asosiy vazifalaridan biri yoshlarning tashabbuslar innovatsion g’oya va fikirlarni, istedod va iqtidorini o’z vaqtida ko’ra olish va uni ro’yobga chiqarish uchun ko’maklashishdan iboratdir. Yoshlardan tashkilotchilik qobilyati va boshqaruv mahoratini rivojlantirish orqali yuksak manaviyatli yetakchi yoshlarni tarbiyalash, ularni mamlakatimiz taraqqiyoti va uning istiqboli uchun yo’naltirish talab etiladi. O’qituvchining so’ngi paytlarda oliygohlarda keng joriy qilinayotgan innovatsion texnologiyalarni qo’llash muammolari va uni hal etish istiqbollari dolzarb muammoga aylanmoqda. Buning sababi shuki, pedogogik faoliyatiga xos bo’gan kasbiy bilimiga ega bo’lishi, mustaqil pedogogik faoliyatiga va ijtimoiy munosabatlarga, shu jumladan pedogogik jamoa tarkibida ham tayyorlash va moslashtirish kerak. Kasbga yo’naltirib o’qitishda innovatsion texnologiyalarni qo’llash, yaratish va ularni boshqarish, orqali ta’lim va tarbiyaning bugungi dolzarb vazifalarni hal qilib beradi. Shu boisdan ham pedogogik innovatsiyalarni izlab toppish, o’rganish tahlil qilish orqali eng ko’p samara beradiganlarni tanlab olish va ularni amaliyotga qo’llash tartibini belgilash maqsadga muvofiqdir. Shuning uchun o’qituvchi talabani faollashtiradigan, o’zi va o’rganuvchi uchun qulay bo’lgan yo’llarni usul va uslublar,o’qitish shakillari va vositalarni izlaydi, ularni takomillashtiradi. Hozirgi kunda bu tizimni yaratish yo’lida bir qator izlanishlar, sayharakatlar olib borilmoqda. Innovatsiyalar dolzarb ahamiyatga ega bo’lib,bir tizimda shakillangan yangicha yondashuvlardir. Ular tashabbuslar va yangiliklar asosida tug’ulib ta’lim mazmuni rivoji uchun istiqbolli hisoblanadi, shuningdek, umuman ta’lim tizimi rivojiga ham ijobiy tasir ko’rsatadi. Interfaollik ta’lim berish sohasida umuman yangi hodisa,bunga binoan ta’lim beruvchi: o’qituvchi, boshqa talabalar, ma’muriyat bilan faqat shaxsiy uchrashuv yo’li bilan emas, balki ta’lim jarayonining barcha subektlari bilan faol o’zaro harakat qilishi mumkin; multimediali obyektlarni tahlil etish jarayonida ularning mazmuni, shakli, o’lchovi va rangini o’zgaruvchan boshqarish,ularni har tomonlama ko’rib chiqish,shunga o’xshash boshqa harakatlarni bajarishni, eng ko’p ko’rgazmalilikga erishishda to’xtatish va xohlagan joyida yana ishga tushirishi mumkin. Interfaollik daraja qancha yuqori bo’lsa,ta’lim berish jarayoni shuncha natijali bo’ladi.O’qitish vaziyatning dolzarbligi: Eng ko’p tarqalgan va xususiyatga ega bo’lgan ta’lim usullari quyidagilar hisoblanadi: suhbat, bahs, o’yin, keys-study, loyihalar usuli, muammoli usul, aqliy hujum va boshqalar hisoblanadi.Smart-texnologiyasi o’quvchilarni tajribalar o’tkazish, modellarni konstruktsiyalash, musiqa va filmlarni mustaqil yaratish, o’z g’oyalarini amalga oshirish va mahsulot yaratishni rag’batlantiradi. O’qitishga bunday yondashuv bolalarga nazariy bilim va amaliy ko’nikmalarini samarali rivojlantirish imkonini beradi. O’quvchilarning ijodkorligini oshiradi, yuqori malakali, zamon talabiga mos kadrlar tayyorlashda mustahkam poydevor bo’ladi. Smart texnologiyalarni kelajakda mamlakatimiz ta’lim tizimiga joriy etish bo’yicha quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq

bo’ladi:texnologik yangilanishga ajratilgan vaqt ham juda oz qoldi (2020-2025 yillar). Shu bois “tezkor start” usulini qo’llash, ya’ni smart education ta’lim muhiti talablarini o’rganib chiqish va mamlakatimiz ta’lim tizimiga joriy etishni tezlashtirish; respublikamizda turli fanlardan elektron resurslarni dunyo andozalariga mos,va boshqa davlatlar bilan hamkorlikda umumiy ta’lim muhitiga moslab yaratish; dunyo bo’yicha yaratilgan boshqa ochiq resurslarni qayta yaratmasdan, ularning eng maqbullarini tarjima qilish va moslashtirish hamda ta’lim jarayoniga joriy qilish;ta’lim muassalarini Smart education ta’lim muhiti texnik vositalari bilan ta’minlashni jadallashtirish. Bundan ko’rinib turibdiki oliy ta’limda tubdan o’zgarishlar bo’lmoqda, sababi inovatsion texnologiyalar asri biz yoshlarni o’qishga undamoqda. Asosan smart ta’lim asosida olib borilayotgan ta’lim yo’nalishlari ko’paymoqda. Chet ellik professorlardan olinayotgan tajribalar o’qituvchi pedagog professorlarga juda katta ahamiyat kasb etdi.

ADABIYOTLAR:

1. Ашурова Х.Х. (2018). Направления организации дистанционного образования в высших учебных заведениях Узбекистана. Theoretical&Applied Science. № 9 (65). С. 365-369.

2. Баратов Р.У., Раматов Ж.С. (2018). Новый подход подготовки кадров с высшим образованием в Узбекистане: перспектива и инновации. Theoretical&Applied Science. № 4 (60). С. 89-91.

3. Постановление Президента от 05.06.2018 г. № ПП–3775 «О дополнительных мерах по повышению качества образования в высших образовательных учреждениях и обеспечению их активного участия в осуществляемых в стране широкомасштабных реформах», 05.06.2018г., (2018). http://www.uza.uz/ru

4. Djalilov, A., Sobirov, E., Nazarov, O., Urolov, S., & Gayipov, I. (2023, March). Study on automatic water level detection process using ultrasonic sensor. In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science (Vol. 1142, No. 1, p. 012020). IOP Publishing.

5. Djalilov, A. U., Gayipov, I. K., Kenesbaev, R. K., Abdunabiyev, Z., Saidov, A., & axmedov, m. (2022). Development of automated intelligent drip irrigation system. Galaxy international interdisciplinary research Journal, 10(5), 828-841.

6. Сатторберганова, Г. К. (2022). О Дальнейшем Совершенствовании Качества Системы Высшего Образования В Республике Узбекистан. Miasto Przyszłości, 29, 3-5.

7. Сатторберганова, Г. К. (2022). Научно-методические основы автоматического контроля электрофизических параметров сыпучих материалов. Innovative achievements in science 2022, 2(13), 21-24.

8. Abubakirov, A. B., Tanatarovb, R. J., Kurbaniyazovc, T. U., & Kuatovad, S. B. (2021). Intellectual Grid Modulation and Monitoring. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education Vol, 12(2), 1054-1058.

РЕАЛИЗАЦИЯ ТЕХНОЛОГИИ «ПЕРЕВЕРНУТЫЙ КЛАСС» НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Бабаджанова Умида Баходировна
Ургенчский филиал ТМА, заведующий кафедрой “Английский язык”, доцент.

Аннотация: *В данной статье анализирует состояние преподавания английского языка в системе среднего общего, среднего специального и профессионального образования РУз, онлайн платформы и инструменты для реализации модели «Перевернутый класс» на уроках английского языка, а также алгоритм интеграции «Перевернутый класс» в образовательный процесс.*

Ключевые слова: *требования современного ФГОС, УУД (универсальные учебные действия), педагогические технологии, самостоятельная работа учащихся, мотивация к изучению иностранного языка в школе, традиционное и смешанное обучение,икт в обучении английскому языку, модель "перевернутый класс".*

В настоящее время в Республике Узбекистан большое внимание уделяется совершенствованию системы национального образования. В рамках реализации Закона Республики Узбекистан «Об образовании» и Национальной программы подготовки кадров в стране создана комплексная система образования, направленная на формирование высокообразованного подрастающего поколения, способного интегрироваться в мировое сообщество. Новые подходы к образованию вызывают повышенный интерес к проблемам обучения языкам, так как язык является важнейшим фактором развития личности.

В стране проводится большая работа по созданию и разработке новых учебно-методических материалов для обучения иностранным языкам в системе непрерывного образования Республики Узбекистан с учетом международных стандартов. Для выполнения всех требований, установленных Государственным образовательным стандартом, необходима современная методика обучения с использованием новых педагогических технологий. В содержание обучения уровня B1 в общеобразовательных учреждениях входит лексика, связанная с таким речевым материалом, как бытовая, социальная, учебная, социокультурная и профессиональная лексика.

Цель обучения иностранному языку в общеобразовательной школе, среднем специальном и профессиональном образовании по программе - дать возможность учащимся непосредственно общаться с носителями языка в наиболее распространенных ситуациях повседневного общения и читать простые аутентичные тексты для понимания информации о стране изучаемого языка, культуре и образе

жизни. Это предполагает достижение учащимися уровня B1 минимально достаточного уровня коммуникативной компетентности.

Одним из шагов реформирования системы образования стало признание важности владения иностранными языками. В прошлом английский язык преподавался в большинстве средних школ Узбекистана с 5-го класса. В настоящее время английский язык преподается с 1-го класса во всех общеобразовательных школах. По окончании 9 и 11 классов выпускник школы должен свободно владеть английским языком на уровне A2 и B1 соответственно. Выпускники академических лицеев и профессиональных колледжей должны получить уровень B1 (см. табл.2). Государственный образовательный стандарт обучения иностранным языкам для всех уровней образования включает в себя:

цель и задачи изучения предмета;

содержание обучения иностранным языкам;

требования к обязательному уровню владения языком для выпускников образовательных учреждений всех уровней образования.

Наблюдения за школами в Узбекистане показывают, что очень мало учителей английского языка в школе используют коммуникативную методику, а преподают в контексте классической парадигмы «учитель-учебник-ученик». Школьные учителя берут на себя полный контроль над классом и играют лидирующую роль. Учителя часто переключаются с узбекского/русского языка на английский, чтобы учащиеся могли понять концепцию. На большинстве занятий учителя используют метод грамматического перевода, при котором учителя и ученики читают текст построчно и переводят его между узбекским/русским и английским языками.

Многие учителя в школьной системе уделяют больше внимания преподаванию грамматических тем, а не развитию разговорных навыков. Сегодня основная цель обучения иностранному языку − научиться общаться, понимать другого участника общения, правильно реагировать на его высказывание. Поэтому диалогическое общение должно быть частью каждого урока, что дает учащимся возможность практиковать разговорную речь, исходя из темы урока. Это делает их активными участниками учебного процесса и повышает мотивацию в изучении английского языка.

Было изучено несколько типовых программ по предмету «Иностранный язык», разработанных для академических лицеев и профессиональных колледжей. Количество часов изучения английского языка увеличено с 180 до 250 часов в стандартном учебном плане. Учебная программа по предмету «Иностранный язык» для академических лицеев и профессиональных колледжей была утверждена в 2013 году Министерством высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан. Программа состоит из введения, основной части, которая включает в себя учебный план, принципы курса и требования к студентам, изучающим данный

предмет, принципы преподавания английского языка для определенных целей, содержание обучения, систему контроля и критерии оценки знания иностранного языка.

Считается, что качество обучения иностранным языкам зависит не только от методов обучения, но и от содержания программ, учебников, учебных пособий и учебно-методических материалов. Учащиеся, изучающие английский язык, должны уметь слушать и понимать тексты по своей основной специальности и выполнять задания на аудирование, понимать тексты для повседневного и профессионального общения, писать простые связные тексты на знакомые или интересные темы, используя простую грамматическую структуру. Помимо этого, они должны говорить на основе прослушанного или прочитанного текста в форме диалога или монолога. Программа направлена на развитие у студентов языковой компетенции, предполагающей использование языкового материала (фонетика, лексика, грамматика) и овладение речевой деятельностью (аудирование, говорение, чтение и письмо) в объеме, достаточном для общения с представителями англоязычных культур. Она также направлена на развитие социолингвистической (речевой) компетенции, которая позволяет учащемуся выбирать желаемую языковую форму, способ выражения в зависимости от ситуации, коммуникативных целей и намерений говорящего. В программе указывается тематика аудиторных занятий, количество часов, методы организации и проведения рейтинговой системы оценки знаний учащихся и приводится перечень учебников и методических пособий по предмету.

Стоит отметить, что программа учитывает требования CEFR и принципы обучения английскому языку для определенных целей или языка специальности. Программа направлена на обучение грамматическим понятиям, структурам и категориям, которые составляют основу грамматики с применением коммуникативного и контекстуального подхода.

ЛИТЕРАТУРЫ:

1.Андреева Н.В., Рождественская Л.В., Ярмахов Б.Б. Шаг школы к смешанному обучению. Рыбаков фонд, Открытая школа.– Москва, 2016.–18с.

2.Велединская С.Б., Дорофеева М.Ю. Смешанное обучение: секреты эффективности // Высшее образование сегодня, 2014. – № 8. – С. 8-13;

3.Sapaeva, D. (2020). Linguistic peculiarities of medical terminology.

4.llen E., Seaman J., Garrett R. Blending In: The Extent and Promise of Blended Education in the United States. -I. Sloan-C™, 2007. – 35 p.

O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA SAMARALI YO‘NALTIRISH PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK, IJTIMOIY MUAMMO SIFATIDA

Ilmiy rahbari: **I.Yo‘ldashev**
PhD, dotsent. Farg‘ona davlat universiteti jismoniy madaniyat fakulteti dekani
Po‘latova Shahnoza Ikromjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti magistratura bo‘limi jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlar nazariyasi 2-kurs 21.02 guruh magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqola jismoniy tarbiya o‘qituvchilari umumta’lim maktablarda o’quvchilarini sport, chiniqish, jismoniy mashqlarni to’g’ri bajarilishinigina emas, balki insoniy fazilatlar ya’ni diqqat, e’tiborlilik, intizom, iroda, maqsadga intilish, qiyinchiliklarni yengishga qat’iyatlilik va boshqalarni tarbiyalashni talab qilinishi haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so‘zlar: *sport, bilim, malaka, ko’nikma, jismoniy tarbiya, pedagogika, psixologiya, insoniy fazilatlar, qobiliyat, mutaxassis.*

KIRISH

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgan dastlabki kundanoq barcha sohalarda yetuk va malakali kadrlarni tayyorlash, ularni ishlab chiqarish, fan, ta’lim va turli sohalarga yo‘naltirish davlatimizning asosiy maqsadlaridan biri etib belgilandi. Ushbu buyuk maqsadga erishishda asosiy e’tibor yosh avlodni barkamol, ma’naviy va jismonan sog‘lom, yuqori malakali kasb egasi qilib tarbiyalashga qaratilganligi sohaning qanchalik muhim ekanligini yana bir karra ko‘rsatib berdi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan taklif etilgan va Respublikamizda izchil amalga oshirib borilayotgan Kadrlar tayyorlash milliy dasturi bugungi kunda jahon miqyosida keng e’tirof etilmoqda va o‘zining natijalarini bermoqda. Biroq, qayd etilgan yutuqlar bilan birga, kasbiy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish uchun to‘laqonli xizmat qilmayotgan sohalar ham mavjud. Jumladan, o‘quvchilarning kasbiy bilim va ko‘nikmalarini dars jarayonida shakllantirishga bir qadar e’tibor qaratilayotgan bir davrda, darsdan tashqari mashg‘ulotlarni tashkil qilishda tizimlilik, maqsadga yo‘naltirilganlik yetarlicha o‘z aksini topmay kelmoqda.

Mazkur muammo uzoq yillar davomida pedagog olimlar tomonidan Respublikamiz va xorijda keng tadqiq etilgan. Jumladan, A.Bespalov, S.Vulfson, E.Klimov, N.Kuzmina, YU.Tyushev, I.SHarshov, YU.Vasilev, A.Dikunov, V.Kabachkov, S.Solodkov, L.Lubisheva, S.Boltaboev, O‘.Tolipov, K.Davletov, R.Jo‘raev, SH.SHaripov, H.Rashidov, SH.Ergashev, P.Xolmatov, YA.Haydarov, R.Asamova, R.G‘oziev, D.Arziqulov, T.Usmonxo‘jaev, R.Salamov, SH.Xonkeldiev, A.Abdullaev, R.Qudratov, R.Rasulov, M.Yunusova va boshqalar o‘z ilmiy tadqiqot ishlarida kasbga yo‘naltirish, o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlarini shakllantirish, kasbga yo‘naltirishning pedagogik, psixologik va ijtimoiy muammolari, darsdan tashqari jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini tashkil qilish va boshqarish, jismoniy tarbiya o‘qituvchisining o‘ziga xos xususiyatlari kabi masalalarini yoritganlar. Shuningdek,

bu sohadagi mavjud masalalarni hal qilish, maktab o‘quvchilarining kasbga yo‘naltirish jarayonida kasblar bo‘yicha ularda ko‘nikma va malakalarni tarkib toptirish yo‘llarini yoritib bergan. K.Davlatov va V.A.Chichkovlarning o‘quvchilarni kasb tanlashga yo‘llash nomli metodik qo‘llanmasida to‘garak mashg‘uloti, sayohat, uchrashuv, kasbga yo‘naltiruvchi kechalar kabilarni uyushtirish va o‘tkazish yo‘llarini yoritganlar.

P.Xolmatov esa o‘zining ilmiy izlanishlarida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘llashda darsdan va maktabdan tashqari mashg‘ulotlarning ahamiyati kattaligi haqida fikr yuritib, darsdan tashqari mashg‘ulotlar jarayonida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘llash texnologiyasini tavsiya etgan. Olim ilmiy izlanishda, asosan, ekskursiya, to‘garak mashg‘ulotlari hamda kasb kechalarining ahamiyatiga o‘z e’tiborini qaratgan.

Respublikamiz ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlardan kelib chiqqan holda qo‘yilgan talablar yosh avlodni kasbga yo‘naltirishning ilmiy va amaliy muammolari yechimini topishga qaratilgan tadqiqotlar faollashuviga sabab bo‘ldi. Bu boradagi tadqiqotlarda yosh avlodni kasb tanlashga tayyorlashning amaliy yechimini topishga qaratilgan quyidagi asosiy yo‘nalishlarini qayd etish mumkin:
- o‘quvchilarni mavjud kasblar bo‘yicha tushuncha olishiga yordam beruvchi hamda o‘z individual imkoniyatlarini haqqoniy baholay olish ko‘nikmalari zarur darajasini ta’minlovchi kasbiy axborotlar tizimini yaratish;
- o‘quvchilarning kasb-hunar tanlashiga yordam berish maqsadida shaxsni o‘rganishning tashxis metodlarini ishlab chiqish;

- yoshlarga kasbiy maslahatlar berishning nazariy va metodik asoslarini yaratish;

- kasb tanlashning ijtimoiy ahamiyatli mayllarini asoslash;

- umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘quvchilarni kasb tanlashga yo‘llashning vosita va yo‘llarini aniqlash;

- bitiruvchi sinf o‘quvchilarini kasb tanlashga erkin yo‘naltirishning mazmuni, shakl va metodlarini belgilash;

- O‘zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy modelini amaliyotga tadbiq etish sharoitida o‘quvchilarni kasb tanlashga yo‘llashning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash;

- alohida olingan hududiy markazlarda yoshlarni kasb tanlashga yo‘llash ishini boshqarish xususiyatlarini belgilab berish talab etiladi.

Biroq, bizgacha mavjud bo‘lgan tadqiqotlarda muayyan natijalar olingan bo‘lsada, bugungi kunda kasb-hunar tanlashga yo‘llash ishlarining asosiy maqsadi- har bir o‘quvchining kasb tanlashda shaxsiy sifatlari, qiziqish, qobiliyat, moyilliklarini uyg‘unlashtirish va jamiyat talablariga hamda kasb talablariga mos keluvchi sohani ongli ravishda tanlash ko‘nikmalarini shakllantirish muammosi hal etilmagan. Mazkur muammoni quyida yanada kengroq ko‘rishimiz mumkin:

1) kasb tanlayotgan o‘quvchilarga individual hamda tabaqalashtirilgan yondoshuv joriy etilmayapti;

2) ko‘p hollarda olib borilayotgan tadqiqotlarda asosan so‘zlashuv metodidan foydalanib ish olib borilmoqda;

3) o‘quvchilarni qiziqtirgan yoki tanlagan kasbining xususiyatlari bilan bevosita tanishishi uchun keng imkoniyat yaratilmayapti.

4) umumta’lim maktablarda o‘quvchilarni ma’lum bir kasbga yo‘naltirishda ma’naviy-ma’rifiy hamda sport tadbirlaridan foydalanib soha vakillarini jalb qilish, o‘quvchilarni qiziqtirish kabi ishlar tizimli yo‘lga qo‘yilmagan.

Bir qator olimlarning tajriba-sinov ishlari natijalari shuni ko‘rsatadiki, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida jismoniy tarbiya darslarini o‘tish vaqtida amaliy harakatlarni bajarish mobaynida o‘quvchilarning amaliy topshiriqlarni bajarishlari natijasida qaysi kasblarga nisbatan qiziqishlari, qobiliyatlari va moyilliklari borligini aniqlasa bo‘lar ekan. O‘quvchilarni kasb-hunarga samarali yo‘llash ishlarini uyushtirishda sinf rahbari, maktab psixologi, o‘quvchilarni kasbga yo‘naltiruvchi mutaxassis (o‘qituvchi) hamda jismoniy tarbiya fani o‘qituvchisi asosiy bo‘g‘in hisoblanadi. Albatta, u o‘z faoliyatini dastlab Davlat ta’lim standartlari (DTS) asosida olib borishi talab etiladi. Ushbu hujjatlarda maktabdagi jismoniy tarbiyaning maqsad va vazifalari izchil ta’riflanib, jismoniy tarbiya va sportga bo‘lgan qiziqishni shakllantirish, o‘quvchilarni jismoniy sifatlarini yanada rivojlantirish, sog‘lom turmush tarzi bo‘yicha tushunchalar berish, jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘ullanish jarayonida ularda ko‘nikma va malakalarni hosil qilish va rivojlantirish ongli tarzda kasb tanlash hamda boshlang‘ich tushunchalar olishga undashdan iboratligi ta’kidlangan.

Yevropa mamalakatlarida kasbiy tegishlilik ikki tushuncha yordamida ochib beriladi: occupation (mashg‘ulot, yoki kasb) va profession-ishni tashkil qilish shakli, mehnat yo‘nalishi turi. Shunday qilib, kasbning ta’riflariga asoslanib kasblarning tasniflash modellari tuziladi. Bugungi kunda mamlakatimizda kasblar tasniflagichi aniq yillar mobaynida talab va taklifdan kelib chiqqan holda ishlab chiqiladi va shu tasniflagichga asosan ta’lim muassasalari o‘quvchilarni qabul qiladilar. Sohaga tegishli bo‘lgan olimlarning olib borgan tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, psixologik-pedagogik nuqtai nazardan qaralganda kasbiy o‘z-o‘zini belgilash jarayoniga ta’sir etuvchi omillarning 4 ta guruhi farqlanadi. [1]

Birinchidan, ijtimoiy-iqtisodiy omillar. O‘z rivojlanishining turli bosqichlarida hayotga kirib kelayotgan jamiyat yoshlariga o‘z kuchini sarf etish uchun turli sohalarni taklif etadi. Bu birinchi galda, kasblar sektori, ularning o‘zgarishi va rivojlanishi istiqbollari, jamiyatning u yoki bu mutaxassislarga ehtiyojiga taalluqli.

Ikkinchi guruhga ijtimoiy-psixologik omillarni kiritish mumkin. Bu eng avvalo, insonning maktab ta’limigacha va undan so‘ng o‘sadigan va tarbiyalanadigan ijtimoiy muhitdan iboratdir.

Uchinchi guruhni asl psixologik omillar tashkil etadi. Bu shaxsiy qiziqishlar va moyilliklar, umumiy va maxsus qobiliyatlar, aqliy va shaxsiy rivojlanish darajasi, xotira, diqqat, motorika va shu kabi xususiyatlar hisoblanadi.

[1] Ш.Неъматов, Ў.Тоҳиров, Г.Ядгарова, Н.Ташбаев. Ўқувчиларни касб-ҳунарга йўналтириш орқали умумий ўрта ва ўрта махсус касб-ҳунар таълими узвийлигини таъминлашнинг назарий методологик асослари. Тошкент, Қори Ниёзий нашриёти, 2015 й.

To‘rtinchi guruh ham o‘quvchining individual–psixofiziologik xususiyatlaridan iborat. Ular psixik jarayonlar kechishining dinamik tavsiflarini belgilaydi va faoliyatning ma’lum ko‘rinishlarini bajarishga ko‘ra moslashuvchi yoki uni qiyinlashtiruvchi turli temperamentlar ko‘rinishida namoyon bo‘ladi.

O‘quvchilarni kasb-hunarga samarali yo‘naltirish jarayoniga ta’sir etuvchi psixologik omillar G.T.Yadgarova, Y.M.Asadov, A.Zakirovlarning ilmiy ishlarida aks etgan. H.F.Rashidov va U.B.Turdubekovning ishlarida kasbga yo‘naltirishning samarali tizimini yaratishda bir qator iqtisodiy jarayonlarni ham tadqiq etish lozimligi ta’kidlab o‘tilgan.[2] Chunki kasbga yo‘naltirish va kasb tanlash ma’lum ma’noda iqtisodiyotga aloqador bo‘lgan jarayondir. Aniqrog‘i, kasbga yo‘naltirish tizimi faoliyatining yakuniy natijasida ma’lum bir kasb tanlanadi va bu tanlangan kasbning ro‘yobga chiqishi iqtisodiy jarayon bilan bevosita aloqadordir.

T.K.Kovalenok, K.Davlatov, O.Qo‘ysinov va boshqalarning ishlari umumiy o‘rta ta’lim fanlarini o‘qitishda kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini olib borishning metodik asoslariga bag‘ishlangan.[3] Bunda kasb-hunarga yo‘naltirishning diagnostik va tarbiyaviy konsepsiyalari keng tarqalganligi e’tirof etilgan. Birinchi konsepsiya bo‘yicha kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy maqsadi o‘quvchilardagi qobiliyatlar va boshqa psixologik xususiyatlarni aniqlashdan iborat bo‘lib, bu xususiyatlarning rivojlanish darajasi kelajakdagi kasbiy faoliyatning muvaffaqiyatini ta’minlab beradi.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarini kasb-hunar tanlashga yo‘naltirishning samaradorligini oshirish masalalari P.T.Magzumov, M.I.Vorobev, E.T.CHoriev, V.P.Bondarev, N.T.Voronin, N.N.Zaxarov, S.S.Grishpun, E.A.Klimov, V.N.Koshelev, A.D.Sazonov, V.F.Saxarov, A.P.Seytshev, G.A.Umanov hamda S.N.Chistyakovalar tomonidan ishlab chiqilgan.

Pedagogika nazariyasi va amaliyotida ijtimoiy foydali mehnat va kasb-hunar tanlashga yo‘naltirish ishlarining o‘zaro uzviyligi masalalari P.R.Atutov, A.I.Vorobev, R.H.Jo‘raev, P.T.Magzumov. U.Nishonaliev, I.T.CHoriev, O‘.Q.Tolipov, SH.S.SHaripov va boshqalar tomonidan o‘rganilgan.

Ta’limning globallashuvi sharoitida o‘quv va tarbiya jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha muayyan tajribalar to‘plangan va bir qator izlanishlar, ishlar olib borilgan. P.Bespalko, N.F.Talizina, M.T.Gromova, T.S.Nazarova, N.Saidahmedov, M.Ochilov, J.G‘.Yo‘ldoshev, S.A.Usmonov, S.G‘ulomovlarning ishlari shular jumlasidandir. Muammoga doir manbalarning tahlili umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish, ularda kasbiy tafakkurni shakllantirish borasida tashkil etilayotgan pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishning quyidagi muammolari mavjud ekanligini ko‘rsatdi:

[2] Ядгарова Г.Т. Ўқувчиларни касб-ҳунарга йўналтириш жараёнига таъсир этувчи омиллар. – Т.: Мактаб ва ҳаёт, 2006.

[3] Шарипов Ш., К.Давлатов, Г.Насриддинова. Касб танлашга йўллашнинг илмий–педагогик асослари. Ўқув қўлланма. –Т.: ОЎМТВ, 2008.

- Respublikamizda bozor munosabatlari qaror topayotgan hamda ishlab chiqarish infratuzilmasida muhim o‘zgarishlar sodir bo‘layotgan hozirgi sharoitda ijtimoiy ehtiyoj va talablarga muvofiq umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish hamda ularda kasbiy tafakkurni shakllantirish borasida tashkiliy-pedagogik faoliyatning muvofiqlashtirilmaganligi;

- umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarida kasbiy tafakkurni shakllantirish bo‘yicha o‘qituvchilar faoliyatini tashkil etishning nazariy va amaliy asoslari ishlab chiqilmaganligi;

- o‘quvchilarda kasbiy tafakkurni shakllantirish jarayonlariga tizimli yondoshuv va milliy hududiy yondoshuvlarning tadbiq etilmaganligi;

- oila, mahalla, uzluksiz ta’lim tizimi, keng jamoatchilik, tashxis markazlari, mutasaddi tashkilotlar, ishlab chiqarish korxonalari, Kamolot yoshlar ijtimoiy harakati bo‘limlari, o‘quv va biznes markazlari o‘rtasidagi o‘quvchilarni kasb-hunarga yunaltirish yo‘lida o‘zaro hamkorlik faoliyatining keng ko‘lamda o‘rganilmaganligi;

- umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘qituvchilarining Davlat ta’lim standartida to‘xtalib o‘tilgan kasb-hunarlar to‘g‘risida yetarli ma’lumotga ega emasliklari sababli o‘quvchilarni kasbga yo’naltirish bo’yicha to‘laqonli faoliyat ko‘rsata olmasliklari;

- o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda ularning individual imkoniyatlari, qiziqishlari hamda ehtiyojlarining yetarli darajada inobatga olinmayotganligi.

O‘quvchilarni kasb-hunarga samarali yo‘naltirish sohasida nashr qilingan adabiyotlar, ushbu yo‘nalishda tadqiqotlar olib borgan olimlar R.Jo‘rayev, H.Rashidov, V.Soy, Y.Asadov va boshqalarning ishlarini tahlil qilish natijasida umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarini samarali kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy bosqichlari quyidagilardan iboratligi ma’lum bo‘ldi.

1.Umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilariga butun maktab davri davomida kasbiy axborotlar va kasbiy ma’lumotlarni berib borish. Bunda o‘quvchining yosh xususiyatlaridan kelib chiqqan holda mavjud kasblar va bandlik sohalaridagi mehnat faoliyati sohalarini tushuntirish, kasblar va ularning qo‘llanilishi, har bir kasbning faoliyat davomida qo‘llanilishining ahamiyati xaqida axborotlar berish.

2.O‘quvchilarni birinchi sinfdan boshlab psixologik-pedagogik tashxis qilish yordamida ularning qobiliyatlari, imkoniyatlari va qiziqishlarini o‘rganish.

3.Pedagogik-psixologik tashxis natijalarini tahlil qilish asosida o‘quvchilarga zarur maslahatlar berish, ularning psixologik muammolarini korreksiya qilish va natijada ularning imkoniyatlari va moyilliklari doirasida to‘g‘ri kasb tanlashlariga erishish kabilar.

Yuqorida keltirilgan bosqichlardagi ishlarning asosiysi pedagogik-psixologik tashxis tizimiga tegishlidir. Turli pedagogik-psixologik metodikalarni qo‘llash yordamida tashxis qilish mobaynida har bir o‘quvchining o‘ziga xos tug‘ma xususiyatlari, psixofiziologik qobiliyatlari, layoqatlari, imkoniyatlari, qiziqishlari aniqlanadi. Psixologik-pedagogik tashxis doimiy ravishda bosqichma-bosqich olib boriladi va uning natijalari o‘quvchining har bir yosh davriga mos ravishda tahlil qilinadi.

O‘quvchilarni kasb-hunarga samarali yo‘naltirishda pedagogik-psixologik tashxislash ishlarini amalga oshirish bosqichlari o‘quvchilarni kasb-hunarga samarali yo‘naltirishda pedagogik-psixologik tashxislash ishlari birinchi navbatda, maktab psixologlari tomonidan olib boriladi va bunda asosiy prinsiplar sifatida quyidagilarni etiborga olish talab etiladi:

- Tashxislash ishlarida ilmiy asoslangan, tajriba-sinovdan o‘tkazilgan metodikalarni qo‘llash;

- Tashxislash davrida shaxsning xususiyatlarini etiborga olish va unga psixologik ziyon etkazmaslik choralarini ko‘rish;

- Tashxislash natijalarining sir tutilishini ta’minlash va h.k. Kasbga yo‘naltirish deganda shaxs kasb tanlashda uning qiziqishlari, ayni paytda jamiyatda shu kasbga bo‘lgan ehtiyoj va shu bilan birga shaxsda shu ehtiyojlarga asoslangan holda imkoniyatlari darajasini hisobga olib unga kasbiy maslahat, kasbiy adaptatsiya va psixologik metodikalarni taqdim etish asosida uni u yoki bu kasbga yo‘naltirish va yordam ko‘rsatish tushuniladi.

Kasbga yo‘naltirishning turli nazariy izohlari orasida hozirgi vaqtda ikkita eng muhim tushunchani ko‘rsatish mumkin, ular:

- An’anaviy (diagnostik);

- Zamonaviy (rivojlantiruvchi).

An’anaviy (diagnostik) kasbga yo‘naltirish nazariyasining asosiy vazifasi shaxsda kasbiy moyillikni undagi psixologik xususiyatlar va shaxsiy ehtiyojlarini solishtirish yo‘li bilan aniqlanadi. Bunda asosiy mas’uliyat kasbiy yordamchiga yuklanadi. U test o‘tkazish yo‘li bilan va ulardan olingan natija asosida shaxsni u yoki bu kasbga moyilligini aniqlaydi. Bunday holatda shaxs, ya’ni ta’lim oluvchi passiv rol o‘ynaydi.

Zamonaviy (rivojlantiruvchi) kasbga yo‘naltirish konsepsiyasi shaxsning o‘z kelajagini aniqlashda faol ishtirokini nazarda tutadi. Bunda asosiy e’tibor shaxsning turli xil sohalarni egallashi jarayonida undagi rivojlanishni aniqlashga qaratiladi. Kasbga yo‘naltirish o‘quv-tarbiyaviy ishlarining qismi sifatida ko‘riladi. Kasb tanlashga tayyorgarlik esa shaxsga jamiyat tomonidan ta’sir etuvchi bir tarbiyaviy tizim asosida ko‘riladi.

Kasbga yo‘naltirish tizimi tushunchasini ko‘rib chiqish maqsadida ma’lum tushunchalarga aniqlik kiritishimiz lozim. Birinchi navbatda kasb tushunchasini ko‘rib chiqamiz. Ushbu atamani aniqlashda E.A.Klimov to‘rt yondoshuvdan foydalangan. Ular quyidagilar:

1) Inson o‘z mehnat funksiyalarini bajaradigan muhit;

2) Aniq bir sohada ish olib boradigan insonlar hamjamiyati;

3) Tayyorgarlik, ya’ni barcha bilim, ko‘nikma va malakalari yordamida shaxsning aniq bir mehnat funksiyalarini bajara olishi;

4) O‘z kasbining mutaxassisi, professional, ya’ni vaqt bo‘yicha taqsimlangan mehnat funksiyalarini bajarish jarayoni kabilar.

Yoshlarni kasbga yo‘naltirish jarayonida turli xil metodlardan foydalanilishi mumkin, ular:

- axborotli – dasturlar, bukletlar, reklama, ma’naviy-ma’rifiy targ‘ibot va h.k.;
- turli xil tashkilot va muassasalarga ekskursiyalar uyushtirish – bevosita u yerga borib, ularda ish jarayoni, tartibi va ish yuritiladigan soha bilan tanishish;
- kasbga oid filmlar, multimedialar va videoroliklar ko‘rsatish;
- dars jarayonida yoki ma’lum bir ajratilgan to‘garaklar, mashg’ulotlar davomida o‘quvchi-yoshlarni kasblar olami bilan tanishtirish maqsadida ularga shu mavzuga oid filmlar, multimedialar va videoroliklar qo‘yib berish;
- mutaxassislar bilan uchrashuvlar tashkil qilish, kasbga yo‘naltirish va u bilan bevosita ish yuritadigan mutaxassislar, korxona va tashkilotlarning vakillari bilan uchrashuvlar;
- kasbga yo‘naltirish kursidan maxsus darslar o‘tkazish, kasbga yo‘naltiruvchi pedagog, konsultant va psixologlarni jalb qilgan holda yoshlarga kasbga oid ma’lumotlar taqdim etish, ularda shaxsiy qiziqishlarini savol-javob, test va boshqa turli yo‘llar bilan aniqlab, ularga to‘g‘ri yo‘l ko’rsatish.

XULOSA

Umumiy xulosa qiladigan bo‘lsak, kasbga yo‘naltirishda foydalaniladigan metodlar yuqorida taqdim etilgan ro‘yxatdan ko‘p, lekin keltirilgan metodlar asosiy va bu yoshdagi o‘quvchilarni kasb tanlashida oson bo‘lgan yondoshuv sifatida ko‘riladi. Kasbga yo‘naltirish nazariyasidan kelib chiqadigan asosiy tamoyillar quyidagilardan tashkil topadi:
- Shaxsiy va ommaviy qiziqishlar orasidagi ziddiyatlarni bartaraf etish;
- Kasbning erkin tanlovi va yoshlarning egallamoqchi bo‘lgan kasblariga nisbatan imkoniyat darajalari orasidagi ziddiyatlarni bartaraf etish; - Pedagogik-psixologik tashxislash va kasbga yo‘naltirish metodlari va usullari shakllarini ilmiy isbotlanishi;
- Barcha ma’lumot turlarini kasb va o‘qish shakllarini tanlash, va ishga joylashuvga nisbatan erkinligini ta’minlash;
- Kasbga yo‘naltirishning komplekslilik xarakterga egaligi kabilar.

Psixologlar tomonidan shunday fikr yuritiladi ya’ni, birinchi navbatda, biror bir o‘zi uchun muhim bo‘lgan, shaxsiy tanloviga nisbatan bir qaror qabul qilishidan avval, o‘ziga quloq solishi lozim.

Soha hamda mavzuni o‘rganish davomida kasbga yo‘naltirish tushunchasi shaxs va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik tizimi sifatida ko‘rib chiqildi. Bunday o‘zaro bog‘liqlikning natijasi shaxsning kasbiy o‘zini o‘zi anglashida ko‘rinishi ma’lum bo‘ldi. Ushbu yondoshuvning o‘ziga xosligi, u shaxsning kasbiy o‘z o‘zini anglashi uning o‘ziga nisbatan kelajakdagi kasbiy faoliyatining sub’yekti sifatida shakllanishini o‘rganadigan jarayon bo‘lib, bozor iqtisodiyoti sharoitida u shaxsning kasbini o‘zgartirishi, hayotga va boshqa kasbga moslashuviga tayyorlash jarayoni sifatida namoyon bo‘ladi.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, kasbga yo‘naltirish ishlarining eng samaradorli shakllari qo‘llanilgan hollarda ham, barcha o‘quvchi-yoshlar ongli ravishda kasb tanlashadi

deb bo‘lmaydi, shuning uchun kasb tanlashga tayyorgarlik darajasini o‘rgangan holda ma’lum bir guruhlarini imkon qadar ertaroq aniqlash lozim.

Qaror qabul qilish darajasi bo‘yicha o‘quvchi-yoshlarni guruhlarga bo‘lish kasb tanlashda vujudga kelishi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklarni aniqlash va baholashdan boshlanadi. Tushunchaga aniqlik kiritish uchun guruhlarning quyidagi taqsimotini ko‘rishimiz mumkin:

Birinchi guruh – tanlab, tegishli qarorga kelgan o‘quvchilar;

Ikkinchi guruh – u yoki bu kasbga qiziqish bildirib, tanlashga tayyor turgan o‘quvchilar;

Uchinchi guruh – tanlashda faollik ko‘rsatgan, ammo biror kasbga qiziqish bildirmagan o‘quvchilar;

To‘rtinchi guruh – kasb tanlashga motivatsiyasi bo‘lmagan o‘quvchilar.[4]

Yuqorida keltirilgan guruhli taqsimotga asoslanib, kasb-hunar ta’limi tizimini rivojlantirish va takomillashtirish jarayoniga yondoshuv sifatidagi ta’sir etuvchi omillardan biri sifatida, o‘quvchi-yoshlarni o‘z-o‘zini anglashi va qiziqishlarini aniqlash, tizimning rivojlanishi va kasbga yo‘naltirish jarayonining samaradorligini oshirishning nazariy asosi sifatida, avvalam bor, o‘quvchi-yoshlarda kasbiy faoliyat, unga bo‘lgan motivatsiya, ya’ni qiziqishlarining shakllanishi uchun ularda shunga yetarli darajada psixologik, pedagogik tayyorgarlikni shakllantirish lozim.

ADABIYOTLAR:

1.Xankeldiev, Sh. X., & Xasanov, Sh. (2021). Osobennosti metodiki podgotovki yuno‘x bokserov na predsorevnovatelnom etape. InNauka segodnya: problemo‘ i puti resheniya(pp. 93-94).

2.Shoxjaxon, X. (2022, October). HARAKATGA O‘RGATISHNING USLUBIY TAMOYILLARI. InE Conference Zone (pp. 39-51).

3.Shoxjaxon, X. (2022, October). TA'LIM JARAYONIDA HARAKATGA O‘RGATISHNING METODLARI VA ETAPLARI. InE Conference Zone(pp. 19-31).

4.Xankeldiev, Sh. X., & Xasanov, Sh. (2021). Aktsentirovannaya fizicheskaya podgotovlennost yuno‘x bokserov na nachalnom etape obucheniya. InNAUKA SEGODNYa: ISTORIYa I SOVREMENNOST(pp. 41-43).

5.Valievich, D. S., & Iqbolakhan, A. (2022, November). PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF IMPROVING PHYSICAL FITNESS OF GENERAL EDUCATION SCHOOL STUDENTS (IN THE EXAMPLE OF PRIMARY CLASSES). In E Conference Zone (pp. 1-13).

[4] Ш.Неъматов, Ў.Тоҳиров, Г.Ядгарова, Н.Ташбаев. Ўқувчиларни касб-ҳунарга йўналтириш орқали умумий ўрта ва ўрта махсус касб-ҳунар таълими узвийлигини таъминлашнинг назарий методологик асослари. Тошкент, Қори Ниёзий нашриёти, 2015 й.

6.Jalolov, S., & Abduraxmonov, S. (2022). Evaluation of the development of older school children on health tests. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 12(5), 927-930. International Conference on Developments in EducationHosted from Delhi, Indiahttps: econferencezone.org 23rdNov.202273| P a g e

7.Jalolov, S., & Ilyasova, M. (2022). Resistant to the development of physical education in the lessons. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 12(5), 870-874.

8.Haydaraliev, X., & Malikov, I. (2022, June). LOADING AND ITS NORM IN PHYSICAL EDUCATION LESSONS. InE Conference Zone(pp. 60-63).

9.Haidaraliev, H., & Nizamova, S. (2022). AGE-RELATED FEATURES OF MOTOR QUALITIES IN YOUNGER SCHOOLCHILDREN.Academicia Globe: Inderscience Research,3(05), 94-100.

10.Xaydaraliev, X. X. (2022). TEXNOLOGIYa KOMPETENTNOSTNOGO PODXODA DLYa SOVERShENSTVOVANIYa ANTIKORRUPTsIONNOGO MO‘ShLENIYa STUDENTOV.World scientific research journal,2(2), 202-210.

REFORMS AND USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN OUR COUNTRY FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Tohirova Shahribonu Rustamjon's daughter
English teacher named after Nizami Tashkent State Pedagogical University

Abstract: *This article discusses the decisions on radical reform of foreign language teaching in the country, presidential decrees. In particular, the President of the Republic of Uzbekistan In accordance with the Resolution PQ-5117-SON of May 19, 2021 on the activities of the Ministry of Education and Science of the Republic of Uzbekistan*

Keywords: *Innovative technologies, methods, complex systems, language cabinets, games, intensive/*

INTRODUCTION

"The time has come to establish a new system for teaching foreign languages, which will become a solid foundation for the future."- said Our dear President Shavkat Mirziyoyev in their lectures. Every maturing young generation of Uzbekistan is obliged to be no less than anyone, a mature educated scientist who can fully meet the level of World educational standards, and we must enter into this with our enthusiasm. To date, the demand and interest in learning foreign languages, especially English, has increased so much that children of kindergarten age are trying to learn English from adult professionals. This is a positive situation, of course, because the study of the language provides the basis for the opening of doors in the interests of the individual, along with the study of the culture, history and customs of the countries that speak that language . As noted, within the framework of the implementation of the law of the Republic of Uzbekistan "on education"and the National Training Program, a comprehensive system of training in foreign languages was created in our country, that is, a more focused system on the formation of a harmoniously matured educated, modern-minded young generation and the world community of the Republic.

LITERATURE ANALYSIS AND RESULTS

The use of modern technologics in teaching a foreign language can contribute to an increase in efficiency. For example, by viewing a video roller in a foreign language during training, the learner's hearing skills develop sufficiently. In some cases, however, the comments made for the videos have enough of an impact on their ability to write, read, and even grow their speaking skills. In such cases, we can use computers, tape recorders, projectors, CDs and cassettes.

In addition, modern methods during the lesson also create much more relief in student-student learning a foreign language.In this regard, we should mention such methods as" cluster"," fish skeleton"," venn diagram"," role-playing games"," mental attack"," question-and-answer". In the application of each method, there are factors that create relief in the easier learning of a foreign language for individual student-students. Taking, for

example, the method of mental attack, bumetod has a much greater positive effect on the student to think faster and grow his speech, and by exchanging ideas with each other, he also develops a worldview, the ability to think.

DISCUSSION AND RESULTS

During the years of independence, more than 51.7 thousand foreign language teachers were prepared multimedia textbooks on English, German and French for grades 5-9 of general educational schools, and electronic resources for Learning English in primary classes were prepared. More than 5-thousand lingafon cabinets were equipped in general educational schools, vocational colleges and academic lyceums. At the same time, foreign languages were equipped. At the same time, the analysis of the current system of organizing the study of foreign languages shows that educational standards do not fully comply with the requirements of curricula and textbooks, in particular, with regard to the use of advanced information and media technologies. Education is mainly conducted in traditional styles. The organization of continuous learning of foreign languages at all stages of the educational system also requires further improvement of teachers ' skills and provision of modern educational and methodological materials. Through the introduction of advanced teaching methods using modern pedagogical and information and communication technologies, the education of the growing young generation to foreign languages is a radical improvement of the system of training specialists who can speak these languages freely, and on the basis of this, their achievements of world civilization and their achievements of world civilization and their widespread use of World Information Resources, since the 2013/2014 academic year in order to create conditions and opportunities for them to develop international cooperation and communication, the study of foreign languages in all regions of the Republic, mainly English, begins with the acquisition of the alphabet, reading and grammar from the first grades of General Educational Schools in the form of play-style lessons and oral lessons . Every year in our country, several areas of science are selected and developed with special attention. This year, physics and foreign languages were established as such priority areas. Uzbekistan's policy of openness, development of Tourism, active entry into the world market with the shahdam step, expansion of cooperation in all areas create a great need for the study of foreign languages. Currently, there are 25 higher education in our country. Teaching of foreign languages has now been introduced in 25 higher education institutions in our country. In 2016, there were only 7.The number of graduate students with international language certification has increased 10-fold in the last 3 years. This year, 350 students from the prestigious foreign countries through the hope of El yurt Foundation stependas were allocated to study at universities.This is 5 times more than in previous years. In the educational system, more than 2 thousand foreign language teacher positions remain vacancies. It is necessary to improve the quality of teaching a foreign language in 1 million 400 schools. 4% of specialist teachers in this field have a national and international language certificate. 49% of teachers in schools did not pass the test. In a word, in our state, through the chain of "kindergarten-school-Higher Education-Enterprise, manuals are being

developed that are adapted to the study of the language in a way that is appropriate for all segments of the population, audio-video and intensive." Along with Tashkent State Institute of world languages and Oriental Languages and universities of Oriental Studies, Samarkand Institute of foreign languages, one university in each region was designated as a base institution for foreign languages. In addition, teachers who receive high scores are reimbursed for the costs of taking tests to obtain an international certificate. Starting next year, Foreign Language teachers who are being hired will be required to have a national and international certificate. In the next 3 years, 53,000 Foreign Language teachers will be required to have a national and international certificate. From the new school year, it was confirmed that the number of admission quotas for foreign languages will be increased by 2 times to 16 thousand, and the state grant will be increased by 3 times. At the same time, from next year, the requirement for obtaining a certificate in a foreign language is introduced for those entering graduate and doctoral studies. The use of foreign textbooks and manuals in natural and technical sciences was established."The use of El guides has been established. Through the hope of El yurt Foundation, 20 places are allocated per year for training in foreign doctoral studies. Further strengthening cooperation with foreign organizations such as the British Council, the Gyoti Institute, the French alliance, Koika, Jaika, the Confucius Institute, the expansion of the non-governmental training center, was an important task. The Cabinet of Ministers will decide in order to effectively implement organizational measures to popularize foreign language learning in the Republic of Uzbekistan in accordance with the decree of the president of the Republic of Uzbekistan "on measures to bring foreign language learning to a qualitatively new level in the Republic of Uzbekistan", PQ-5117 of May 19, 2021. Coordinates the activities of state bodies and organizations, local executive authorities and state educational institutions to popularize the teaching of foreign languages. Coordinates foreign domestic activities. Establishes relations with foreign domestic partners and organizes their financial, organizational and methodological support to attract the popularization of the study of foreign languages in the country. Method of teaching foreign languages in the XX century.

1. Grammar-methods of translation.
2. Direct educational method.
3. Hearing is a talking method.
4. Colloquial-case method.

For example: speaking English means you need 3 things to "speak". 1.Sentence structure formulas. 2.The most necessary grammar topics. 3.Speaking questions. Sentence construction in English: 1)simple 2)complex 3)compound 4) complex compound.

CONCLUSIONS AND SUGGESTIONS

In conclusion, we can safely say that the reforms and amenities that are being carried out to learn foreign languages are all opening the door to opportunities for our current youth. Using such opportunities correctly and efficiently, it is necessary for the future of our country of excellent study of foreign languages, to contribute to iqboli and, of course, to make inventions, discoveries, relying on our knowledge to make our life even easier . And it

should become our goal and duty to introduce the youth of Uzbekistan to the world using the opportunities created to us in a wide range. After all, learning a foreign language is a requirement of the period.

REFERENCES:

1. PQ-5117 of May 19, 2022.
2. Law of the OECD of August 29, 1997 No. 465-1 on the mountain of Education.
3. Muminova, F .M.The use of modern innovative technologies in the streaming of English.
4.O'.Hoshimov, I Yakubov "methodology of English language discharge" (flow retention) Tashkent "Sharq "publishing house 2003
5. New Fly High 5. 2017
6. Djuraev, D. (2020). Methods to improve the effectiveness of the assimilation of students into the Chinese language in the educational process. Inostrannaya philology: yazik, Literatura, obrazovanie, (1 (74)), 124-127.
7. Djuraev, D. (2021). HEˆITISHODA OF CHINESE LANGUAGE IS THE MATURITY OF THE STUDENT CHARACTER. AKTUALNOE V FILOLOGII, 1 (1).
8. Djuraev, D. M. (2017, January). ISTORICHESKIE PREDPOSILKI OBUCHENIYA I METODI PREPODOVANIYA KITAYSKOGO YAZIKA V UZBEKISTANE. In aktualnie voprosi prepodavaniya kitayskogo I drugix vostochnix yazikov v XXI v. (pp. 84-88).
9. Odile Ogley, T. I. (2021, Octaber). Formation Of Ancient Chinese Culture. In" ONLINE-CONFERENCES " PLATFORM (pp. 137-139).
10. Tajibaev, I. O. U. (2021). CHINESE ARCHITECTURE. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(8), 40-42.
11. Son of Justice, T. I. The history of the origin of the Chinese language and the work done to date.
12. Tuxtasinov, I. M. (2011). Linguokulturologicheskie I gendernie osobennosti slojnix Slov v khudyestvennom tekste (na materiale englishskogo I uzbekskogo yazikov). Autoref. diss.... Kand. philol. Nauk. Tashkent: Uzgumya.
13. Tuxtasinov, I., & Khakimov, M. (2021). Modern views on the problem of distance and traditional methods of teaching italian language in higher education institutions. Society and Innovation, 2(2), 111-117.
14. Tukhtasinov, I. M., Muminov, O. M., & Khamidov, A. A. (2017). The days gone by. Novel by Abdulla Qodiriy. Toshkent.

ПРИНЦИПЫ, ФОРМЫ И МЕТОДЫ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Убайдуллаев Саидакбар Сайдалиевич
Студент факультета военного образования Ферганского государственного университета
Алиназаров Нодирхан Насирханзода
Студент факультета военного образования Ферганского государственного университета

Аннотация: *Научная основа военно-патриотического воспитания раскрывается в принципах, составляющих его основное содержание. Эти принципы отражают основные правила и требования военно-патриотического воспитания, содержание, формы и методы практической деятельности по морально-политической, военно-технической и физической подготовке молодежи к защите Родины.*

Ключевые слова: *военный патриотизм, обучение, военная подготовка, техническая подготовка, принципы, воинская деятельность, патриотизм, методы, патриотизм.*

Основными принципами военно-патриотического воспитания являются: научные основы военно-патриотического воспитания; исторический подход к военно-патриотическому воспитанию; неразрывная связь теории военно-патриотического воспитания с практикой; принцип единства патриотизма и интернационального воспитания; принцип воспитания в коллективе и с помощью коллектива; принцип адекватного подхода к различным молодежным группам; принцип соответствия воспитания характеристикам личности; принцип соответствия военно-патриотического воспитания реальным условиям службы.

Принцип научной основы военно-патриотического воспитания, его методологических и мировоззренческих основ предполагает, что любые изменения, факты, ситуации в процессе военно-патриотического воспитания анализируются и всесторонне раскрываются.

Военно-патриотическое воспитание молодежи должно основываться на национальной идеологии, должно носить боевой наступательный характер, должно строго выявлять все недостатки, встречающиеся при подготовке молодежи к защите Родины, и разрабатывать меры по их исправлению.

Принцип исторического подхода к военно-патриотическому воспитанию, прежде всего, выражает тот смысл, что содержание этого воспитания, его формы и методы должны быть адаптированы к сложившейся исторической ситуации. Это военно-патриотическое воспитание основано на воинских и трудовых традициях узбекского

народа в прошлом и героических усилиях нашего независимого, суверенного, экономически развитого, всемирно признанного народа, создающего великое будущее Узбекистана. проводиться на их основе.

Времена, когда у власти находились такие мудрые правители, как Амур Темур и М. Бабур, были периодами расцвета и подъема на высшую ступень узбекской государственности и цивилизации. На землях, которыми правили такие великие люди, процветали ремесла, наука и искусство. В этот же период военное искусство нашего народа достигло наивысшего уровня. Мы знаем героическую борьбу наших великих полководцев, таких как А. Темур и Бабур, за создание независимого и могущественного государства, и по праву гордимся ими.

Делается вывод о том, что в процессе военно-патриотического воспитания молодежь должна знать и понимать, каким великим было прошлое их страны и народа, которое дает нам большую уверенность, стремление, способности и силы.

Важное место в процессе воспитания занимает принцип связи теории военно-патриотического воспитания с практикой.

Этот принцип предусматривает приведение военно-патриотического воспитания в соответствие с задачами, которые решает и выполняет народ Узбекистана в каждой исторической ситуации. Очень важно донести до молодежи полную информацию о успехах нашего народа и общества, о результатах великих преобразований и недостатках, встречающихся в процессе строительства, вовлечь их в исторический, всесторонний трудовой процесс, осуществляемый нашей люди.

Принцип единства патриотизма и интернационального воспитания является одним из важных принципов военно-патриотического воспитания. Патриотическое воспитание состоит в том, чтобы воспитывать молодежь в духе героического прошлого нашего народа, героизма наших великих предков и великих вождей нашего народа, отважных сыновей и их жизни, воспитывать их в духе безграничной любви к Родину, ненависть к врагам Родины, к своему Президенту и своему народу, значит развивать качества всегда верного.

Международное образование означает уважение к другим народам, их языку и культуре, дружеские отношения с народами соседних стран и их молодежью, жизнь в согласии и мире, совместную работу для достижения общих целей, обучение и руководство.

Принцип обучения в коллективе и с помощью коллектива предполагает, что воинская работа, военная служба и отношения между военнослужащими носят коллективный характер. Потому что в наше время сложным вооружением, боевой техникой, воинскими коллективами - расчетами управляют отделы. Эта ситуация сама по себе является взаимовыгодным сотрудничеством, взаимопониманием, взаимопониманием в этой команде.

Формы и стили военно-патриотического воспитания.

В военно-патриотическом воспитании учащихся используется широкий спектр форм и методов воспитания и общественной пропаганды.

ИМЕТЬ ВВИДУ:

Под формами воспитательной работы понимаются способы организации коллективной и индивидуальной деятельности учащихся, направленной на достижение той или иной воспитательной цели.

К таким формам относятся:

лекции;

документы;

разговоры;

истории;

тематические вечера;

встречи;

встречи;

организация поездок и экскурсий;

уроки мужества;

военно-спортивные праздники;

Военно-спортивные игры «Шункорлар» и «Темурбеклар».

Иметь ввиду:

Под термином «стиль обучения» понимается совокупность приемов и приемов педагогического воздействия, направленных на формирование у учащихся определенных воспитательных качеств.

В военно-патриотическом воспитании широко используются общие методы воспитания. В военно-патриотическом воспитании учащихся используются такие методы, как пример, убеждение, упражнение, поощрение, поощрение.

Методы обучения выполняют задачи обучения, развития и воспитания по своим характеристикам.

До созыва руководитель начального обучения выбирает методы, необходимые для обучения по программе, эти методы должны обеспечивать достижение намеченных учебно-воспитательных целей.

Ниже мы рассмотрим основные методы военно-патриотического воспитания:

Метод убеждения является основным методом, формирующим и развивающим у учащихся широкий кругозор, патриотические чувства, основные качества.

С помощью этого метода руководитель начального обучения до созыва непосредственно воздействует на сознание, чувства и волю учащихся и направляет их на достижение конкретных целей.

В основе ролевой модели, прежде всего, лежит осознанное стремление людей подражать положительным образам и следовать им. Читателей глубоко тронут рассказы о героическом прошлом наших предков, их отваге и отваге нынешних

самоотверженных офицеров и солдат наших Вооруженных Сил. Они гордятся жизнью этих героев, стремятся следовать их примеру, изучают их образ жизни и стараются быть на них похожими.

Методы стимуляции используются для активизации движений и поз учащихся. К ним относятся: метод стимуляции;

Мотивационный метод используется для развития у учащихся положительных интересов и стремлений, развития у них уверенности в себе, формирования у них таких качеств, как чувство ответственности за достигнутые результаты, стремление к новым успехам. Формами поощрения могут быть похвала, благодарность, награждение, размещение фотографии учащегося на доске почета и др.

Глубокое знание форм и методов военно-патриотического воспитания, правил их применения, позволяет руководителю начальной подготовки перед призывом в армию тщательно планировать и организовывать военно-патриотическое воспитание и общественно-оборонительную работу.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Ислам Каримов. Высокая духовность – непобедимая сила. Т., «Духовность», 2008 г.

2. Абдулла Авлони "Турецкая культура или нравственность", Ташкент, "Узбекистан", 1992, стр. 12.

3. А. Мунавваров. Педагогика. Т., «Учитель», 1996, стр. 187.

4. Абдулла Авлони. Ташкент, «Узбекистан», 1992, стр. 18.

5. Мавлонова Р., Тураева О. Педагогика. Т., «Учитель», 2006 г.

6. Абдулла Авлони "Турецкая культура или нравственность", Ташкент, "Узбекистан", 1992, стр. 12.

СОРБЦИОННЫЕ ИСЛЕДОВАНИЕ ХЛОПЧАТОБУМАЖНЫХ ТКАНЕЙ

Исломова Умида Шавкат кизи

Целью работы является изучение технологии крашения и лабораторное исследование процесса крашения хлопчатобумажных тканей.

Отделка хлопчатобумажных тканей включает много процессов, каждый из которых имеет своё назначение на пути от суровой ткани к готовому товару. В таблице 1 дана краткая характеристика основных процессов отделочного производства. Все операции имеют большое значение, однако именно на стадии крашения или печатания текстильному материалу придаётся необходимый колористический, эстетический вид. Разнообразие окрасок, узоров практически бесконечно и может удовлетворить вкусы любого потребителя. Поэтому можно сказать, что формирование окраски на текстильном материале является одной из главных целевых функций отделочного производства. Важным этапом является выбор красителя, а их в настоящее время производится более 6-ти тысяч видов. В таблице 2 показана возможность выбора класса красителей для волокон различной химической природы.

Для хлопчатобумажных тканей были выбраны прямые красители, обладающие сродством к целлюлозе. В молекулах этих красителей содержаться сульфогруппы, которые сообщают красителям растворимость в воде. Прямые красители непосредственно, без всяких протрав, окрашивают природные целлюлозные волокна (кроме того, ими можно красить натуральный шёлк и некоторые синтетические волокна). Анализ оборудования для крашения показал, что крашение тканей проводится в аппаратах периодического, полунепрерывного и непрерывного действия. Несмотря на то, что непрерывное крашение является наиболее производительной технологией крашения, достаточно широко применяется периодическое крашение. Аппараты периодического крашения основаны на принципах циркуляции красильный жидкости через текстильный материал или перемещение материала в текстильной жидкости (это красильные барки и роликовые машины - джиггеры). Процесс крашения - это сложный гетерогенный диффузионный процесс. На рисунке 1 представлена схема межфазного переноса красителя.

Рис. 1. Межфазный перенос красителя: 1-дезагрегация агрегата; 2-диффузия в красильной ванне к поверхности; 3-сорбция на поверхности; 4-диффузия в волокне; 5-сорбция в волокне.

Диффузия и сорбция - основные явления, определяющие фиксацию красителя. Фиксация красителя волокном - это конечная цель крашения и итог межфазного мас-сопереноса, который реализуется за счёт сорбции красителя на поверхности волокна.

В лабораторных условиях периодическим способом осуществлялся процесс крашения хлопчатобумажных тканей и изделий прямыми красителями. В таблице 3 представлены технологические режимы процесса крашения ткани диагональ суровая.

Подготовка к ко-лорированию Удаление из суровых тканей не волокнистых примесей с целью придания тканям способности быстрого и равномерного смачивания водой и устойчивой белизны

Опаливание Удаление с поверхности ткани пуха, кончиков волокон

Расшлихтовка Удаление из ткани шлихты и водорастворимых примесей

Отварка Удаление неокрашенных естественных примесей целлюлозы

Беление Разрушение окрашенных примесей для придания материалу устойчивой белизны

Мерсеризация Придание тканям блеска и шелковистости, повышение их гигроскопичности, прочности, сорбционной способности

Крашение, печать Получение окраски с заданной колористической характеристикой (интенсивность окраски, цвет, оттенок) и устойчивостью в условиях эксплуатации

Заключительная отделка Улучшение потребительских качеств и внешнего вида тканей

Промывка Процесс удаления загрязнений из текстильного материала (красителя, щелочи и т.д.). Один из самых распространенных процессов в отделочном производстве

Сушка Процесс удаления влаги из текстильного материала

На рисунке 2 представлена кривая кинетики её крашения при рациональных условиях. Важнейшим показателем качества окрашенных тканей и изделий является прочность окраски, которая проверялась в соответствии с ГОСТ 9733.27-83.

Название золокон Строение активных центров Классы красителей (а) и типы связей (б)

1. Целлюлозные 2. Белковые Шерсть Шелк 3. Полиамидные, алифатические и ароматические За. Полиуретановые 1. Ацетатные с н2он* н он* -SH (только шерсть), -NH , -ОН, ›NH, =NH, -ОООН, 4CH,-)„ -COOII, -NH„ -CONH-, -NH„ —NH —CO-ll O — O—C—CH3 O совые . а)Прямые, активные, кубовые, сернистые, азоидные, черный анилин; б) Водородные, вал-дер- ваальсовыс, гидрофобные, ковалентные а) Кислотные, кислотно-хромовые, мегаллокомплексные, катионные, активные б) Ионные, координационые, водородные, гидрофобные, ковалентные а) Кислотные, металлокомплексные, активные, дисперсные б) Ионные, водородные, ван-дер-вааальсовые, координационные, гидрофобные, ковалентные а) Дисперсные. б) Водородные, ван—дер—вааль-

3. Полиэфирные З.Полиакрилонит-р ильные 7. Поливинилспир-товые 3. Полиолефиновые — с —о — с н2 — и -(СНГ)П -COOH-.-SO H.-OSO.H, ›NH, -СНГСН-, -CsN -он, -о-снго--СНГСНГ, а) Дисперсные б) Водородные, ван-дер-ваальсовые, гидрофобные а) Катионные, кислотные, дисперсные б) Ионные, водородные, ван-дер-ваа ль совые а) Прямые, активные, дисперсные б) Водородные, ковалентные а) Дисперсные, специальные б) Водородные, ван-дер-вааль-совые, координационные

Ткань Состав красильной ванны (% от веса ткани) Модуль ванны, М Температура крашения, t0C Продолжи- тельность крашения, мин

Диагональ суровая

- Краситель прямой чистоголубой - 1,5%;
- Смачиватель ЭМ-31 - 5г/л;
- Вода m = 1:50 t = 60-65°С т = 20 мин и 45 мин

ВЫВОДЫ:

1. Проведён анализ литературных данных по технологии колорирования хлопчатобумажных тканей.

2. Проведено экспериментальное исследование процесса крашения хлопчатобумажных тканей в лабораторных условиях анилиновыми и прямыми красителями.

3. Проведена графическая обработка результатов исследования кинетики крашения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Отделка хлопчатобумажных тканей. В двух частях: Справочник /Под ред. Б.Н. Мельникова. - М.: Легпромбытиздат, 1991. - 431с.

2. Мельников Б.Н.Применение красителей. Учеб. для вузов/ Б.Н.Мельников, Г.И.Виноградова.- М.: Химия, 1986. - 240с.

3. Кричевский Г.Е. Химическая технология текстильных материалов. Учеб. для вузов в 3-х т. Т.2. М., 2001, 540с.

SHAXSNI O'RGANISH: IJTIMOIY PSIXOLOGIYA VA UNING DOLZARB MUAMMOLARI

Mamataliyeva Gulnoza Qarshiyevna

Annotatsiya: *Ushbu maqolada shaxs o'rganishning psixologiya uchun xosligi, shaxsning shakllanish jarayoniga shaxslararo munosabatlardan tashqari jamiyatdagi mavjud siyosiy doiralar va mafkuraviy qarashlar ham katta ta'sir ko'rsatishi to'liqroq yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *Sotsial psixologiya, ijtimoiy-psixologik yondashish, yondashuv sotsializatsiyasi, shaxslararo munosabatlar.*

Muloqot jarayonining ham, guruhiy jarayonlarning ham egasi - subyekti hamda obyekti aslida, alohida shaxs, konkret odamdir. Shuning uchun ham Ijtimoiy psixologiya alohida shaxs muammosini ham o'rgandiki, uni o'sha turli ijtimoiy jarayonlarning ishtirokchisi va faol amalga oshiruvchisi degan nuqtai nazardan tekshiradi. Ma'lumki, shaxs muammosi umumiy psixologiyada ham, pedagogik psixologiyada ham, differensial, huquqiy psixologiya va psixologiyaning qator maxsus bo'limlarida ham o'rganiladi. Har bir bo'lim yoki tarmoq uni oz mavzu va vazifalari nuqtai nazaridan shaxsga taalluqli bolgan muammolarni yoritadi. Masalan, umumiy psixologiya shaxsni psixologik faoliyatning maxsuli, alohida psixik jarayonlarning egasi deb hisoblansa, sotsiologiya uni ijtimoiy munosabatlarning obyekti deb qaraydi.

Shaxs muammosiga ijtimoiy-psixologik yondashishning o'ziga xosligi shundaki, u turli guruhlar bilan boladigan turli shakldagi o'zaro munosabatlarning oqibati sifatida qaraladi. Ya'ni Ijtimoiy psixologiya, avvalo, biror guruhning a'zosi hisoblangan shaxs xulq-atvori qanday qonuniyatlarga bo'ysunishini, shaxsning muloqotlar sistemasida olgan ta'sirlari uning ongida qanday aks topishini o'rganadi. Guruhning shaxs psixologiyasiga ta'siri qay yo'sinda sodir bolishi ijtimoiy psixologiyada sotsializatsiya muammosi bilan uzviy bog'liq bo'lsa, bu ta'sirlarning shaxs xatti-harakatlari, xulqida bevosita qanday namoyon bolishi ijtimoiy yo'l-yo'riqlar muammosi bilan bog'liqdir. Ana shular asosida shaxsda shakllanadigan fazilatlar va ularning turli tipdagi shaxslarda namoyon bolishini aniqlagan holda, shaxs xulq-atvorini boshqarish mexanizmlarni ishlab chiqish Ijtimoiy psixologiyaning asosiy vazifalaridan biridir.

Shaxs psixologiyasining shakllanishiga u mansub bo'lgan ma'lum bir ijtimoiy guruhlarning munosabatlari ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bunday o'zaro ta'sir va muloqot jarayonida shaxslarning bir-biriga ta'siri sodir bo'lishi bilan birgalikda, jamiyatga, mehnatga, odamlarga, o'zining shaxsiy sifatlariga nisbatan o'z qarashlariga,

ijtimoiy ustanovkalariga ta'sir o'tkazishi sodir bo'ladi. Ma'lum bir ijtimoiy muhitda yashar ekan, shaxs u yerda o'ziga xos o'ringa, obro'ga, rolga ega bo'ladi. Hozirgi zamon ijtimoiy psixologiyasi sohasida shaxsni o'rganish ustida olib borilayotgan tadqiqotlar masalasi, ayniqsa bu boradagi amaliy vazifalar ijtimoiy psixologiya fanining markazida

turuvchi psixologik va sotsiologik yondashuv yo'nalishlari asosida hal qilinmoqda. Masalan, Amerika va boshqa barcha g'arb davlatlarida shaxsni o'rganishga nisbatan ikki xil ijtimoiy psixologiya - «Psixologik ijtimoiy psixologiya» va «Sotsiologik ijtimoiy psixologiya» mavjud. Bu yo'nalishlar bir-biriga o'xshasada, ularning bir-biridan farqli jihatlari ham mavjud. Ya'ni psixologik ijtimoiy psixologiya shaxs va faoliyat, muomala, shaxslararo munosabat, shaxsning ijtimoiy-psixologik tuzilishi, shaxsning kognitiv, konativ, xulq-atvor imkoniyatlarini o'z ichiga olgan ijtimoiy ustanovkalar, shaxs va jamoaning ijtimoiy-ruhiv kechinmalari kabi muammolar ustida tadqiqot olib borishni maqsad qilib olgan bo'lsa, sotsiologik ijtimoiy psixologiyada esa ko'pincha jamiyatning ijtimoiy qatlamlarini tahlil qilish, xalqlar psixologiyasi, ommaviy hodisalar psixologiyasi, sinflar, guruhlar, gumanistik psixologiya kabilarga alohida urg'u beriladi. Ijtimoiy psixologiyada shaxsni o'rganishning o'ziga xosligini tushuntirish va ko'rsatish maqsadida bu sohada ish olib borayotgan barcha olimlar o'z qarashlarini o'ziga xos tarzda ifodalay olgan. Shulardan biri D.Mayers ijtimoiy psixologiyada shaxsni o'rganishning o'ziga xosligini tahlil qilish uchun barchaga ma'lum bo'lgan bir ertakdan foydalanadi. Bu ertak yoqimtoy Zolushka haqidagi ertak bo'lib, unda quyidagicha mazmun aks ettiriladi:

Taqdir taqozosi bilan Zolushka shahzoda uyushtirgan katta bal (qadimda boy xonadonlar tomonidan maxsus uyushtiriladigan raqs kechasi) ga tushib qoladi va shahzodaning e'tiboriga sazovor bo'ladi. Zolushkani qattiq sevib qolgan shahzoda uni izlab kelib, o'gay onaning xonadonida ko'rganida avvaliga tanimaydi.

NEGA?

Bu ertak shaxs va uning atrofidagi muhit munosabatlarini tushunib olish uchun juda sodda misoldir. Zolushka shahzoda huzuridagi balda go'zal, xushchaqchaq, jozibali ko'ringan bo'lsa, o'gay ona huzurida butunlay boshqacha ko'rinadi va o'zini boshqacha tutadi. Balda u o'ziga nisbatan ijobiy munosabatlar doirasida o'zini go'zal va ajoyib qiz ekanligiga ishonib aloqaga kirishgan bo'lsa, o'gay onasining uyida unga nisbatan salbiy munosabatlar ta'sirida o'ziga nisbatan past baho berishi natijasida o'zini tortinchoq, kamgap tutadi.

Fransuz filosofi Jan Pol Sartrning ta'kidlashicha, Zolushka bilan sodir bo'lgan voqeada hech qanday hayratlanarli narsa yo'q, uning fikricha, biz odamlar «hamisha vaziyatlarga bog 'liqmiz. Bizni vaziyatlardan ajratib bo 'Imaydi, vaziyatlar shaxs sifatida bizni va bizning imkoniyatlarimizni shakllantiradi».

Ijtimoiy psixologiya predmetining qabul qilingan ta'rifiga, shuningdek, A.N.Leontiev tomonidan taklif qilingan shaxsni tushunishga asoslanib, qo'yilgan savolga javobni shakllantirish mumkin. Ijtimoiy psixologiya shaxsning ijtimoiy shartlanishi masalasini maxsus tadqiq qilmaydi. Avvalo, qaysi aniq guruhlarda shaxs, bir tomondan, ijtimoiy ta'sirlarni (o'z faoliyatining qaysi tizimlari orqali) o'zlashtiradi, boshqa tomondan qanday qilib, qaysi aniq guruhlarda o'zining ijtimoiy mohiyatini (qo'shma faoliyatning qanday aniq turlari orqali) amalga oshiradi. Buning uchun ko'proq darajada ichidan ko'ra garchi mikromuhit shaxsiyatning shakllanishi, garchi bu tadqiqotni va uning shakllanishining makro muhitini rad etishni anglatmasa ham sotsiologik tahlil qilish, asosiy e'tibor

qaratiladi. Sotsiologik yondashuvga qaraganda, bu yerda shaxslararo munosabatlarning butun tizimi va ularning hissiy jihatdan tartibga solinishi kabi shaxsning xatti-harakati va faoliyatini tartibga soluvchi omillar hisobga olinadi.

Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar va asosiy vositalarni jadal yangilash zarurati sharoitida lizing xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning investitsiya faoliyatini moliyalashtirish shakli sifatida alohida ahamiyatga ega.1

Zamonaviy dunyoda oila yangi shakllarga ega va bilan taqqoslaganda sezilarli darajada o'zgartirilgan oldingi avlodlar davomida qabul qilingan oilaviy munosabatlarning an'anaviy shakllari.

Ijtimoiy psixologiya "ijtimoiy jihatdan aniqlangan shaxs" ning xatti-harakati va faoliyatini ko'rib chiqadi. beton real ijtimoiy guruhlar, individual hissa guruh faoliyatida har bir shaxs, sabablari, umumiy faoliyatga ushbu hissaning qiymati bog'liq. Aniqrog'i, bunday sabablarning ikkita turkumi o'rganiladi: shaxs harakat qiladigan guruhlarning tabiati va rivojlanish darajasiga bog'liq bo'lganlar va shaxsning o'zida, masalan, uning sotsializatsiyasi sharoitida.

Xulosa qilib aytganda, shaxsga sotsial-psixologik yendoshish uni ma'lum guruhlarning a'zosi, konkret sharoitda o'ziga o'xshash shaxslar bilan muloqotga kirishuvchi konkret odam deb tushunishdir. Shaxs sotsializatsiyasi to'g'risida gap ketarkan, uning fanda ko'pincha "Shaxs taraqqiyoti" yoki "Tarbiyasi" tushunchalari bilan sinonimdek ishlatilishiga alohida e'tibor berish kerak. Lekin sotsializatsiya sof ijtimoiy-psixologik tushuncha bo'lib, aytib o'tilgan tushunchalardan farq qiladi. Sotsializatsiya - bu individning ijtimoiy muhitga qo'shilishi, ijtimoiy ta'sirlarni o'ziga singdirishi va aktiv ravishda muloqot sistemasiga kirib borish jarayonidir. Bu jarayon ikki tomonlama bolib, bir tomondan, shaxs aktiv ravishda ijtimoiy ta'sirlarni qabul qiladi, ikkinchi tomondan esa, ularni hayotda o'z xulq-atvorlari, munosabatlarida namoyon boladi. Bu jarayon normal individda tabiiy tarzda ro'y beradi, chunki individda shaxs boTishiga extiyoj hamda shaxs boTishiga imkoniyat va zaruriyat bordir. Shuning uchun ham bola tug'ilib, ijtimoiy muhitga qo'shilgan ondan boshlab, undagi shaxs boTishga intilishni, undagi shakllanish jarayonni kuzatish mumkin(masalan, chaqaloqlardagi bevosita emotsional muloqotda extiyojning borligi).

Shaxsning shakllanishi asosan uch sohada amalga oshiriladi:

1) Faoliyat sohasi, ya'ni umr mobaynida shaxs turli faoliyatlarga bevosita yoki bilvosita jalb etilgan boTib, bu jarayonda fan katalogi kengayib, boyib boraveradi. Har bir faoliyat turi individdan maxsus fazilatlarning, malaka va ko'nikmalarining, bilimlarning borligini talab etadiki, ularni qoniqtirish yo'lidagi aktivligi unda o'ziga xos ijtimoiy-psixologik xususiyatlar kompleksini shakllantiradi;

2) Muloqot sohasi, ayniqsa maktabgacha yosh davrdagi va o'smirlik davrlaridagi muloqot sistemalari bolada bir qancha ijtimoiy hislatlarni paydo qiladiki, uning natijasida u faol hayotiy mavqega ega bo'ladi, jamiyatda o'z o'rnini tasavvur qilishga erishadi.

3) Oz-o'zini anglash sohasi, ya'ni "MEN" obrazining yil sayin o'zgarib borishi jarayoni bo'lib, avval o'zini boshqalardan farqliligini, o'zicha mustaqil harakat qilish, mustaqil fikr

yurita olish qobiliyatini anglash, so'ngra oz-o'zini baholash, anglash, nazorat qilish xususiyatlari rivojlanadiki, ular ham faol shaxs psixologiyasining tarkibiy qismidir. Shaxs sotsializatsiyasi, yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, bola tug'ilishi bilan boshlansa-da, sezilarli, samaradorlik nuqtai nazaridan uning bosqichlari farqlanadi. Masalan, birinchi bosqich - mehnat faoliyatigacha boTgan bosqich boTib, unga bolaning maktabgacha yosh davri hamda o'qish yillari kiradi. Bu davrdagi sotsializatsiyaning ahamiyati va o'ziga xosligi shundaki, bu davrda, asosan, tashqi ijtimoiy muhit, ijtimoiy ta'sirlar faol ravishda ongda singdiriladi, mustaqil hayotga tayorgarlik borasida muhim bosqichga o'tiladi. Ikkinchi bosqich - mehnat faoliyati davri - bu davr odamning yetuklik yillari bilan bog'liq bo'lib, avvalgi davrlarda singdirgan ijtimoiy ta'sirlarni bevosita faoliyatida, shaxslararo munosabatlar sistemasida namoyon etadi. Kasbga ega boTib, aniq hayot yo'lini tanlagan, turmush qurib, kelgusi avlodni tarbiyalayotgan shaxsda namoyon boTadigan barcha ijtimoiy fazilatlar shu davrning maxsulidir. Nihoyat, uchinchi bosqich - mehnat faoliyatidan keyingi davr boTib, bunga, asosan, aktiv mehnat faoliyatidan so'ng qarilik gashtini surayotganlar kiradi. Bu davrda ham shaxs sotsializatsiyasi davom etaveradi, chunki endi ilgarigi davrlarda orttirilgan tajriba boshqalarga uzatiladi, shunga ko'ra shaxs strukturasida ham xususiy o'zgarishlar ro'y beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Madumarov Talatbek Tolibjonovich, & Gulomjonov Odiljon Rahimjon o'g'li. (2021). PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF A LEASING MECHANISM IN PUBLIC - PRIVATE PARTNERSHIP. International Engineering Journal For Research & Development, 6(SP), 5. https://doi.org/10.17605/OSF.IO/7MXR3

2. Abdullayev Akmal Nasriddinovich (2020). THE FEATURES OF APPEARING FAMILY IN MODERN SOCIETY. European science review, (3-4), 69-72.

3. N. Ismoilova, D.Abdullayeva. Ijtimoiy psixologiya. 2013. Qisqacha psixologik lug'at. - Rostov-na-Donu: FENiKS. L.A.Karpenko, A.V.Petrovskiy, M.G.Yaroshevskiy.1998.

4. G'oziyev E. G. Umumiy psixologiya. Toshkent 2002. 1-2 kitob

5. G'oziyev E. G. Muomila psixologiyasi.

6. Belinskaya E. P., Tixomandritskaya O.A. Shaxsning ijtimoiy psixologiyasi. M., 2001.

7. Kon I. S. Shaxs sotsiologiyasi. M., 1967.

8. Leontiev A.N. Faoliyat. Ong. Shaxsiyat. M., 1975.

ИНТЕНСИФИКАЦИЯ ХЛОПЧАТОБУМАЖНЫХ ТКАНЕЙ ЩЕЛОЧНЫМ АГЕНТОМ

Исломова Умида Шавкат кизи

Аннотация: *Приводятся результаты изучения возможностей текстильно-вспомогательных веществ хитозана для интенсификации процесса крашения шелковой ткани активными красителями. Установлено, что использованный интенсификатор хитозан повышает степень фиксации активных красителей.*

Ключевые слова: *шелковая ткань, активные красители, крашение, хитозан, степень фиксация.*

ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время, учитывая рыночные отношения и нарастающую конкуренцию между текстильными предприятиями в условиях

повышения требований к качеству текстильных материалов, наблюдается тенденция в создании ресурсосберегающих и экологически чистых технологий с использованием отечественных местных ресурсов. Безусловно, в настоящее время увеличивается интерес к аминополисахаридам особенно к хитозану (ХЗ) обладающим рядом ценных свойств, таких как био-разлагаемость, пленкообразующее и загущающие способности [1].

Нами хитозан из пчелиного подмора получен химическим способом. Химический способ, основан на проведении депротеинирования, деминерализации и депигментации с использованием химических реагентов-кислот, щелочей, перекисей и др [2-4].

Отрадно, что хитозан активно применяется даже в текстильной промышленности для крашения, печатания и аппретирования различных природных тканей, такие как шерсть, хлопок и шёлк [5-7]. Уникальная структура макромолекулы хитозана и наличие положительного заряда расширяет области его применения. Известно, что интенсифицировать процесс крашения при фиксации красителей возможно введением органических соединений, чтобы вещество легко удалялась и биологически расщеплялось. В свою очередь применение интенсификаторов предусматривает высокую экономическую эффективность и минимальной концентрации в красильной ванне [8]. Несмотря на широкое применение хитозана для печатания в качестве загустителя [9], внедрение его в процессы крашения шёлковых тканей сдерживается из-за отсутствия технологий.

ОБЪЕКТЫ И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Для исследования использовали синтезированный хитозан из подмора пчёл Apis Mellifera., креповую ткань Крепдешин выпускаемой в Bukhara Brilliant Silk, а также активный краситель "Активный ярко-голубой К" ((Zhejiang, China).

По сравнению с красителями других классов рассматриваемые активные красители имеют ряд преимуществ. Прежде всего надо отметить, что они дают исключительно яркие и чистые оттенки при сравнительной простоте применения, обладают хорошей выравнивающей способностью. Полученные окраски имеют высокую устойчивость к мокрым обработкам и химической чистке, а также удовлетворительную устойчивость к действию света. Нами крашение натурального шелка активными красителями проводится по периодической технологии по двухстадийно - щелочному способу. Во второй стадии в слабощелочной среде (при pH 10,0-10,5) образуется ковалентная связь между красителем и фиброином шелка, обесцвечивающая высокую прочность окраски к стирке. Двухстадийность технологии способствует снижению гидролиза активного красителя, который ускоряется в щелочной среде, одновременно с основной реакцией красителя с шелком. Красильный раствор состоит при щелочном

Результаты испытаний ММ х 103 (ХЗ) = 282

способе активный краситель, электролит (сульфат натрия), в второй стадии способов вводят щелочной агент карбонат натрия (№2СОз).

Состав для крашения натурального шелка активными красителями, содержащий активный краситель, карбонат натрия, электролит и воду, дополнительно содержит интенсификатор крашения, в качестве которого используют хитозан, а в качестве электролита используют сульфат натрий (Na2SÜ4) обеспечивающего повышению выбираемости красителя из раствора на шелк. В качестве щелочного агента - карбонат натрия, создающего оптимальную pH среду для реакции красителя с шелком. При следующем соотношении компонентов, г/л: краситель -0,4 г/л; натрий карбонат - 2г/л ; натрий сульфат -20 г/л; хитозан - 0,1-1,5 г/л; вода - до 1 л. Заявляемый состав готовят известным способом; в измеренное количество умягченной воды при интенсивном перемешивании мешалкой, до концентрации 0,4 г/л (или 2% от массы шелка), затем размешивают до полного растворения красителя на температуре 25-300С, далее добавляют хитозан.

Результаты и их обсуждение

Использован синтезированный хитозан из подмора пчёл Apis Mellifera (табл. 1).

Таблица 1.

1. Внешний вид порошок
2. Цвет Светло-бежевый
3. Растворимость Уксусная и соляная кислота
4. Водородный показатель, pH 5,4

Синтезированным хитозаном в качестве интенси-фикатора далее проводилось крашение креповой ткани Крепдешин. Состав красильной ванны с активным красителем (на примере "Активный ярко-голубой К"

Данные осуществления

((Zhejiang, China)) одновременно добавляют рассчитанное количество щелочного агента (2 г/л), красят еще 30 мин и промывают Данные осуществления процесса и примеры результатов приведены в таблице 2.

Таблица 2.

а и примеры результатов

№ Наименование химикатов Известный Предлагаемый состав. примеры

1 2 3 4

1 Краситель, г/л 0,6 0,4 0,4 0,4

2 Натрий карбонат, г/л 2,0 2,0 2.0 2.0

3 Натрий сульфат, г\л 20 15 15 15

4 Хитозан, г/л - 0,5 1,0 1,5

Готовый раствор вливают в красильную ванну. Из раствора сульфата натрия рассчитанное его количество с учетом объема красильного раствора вводится в два приема: 10 г/л в начале крашения, остальное количество (10 г/л) вводится через 30 мин крашения,

одновременно добавляют рассчитанное количество щелочного агента (2 г/л), красят еще 30 мин и промывают. Также крашение с хитозаном улучшает устойчивость окрасок к физико-химическим воздействиям (табл. 3).

Устойчивость окрасок шелковых тканей к различным физико -химическим воздействиям

№ Концентрация Хитозана Устойчивость к мылу 400С Устойчивость к стирке 400С Устойчивость к поту

1 0 4/4/5 4/4/5 4/4/5

2 0,1 4/5/5 4/4/5 4/5/5

3 0,5 4/5/5 4/5/5 5/4/5

4 1,0 5/5/5 5/5/5 5/5/5

5 1,5 5/5/5 5/5/5 4/5/5

Результат представленные в таблице 3 показы- концентрации 1,0 г/л характеризуется высокой вают что, устойчивость окрасок шёлковых тканей с устойчивостью к поту и к мылу.

Таблица 4.

Влияние хитозана на степень фиксацию, проникания красителей и интенсивность окраски

при крашении шелковых тканей

Наименование показателей

Печатно-технические свойства Краситель без интенсификатора, г/л краситель + Хитозан 1,0 г/л

Степень фиксации, г/кг 20 36

Степен проникания, % 68 80

Интенсивность цвета, K/S 5.0 6.8

Повишения K/S, % - 36

Прочность окрасок, балл

К стирке 4/4/5 5/5/5

К трению К мокрому К сухому 4/5 5/4 5/5 5/5

Из таблицы 4 видно, что предлагаемый состав при концентрации 1,0 г/л приводит повышению степени фиксации активного красителя на 36 г/кг [11].

Выводы. Таким образом, биоразлагаемый полимер хитозан обеспечиваеть высокий степень проникания активного красителя 3Б8 и равномерность интенсивной окраски. А также с использованием интенсификатора хитозана при концентрации 1,0 г/л характеризуется высокой устойчивостью к поту и к мылу. Работа выполняется на основе прикладного гранта ФЗ 2019081633 Синтез хитина и хитозана из местного подмора пчёл Apis Mellifera и получения на их основе биоразлагаемых полимерных плёнок (2020-2022 гг.).

ЛИТЕРАТУРА:

1. Хитин и хитозан. Получение, свойства и применение / под ред. К.Г. Скрябина, Г.А. Вихоревой, В.П. Варламова. - М.: Наука, 2002. - 368 с.

2. Ихтиярова Г.А., Маматова Ш.Б. Получение и характеризация хитина и хитозана из подмора пчел ApisMellifera. Журнал "Юниверсум: технические науки: Электрон. Науч журнал. Москва 2018.С.31-35.

3. Нурутдинова Ф.М. Синтез из пчелиного подмора - Apis Mellifera хитина и хитозана для использование в медицине// Научный вестник Наманганского государственного университета. № 1. 2020. -С 79-85.

4. Ixtiyarova G.A., Hazratova D.A., Umarov B.N., Seytnazarova O.M. Extraction of chitozan from died honey bee Apis mellifera // International scientific and technical journal Chemical technology control and management. -Vol. 2020:Iss.2, Article 3.-P.15-20.

5. Клочкова И.И. Применение хитозана при печатании тканей из смеси шерстяных и ПАН волокон / И.И. Клочкова // Тез. докл. Всерос. науч.-технич. конф. студ. и аспир. «Проблемы экономики и прогрессивные технологии в текстильной, легкой и полиграфической' отраслях промышленности». - Санкт-Петербург. -2006. - С. 243-244.

6. Корнилова Н.А. Обоснование получения текстильных аппретов на основе хитозана с использованием гидроакустического воздействия. Дисс.....канд.техн.наук. - Иванова 2010 г. 124 с.

7. Вахитова Н.А. Разработка научно-обоснованной технологии крашения хлопчатобумажных тканей водорастворимыми красителями с применением хитозана: автореф. дис...канд. техн. наук: - МГТУ им. А.Н. Косыгина. Москва, 2005. - 16 с.

8. Мельников Б.Н. Теория и практика интенсификации процесса крашения / Б.Н.Мельников М.: Легкая индустрия, 1969.-271 с.

9. Ихтиярова Г.А., Хазратова Д.А., Сафарова М.А. Разработка состава смешанных загусток на основе карбок-симетилкрахмала и узхитана для печатания хлопково-шелковых тканей // Universum: технические науки. -2020. - №. 6-2 (75).

10. Нурутдинова Ф.М., Ихтиярова Г.А. Использование загустителя на основе пчелозана и акриловых полимеров для набивки хлопко - шёлковых тканей// Universum: Технические науки: электрон. Науч. Журн. 2020. № 2(71). С 47-50.

11. Ихтиярова Г., Д. Хазратова, и Муталипова Д. «Интенсификация процесса крашения шелковых тканей активными красителями». InterConf, вып. 45, март 2021 г., https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconi7article/Yiew/10343. № 4 (85)

TIBBIYOT XODIMLARIDA KASBIY ZO‘RIQISH PROFILAKTIKASI

PhD, **Kalandarova Madina Baxadirovna**
Magistr, **Bekchanova Muhayyo Razzaqberdi qizi**
Urganch davlat universiteti

Annotatsiya; *Maqolada tibbiyot xodimlarining faoliyatida kasbiy stressni keltirib chiqaradigan omillar va ularni bartaraf etishga qaratilgan psixoprofilaktika choralari tahlil qilingan.*

Abstract: *This article analyzes the factors that cause professional stress in the professional activity of medical workers and psychoprophylactic measures aimed at their elimination.*

Аннотация: *В данной статье анализируются факторы, вызывающие профессиональный стресс в профессиональной деятельности медицинских работников и психопрофилактические мероприятия, направленные на их устранение.*

Key words;*Professional strain, stress, psychoemotional state, psychoprophylaxis.*

Kalit so‘zlar; *Professional zo‘riqish, stress, psixoemotsional holat, psixoprofilaktika.*

Ключевые слова; *Профессиональное напряжение, стресс, психоэмоциональное состояние, психопрофилактика.*

Shaxslararo muloqot bilan bog‘liq bo‘lgan turli kasb mutaxassislarining mehnatini tashkil etishga so‘nggi yillarda psixologiya va tibbiyot sohasining asosiy e’tibori qaratilgan. Bu kabi kasblarga tibbiyot xodimi, o‘qituvchi va psixolog kasblarini kiritishimiz mumkin. Bunday mutaxassislarning ishini samarali tashkil etish masalasida kasbiy stress sindromi alohida o‘rin tutadi. Bu ko‘p qirrali hodisa sifatida insonning mehnat faoliyatidagi turli xil vaziyatlarga aqliy va fiziologik reaksiyalarida namoyon bo‘ladi, shu bilan birga kasbiy stressning salbiy oqibatlari bir necha holatlarda, xususan, mehnat natijalariga ta’sirida, aqliy mehnat faoliyatini olib borishda, tibbiyot xodimlarining jismoniy salomatligida namoyon bo‘ladi.

Bundan tashqari bemor bilan bevosita muloqot qiladigan tibbiyot xodimlarida olib borilgan ijtimoiy-psixologik so‘rovnoma natijalariga ko‘ra, ularning bemorlar hamda bemor oila a’zolari bilan munosabatlarda turli darajadagi ijtimoiy-psixologik (bemorlarga kasallik haqida to‘liq axborot bera olmasligi, ularda tibbiy madaniyatning yetishmasligi, injiq, sabrsiz, asabiy munosabatda bo‘lishlari) qiyinchiliklar mavjudligi, bemor ahvolidagi salbiy va ekzitus holatlar ularning psixologik holatiga ta’sir qilishi (60%), shuningdek, o‘zlaridagi turli psixologik va ijtimoiy-psixologik muammolar bilan ishlash uchun psixologik xizmatga ehtiyoji mavjudligini (57%) ta’kidlaganlar. O‘tkazilgan tadqiqot natijasidan shunday xulosa qilish mumkinki, nafaqat bemor, balki uning oila a’zolari va ularni davolaydigan tibbiy xodimlar ham psixologik xizmatga yuqori darajada ehtiyoj sezadilar [3].

Kasbiy stress - bu odamning mehnat faoliyatidagi stressli vaziyatlarga ruhiy va somatik reaksiyalarda ifodalangan turli xil hodisalarda namoyon bo‘ladi. Hozirgi vaqtda u

kasalliklarning xalqaro tasnifida alohida bo‘limga ajratilgan (ICD-10: Z 73: “o‘z hayotini boshqarishdagi qiyinchiliklar bilan bog‘liq stress”).

Kasbiy zo‘riqish simptomlari asabiylashish, charchoqning kuchayishi, nevrotik va hatto psixosomatik kasalliklarda namoyon bo‘lishi mumkin. Shaxsning individual xususiyatlari ham juda muhimdir: masalan, psixostenik xususiyatlarga ega bo‘lgan insonlar faoliyatida tushkunlikka tushish va tashvishlanish ehtimoli ko‘proq kuzatiladi.

Kommunikativ kasblar vakillarida surunkali stressning rivojlanishiga quyidagilar ta’sir qiladi:

- harakat erkinligini cheklash;
- ishning monotonligi;
- bajarilgan ishlarni baholashda noaniqlikning yuqori darajasi;
- ijtimoiy mavqeidan norozilik.

Hozirgi vaqtda mutaxassislarning e’tibori kasbiy stressning oldini olish va yengish uchun yangi texnologiyalarga qaratilgan. Ulardan ba’zilari kommunikativ kasb vakillarini kasbiy stressning dastlabki belgilari va xavf omillari haqida yetarli darajada xabardor qilishga qaratilgan. Shifokorlar ushbu sindromning qanday paydo bo‘lishini va ushbu sindromni qanday belgilar bilan tavsiflashini bilishsa, undan qochish yoki uning salbiy ta’sirini kamaytirish uchun ko‘proq imkoniyatlari mavjud bo‘ladi.

Ko‘pgina davlatlarda shifokor va bemorning samarali muloqotini rivojlantirish va kasbiy zo‘riqishini bartaraf etish ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha maxsus ma’ruzalar va treninglar kurslari amaliyotga joriy qilingan. Ushbu modellarda vaziyatni tushunishni va sub’yektiv baxolashni bosqichma-bosqich o‘zgartirish kasbiy stressni yengish uchun turli strategiyalardan foydalangan holda amalga oshiriladi: hissiy (his-tuyg‘ularni aktuallashtirish, hissiy taranglikni pasaytirish), kognitiv (vaziyatni va o’z resurslarini qayta baholash, uni hal qilish) va xulq-atvor (vaziyatni faol, maqsadli o‘zgartirish).

Ishning eng samarali shakllari: kasbiy va shaxsiy o‘sish guruhlarida maxsus mashg‘ulotlar, kommunikativ kompetensiyani oshirish (Balint usuli). Shaxs yetarli darajada ijtimoiy yordamga ega bo‘lsa, ruhiy yoki jismoniy kasalliklarni rivojlanish xavfini oshirmasdan sezilarli stressga toqat qilishi mumkin. Taniqli psixolog G.Robertsning bu nuqtai nazari “to‘yganlik” sindromining psixoprofilaktikasi va psixokorreksiyasi amaliyotida tasdiqlangan.

K.Maslach o‘z asarlarida kasbiy zo‘riqish muqarrar emasligi haqida mulohaza bildirib, bu jarayonning profilaktikasiga e’tibor qaratish kerakligini ta’kidlagan. Uning fikricha, emosional zo‘riqishning ko‘pgina sabablari nafaqat insonlarning shaxsiy xususiyatlari bilan bog‘liq, balki ijtimoiy va situativ omillardan ham kelib chiqadi [2]. Xozirgi davrga kelib bu muammoni bartarf qilishga qaratilgan bir qator tadbirlar va takliflar qo‘llanib kelinmoqda. Bu tadbirlardan eng keng tarqalgani tibbiyot xodimlarining malakasini oshirib borish davomida psixologik savodxonligini oshirish. Sog‘liqni saqlash tizimida xodimlarni malakasini oshirish jarayonida kasbiy zo‘riqish muammosiga bag‘ishlangan ma’ruzalar va amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazilishi ko‘zda tutilgan. Shu bilan birga ma’muriyat rag‘batlantirishga qaratilgan va emosional zo‘riqishni ham kamaytirishga qaratilgan chora

tadbirlarni belgilab olishi lozim, ish joyini o‘zida relaksasiya uchun sharoit va imkoniyat bo‘lishi lozim. Ishni tizimlashtirilishi va ish o‘rnini tashkil qilinishi ishning ahamiyatini kuchaytirib, xodimni yaxshi ishlashga undashi lozim. Shu bilan birga emosional zo‘riqish bilan kurashda asosiy rolni shaxsning o‘zi bajaradi. Kasbiy faoliyatni asosiy jihati bu o‘z o‘zini boshqarishdir. O‘z o‘zini boshqarishni psixologik asosini bilish jarayonlarini, hissiy-emosional xolatlarini, xulq-atvori, xarakatlarini boshqarish tashkil qiladi. o‘z o‘zini boshqara oladigan odam, G.Dyakonovni ta’kidlashicha, o‘z ehtiyojlarini anglab va imkoniyatidan kelib chiqqan holda zaxiralarini tiklashni inobatga olib o‘z kuchini ish kuni va butun faoliyati davomida samarali taqsimlashi mumkin.

Autogen trenirovka asosan kuchli emosional zo‘riqish keltirib chiqaruvchi faoliyatlarda qo‘llaniladi. Shifokor faoliyati ham bemorlar, ularning yaqinlari bilan intensiv muloqotni talab qiladi. Autotreningni o‘zi psixik va jismoniy holatlarni boshqarishga qaratilgan mashqlar tizimidir. U inson tomonidan o‘z organizmiga, asab tizimiga relaksasiya uchun va faollashish uchun ongli ta’sir ko‘rsatish usullaridan iborat. Autotrening kayfiyatni va jismoniy holatni ijobiy tarafga maqsadli o‘zgartirib, salomatlik va ishchanlikni yaxshilash imkoniyatini beradi [1].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Акиндинова И.А. Методы психологической помощи работе с последствиями синдрома эмосионалного выгорания спесиалистов помогающих профессий: Психологический журнал./Акиндинова И.А. – 2001. Т. 17
2. Маслач К. Профессионалное выгорание: как люди справляются// Статья, 1978
3. Urazbayeva D.A Onkologiya sohasida ishlaydigan tibbiy xodimlarni ijtimoiy-psixologik tadqiq qilishning o‘ziga xosligi // O‘zMU xabarlari Tashkent. 2022. № 6. B. 134-138

HAYDOVCHILAR VA PIYODALAR HARAKATINI TASHKIL ETISH

Shermatov Shamshir Xusanovich
(Toshkent davlat transport universiteti kata o‘qituvchi)
Raxmonov Baxtiyor Barnoyevich
(Toshkent davlat transport universiteti assistent)
Tursunov Nodir Hamrayevich
(Toshkent davlat transport universiteti assistent)

Annotatsiya: *Chorrahalarda harakatlanayotgan haydovchilar yo‘lni kesib o‘tayotgan piyodalarga yo‘l berishi, Yo‘l harakati qoidalaring 96 bandini yoritish, haydovchilar va piyodalar huquqini himoya qilish.*

Abstract: *Drivers moving at intersections should give way to pedestrians crossing the road, clarification of Article 96 of the Traffic Rules, protection of the rights of drivers and pedestrians.*

Kalit so‘zlar*:Yo‘l harakati qoidalari, piyoda,haydovchi,yo‘l berish,qatnov qismi.*

Key words: *Traffic rules, pedestrian, driver, giving way, carriageway.*

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, 2022-yilning 12 oyi mobaynida poytaxtda 1200 tayo‘l-transport hodisasi sodir bo‘lgan. Hisobot davrida YTH oqibatida halokbo‘lganlar soni 136 nafarni tashkil etgan, 1463 nafari tan jarohat olgan. Yo‘l-transport hodisalarining 32,5 foizini piyodalar ishtirokidagi baxtsiz hodisalar tashkil etadi. Bolalar ishtirokida 169 ta YTH sodir bo‘lgan, buning oqibatida 56 nafar voyaga yetmaganlar tan jarohati olgan, 17 nafari vafot etgan. Har bitta raqam ortida insonlar taqdiri yotibdi. Bitta insonning halok bo‘lishi – uning oila a’zolari, yaqinlari uchun og‘ir judolik hisoblanadi. O‘tgan bir yil davomida haydovchilar tomonidan yo‘l harakati qoidalariga rioya qilmaslik oqibatida sodir bo‘lgan YTHlar tahliliga to‘xtalsak. Eng ko‘p uchraydigan qoidabuzarlik tezlikni oshirish bo‘lgan - 370 ta holat. 143 nafar haydovchi svetoforning taqiqlovchi ishorasiga o‘tgan. 8 ta baxtsiz hodisa avtomobil rulida o‘tirgan shaxslarning mast holatda bo‘lganligi sababli sodir bo‘lgan. 73 ta YTH jiddiy oqibatlarga olib keldi. Bir so‘z bilan aytganda, har bir haydovchi transport vositasini boshqarayotganda nafaqat o‘zi, balki yo‘lovchilar va piyodalarning hayotiga mas’uliyat bilan qarashlari lozim. Piyodalar esa yo‘l harakati ishtirokchisi ekanligini unutmasligi va o‘rnatilgan qoidalarga rioya etishlari kerak. O‘zbekiston Respublikasining aholisi 2022 yil dekabr oyiga 36 mln. kishidan oshib ketib, bunda 9 dekabr holatiga erkaklar soni 18 mln 76 ming 222 nafarni, ayollar soni 17 mln 849 ming 415 nafarni tashkil etmoqda. Hozirgi vaqtda O‘zbekistonning 14 ta hududiy bo‘linmasidan 10 tasi, shu jumladan, Toshkent shahri aholi zich bo‘lgan hududiy bo‘linmalar jumlasiga kiradi. Hozirgi kunda Respublikamizda o‘ziga xos demografik vaziyat vujudga kelgan va u aholi sonining progressiv o‘sishi, aholining yosh tarkibida mehnatga layoqatli yoshdan kichik bo‘lganlar va keksa yoshdagilar ulushining ortishi, mehnatga layoqatli yoshgacha bo‘lgan aholi sonining kamayishi, shu bilan bir

vaqtda o‘rta yoshdagi aholi sonining ko‘payishi, urbanizatsiya jarayoni ortayotganida namoyon bo‘lmoqda. Shu bilan birga poytaxtimiz aholisining soni yildan-yilga jadal ravishda o‘sishi yo‘llarda ham transport vositalarining ko‘payib borishi, o‘z navbatida, o‘ziga xos masalalarning yechimini talab etmoqda. Yurtimizda harakat havfsizligi sohasi oxirgi oylar mobaynida ancha e’tibor qaratilmoqda. Bunga misol shu yilda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasining Prezidentining 04.04.2022 yildagi PQ-190-sonli “Avtomobil yo‘llarida inson xavfsizligini ishonchli ta’minlash va o‘lim holatlarini keskin kamaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 12.04.2022 yildagi 172-sonli “Yo‘l harakati qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risida” gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 26.04.2022 yildagi 212-sonli “Ta’lim muassasalarida yo‘l harakati qoidalari targ‘ibotini kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarorlarini keltirib o‘tsak bo‘ladi. Yo‘l xarakati havfsizligin ta’minlashdan maqsadi yo‘l harakati qatnashchilari yo‘llarda havfsiz va xech qanday to‘siqlarsiz xarakatlanishi hamda yo‘l transpot xodisalarini oldini olishdan iborat. Yo‘lda harakatlanayotgan haydovchi xamda piyoda yo‘l harakati qoidalariga amal qilishi shart hamda o‘z haq xuquqlarini bilishlari va talab qilishlari shart.

Yo‘l harakati qoidalari (keying o‘rinlarda qoidalar)ning 14-bob “Chorrahada harakatlanish”, 96 bandida shunday yozilgan “ Chapga yoki o‘ngga burilayotgan haydovchi kesishayotgan yo‘lning qatnov qismidan o‘tayotgan piyoda(lar)ga, shuningdek velosiped tasmasidan yoki velosiped yo‘lkasidan yo‘lni kesib o‘tayotgan velosipedchi(lar)ga yo‘l berishi kerak.” (1-rasm)

Qoidalarning 4-bandiga ko‘ra yo‘l harakati qatnashchilari yo‘ldagi boshqa harakatnashchilarining harakatlanishiga to‘sqinlik qilmasligi, xavf tug‘dirmasliklari kerak.

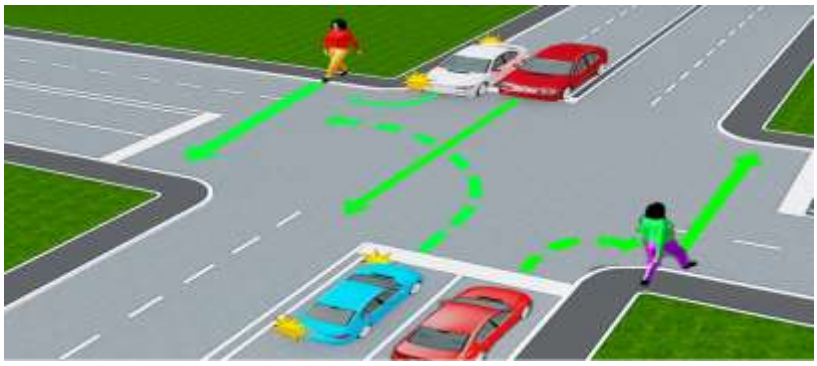

1-rasm. Piyodalar harakatlanishi.

Bandning oxirida e’tiborimizni qarataylik. Qoidalarda 6-bandi asosiy tushuncha va atamalardan “Yo‘l berish” atamasini ko‘rib chiqaylik.

Yo‘l berish (to‘sqinlik qilmaslik) — yo‘l harakati qatnashchilariga nisbatan imtiyozi bo‘lgan boshqa yo‘l harakati qatnashchisining harakat yo‘nalishi yoki tezligini o‘zgartirishga majbur etishi mumkin bo‘lgan hollarda, harakatni davom ettirmasligini yoki boshlamasligini, biror-bir manyovr bajarishi mumkin emasligini bildiruvchi talab.

Demak shundan kelib chiqadiki chorrahada manyor qiladigan haydovchi qatnov qismidan o‘tadigan piyodalarga halaqit bermasdan harakatlansa yani piyodalardan o‘tishga

to‘sqinlik qilmasa harakatni davom ettirishlari mumkin. Bir vaqtda transport vositasining yo‘nalishi piyodaning harakatlanish yo‘nalishi bilan kesishmasa, piyodalarning o‘tishiga to‘sqinlik qilmasa bunday holatni “**Yo‘l berish**” atamasiga ko‘ra qoida buzarlik deb e’tirof etib bo‘lmaydi. Ko‘pchilik holatlarda shunday vaziyat kelib chiqadi.

Piyoda qarama qarshi yunalishdan xarakatlanayotib bu paytda haydovchi manyovrini piyodani kutmasdan bajarsa haydovchilarga nisbatan bu bandning buzilishi chorasi qo‘llanmoqda. (2-rasm) Bu esa noto‘g‘ri. Axir xaydovchi piyodani xarakat yo‘nalishini yoki tezligini o‘zgartirishga majbur qilmadiku. Xar xolda piyoda yulning qarama-qarshi yo‘nalishida edi.

2-rasm. Kesishayotgan yo‘lning qatnov qismidan o‘tayotgan piyodalar.

96-bandda keltirilgan “ kesishayotgan yo‘lning qatnov qismidan o‘tayotgan piyoda(lar)ga,” jumlasiga e’tibor beraylik. 2-rasmda ko‘rsatilgan piyoda tasviri haydovchining chap tarafida harakatlanmoqda.

Agar da piyoda haydovchinig o‘ng tarafida joylashganida haydovchi piyoda yo‘l berishga majbur bo‘lar edi. (3-rasm)

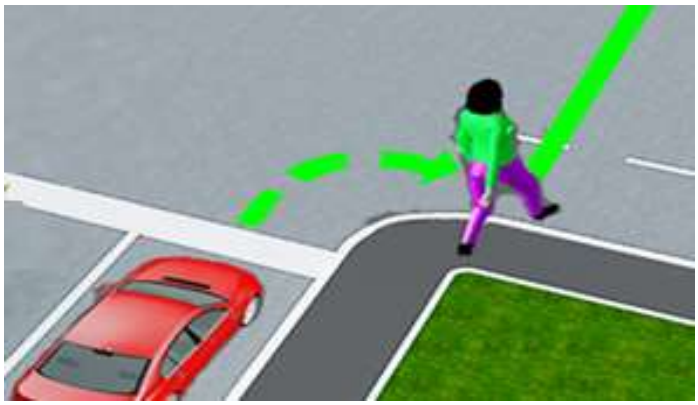

3-rasm. Piyodani o‘tkazib yuborish tartibi.

Xulosa qilib aytganda 96-bandni noto‘g‘ri talqinda qo‘llanilishi ya’ni piyoda yo‘lning qarama-qarshi yunalishida harakatlanganda haydovchilar piyoda(lar)ni “**o‘tkazib yuborishi**” degan tushuncha xato. Haydovchi ikkita holatda piyodalarni o‘tkazib yuboradi. Qoidalarning 113-bandi “Barcha hollarda, shu jumladan, piyodalar o‘tish joylaridan tashqarida ham haydovchi oq hassa bilan ishora berayotgan ko‘zi ojiz piyoda(lar)ni o‘tkazib yuborishi kerak” , hamda 115-bandi “«Bolalar guruhini tashish» taniqlik belgisi o‘rnatilgan, avariya ishorasi yoqilgan transport vositasi to‘xtaganda, unga

yaqinlashayotgan haydovchi harakat tezligini kamaytirishi, zarur bo‘lsa, to‘xtashi va bolalarni o‘tkazib yuborishi shart.” deb ko‘rsatilib o‘tilgan. Haydovchilar bilan suxbatlashganimizda ayrimlari shunday noto‘g‘ri chora ko‘rilgan holatlari bo‘lganlilari to‘g‘risida aytadilar. Lekin qoida buzmaganliklarini aytishadi ammo o‘z huquqlari himoya qila olishmaydi. Oqibatda keraksiz jarimalar ko‘payadi. Bunday jarimalar esa oilaviy oilaviy byudjetga ta’sir qiladi. Shuning uchun xaydovchilar bu bandni asl mohiyatini anglashlari va albatta piyodalarga nisbatan ehtiyotkorlik choralarini ko‘rishi shart. Bu haydovchilarning majburiyatiga kiradi. Shu o‘rinda piyodalarga ham tegishli band mavjud. Qoidalarnig 20-bandi 3-hatboshiga asosan “Yo‘lning qatnov qismida, shuningdek, piyodalar o‘tish joylarida harakatlanayotgan piyodalarga telefondan foydalanish, tele, video mahsulotlarni ko‘rish, radio-audio mahsulotlarni eshitish, kitob yoki davriy matbuot o‘qish, hamda e’tiborni chalg‘itadigan boshqa elektron vositalardan foydalanish taqiqlanadi.”. Yo‘l harakati qatnashchilari yo‘lllarda harakatlanayotgan paytda xushyor bo‘lishlari va xavfsiz xarakatlanishlari talab qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining "Yo‘l harakati xavfsizligi to‘g‘risida»gi qonuni (yangi tahriri). Toshkent sh., 2021-yil 25-fevraldagi O‘RQ-677-sonli

2. D Abdurazakova, S Utkirov (2023). ORGANIZATION OF TRAFFIC AT UNCONTROLLED INTERSECTIONS. Science and innovation in the education system 2 (4), 8-10.

3. S Utkirov, E Abdusamatov, B Raxmanov (2023). ORGANIZATION OF TRAFFIC AT UNCONTROLLED INTERSECTIONS. Yevraziyskiy jurnal akademicheskix issledovaniy 3 (2 Part 2) 57-65.

4. E Abdusamatov, N Tursunov, SH O‘tkirov (2023). YO‘L HARAKATI XAVFSIZLIGINI OSHIRISH BO‘YICHA CHORA-TADBIRLAR. SUSTAINABILITY OF EDUCATION, SOCIO 1 (6) 84-88.

5. S Utkirov (2023). YO'L HARAKATI XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA YANGICHA MEXANIZMLARNI ISHLAB CHIQISH. Akademicheskiye issledovaniya v sovremennoy nauke 2 (4) 71-73.

6. O‘ Isoxanov, E Abdusamatov, S Turdibekov (2022). YENGIL VA YUK AVTOMOBILLAR ISHTIROKIDAGI YTH TAHLILI. IJODKOR O'QITUVCHI 2 (24), 216-219.

7. O‘ Isoxanov, E Abdusamatov, S Turdibekov (2022). PIYODA ISHTIROKIDA YONLANMA MASOFA SAQLANMASDAN SODIR ETILGAN YTH TAHLILI. IJODKOR O'QITUVCHI 2 (24), 220-222.

8. S Shamshir, A Erkinjon, R Baxtiyor (2023). YO‘L-TRANSPORT HODISALARINI OLDINI OLISHDA INTELLEKTUAL TIZIMLARNING O‘RNI. MODELS AND

METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH 2 (20) 87-91.

9. ШХ Шерматов, ШИ Абруев, ЭХ Абдусаматов, НҲ Турсунов, ЖА Чориев (2022). МЕТОД ОПРЕДЕЛЕНИЯ ГОРЯЧИХ ЗОН ГОРОДСКИХ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРОИСШЕСТВИЙ. Экономика и социум 12-1 (103) 1097-1104.

10. ШХ Шерматов, ШИ Абруев, ЭХ Абдусаматов, НҲ Турсунов, ББ Рахманов (2022). ВЛИЯНИЕ ДОРОЖНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ НА ПЕШЕХОДНОЕ ДВИЖЕНИЕ НА ПЕРЕСЕЧЕНИИ АХАНГАРАНСКОЙ ПАРКЕНТСКОЙ И ОБЪЕДИНЕННОЙ ДОРОГ. Экономика и социум 12-1 (103) 1089-1096.

11. SX Shermatov, SSO Utkirov, EXOGL Abdusamatov (2023). TRANSPOR SOHASIDA YUZAGA KELGAN MUAMOLARNING EKOLOGIYAGA TASIRI (avtomobil transporti). Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 3(2) 702-709.

12. ШК Хакимов, РГ Саматов, СС Ражапова, ДА Абдураззакова, Э Абдусаматов, Ш Абруев (2022). СНИЖЕНИЕ КОЛИЧЕСТВА ВЫХЛОПНЫХ ГАЗОВ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ ПУТЁМ КОМПЬЮТЕРНОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ ПЕРЕКРЕСТКА. Экономика и социум 9 (100) 715-724.

13. Ў Исоханов, Э Абдусаматов, С Турдибеков (2022). ЕНГИЛ ВА ЮК АВТОМОБИЛЛАР ИШТИРОКИДАГИ ЙТҲ ТАҲЛИЛИ. IJODKOR O‘QITUVCHI 2 (24), 216-219.

14. Ў Исоханов, Э Абдусаматов, С Турдибеков (2022). ПИЁДА ИШТИРОКИДА ЁНЛАНМА МАСОФА САҚЛАНМАСДАН СОДИР ЭТИЛГАН ЙТҲ ТАҲЛИЛИ. IJODKOR O‘QITUVCHI 2 (24), 220-222.

15. D Abdurazakova, S Utkirov (2023). ORGANIZATION OF TRAFFIC AT UNCONTROLLED INTERSECTIONS. Science and innovation in the education system 2 (4), 8-10.

16. S Utkirov, E Abdusamatov, B Raxmanov (2023). ORGANIZATION OF TRAFFIC AT UNCONTROLLED INTERSECTIONS. Евразийский журнал академических исследований 3 (2 Part 2) 57-65.

17. Э Абдусаматов, Н Турсунов, Ш Ўткиров (2023). ЙЎЛ ҲАРАКАТИ ХАВФСИЗЛИГИНИ ОШИРИШ БЎЙИЧА ЧОРА-ТАДБИРЛАР. SUSTAINABILITY OF EDUCATION, SOCIO 1 (6) 84-88.

ИЗУЧИТ КРИТИРЕИ КРАНИОФАСЦИАЛЬНОЙ ОБЛАСТИ ДЕТЕЙ С ВРОЖДЕННЫМИ РАСЩЕЛИНАМИ ГУБЫ НЕБА ПОСЛЕ ПРОВЕДЕННЫХ ОПЕРАТИВНЫХ МАНИПУЛЯЦИЙ И ПРЕДУГАДАТЬ ПОЯВЛЕНИЕ ВТОРИЧНЫХ ДЕФЕКТОВ

Камбарова Шахноза Алихусейновна
Ассистент, Бухарский государственный медицинский институт.

Аннотация: *Антропометрия – метод измерений физических пропорций и телосложения. Для оценки ребенка по этому методу используется комбинация показателей, которые можно условно разделить на основные и дополняющие. Развитие и рост краниофасциальной области детей с ВРН является обсуждаемой темой, так как половину исследуемых детей составляло дети с ВРН и то что вероятность появления вторичных дефектов после первичных пластических операции высока. В исследование изучались морфометрические параметры краниофасциальной области детей с ВРН и выявились значительные различия.*

Ключевые слова: физическое развитие, ребёнок, антропометрия, краниофасциальная область, врождённая расщелина губы и нёба.

WILL STUDY THE CRITERIA OF THE CRANIOFASCIAL AREA OF CHILDREN WITH CONGENITAL CLIFFE PALATE AFTER SURGICAL MANIPULATIONS AND PREDICT THE APPEARANCE OF SECONDARY DEFECTS

Kambarova Shakhnoza Alixuseynovna
Assistant, Bukhara state medical institute.

Annotation: *Anthropometry is a method of measuring physical proportions and physique. To assess the child by this method, a combination of indicators is used, which can be conditionally divided into basic and complementary. The development and growth of the craniofacial region of children with CPH is a topic of discussion, since half of the children studied were children with CPH and the likelihood of secondary defects after primary plastic surgery is high. The study studied the morphometric parameters of the craniofacial region of children with CPH and revealed significant differences.*

Key words: *physical development, child, anthropometry, craniofacial region, congenital cleft lip and palate.*

ВВЕДЕНИЕ

Физическое развитие ребенка обусловлено сложным комплексом наследственных и средовых факторов. Большинство нарушений в развитии дают о себе знать специфическими симптомами. Однако существуют заболевания,

протекающие бессимптомно, и многие из них можно обнаружить лишь по нарушениям роста и пропорций тела. Для этой цели разработана унифицированная методика измерений − антропометрия. Антропометрия детей дает возможность на ранних стадиях выявить отклонения и предупредить серьезные нарушения в развитии.

Антропометрия − метод измерений физических пропорций и телосложения. Для оценки ребенка по этому методу используется комбинация показателей, которые можно условно разделить на основные и дополняющие.

Ценность периодических измерений очевидна. Нарушение физического развития − важнейший признак неблагополучия ребенка и показатель для проведения углубленного обследования. Отклонения от нормы чаще всего связаны с другими аномалиями развития и влекут за собой не менее серьезные нарушения [1].

Врожденная расщелина губы и неба — распространенная деформация, требующая лечения у опытной междисциплинарной команды. Основные процедуры, популяризированные Миллардом при односторонней и двусторонней расщелине губы соответственно, были хорошо изучены и улучшены для достижения значительно лучших результатов. Восстановление субъединиц Фишера, ротационное продвижение Милларда и многочисленные модификации этих процедур получили широкое признание благодаря улучшенному косметическому эффекту по сравнению с предыдущими историческими подходами. Эти первичные процедуры регулярно проводятся в младенчестве в возрасте от 3 до 6 месяцев. Несмотря на то, что это хорошо практикуемая процедура, вторичные деформации по-прежнему являются неприятным явлением. Дефекты варьируются от нежелательных гипертрофических рубцов до неправильной работы мышц [2].

Проведения антропометрических и морфометрических исследований врожденных расщелин губ и неба с целью их профилактики и активное участия в их жизни для улучшения и контроля физического развития этой работе наряду с врачами различных специальностей педиатров, челюстно-лицевых хирургов и ортопед стоматологов позволит, улучшит физическое развитие ребенка и предугадать появление вторичного дефекта.

Цель исследования: Изучит критиреи краниофасциальной области детей с врожденными расщелинами губы и неба после проведенных оперативных манипуляций и предугадать появление вторичного дефекта

Материал и методы исследования. Обследованы 630 детей I и II периода детства с ВРГН в возрасте от 3 года до 12 лет. Среди них 390 мальчиков, 240 девочек которым было произведена хирургическая манипуляция зависимо от тяжести аномалии губы и неба в отделении челюстно-лицевой хирургии в Бухарском детском многопрофильном медицинском центре г. Бухары в период с 2009 по 2018г.

Все исследуемые дети с ВРГН были разделены на 3 группы, зависимо по типу аномалии.

I группа − основная группа, дети с тяжелой формой аномалии, двусторонняя врождённая расщелиной губы и нёба (ДВРГН) - 70 детей.

II группа - контрольная группа, дети с более «легкой» формой аномалии, без видимых дефектах в лицевой области, врождённой расщелиной твёрдого и мягкого нёба (ВРТМН) - 318 детей.

III группа - сравнительная группа, дети «средней» формой тяжести аномалии, односторонняя врождённая расщелиной губы и нёба (ОВРГН) - 241 детей.

Для решения поставленной цели проведено морфометрическое исследование и получено морфометрические параметры краниофасциальной области детей I и II периода детства с ВРГН, использовано клинические и антропометрические методы, с последующей статистической обработкой данных. При выполнении данной работы использовано методика антропометрических исследований детей по методической рекомендации Н. Х. Шомирзаева, С. А. Тен и Ш. И. Тухтаназоровой (1998).

У всех детей выполнены операции хейлоринопластика по методу Миллард-Козиной И. А. и палатопластика по методу Фроловой-Махкамовой (мягкое небо в течеие 3 месяца, губы и небо в течение 6 месяцев). Цефалометрические измерения проводились в возрасте 6–7 лет. Был проведен композитный цефалометрический анализ для измерения различных параметров роста краниофасциальной области. Использовались линейные и угловые измерения, специальный циркуль, рулетка, транспортир и записывались в специально подготовленный специальный лист пациента.

Результаты и их обсуждение. После полученных результатов от детей с ВРГН сравнивались между выше указанными группами. Перпендикулярность носа и высоты лица к точке А выше у детей с ДВРГН по сравнению с участниками ВРТМН (R = 0,088) (R = 0,778). Корреляции между размером расщелины и его влиянием на ретрузию верхней челюсти не наблюдалось.

В этом исследовании углы носа и губ были проанализированы у аналоговых детей по сравнению с участниками ВРТМН. В группе детей с ДВРГН и ОВРГН определялись низкие показатели носогубного угла, а недоразвитие мышц обусловливало деформацию губ и неба, отмечался результат их уплощения и бокового искривления. А у некоторых детей совместимость деформаций носа, объем диастаза между фрагментами губ, альвеолярный рост верхней челюсти располагаются в разных условиях. В то время как у детей с ДВРГН исследования показали уплощение верхнечелюстной выпуклости, что приводит к более низким значениям угла турецкой седловой точки А. У детей с ДВРГН и ОВРГН расстояние между резцами верхней челюсти (ВЧ) относительно невелико, что, в свою очередь, может приводить к большой дифференциации носогубного угла. Ортодонтическое лечение должно быть индивидуализированным, укорочение носогубного угла может быть причиной удаления зубов в дуге ВЧ, но в то же время в прикусах детей ДВРГН наблюдаются

другие виды аномалий по сравнению с ВРМТН. Рост ВЧ (уменьшение длины мыщелка) относительно ограничен у детей с ДВРГН. Гипоплазия средней части лица у детей с ДВРГН и ОВРГН может быть следствием хирургического вмешательства. Нормальному росту ВЧ препятствуют рубцы после хирургической процедуры. Костная ткань, как правило, не повреждается во время операции, но из-за фиброзных рубцов в мягких тканях происходит ремоделирование роста ВР, и ВР растет вниз и вперед. В зависимости от размера и формы расщелины в области неба и губы проводят мобилизацию тканей, поэтому чем больше расщелина, тем крупнее рубец и тем медленнее рост верхней челюсти.

Статистически значимая разница в длине нижней челюсти (НЧ) была обнаружена при сравнении всех групп (кондилион-гнация). То есть было показано, что на состояние и длину НЧ значительно влияли проведенные хирургические вмешательства. Хотя НЧ имеет нормальную длину, подбородок относительно отставлен назад. Ретропозиция подбородка в этом положении может быть функциональным ответом на изменения в комплексе НЧ в результате ротации ВЧ, ремоделирования мышцы в нем на гониальную ветвь (на что указывает ангуляция и флексия угловой области нижней челюсти).

Увеличение вертикальной тенденции роста ВЧ было обнаружено при измерении высоты лица у детей ДВРГН. Нижний передний угол высоты лица увеличен по сравнению с ВРТМН детьми. Увеличение передней части лицевого угла может быть связано с активным ростом передней части ВЧ или пассивным ростом задней части ВЧ. Необходимо подготовить специальные протоколы лечения факторов, препятствующих нормальному росту и развитию ВЧ у детей с ВРГН, и продолжить клинические исследования.

А так же, формирование гипертрофического рубца связано с аномальной реакцией на заживление и с некоторой регулярностью наблюдается после пластики расщелины губы. Напряжение на ране является важным фактором, способствующим неприглядным поражениям, и усугубляется повторяющейся активностью круговой мышцы рта. Шрамы от хейлопластики часто сопровождаются асимметрией губ, такой как плоская верхняя губа, нечеткие фильтрационные колонны и дефицит красной каймы. Неровности губы, слизистой оболочки или вермильона могут быть следствием нормального роста пациента и контрактуры раны после хейлопластики. Круговая мышца рта составляет большую часть объема верхней губы и связана с несколькими вторичными деформациями расщелины губы, включая широкие и выпуклые фильтральные и свистковые деформации. 5 7 Мышечные нарушения лучше всего выявляются при физикальном обследовании, особенно когда пациент поджимает губы. Круговая мышца рта выпячивается с обеих сторон, если она не была должным образом восстановлена.

Вторичная двусторонняя деформация расщелины может проявляться дефицитом красного цвета центральной губы, неадекватной деснево-губной бороздой и широким желобком из-за двунаправленной тракции круговой мышцы рта. Смещение красной каймы обычно происходит из-за короткой вертикальной губы, что может быть вызвано рубцовой контрактурой или неадекватным удлинением губы при первичной пластике. Реконструкции фильтрационного столба способствует восстановление нижележащей круговой мышцы рта. Использование матрацных швов для восстановления мышцы не только предотвращает расхождение мышц, но также выворачивает края мышцы под неофильную колонну для увеличения гребня. Деформации борозды приводят к эстетическим и функциональным проблемам и затрудняют ортогнатическое лечение. Очень редко этот дефект проявляется сам по себе. Губа считается короткой у пациентов с односторонней расщелиной, если филтральная колонка со стороны расщелины на 3 мм короче, чем филтральная колонка без расщелины. Дефекты плотных губ обычно являются двусторонней деформацией, связанной с расщелиной [2].

При выполнении исследования наблюдалось много недостатков и трудностей, так как не удалось получить точные измерения у детей с ВРГН на цефалометрических и рентгенологических снимках (точные размеры положения головы и прикуса, задержки прорезывания постоянные зубы и поперечный прикус).

Заключение. У детей с врожденной расщелиной губы и неба, по сравнению с детьми ВРТМН, длина ВЧ и НЧ небольшая, что связано с эффектом оперативного вмешательства. Деформация и толщина верхней губы также оказались меньше, чем у детей с ВРТМН, а также располагались кзади передних зубов у ВЧ и НЧ. Видно, что хирургические вмешательства, проводимые у детей с ВРГН, влияют на рост ВЧ и НЧ, а также на зубной ряд. Хирургические вмешательства, проводимые на губе и небе, влияют на рост верхней и нижней челюсти, а это означает, что ростовой эффект в базальной части челюстных костей задерживается.

Вторичная деформация расщелины губы — нежелательный результат, который можно лучше определить по уровню дефекта: поверхностный или мышечный. Правильное распознавание имеет решающее значение для руководства лечением. Вмешательства варьируются от нескольких неинвазивных вариантов до полной повторной хейлопластики. Знакомство с множеством доступных методов лечения предоставляет хирургам целый арсенал возможностей для адаптации ревизионной хейлопластики к конкретным потребностям своих пациентов и последующего достижения лучших результатов [2].

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ситникова Лидия 30 мая 2020 г. Антропометрия детей: алгоритм проведения. Блог для заведующих детских садов. Первая парта https://partal.com/blog/

2. Sarrami SM, Skochdopole AJ, Ferry AM, Buchanan EP, Hollier LH Jr, Dempsey RF. Revisional Techniques for Secondary Cleft Lip Deformities. Semin Plast Surg. 2021 May;35(2):65-71. doi: 10.1055/s-0041-1728673. Epub 2021 Jun 8. PMID: 34121941; PMCID: PMC8186990.

3. SA Kambarova EFFECT OF SURGICAL MANIPULATION TO MORPHOMETRIC DEVELOPMENT OF FACE AND JAW IN PATIENTS WITH CONGENITAL LIP AND PALATE SPLITS // Новый день в медицине, 2021- P. 128 - 130.

4. SA Kambarova Effect of Surgical Manipulation in Morphometric Growth of Maxillofacial Area at Children with Congenital Lip and Palate Splits At I and Ii Period of Childhood// Annals of the Romanian Society for Cell Biology, 1853-1858. – 2021. - Vol. 25. - Issue 4. – P. 1853 – 1858.

5. KS Alixuseynovna Identification of the morphometric parameters of the cranio-fascial region of children with congenital cleft and palate reflections using a developed research map // Central Asian Journal of Medical and Natural Science 2 (3), 286-290 Vol. 2. - Issue 3. – P. 286 – 290.

6. ША Камбарова, ШК Пулатова REVITALIZATION OF NONSPECIFIC IMMUNITY FACTORS IN PATIENTS WITH DIFFUSE PHLEGMON OF THE MAXILLOFACIAL AREA USING A BAKTERIOPHAGE // Новый день в медицине, 128-130 // New day in medicine. - 2020. - P. 128 - 130.

7. KSA Xuseynovna Optimization of the Diagnosis and Treatment of Oral Epulis Based on Morphological and Cytological Analysis // Texas Journal of Medical Science 6, 24-26

8. KS Alikhuseynovna Statistical Processing Of Morphometric Measurements Of Craniofacial Area Of Children With Congenital Cleft Labia And Palate I And II Of The Childhood Period // Zien Journal of Social Sciences and Humanities 5, 31-35

9. SA Kambarova, GS Yadgarova CHARACTERISTIC OF MORPHOMETRIC PARAMETERS OF CRANIOFASCIAL REGION OF CHILDREN WITH CONGENITAL CLEFT LIP AND PALATE // Academic research in educational sciences 2 (9), 295-303

10. KS Alixuseynovna EFFECT OF SURGICAL MANIPULATION TO MORPHOMETRIC DEVELOPMENT OF FACE AND JAW IN PATIENTS WITH CONGENITAL LIP AND PALATE SPLITS // Web of Scientist: International Scientific Research Journal 2 (09), 29-35

SOCIAL NETWORKS AS A SUBSTANTIAL COMPONENT PROMOTING POPULAR CULTURE

The researcher of SamSIFL
Shukurova Nilufar Khaliyarovna

The world is transforming quickly. By the first quarter of the twenty-first century, a new economic reality had taken root, and there was turbulence in the relationships between economic objects. The state institution has evolved in the political domain, and corporations-states that function as alternatives to it and regional groups that carry out state functions have emerged [1]. Significant changes are also seen in the social phenomena related to the spiritual realm.

The great advancements in science and technology during the 21st century had an effect on popular culture. Consolidating the economic, social, political, and legal capacities of various nations and utilizing these capacities to address current issues are necessary due to the pressing need to protect and preserve the accomplishments of human civilization as well as the aggravation of global problems. Globalization is currently the most significant trend of our day due to these and numerous other related considerations.

Globalization, Middle Eastern and Western culture, and the importation of aspects of mass culture that embody those nations' amoralistic movements into our nation gradually rob young people of their national identity, attack their national traditions and customs, and obliterate their historical memory, strengthening the principles of achieving domination over nations. Of course, a huge part of the growth of such immoral procedures is due to the media and the Internet.

Since the 1960s of the previous century, the phrase "mass media" - french for "moyens dinformation de masse" - has been used in academic circles. The dissemination of information to the general public by technological methods (newspapers, magazines, radio, television, and telephone) is its key characteristic.

There are a number of typological characteristics of mass media, which are classified into international, national, regional, and local forms in the scientific literature. According to the symptoms of their expansion, media centers are actually situated in this socio-geographical and cyberspace; each media center functions in a specific location. On the basis of the freedom of information distribution, they may also use international information. There is a massive black market in manipulating young people's ideologies on the Internet and in the media. The Internet and television are the "leaders" in the current era of globalization when it comes to influencing young people's consciousness and thought. More harm than good is being caused by these technologies now.

According to media analysis, the major purpose of mass media (media centers) is to inform the public about news and societal changes. Every society that wants to instill democratic principles works to make use of media outlets and media information. because there is no conflict between democracy and intolerance. Through the use of mass media,

"social communication processes, which are the barometer of society's life, primarily affect people's minds, imaginations, and worldviews, create an environment of mass information culture" [2].

The audience's interests drive mass media, which satisfies their informational and spiritual requirements. Based on this goal, most of today's mass media can try to accommodate the Western media industry without taking into account the mentality and ethno-traditions of the nation in order to expand its audience. When strategically planning their operations, media centers cannot ignore ethno-traditions because their information products must adhere to the moral standards of a particular group of people, population, and ethno-environment. For instance, the media hubs in Uzbekistan might not have developed as a result of the democratic reforms occurring in our society. Can they not consider the indications of Uzbek ethno-traditions and communitarian lifestyle when relying on democratic principles? Obviously not. Uzbekistan is a secular state that is conducive to the historical and cultural growth of the Uzbek people, not an idealized democratic society. As a result, media institutions and outlets rely on historicity rather than slavishly copying sexually explicit shows, movies, and television series for their financial interests.

The peoples of the East are known for evaluating human life, its relationships with society, and the macroenvironment through spiritual and moral ideals and imperatives. This is why Eastern philosophy and spiritual creative heritage frequently bring up the subject of moral maturity. The problems of justice, love, education, adopting an ideal, harmony, and consensus are highlighted as significant ones in today's news media, yet they cannot be effectively addressed. Various actions fall under the category of moral-ethical imperatives, including: affection, friendship, harmony, decency, self-control, patience, contentment, politeness, humility, helpfulness, benevolence, respect, and antinomian traits like honor, justice, obedience, submission, or obstinacy, conceit, flattery, capriciousness, and gratitude. These characteristics are frequently exhibited in the media. Even issues pertaining to politics or the economy that are put on the table are examined and judged from the perspective of spiritual and moral obligations in Eastern thought. This strategy has both advantages and disadvantages. The benefit is that it fosters social harmony, unity, and compliance with moral standards. Every change in social and personal life is evaluated in light of these imperatives, and if the ethnos reject them or do not rely on them, the socio-political system will use force or the ethnos will become apathetic. A striking illustration of this is socialist internationalism, which was fostered in line with the aims of communist ideology and the Bolsheviks' programs of collectivization and industrialization. Since traditional moral principles have a strong hold on ethnoculture, any unethical behavior will be seen as being in opposition to both ethnoculture and the needs of the populace. Traditional moral codes, which are regarded as the foundation of ethnoculture, are honored because they are the result of the ethnos' centuries-old social and historical experiences. The approach's drawback is that it may take on a conservative nature if it is absolute and not tailored to the needs of the situation. For instance, criticizing someone, especially one

who has passed away, is forbidden by Eastern spiritual and moral principles. From a religious perspective, disturbing the soul of a deceased person is likewise a sin and blasphemy. However, the media tries to get around this rule and is not afraid to "sin" against a public or state figure who has made decisions that affect the lives of tens of thousands or even millions of people. Mass media serves societal needs and actual human interests, not religious and moral norms. Because of this, media outlets refrain from enshrining certain standards in stone and, when the time comes, allow space on their pages for scientific atheist viewpoints while also making their opinions known. We believe that opposing strategies that do not adhere to the demands of harmonization in pluralistic thoughts and perspectives will continue to exist. Relying on historical cultural legacy and the experiences produced through intergenerational interactions has a significant role in eastern thought. "Chinese, Indian, and Eastern civilizations have accumulated such stable experiences and created spiritual wealth that their intensive influence determined the genesis and evolution of cultures," writes A. Toynbee, a well-known philosopher and historian who researched the history of world civilization. For Europeans, who differ from other civilizations primarily due to their complexity and depth, understanding them as historical and cultural assets presents some challenges and impediments [3]. The succession and relationships between generations are the primary ways in which the historical cultural heritage produced by Eastern philosophy and social existence is reflected. For instance, just because there are no specific laws governing the administration and supervision of media firms in the United States does not mean that they are wholly exempt from socially-required moral and ethical standards. The development of moral and ethical culture serves as the foundation for the majority of the world's legislative and regulatory frameworks, particularly those in European nations, which guarantee media activities. There are several instances of how some people and organizations have abused the media for their own nefarious ends. People who are influenced by terrorist and extremist currents, as well as those who occasionally try to achieve false fame through their opportunities, use the media to further their objectives.

THE LIST OF USED LITERATURE:

1. Мажидов М.А. Постмодерн жамиятда инсон шахси трансформациясининг ижтимоий-фалсафий муаммолари: Фалс.ф. бўйича фалс.д. дисс. автореф. - Самарқанд: СамДУ, 2021. - Б.14.
2. Бадрийяр Ж. Обшество потребления. - Москва: Изд. АСТ, 2020. -С. 138-149.
3. Тойнби А. Цивилизация перед судом истории. Сб. статей. - Москва; Альфа, 1999. С.238-239.

PHILOSOPHICAL ISSUES OF ENHANCEMENT OF ROAD SAFETY CULTURE IN THE MIND OF YOUTH

Djuraev Akhmadjon Eshboevich
The researcher of the chair Nonscience subjects and information technology of SamSIFL

Annotation: *As the future leaders of every society, young people play a crucial role in the development of both rural and urban areas' road safety cultures. The paper looks at the social dimensions of improving citizens' philosophical awareness of traffic laws, as well as the methodical development of these procedures. It included a scientific study of the concepts of paying attention to young people's safety on the roads and young people's perspectives in the educational system on enhancing the culture of road safety appropriate for our society.*

Key words: *youth, society, educational system, government regulation, legal system, philosophical consciousness, experience, personality, and conduct.*

For young people in society, learning the laws of the road is a real and ongoing process, and they cannot picture their lives without the culture of road safety. Young people should be educated, but not so that they pick up any particular, preconceived ideas, but rather so that they become capable of making their own decisions about what to do and how to behave. The objective is to build the capacity to self-regulate appropriate behavior, not to generate a particular behavior. These objectives are founded on the knowledge that personality development is necessary for the growth of the individual's capacity to autonomously resolve cognitive and practical issues in a variety of spheres of life (including transportation). Setting educational goals, which can be seen as a special case of education and one of its approaches, is also subject to the methodology mentioned. According to President Sh. Mirziyoyev, "Improving the legal culture of passengers, drivers, and pedestrians, solving the problem of traffic jams on the roads, preventing public dissatisfaction, ensuring the safety of passenger transportation, and giving them they say that improving the quality of service is the highest priority for traffic safety officials" [1.334]. As an active participant in this process, it is our responsibility to instill a culture of road safety in the minds of young people. Of course, providing pleasant circumstances on the roads for all layers of the population and arranging safe roads is the major goal of changes in society.

Everyone using the roads, including vehicles and pedestrians, must behave courteously and sensibly in order to avoid getting into a variety of sticky situations. The best helper in this situation is someone with high moral standards, and general behavioral expertise is crucial. Each person demonstrates his or her own safety, as well as the courtesy that is a fundamental component of his or her culture of behavior, by adhering to the traffic

laws. A courteous person is patient in all circumstances, sensitive to others, and willing to lend a hand whenever they can. Others won't take any action unless they are certain of their intentions. In order to avoid endangering people while driving, he strives to adapt to his surroundings. In actuality, a person's regular activities and behaviors, acclimatization to their surroundings, and capacity to consciously accept reality and work toward changing it are all dependent on how well the current social system is functioning.

Today, we must avoid numerous dynamic stereotypes in our conduct, be active, and be prepared for changes in various conditions if we don't want the activities of educational institutions to be destroyed by road conditions. It is essential to establish the conditions that permit a person to move freely in specific life situations, particularly on the highways. If authorities and relevant officials continuously focus on the measures and readiness, they will have a good impact by "taking into account the urgent situation, placing patrol posts, traffic safety service personnel in additional directions"[2.185].

Human conduct is an exact reflection of his inner world. Politeness and overall human growth are directly correlated. The experience of many nations demonstrates that education of the cultural traffic participant holds a significant position among the methods to ensure the culture of traffic safety. The dedication of the staff members in charge of the field, who are keeping an eye on the situation there, is suitable in this scenario.

By instructing road users on road safety procedures, the educational system hopes to change their moral and philosophical outlook as well as their behavior. The sooner a pupil learns to mimic the outside world and the current circumstances, the sooner we can reduce the number of different accidents and raise awareness of traffic safety among the populace. to improve the methods for influencing young people's thoughts when they are crossing streets, to be aware of specific traffic laws, and to base their actions on their profession, customs, environment, and human development. There are several associated factors that demand attention. In our society today, training that runs concurrently with the educational system helps to decrease accidents and raise awareness of road safety among pupils. Developing a culture of road safety involves arming drivers with the necessary information and teaching them how to think critically in all situations. Positive effects will result from the creation of efficient systems for guaranteeing such a culture of traffic safety.

1. The system of organized education. To ensure road safety, a methodical instructional procedure must be developed. This will stop a variety of field failures. A child's conscious attitude toward safe behavior, including behavior on the road, is influenced by traffic rules, which are inculcated in the student on the basis of the most significant areas of education.

2. Mechanism with a focus on goals. Students should be taught driving laws in a deliberate, consistent manner, not in pieces. They must possess the information, know-how, and skills required for safe movement during various trainings. In everyday life, in school activities, and in all educational institutions, the choice of diverse issues connected to the field in the teaching of road safety culture among students is of paramount importance.

3. A system of public control. All societal levels are expected to exert control over the culture of traffic safety.An essential component of it is to instill the value of human dignity and the culture of road safety in the minds of the general public. The most important and responsible duty facing schools in the twenty-first century is fostering a culture of road safety in society. A person's life and health are always in danger if the problem isn't resolved quickly, and this fosters suspicion among the public. It is untrue to say that there aren't enough contemporary publications and educational works that address specific road-related issues in the educational system, meet the practical needs of the classroom, and foster a realistic view of the world. This approach not only broadens students' knowledge, but also fosters a demand for highly qualified teachers who can effectively support students' socio-philosophical education and the development of societal skills related to road safety.

Extracurricular activities with kids are crucial in teaching pupils about traffic safety culture in addition to teaching them traffic rules. There are two methods to do it. Children actively become familiar with various traffic scenarios in this process by first directly observing the environment around them. They observe certain things, incidents, human behavior, and interpersonal relationships, and they communicate their creative connections and form conclusions. The second method is to discover the truth by playing games with the assistance of parents, teachers, fiction books, TV shows, movies, outdoor games, varied models, photos, and qualities. In other words, it will be beneficial to enlarge, enhance, and explain all the knowledge acquired both in the classroom and as a result of extracurricular activities. It is preferable to directly embed in the student's consciousness the location of school and residential areas, the movement of vehicles in a particular settlement, and the change in seasonal weather in a scientific and practical manner, depending on the unique circumstances. There are advantages to holding contests and activities for pupils in schools about traffic safety. Implementing initiatives like the "Safe Wheel" competition, the "Road Safety" photo contest, the "Road Safety" week, the "We Are Pedestrian" quiz, and conversations with parents on the "Safety Culture of the Child on the Street" will produce positive outcomes.

It is crucial to display traffic regulations movies and films to children at school, listen to specific tape recordings, have meetings with traffic safety officers, and stay in touch with public inspectors. It is vital to carry out ongoing activities with student involvement to prevent traffic accidents, to explain the appropriate behavior in public areas to kids, and to stop traffic rule infractions. [2.23].

It is appropriate to arrange the duty of every citizen to abide by traffic laws while developing young people's knowledge, skills, and capacities in relation to a culture of road safety. We must monitor the observance of safety regulations in young people's education because students' daily activities in educational institutions run concurrently with traffic. Today, it is crucial to raise students' awareness of the significance of teaching children about the culture of road safety and to broaden their understanding of the spiritual implications of modern highways. We must consistently impart to our children the

knowledge they will need for preschool, school, and higher education during this process, elementary and higher education, as well as community-based traffic rule compliance monitoring. based on a sense of community.

THE LIST OF USED LITERATURE:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. –T.: 1-jild, O‘zbekiston, 2018. –B.334.

2. Ikramov Sh.T., Ziyodullayev M.Z. Milisiya tayanch puntklari negizida hamkorlikni tashkil etish va boshqarish. O‘zbekiston Respubilkasi IIV Akademiyasi, -Toshkent: 2013. 185-bet.

3. GAYBULLAEV O. M. Reflection of the development of aesthetic culture in Uzbekistan in national and universal values //International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences. – 2021. – T. 1. – №. 2. – S. 23.

INGLIZ TILINI O'QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN VA METODLARDAN FOYDALANISH

Orifjonova Muxlisa Orifjon qizi
Buxoro viloyat Qorako'l tuman Mirob MFY 51- umumta'lim maktab ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqola dars o'tish jarayonida Internet resurslaridan foydalanish imkoniyatlari va samarasi haqida.*

Kalit so'zlar:*innovatsiya, texnologiyalar turlari, innovatsion metod, xususiyatlari.*

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so'ng, chet tillarini o'rgatishga qiziqish oshdi va yoshlar uchun ko'plab imkoniyatlar yaratib berildi. Birinchi prezidentimiz Islom Karimov aytganlaridek, “Hozirgi paytda xorijiy tillarni o'rgatishga yurtimizda katta ahamiyat berilmoqda. Bu ham albatta, bejiz emas. Bugun jahon hamjamiyati o'ziga munosib o'rin egallashga intilayotgan mamlakatlarimiz uchun, chet ellik sheriklarimiz bilan hamjihatlikda, hamkorlikda o'z buyuk kelajagini qurayotgan xalqimiz uchun xorijiy tillarni mukammal bilishning ahamiyatini baholashning hojati yo'qdir”. Ushbu fikrlarning mantiqiy davomi sifatida 2012 yil 10 dekabrda qabul qilingan “Chet tillarini” o'rgatish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida”gi Prezident Qarori chet tillarini o'rganish imkoniyatlarini kengaytirdi.

O'qituvchining vazifasi har bir talaba uchun tilni amaliy o'zlashtirish uchun sharoit yaratish, har bir o'quvchiga o'z faolligini, ijodkorligini namoyish etishiga imkon beradigan shunday o'qitish usullarini tanlashdir. O'qituvchining vazifasi chet tillarini o'qitish jarayonida talabaning bilish faoliyatini faollashtirishdir. Hamkorlikda o'rganish, loyiha metodikasi, yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish, Internetresurslar kabi zamonaviy pedagogik texnologiyalar o'quv jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirishga yordam beradi, bolalarning qobiliyatlari, ularning o'rganish darajasini hisobga olgan holda o'qitishning individualizatsiyasi va farqlanishini ta'minlaydi. Chet tili darslarida kompyuterni o'qitish dasturlari bilan ishlash shakllariga quyidagilar kiradi: so'z boyligini o'rganish; talaffuz qilishni mashq qilish; dialogik va monologik nutqni o'rgatish; yozishni o'rgatish; grammatik hodisalarni ishlab chiqish. Internet-resurslardan foydalanish imkoniyatlari juda katta. Global Internet dunyoning istalgan nuqtasida joylashgan talabalar va o'qituvchilar uchun zarur bo'lgan har qanday ma'lumotni olish uchun sharoit yaratadi: mintaqaviy geografik materiallar, yoshlar hayotidagi yangiliklar, gazeta va jurnallardan maqolalar va boshqalar. Darslarda ingliz tilida Internet yordamida bir qator didaktik muammolarni hal qilish mumkin: global tarmoq materiallaridan foydalanib o'qish ko'nikma va malakalarini shakllantirish; maktab o'quvchilarining yozish qobiliyatini oshirish; talabalarning so'z boyligini to'ldirish; talabalarning ingliz tilini o'rganish motivatsiyasini shakllantirish. Bundan tashqari, bu ish maktab o'quvchilarining ufqini kengaytirish, ingliz tilida so'zlashadigan mamlakatlarda tengdoshlari bilan ishbilarmonlik munosabatlari va aloqalarini o'rnatish va qo'llab-quvvatlash uchun Internet-texnologiyalar imkoniyatlarini

o'rganishga qaratilgan. Talabalar Internetda o'tkaziladigan testlar, viktorinalar, tanlovlar, olimpiadalarda ishtirok etishlari, boshqa mamlakatlardagi tengdoshlari bilan yozishmalar, suhbatlar, videokonferentsiyalar va h.k.larda qatnashishlari mumkin.

Ta’lim sohasidagi innovatsion texnologiyalar doimiy ravishda rivojlanib, ularning turlari kengayib bormoqda. Quyidagi asosiy texnologiyalar guruhlarini ajratish mumkin:

1. Mavzuni o’rganish sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yoki AKT. Ushbu texnologiyalardan foydalanish axborot jamiyatining rivojlanish va hayotning barcha sohalarida axborot vositalarini faol joriy etish bilan bog’liq. Bunday texnologiyalar talabalar ongini axborotlashtirishga qaratilgan. Ta’lim dasturlari informatika, axborot jarayonlari va AKTni o’rganishga qaratilgan yangi fanlarni o’z ichiga oladi. Professor-o’qituvchilar va talabalarning axborot madaniyatini oshirishga yordam berish uchun o’quv jarayoni ham faol ravishda axborotlashtirilmoqda; 2. Shaxsga yo’naltirilgan texnologiyalar. Ushbu texnologiyalar shaxsni o’qitish va tarbiyalashda ustuvor o’ringa qo’yishga qaratilgan. Butun ta’lim jarayoni shaxsning individualligi va rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda, shaxsni rivojlantirishga qaratilgan. 3. O’quv jarayonini axborot-tahliliy ta’minlash. Ushbu guruh texnologiyalaridan

foydalanish har bir o’quvchi, sinf, parallel, ta’lim muassasasining rivojlanishini tadqiq qilish va ularni adekvat baholashga qaratilgan; 4. Intellektual rivojlanish monitoringi. Texnologiyalar grafiklardan foydalanishga, test tizimiga, yangi baholash usullariga asoslangan bo’lib, ular individual o’quvchilarning rivojlanish dinamikasini va umuman ta’lim sifatini kuzatish imkonini beradi; 5. Ta’lim texnologiyalari. O’quv jarayonini tarbiyadan ajratib bo’lmaydi. Shu sababli, shaxsni, uning asosiy fazilatlarini rivojlantirishning yangi usullar joriy etilmoqda;

6. Didaktik texnologiyalar. Ular ta’lim muassasasi rivojlanishining asosiy omili hisoblanadi. Bunday texnologiyalar an’anaviy va innovatsion texnologiyalardan foydalanishni o’z ichiga olgan texnika va vositalar majmuasiga asoslanadi: o’quv adabiyotlari bilan mustaqil ishlash, audiovizual, multimedia, tabaqalashtirilgan o’qitish usullaridan foydalanish.

Innovatsiya (inglizcha innovation) - yangilik kiritish, yangilikdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o’qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o’zgarishlar kiritish bo’lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to’liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar bu jamoa bo’lib fikrlash deb yuritiladi, ya’ni pedagogik ta’sir etish usullari bo’lib ta’lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o’ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o’quvchi-talabalarning birgalikda faoliyat ko’rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o’ziga xos xususiyatlarga ega bo’lib, ularga quyidagilar kiradi:

- O’quvchi-talabaning dars davomida befarq bo’lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbue etishi;

- O’quvchi-talabaning o’quv jarayonida bilimga bo’lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo’lishini ta’minlashi; - Pedagog va O’quvchi-talabaning hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillanishi.

Xulosa qilib aytganda, Ingliz tili darslarida innovatsion usullarni qo’llash natijasida o’quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi, nutqi ravonlashadi, tez va to’g’ri javob berish malakasi shakllanadi.Bunday usullar o’quvchida bilimga ishtiyoq uyg’otadi. O’quvchi darslarga puxta hozirlik ko’rishga intiladi. Bu esa o’quvchilarni ta’lim jarayonining faol sub’yektlariga aylantiradi. Ta’lim tizimi o’z oldiga erkin fikrlovchi, barkamol, yetuk shaxsni tarbiyalashni vazifa qilib qo’yar ekan, kelgusida biz bo’lajak o’qituvchilar innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish yo’llarini yanada mukammalroq ishlab chiqshimizimiz bilan o’z xissamizni qo’shishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1.Bekmuratova U. B. “Ingliz tilini o’qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish” mavzusida referat. Toshkent — 2012 yil

2.Отабоева, М. Р. Chet tilini o’qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi / М. Р. Отабоева. — Текст: непосредственный, электронный // Молодой ученый. — 2017.

3. Q.Xatamova, M.N.mirzayeva. “INGLIZ TILI DARSLARIDA QO’LLANILADIGAN INTERFAOL USULLAR” (uslubiy qo’llanma), Navoiy, 2006, 40 bet. M. Xoldorova, N. Fayziyeva, F. Rixsittilayeva. “CHET TILINI O’QITISHDA YORDAMCHI VOSITALARDAN FOYDALANISH”. Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005

4. O’.Hoshimov, I. Yoqubov. “INGLIZ TILI O’QITISH METODIKASI” (o’quv qo’llanma) Toshkent: “Sharq” nashriyoti, 2003

5. Муминова, Ф. М. Ingliz tilini o’qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish / Ф. М. Муминова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 18 (308). — С. 590-592.

MODERN APPROACHES TO THE STUDY OF POLYSEMY IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Supervisor: UzSWLU, Senior teacher, **Mamatqulova F.A**
Student: 2nd course of Master's faculty, **Tojiddinova D.Y**

As a result of the aforementioned studies, methods to the study of polysemy in English and Uzbek can be seen in two ways: diachronically and synchronously.

If polysemy is analyzed diachronically, it is understood as the evolution of the semantic structure of the term or how the meaning of the word has changed or whether it has acquired new meanings as the language has evolved. One of the meanings of the word will be basic meanings; that is, the meaning of a word that was initially registered. All other interpretations are secondary. The word secondary meanings indicates that the meaning appeared in the language after the fundamental meaning had already been established.

Example: The primary meaning of the word

a) fox is tulki in Uzbek language, but such meaning of this word as ayyor is secondary meaning.

b) Another example is "ko'z 1" - "a part of human's body" and "ko'z 2" - "a sign on wood".

c) "uzuk 1" - "one of the jewelry things" and "uzuk 2" - "a shape of something.

d) the word —dum 1 - "a part of animal's body" and —dum 2 "a partial comet".

It means that these two meanings we can be substitutive with synonymy "the end of the body". It means that these words are polysemantic in their lexical meaning.

If we take another pair of words, e.g. "yoz 1" - "summer" and "yoz 2" - 'the form of the verb which expresses the order".

Ethimological method can be shown in the following: For example, the word —ovoz 1 used in the meaning of "sounds which are created when we speak", and the word —ovoz 2 in the meaning of "sounds which appear in the course of vibration of humans' vocal cords" and —ovoz 3 in the meaning of "to give your vote on election". The words —ovoz 1 and —ovoz 2 can be substituted by the synonym common for both these words -"sound", while the third meaning of this word has nothing in common with the mentioned synonym. So we are able to draw the following conclusion: the first mentioned two meanings of the word "ovoz" are synonymic to each other, while the third mentioned meaning is homonymic to the previous twos.

The semantic criterion can also be compared in both English and Uzbek languages.The same example we can find in Uzbek. For instance, the word —bosh 1 used in the meaning of "the beginning of human's body" and the word —bosh 2 used in the meaning of —the main person in a work, e.g."ishning boshi". These two meanings are alike because they do the same function, so they are not homonymic, they are polysemantic words.

Morphological method can also be demonstrated in the Uzbek language compared. For example, in Uzbek the word —oy 1 – e.g. —Yilda o’n ikkita oy bor and—oy 2 – e.g. —oy – yerningyo‘ldoshi‖ form the new word with the help of the suffix —lik : Cf.: —Oylik maoshi and —Biroylik 14 kundan iborat.

It is sometimes maintained that the distinction between related and unrelated polysemantic words is, on average, relevant. It has been noted that distinct meanings have specific stable links that do not exist between the meanings of homonymous words. A clear linkage of such semantic relationships is usually seen in the meanings of one term and is thought to be suggestive of polysemy. It is also proposed that the semantic relationship be characterized in terms of such characteristics.

For example, we may give the following word :"face1" - 'the front part of human's head" ; "face2" – —playing card, building, watches.

In this example, we can see that meanings constitute a logical structure. Homonymy and polysemy are two distinct categories. In polysemy, we deal with diverse interpretations of the same term. various words with various meanings are used in homonymy. In Modern English, for example, the term "man" has ten different meanings: 1 – kish,erkak; 2 - inson; 3 – er,qalliq; 4 - xizmatkor; 5-oddiy askar; 6 –(shaxmatda) piyoda.

Because all meanings are linked to the main meaning "erkak,kishi". A word's semantic development is divided into two stages: radiation and concatenation. In the instance of radiation, the primary meaning is in the center, while the subsidiary meanings radiate outward like rays. Each secondary meaning is related to the fundamental meaning. For example, the basic definition of the term "face" is "the front part of the human head." The front position was associated with the following meanings: the front part of a timepiece, the front part of a building, and the front part of a playing card. The following meanings are associated with the term "face": expression of the face, formation of exterior beauty look.

Synchronically, polysemy is defined as the coexistence of many meanings of the same term throughout a specific historical period in the history of English. Also, the major challenge of polysemy is determining whether all interpretations of a polysemantic word are equally essential. Linguists divide the meanings of polysemantic words into two categories: the main meaning and the secondary meaning. In most circumstances, the context plainly indicates which of the polysemantic word's meanings is intended:

She will fox him. We find the meaning from the position of fox. It stands after the auxiliary verb will and the direct object him. Here it is used in the meaning of “aldamoq”.

The meaning that is not dependent on context is the major meaning of a polysemantic word, and the meanings that are dependent on context are minor meanings. By context, we mean the shortest possible stretch of speech that determines each distinct meaning of the word. The comparative study of the frequency value of different meanings of polysemantic words shows that the frequency value of individual meanings is different. Example: the meaning of the word table- стол (a piece of furniture) possesses the highest frequency value and comprises 52% of all uses of this word. The

frequency of polysemy in different languages varies according to numerous types of criteria. The advancement of civilization requires not only the creation of new words, but also the addition of new meanings to old ones; according to Breal's formula, the more senses a phrase has acquired, the more diverse aspects of intellectual and social activity it symbolizes. It would be fascinating to investigate the relationship between polysemy and progress in culture in a broader context. Meanwhile, the prevalence of polysemy will be determined by solely linguistic criteria. As previously stated, languages that utilize derivation and composition sparingly will tend to fill vocabulary shortages by adding new meanings to existing terms. Similarly, polysemy occurs more frequently in generic phrases whose meaning varies depending on context than in specialized terms whose connotation is less subject to modification. The relative frequency of polysemy in various languages may thus provide a further criterion for semantic typology, though once again it is hard to see now this feature could be exactly measured. M. Breal was perhaps the first to underline the fact that when a term moves from wide usage to a specific sector of communication, its meaning is usually specialized. Polysemantic word case, for example, has unique meanings in law (a law suit), grammar (possessive case), and medicine (a patient, an ailment) in addition to its broad meaning of conditions in which a person or object is.

It might be difficult to differentiate instances of generalization that are combined with a weakening of lexical meaning that is replaced by grammatical or emotional meaning. These events are inseparably associated with the unique grammatical structure characteristics of each specific language. One can see them while researching the semantic history of English auxiliary and semi-auxiliary verbs, particularly have, do, shall, will, turn, and go, as well as several English prepositions and adverbs that have evolved to indicate grammatical links through time.

A precise definition of any basic concept is a difficult endeavor in and of itself. The complexity of the process by which language and human conscience serve to represent outward reality and adjust it to human needs makes lexical meaning extremely challenging. The definition of lexical meaning has been proposed several times in accordance with the major ideas of various linguistic schools. According to F. de Saussure's followers, meaning is the relationship between the thing or thought named and the name itself. Bloomfieldian descriptive linguistics defines meaning as the situation in which the word is uttered. Both approaches preclude further exploration of semantic difficulties in strictly linguistic terms, and hence, if used as a basis for general linguistic theory, provide no insight into the process of meaning.

Taking everything into consideration, polysemy as the coexistence of many meanings of the same term at a specific point in the evolution of the English language. These two methods to polysemy research are promising since they are among the first to propose more rigorous decision principles to the problem of polysemy in the English and Russian language systems. On the other hand, it is clear that the concept elaboration and grammatical criterion, as well as many of the prototype criteria (which, curiously, do not feature acquired primacy, despite the fact that this should be more relevant to speakers

than etymology) are gradable and may not converge in the same way as the more traditional criteria. Nonetheless, the proposed criteria will most likely help to make decisions easier to duplicate, particularly as more empirical information guides linguists' decisions.

REFERENCES:

1. Аполлова М.А. SpecificEnglish (Грамматические трудности перевода).– М.: Международные отношения, - 1977 – 135р.
2. АпресянЮ.Д. Lexicalsemantics. – М.: Просвещение, - 1992 – 583р.
3. БархударовЛ.С. Language and translation. –High school, - 1975 – 512р.
4. Дольгова О.В. Семиотика неправильной речи. - М.: Просвещение, - 1980 – 272с
5. Lyons J. Linguistic Semantics.— Cambridge University Press, 1995. — 376p.
6. Visson L. The problems of polysemy. – Progress, - 2003 – 522p.

"NAVIGATING THE EVOLVING LANDSCAPE OF GLOBAL ENGLISH: EXPLORING ATTITUDES TOWARDS ENGLISH AND LANGUAGE REJECTION IN THE UNITED STATES"

Abduraxmanova Zilola Yoqubjon qizi
Teacher of Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
Mamarajabov Yoqubjon Umedovich
Student of Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Annotation: *This article explores the future of global English, focusing on the rejection of English as a dominant language and the contrasting attitudes toward it. Specifically, it delves into the situation in the United States, where English has traditionally been the primary language. The article aims to provide insights into the evolving landscape of language preferences and the potential impact on global communication. Through comprehensive research and analysis, this study offers a deeper understanding of the challenges and opportunities that lie ahead.*

Key words: *Global English, Rejection of English, Contrasting attitudes, Language dominance, Linguistic nationalism, Cultural preservation, Language revival movements, Language policies, Lingua franca, Linguistic diversity, English-only movements, Multilingualism, Language communication, Language preferences, Language adoption, Technological advancements, Geopolitical dynamics, Language barriers, Real-time translation, Multiculturalism*

English has long been regarded as the dominant language of global communication, serving as a lingua franca in various domains such as business, academia, and diplomacy. However, in recent years, there has been a growing trend of rejecting English as the sole language of international discourse. This article explores the future of global English, with a specific focus on the contrasting attitudes toward English in the United States.

The Rejection of English

Across the globe, there has been a rise in linguistic nationalism, with countries seeking to protect their native languages and cultures from the perceived dominance of English. Language preservation and revival movements have gained momentum, emphasizing the importance of maintaining linguistic diversity. Several countries have implemented language policies to elevate their native languages, leading to a decreased reliance on English as a means of communication. The rejection of English refers to the growing trend and movement in various parts of the world where English is being challenged as the dominant language of international communication. This rejection stems from concerns about linguistic imperialism, cultural preservation, and the desire to elevate native languages.

In many countries, there has been a rise in linguistic nationalism, leading to a rejection of English as a symbol of cultural dominance by English-speaking countries. Language preservation and revival movements have gained momentum, advocating for the protection and promotion of native languages. These movements emphasize the importance of maintaining linguistic diversity and the unique cultural identities associated with indigenous languages.

One of the primary reasons for the rejection of English is the fear of cultural homogenization and the erosion of local traditions. Critics argue that the dominance of English can lead to the marginalization and devaluation of native languages, as well as the loss of cultural heritage. They see language as an essential part of identity and view the preservation of native languages as crucial for maintaining cultural diversity.

The rejection of English is not limited to linguistic and cultural concerns. Some critics also question the power dynamics associated with English as a global language. They argue that English as a lingua franca can create linguistic inequalities, disadvantaging non-native English speakers and impeding effective communication on a global scale. This has led to calls for greater linguistic equality and the recognition of multiple languages in international contexts.

It is important to note that the rejection of English does not necessarily mean the complete exclusion or eradication of the language. Instead, it reflects a desire to challenge its dominant position and promote a more equitable and inclusive approach to language communication. Many proponents of language diversity argue for a balanced coexistence of English with other languages, encouraging multilingualism and embracing the richness that different languages and cultures bring to global discourse.

The United States: A Linguistic Landscape

Historically, English has been the primary language in the United States, with a significant majority of the population using it as their primary means of communication. However, the linguistic landscape in the U.S. is diverse, shaped by the country's multicultural fabric and immigration patterns. Communities speaking languages other than English have contributed to a rich linguistic tapestry, with multilingualism being a characteristic feature in many regions.

Contrasting Attitudes toward English in the US

Within the United States, there exist contrasting attitudes toward English. On one hand, there are English-only movements and policies that advocate for a monolingual approach, often tied to concerns about national identity and cultural assimilation. These movements aim to establish English as the official language and limit the use of other languages in public spaces. On the other hand, there are efforts to embrace linguistic diversity, recognizing the value and contributions of non-English speakers to the nation's cultural mosaic.

Linguistic Implications for Global Communication

The rejection of English and the rise of alternative languages pose significant implications for global communication. While English has served as a common bridge

across cultures and facilitated international understanding, the shift away from its dominance calls into question the future of a single global language. The rise of other global languages, such as Mandarin Chinese, Spanish, and Arabic, signals a potential shift in the linguistic landscape of international communication. This shift has consequences for education, business, and diplomatic relations, requiring individuals and institutions to adapt and engage with a multilingual world.

FUTURE TRENDS AND OUTLOOK

The future of global English remains uncertain. Factors such as globalization, technological advancements, and shifting geopolitical dynamics will influence language preferences and adoption. While English will likely continue to be an important language in many spheres, it may no longer hold an unrivaled position as the primary lingua franca. The advent of technology, such as real-time translation services and artificial intelligence-driven language tools, could also impact language communication, making multilingualism more accessible and reducing language barriers.

CONCLUSION

The future of global English is marked by contrasting attitudes and the rejection of English as the dominant language in international communication. This trend reflects a growing concern for linguistic imperialism, cultural preservation, and the desire to promote linguistic diversity.

Around the world, there has been an emergence of linguistic nationalism, with countries and communities seeking to protect and elevate their native languages. Language preservation and revival movements have gained momentum, emphasizing the significance of maintaining linguistic diversity and safeguarding cultural heritage.

The United States, while predominantly English-speaking, also exhibits diverse linguistic landscapes shaped by multiculturalism and immigration patterns. Within the country, there are contrasting attitudes toward English, ranging from English-only movements advocating for monolingualism to efforts embracing linguistic diversity and multiculturalism.

The rejection of English has significant implications for global communication. While English has served as a lingua franca, the rise of alternative global languages and the desire to challenge linguistic dominance call into question the future of a single global language. This shift necessitates a balanced approach that recognizes the value of linguistic diversity and strives for inclusive communication practices.

Technological advancements, such as real-time translation services and language tools, may play a role in bridging language barriers and facilitating multilingual communication. However, navigating the future of global English requires thoughtful consideration of the power dynamics associated with language and the importance of preserving and empowering marginalized languages.

In conclusion, the rejection of English reflects a broader movement toward embracing linguistic diversity, preserving cultural heritage, and promoting equitable language practices. Striking a balance between maintaining linguistic diversity and facilitating

effective global communication will be vital for a future where multiple languages coexist harmoniously and contribute to a more inclusive and interconnected world.

THE LIST OF USED LITERATURE:

1. Rakhmatullayevna, A. D. (2021). The role and translation of metaphors in poetry. INTERNATIONAL JOURNAL OF DISCOURSE ON INNOVATION, INTEGRATION AND EDUCATION, 2(2), 332-335.
2. Shoira, Khaydarova, and Mamaradjabov Yokubjon Umidovich. "THE EVENT OF EUPHEMISM AND ITS FUNCTIONS IN SPEECH." Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences 1.12 (2022): 401-405.
3. Teshaboyeva, N. Z., & Niyatova, M. N. (2021). The importance of a word and word formation in a language system. JournalNX-A Multidisiplinary Peer Reviewed Journal, 7(12), 337-341.
4. Tursunovich, R. I. (2023). DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES. In Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences (Vol. 2, No. 1, pp. 26-33).
5. Umedovich, Mamarajabov Yoqubjon. "The Necessity and the Importance of Using Multimedia Technology as a Method in Teaching English Classes." Web of Scholars: Multidimensional Research Journal 1.8 (2022): 252-256.
6. Yuldasheva, Sojida. "IA KARIMOV ASARLARIDA YUKSAK MA’NAVIYATLI SHAXSNI SHAKLLANTIRISH G’OYALARI." Журнал Педагогики и психологии в современном образовании 1.4 (2021).
7. Zoirovna, Yuldasheva Sojida, and Nizomov Bekhruz Umarovich. "PSYCHOLOGY OF TRUST AND SECURITY." Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences 1.12 (2022): 153-161.
8. Zubaydullaevna, Tashaboeva Nafisa, et al. "CONSIDERATION OF PSYCHOLOGICAL WAYS IN QUICK MEMORIZATION PROCESS ENGLISH LANGUAGE." International Scientific and Current Research Conferences. 2023.
9. Абдурахманова, З. (2022). Analysis of pauses and interuptions as elements of linguistic production in simultaneous interpretation. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), 533-535.

DISTRIBUTION OF DISCOURSE AND TEXT FROM THE POSITION OF INTEGRATION APPROACH

Ergashev Mukhammadjon Rakhmonovich
English teacher of the Kokand State
Pedagogical Institute
Jurayeva Nasibakhon Nodirjon qizi
Student of the Faculity of Foreign language,group 310

Annotation: *The article establishes the criteria for delimiting discourse and the text of the integration approach.Discourse is understood as a process interactive,intersubjective interaction of consciousnesses,aimed at constructing language snacks,and text is understood as a material incentive for the emergence of discourse.*

Key words: *discourse,formal,fuctional(situational,semiotic)and integration approach,text.*

Despite hunderts of definitions and dezens of monographs devoted to the problem of delimiting discourse and text, these two opposing phenomena in many respects continue to be "unidentifined objects".In the vast majority of cases,linguists work with written texts(fiction,journalistic,newspaper,scientific,business,etc).And each time ,raising a textual object of analysis to the rank of discourse,the linguist experiences difficulties in trying to find justifications for this "wonderful transformation".

Apparently, the reason for this state of affairs lies in the fact that the dichotomies established in modern linguistic studies,used to distinguish between text and discourse, do not affect the core features of the corresponding concepts that reflect the nature of the phenomena under consideration. This leads to the fact that the problem of criteria for delimiting text and discourse does not lose its relevance. Fundamentally new methodological foundations for solving the problem are offered by the integration theory of language that is currently being actively formed, which determines the purpose of our article-toestablish the grounds for distinguishing between discourse and text from the standpoint of an integration approach.

The criteria for delimiting text and discourse differ depending of what methodological positions-formall or functional-determine the discourse.Formal and functional approaches differ in the nature of justification,i.e. connection of the essence with its ontological foundations[32.With.198];the structural representation of the language in the form of levels is justified by the constituents of these levels, and the functional one is justified by the ways of interaction between units that perform a certain functional role and the context [32.p.198.].Because of this, the relation of language to the world,functional in its essence, in discourse is not given,static [18,p.142]; "it is constantly created and supported by communicants,since it performs a certain function" [32,p.205]. and this function varies depending on the context of the discourse.

The concept of context is the main point of contention between formalists and functionalists.With a formal approach,the context is limited to other linguistic units,and with a functional one, it includes the mental and social "life world" of communication.[18,c.140].

The formal idea of discourse as a"language above the sentence or the clause" [35,p.1] is realized in the following definitions: several sentences that are in semantic connection with each other"[11,p.ten]; discourse is a text of coherent speech,consisting of a sequence of communicative units of the language, excreeding in volume a simple sentence, which is in a semantic connection expressed by linguistic means"[5,p.19].Text: dialogic discourse,which, however, are easily overcome with a deeper insight into the essence of the phenomena being analyzed.

With a functional approach, the discourse is interpreted broadly,summing up everything under this.what is said or written ([3,p.3]; see also[7,p.225-227]).In other words ,discourse is interpreted as a speech activity that is realized in written, oral (dialogical,polylogical,monologue) or paralinguistic form, and is directly given to the researcher in the form linguistic material (by L.V.Shcherba) in sound ,graphic or electronic representation. Such a board understanding of discourse is quite common in linguistics and is the norm in psychology and philosophy[22,p.20-21]. I n this case, the text is understood as "linguistic material.Fixed on one or another material carrier with the help of descriptive 'writing(usually phonographic or ideographic)"[4,p.5-6]. However ,the fuctional direction of discourse analysis is heterogeneous,which allows D.Shfrin to divided it into two approaches:"noderate" and "extreme"[34,p.1-2]. A moderate approach is aimed at studying the functions of a linguistic sign in awide socio-cultural context, as a result of which it is also called situational[22.p.22-23].The extreme approach considers discourse as social practices of linguistic sometimes of a non-linguistic nature,which are based on ideology or cultural defferences [34.with.1-2], and is called semiotic [18.p.141].

A narrow version of the situational interpretation of discourse as any use of language ("the study of discourse is the study of any aspect of language use"[31,p.65];" the analysis of discourse is necessarily the analysis of language in use"[30,c.1]) forms the basis for the distinction between a sentence as a unit of text and an utterance as a unit of discourse: see for example: "The sentence is a usual element of structure for us.The statement combines both the sentence itself and the social context of its use.At the highest level the same relations are repeated in the text and discourse "[21,p.75].

"Discourse is a broader concept than text.Discourse is at the same time a process linguistic activity, and its result(text)"[26,p.307]. Such an interpretation entails is the opposition of discourse and text in terms of functionality::structureness,dynamism:: static,actually::virtuality.

LITERATURE:

1.Arkhipov I.K.Polyphony of the world, text and loneliness of the cognizing consciousness

2.I.K.Arkhipov Studia Linguistica Cognitiva issue.

3.Language and knowledge :Methodological problems and perspectives.- M.Gnosis,2006.

4.Bakhtin M.M.Aesthetics of verbal creativity 444p.

5.Bogdanov V.V.Speech communication: pragmatic and semantic aspects

DIGITAL ECONOMY AS ONE OF THE ELEMENTS OF THE NEW UZBEKISTAN

Ravshanova Maktuba Ubaydullo kizi
Student of Tashkent Institute of Finance

Annotation: *This article highlights the features and prerequisites for the development of the digital economy. The factors of its importance for economic growth are determined, the risks of return on investment in the formation of the digital economy and measures to reduce them are considered.*

Keywords: *digital economy, information technologies, digital dividends, new economic technologies, risks of the digital economy.*

E-government and the digital economy are identified as priorities of the informatization strategy for 2016-2022. During this period, the program for the development of the digital economy and information society will be implemented. First of all, we are talking about the use of electronic document management systems and methods of teaching e-government technologies to heads of public administration bodies.

In the Address of the President to the Oliy Majlis, 2020 is declared the Year of Development of Science, Education and the Digital Economy, and for the next five years, an active transition to the digital economy is defined as one of the priorities in the country's reform.

In 2019, a number of presidential decrees and resolutions aimed at the development of the digital economy and e-government were also issued. On the website regulation.gov.uz The concepts of the development of the "Electronic Government" system in the Republic of Uzbekistan for 2019-2025, as well as the National Strategy "Digital Uzbekistan-2030"were placed for discussion. In this

regard, the task is set to make a radical turn in the development of the digital economy in 2020, to fully digitalize the spheres of construction, energy, agriculture and water management, transport, geology, cadastre, healthcare, education, archival affairs, to critically review the E-government system and the programs and projects implemented within it, to complete the development of the Digital Uzbekistan-2030 program.[1]

The process of creating high-tech parks in the country will be further developed. The first IT park with modern infrastructure is already functioning in Tashkent. Similar ones will also be created in Nukus, Bukhara, Namangan, Samarkand, Gulistan and Urgench. By bringing science closer to production, IT parks will contribute to the socio-economic and innovative development of regions and the country as a whole, as well as become centers for generating innovations and creating promising startup projects.

In order to train highly qualified specialists in the field of information technologies, the project "One million programmers" was launched. These projects should become the basis for the emergence of new high-tech enterprises and the entire digitalization of the

economy. The transition to a digital economy is a requirement of the time. The world's largest enterprises specializing in operations with goods and resources use digital technologies related to e-business and commerce in their activities. This makes them participants in the market of digital goods and services, where they act as consumers and customers, and sometimes even create and offer new technologies.

As it turned out, only 30 percent of the more than 700 information systems in state bodies are connected to the "Electronic Government". Of the 80 departments providing public services, only 27 are integrated with the Public Services Agency. Therefore, the task was set to introduce a new procedure that provides for increasing the amount of bonus payments to heads of ministries and departments or reducing it based on the level of integration of information technologies into their activities.

At the same time, in order to effectively return investments in the national digital economy and receive dividends from it, it is necessary to develop not only the ICT infrastructure in the context of global networks, but also "analog additions": a favorable business climate, significant human capital, proper management. The latter are the foundation of economic growth, therefore, their concretization in terms of determining priorities and a set of measures, assessing the required investments and the risks of their maximum return is a complex and urgent problem for specialists and government officials responsible for the formation of the digital segment of the economy of Uzbekistan.[2]

The main factors for the phase transition to a positive trajectory of social and economic development are the following "the implementation of the concept of e-government;" the embodiment of the idea of a "digital city", which is due to the integrated informatization of transport, housing and communal services, etc.; "the mass appearance of new technological generation goods on the market (for example, the production of unmanned cars, etc.);" the increased use of 3D printers; "the embodiment of the idea of building a "smart" and extremely eco-friendly house, which will require a large volume of new finishing and construction materials; „ the growth of demand for innovative pharmaceuticals related to rejuvenation of the body, treatment; " the spread of various alternative and free forms of employment, including outsourcing (accounting services, programming, creative activities, etc.); the creation of numerous professional networks where a potential employer places orders.

In terms of services, digital technologies can make the solution of typical tasks with a large volume of operations much cheaper, faster, convenient and without intermediaries, an example of which is such technologies as ordering an Uber taxi (the word "uberization" of business has entered the lexicon), ecommerce, Internet banking, etc. That is, to increase profitability in many areas of the economy, intermediaries can be replaced with automatic network services (a fairly well-functioning website or mobile application). Such business organization allows not only to significantly reduce the cost of services, but also leads to a new structure of the economy, in which various forms of individual production and part-time employment can play a predominant role. Crowdfunding and crowdsourcing technologies can also be considered as new economic technologies.

The digitalization of the economy served as a significant growth of various economic spheres in the period 2016 to 2020. Significant progress has been made in many of these indicators in Uzbekistan since 2016. Thus, the gross value added created in the field of services in the field of "information and communication" has increased 2 times since 2016 from 4.4 to 8.8 trillion soums, and the volume of services rendered by the type of economic activity "information and communication" has increased 2 times from 6.3 to 12.9 trillion soums.[3]

The experience of foreign countries shows that the digital economy is developing simultaneously in a wide range of areas and cannot be built by a limited number of companies, even if they are given special powers and resources. Therefore, the main role in the digital economy should be played by private business with a strong entrepreneurial and innovative approach, and the state should create infrastructure and conditions for private initiative.

According to various estimates, the digital economy brings huge changes for more than 50% of different industries. This is due to the fact that information technologies and platforms are radically changing business models, increasing their efficiency by eliminating intermediaries and optimizing. According to the experts of the World Bank, an increase in the number of high-speed Internet users by 10% can increase the annual GDP growth from 0.4 to 1.4% . The recognition of the importance of the role of the e-economy is the annual increase in its share in the GDP of states by almost 20%, in developed countries this figure is on average 7%.

The most important direction in this area is the training of personnel for the operation of information systems in public administration. Here we can take into account the experience of Belgium, where in the 70s of the last century special mobile groups of specialists were created (including teachers and students of specialized universities), who trained employees of state agencies and set up systems directly at the workplace, being there for as long as it was required.[4] The risks of digitalization also consist in the need for strict engineering of the development and operation of complex digital systems, since programming (as a type of activity) is not sufficiently technological in principle. The programmer assumes a lot by default, and fundamental decisions are not noted in the comments of the source text as a matter of course. In addition, often the documentation for programs is compiled carelessly.[5] Therefore, during operation, control over the software product is lost. These risks are exacerbated by the fact that information technology projects, as a rule, do not provide for maintenance costs, which can be significant.

All these massive and relevant projects and tasks are undoubtedly important for the socio-economic development of Uzbekistan in the coming years, because the future of our country is inextricably linked with the widespread introduction and use of digital technologies.

REFERENCES:

1. Address from the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlis. Official website of the President of the Republic of Uzbekistan. 01/24/2020. [Electronic resource]. URL: https://president.uz/ru/lists/view/3324. (Date of treatment 30.3.2020)

2. RCM RUz No. 102 dated April 23, 2014 “On approval of the regulation on the order conducting a study of the state of implementation and development of information and communication technology in the activities of state and economic management bodies, local government”. [Electronic resource]. URL: http://lex.uz/docs/2376553. (Accessed 30.03.2020);

3. Цифровая экономика: глобальные тренды и практика российского бизнеса : аналитический доклад / Оганесян Т. К., Стырин Е. М., Абдрахманова Г. И., Розмирович С. Д. и др.; отв. ред. Д. С. Медовников. М.: НИУ ВШЭ, 2017

4. T.Z. Teshabayev, SH.I. Bobokhujaev, Z.M. Otakuziyeva. Specificity of conceptual development of information economy in Uzbekistan. Curran Associates, Inc. Red Hook, NY USA, 2019, p.49-55.

5. Bobokhujaev Sh.I., Otakuziyeva Z.M., Aitmukhamedova T.K. Stages of Digital Economy Development and Problems of Use of Modern ICT on Uzbekistan Enterprises. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE), Volume-9 Issue-2, December 2019, Page No. 2097-2101

O‘ZBEKISTON DAVLAT KONSERVATORIYASI

«Musiqa san’at» fakulteti
«Maxsus fortepiano» kafedrasi
3- bosqich talabasi **Mashrabboyeva Dilnoza**
Rahbar: katta o‘qituvchi **Kabduraxmanova L.B**

Annotatsiya: *Musiqa til, millat tanlamaydi. Shunday ekan har qanday musiqa insonga hech qanday qiyinchiliksiz tushunilishi mumkin. Musiqa cheksiz, bepayon ummon kabidir. Shuningdek bu cheksizlikda ijod etgan har bir kompozitor, bastakor, ijrochi esa ajralmas bir bo‘lagi. Har bir kompozitorda har xil o‘y, dunyoqarash, g‘oya hamda o‘zgacha yondashuv.*

Bularni bilish va tushunish insonni yanada ko‘proq o‘rganishga chorlaydi. Ijodning har bir qirrasi sir sinoatli va albatta serjilodir. O‘rganish,izlanish davomida esa kashf qilinib,yaratib boriladi. Har bir ijrochi qanday asar ijro etmasin avvalo o‘zi tushunib, his qilib keyin esa tinglovchiga yetkazib berishi kerak. Bu uchun esa chuqur bilim va ko‘nikmaga ega bo‘lishi hamda musiqaviy dunyoqarashi keng bo‘lishi muhim.

Kalit so‘zlar: *kompozitor, ritm, faktura, virtuoz, intonatsiya, interpretatsiya, dirijor, spektakl.*

MUSIQA SAN’ATIDA SERGEY VASILYEVICH RAXMANINOV HISSASI

Kompozitor, dirijor va ijrochi Sergey Vasilyevich Raxmanivov ijodi mana 150 yildirki barhayot. Kompozitor qoldirgan ijodiy merosi bugungi kungacha har bir kompozitor, ijrochi hamda tinglovchilar uchun ahamiyatini yo‘qotmasdan yashab kelmoqda. Buning sababi esa Raxmaninov ijodining o‘ziga xosligi inson qalbiga tegadigan lirikalarga boyligi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Sergey Vasilyevich Raxmanivovni ishonch bilan rus dahosi deb atash mumkin.

S.Raxmaninov 1873-yil 20 martda (1 aprelda) Novgorod viloyati zodagonlar oilasida tug‘ilgan. Uning bobosi pianinochi Arkadiy Raxmaninov mashhur bastakor Jon Fildning shogirdi bo‘lgan. U birinchi musiqiy ta’limni oilasidan olgan.

Keyinchalik Sankt-Peterburg Konservatoriyasi undan so‘ng esa Moskva Konservatoriyasida tahsil oladi. O‘qib yurgan kezlarida Pyotr Ilyich Chaykovskiy bilan tanishadi. Bu tanishuv ham Raxmaninov ijodida yaqqol namoyon bo‘ladi. Ilk yozgan bir pardali «Aleko» operasi uning ajoyib mahorati va iste’dodini ko‘rsatib beradi. Taniqli kompozitor bo‘libgina qolmay balki u mahoratli drijor hamda ijorchi ham edi. Yozgan asarlarini avvalo o‘zi ijro eta olgan va omma orasida pianinochi sifatida ham hurmat qozongan [1, 86 b].

1906- yilda esa dunyo bo‘ylab pianinochi hamda dirijor sifatida sayohat qila boshlaydi. Italiya, Germaniya, Amerika va Kanadaga tashrif buyuradi Parijda tashkil etilgan rus tarixiy konsertlarida qatnashadi. Kompozitor sifatida yaratgan Birinchi simfoniyasi qattiq tanqidga duch kelgani sababli uch yil mobaynida deyarli hech qanday asar yaratmaydi. Keyinchalik esa spektakllarga dirijorlik qiladi.

Boshqa bir tomondan esa kompozitor ijodiga Oktyabr inqilobi katta ta’sir ko‘rsatadi hamda asarlarida ham namoyon bo‘ladi. U Yevropa jamoatchiligi tomonidan sevilgan va Amerikada ham juda qadrlangan.

Kompozitor o‘zi shunday deb aytgan: "Men rus kompozitoriman, vatanim xarakterim va qarashlarimda iz qoldirgan". Rossiya ijtimoiy va badiiy hayotining barcha muhim voqealari uning ijodiy hayotida o‘z aksini topgan va o‘chmas iz qoldirgan. Raxmaninov ijodining rivojlanishi va shakllanishi va gullab- yashnagan davri 1890-1900-yillarga to‘g‘ri keladi, bu paytda rus madaniyatida eng murakkab jarayonlar sodir bo‘lgan.

Sergey Vasilyevich Raxmaninov bilan Skryabin 1900-yillar yorqin kompozitorlaridan bo‘lgan. Bu ikki kompozitor ijodi zamondoshlari e’tiborini tortgan va qizg‘in muhokama qilingan. Ularning individual asarlari atrofida qizg‘in bahs-munozaralar bo‘lib o‘tgan. Barcha farqlarga qaramasdan Raxmanivov va Skryabin musiqasining individual qiyofasi va majoziy tuzilish, ularning nomlari ko‘pincha yonma-yon tilga olingan. Bunday holatga tashqi sabablar bo‘lib, ular bir o‘quv maskanlarida va bir o‘qituvchilardan tahsil olgan. Har ikkalasi ham tengdoshlari orasida ko‘zga ko‘ringan ijodkorlar bo‘lgan. Lekin bu ijodkorlarni bir-biriga taqqoslash asosli emas. Har birini o‘zini yo‘nalishi va xarakteri shuningdek uslubi mavjud. Shuningdek tinglovchilar qabul qilishi va ijrosida ham o‘zgacha elementlarni ko‘rish mumkin [3, 236 b.].

Raxmaninov shunday deb aytgan: "Interpretatsiya asosan iste’dod va shaxsiyatga bog‘liq. Biroq texnikani egallash talqin qilishning asosidir". Texnikaning rivojlanishi eng muhim zaruratdir. Chunki ijrochidan kompozitor g‘oyalarini ifodalash uchun texnik yetuklik bo‘lmasa unda hech qanday ijroni talqin qilish haqida gap bo‘lishi mumkin emas. Texnika shu darajada erkin va mukammal bo‘lishi kerak, ijrochi asar g‘oyasini yetkazib berish uchungina o‘rganishi kerak.

Iqtidorli talabalar voyaga yetsa, u talqin etishga chuqur kirib borishi lozim. Iste’dod bu - har bir ijrochi o‘z ongida boshidan kechirgan tuyg‘u.

Interpretatsiya qilishning xususiyatlari uchun maxsus qoidalar va tamoyillar mavjud emas.

Pedal talqin qilish jarayonidagi juda ham muhim. A. Rubinshteyn aytganidek: "Pedal royal qalbi". Lekin umuman olganda bu yerda ham umumiy qoidalar yo‘q. Ma’lumki uyg‘unlikni o‘zgarishi bilan pedalni ham o‘zgartirish kerak. Ammo pedal ishlatish mahoratini o‘rganish va uni amalda qo‘llash juda qiyin. O‘rganish mashaqqatli mehnat talab qiladi. Shunday bo‘lsa-da asta-sekin o‘rganib borish kerak. Pedaldan foydalanish mahorati rivojlanib mustahkamlanib boradi.

Raxmaninov asarlari ijrochidan katta mahorat talab qiladi. Bu faqatgina texnik jihatdan emas balki ma'no va g‘oyaviy jihatdan ham murakkabdir. Asarlari faktura jihatdan zichligi va ovozlarga boyligi hamda boshqalardan uchramaydigan ohangdorligi bilan o‘zgachadir.

S.Raxmaninov asarlari talqin qilish zamonaviy fortepiano ijrochiligida jiddiy muammolardan biridir. Raxmaninovning musiqasi boshqa romantik kompozitorlar

musiqasiga nisbatan alohida mavqega ega ekanligini ko‘rsatadi. Kamdan-kam odam o‘z g‘oyasini muallifning g‘oyasiga qarshi qo‘yishi va e’tiroz bildirishi mumkin [2, 155 b.].

Ayni paytda boshqa davrlar keldi, fortepiano chalish uslubi va tinglovchilarning idrok qilish tabiati ham o‘zgardi. Raxmaninov asarlarining tubida muammo yotadi. Uni XXI asr ijrochilari tushunishadi va o‘z yo‘lini topishga harakat qiladi. Zamonaviy musiqachilar, ayniqsa yoshlar uchun Raxmaninov asarlarini o‘ziga xos nuqtai nazarini topgan pianinochilar ijrosida tinglash muhimroqdir. Bularga V. Sofronitskiy, V. Gorovits, S. Rixter, V. Klaybern va boshqalar.

Kompozitornig yoshroq zamondoshi afsonaviy Vladimir Gorovits bu sohada chinakam tushunchalarga ega edi. Gorovitsning Raxmaninov bilan o‘xshash jihatlari, birinchi navbatda ular juda go‘zal, ideal va shuning uchun ham erishib bo‘lmaydigan narsalarga jalb qilish edi.

Raxmaninov musiqasi ijrosida agar romantizm eng go‘zal va go‘zallik ifodasi bo‘lsa, Gorovits haqiqiy romantikdir. Raxmaninov ijodiy evolutsiyasining mohiyati shundan kelib chiqadiki, g‘ayratli jo‘shqin ohang, boy kontrast kompozitor musiqasining eng kuchli jihatlari asta-sekin orqa fonga o‘tib, chuqur falsafiy mulohazalarga o‘rin beradi.

Raxmaninov asarlari talqin qilishda yangi so‘z aytish uchun hozirgi va kelajakdagi kompozitorlar va ijrochilar o‘z avlodlariga yetkazib berishi zarur. "Ijodning ilhomlantiradigan manbani tahlil qilish juda qiyindir", - deydi Raxmaninov.

FOYDALANADIGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. N. Bajanov. Raxmaninov /M.: Yosh gvardiya, 1962. - 447 b.
2. V. Bryantseva. Raxmaninov /M.: Sov.kompozitor, 1976. - 646 b.
3. Yu. Keldish. Raxmaninov va uning davri. / M.: Muzyka, 1973. - 472 b.
4. L. Kovaleva-Ogorodnova. Sergey Raxmaninov II tom/ Vita-Nova, 2015. - 896 b.
5. S. Fedyakin. Raxmaninov/ Yosh gvardiya, 2022. - 480 b.

THE PLACE OF ENGLISH IN THE WORLD

Nosirova Dilfuza Nabievna
Foreign language teacher
Andizhan regional legal technical school

Annotation: *This article discusses the fact that English is the language of today's society, its history, the importance of English for human beings and its use as the official language of Europe and the main technical language of the world.*

Keywords: *English language, official language, society, words.*

English is the language of today's society. It is impossible to get a good job without knowing it, to go on a trip and communicate without it. This language has a special 'respect' in each country. By studying it carefully, you can discover a new technological world for yourself and gain a lot of interesting information in this world.

The history of the birth of the English language goes back to Germany. In the Middle Ages, Germanic tribes invaded British territory, once occupied by the Romans, and a new incomprehensible language emerged during the conversation. Old English is different from today. For example, the word "bride" translates as "bride", and in the ancient language it means the process of preparing food.

Many words have been changed since then, not only the sound but also the meaning and spelling of the words have changed. It is also known that until the 15th century, there were no punctuation marks in the language.

English is very important to a person, but there are a number of shortcomings and difficulties in any method of learning it, including distance learning. They should be taken into account when planning lessons. Today, more and more parents want to teach their children English. This can be easily understood by the fact that this language is international. Anyone who speaks English can more or less express themselves in almost every country in the world. It is the official language of Europe and the main technical language of the world, and is also important for the youth of Uzbekistan. For similar reasons, study is very important and a priority. Distance learning has both positive and negative consequences. In this type of education, children are often at home. This means that they do not have to go to a certain place to learn English. They may already be learning in an environment that is comfortable for them, perhaps reducing some of the anxiety they may be experiencing. While its convenience is of great benefit to many, it does present problems that may reduce a student's ability to learn and fully understand English.

At the same time, the world around us offers a variety of tools for people to learn English. There are many schools that teach in different ways and allow you to learn it at home and do your homework. However, for most people, learning a foreign language is a long and painful process, despite the ease of providing information and the variety of tools

available. Often, people refuse additional education, citing a lack of appropriate skills and abilities. It's not like that. Anyone can learn a foreign language because they have learned at least one language - their own.

Many English-speaking people have always argued that the language has become very popular because of its simplicity and everyday life. However, this theory deserves to be rejected. Imagine that there are more than 800,000 words in this language. Not only words but also synonyms are very rich in pronunciation. For example, the translation of the word "drunk" means "drunk", which is a synonym for the simple word 2241, which is a very large number. This record is even included in the Guinness Book of Records. Obviously, you can't find one in any other language.

Each language has its own pronunciation, spelling and pronunciation. English is no exception. Let's look at a few examples: the translation of the word rhythms is rhythms. The word has no vowels and is considered the longest word of its kind in English.

The English language does not stand still, it is constantly updated with new words. This is also very important for learning the language better.

Based on the above facts, it can be concluded that this language is still the crown jewel of the languages that mankind has been using for communication for many, many years (‘perhaps centuries’). Its study is the main goal of all students, learners and ordinary people who are ready for continuous development.

LIST OF REFERENCES:

1. Gibatova V. Yu. Language difficulties in learning a foreign language Festival of pedagogical ideas "Open lesson". - 2014.
2. Saidkasimova, A. S. The main problems in distance learning English. 2014
3. https://odam.uz/

FARZAND TA’LIM-TARBIYASIDA OILA VA MAKTAB HAMKORLIGINING AHAMIYATI

N. Soliyeva
Qashqadaryo viloyati G ‘uzor tumani 75-maktab boshlang ‘ich ta’lim o ‘qituvchi

Annotatsiya: *Maqolada farzand ta’lim-tarbiyasida oilaning va maktabning ahamiyati, oilaning ta’lim jarayonidagi ishtiroki bo ‘yicha ilmiy nazariyalar va uning istiqbollari haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so‘zlar: *Maktab, oila, ta’lim va oilaning hamkorligi, an’anaviy model, ijtimoiy-madaniy model, transformatsion model.*

Аннотация: *В статье рассматривается значение семьи и школы в воспитании детей, научные теории и взгляды на участие семьи в образовательном процессе.*

Ключевые слова: *школа, семья, сотрудничество образования и семьи, традиционная модель, социокультурная модель, трансформационная модель.*

Abstract: *The article discusses the importance of family and school in child education, scientific theories and perspectives on family participation in the educational process.*

Keywords: *School, family, cooperation of education and family, traditional model, socio-cultural model, transformational model.*

Oilaning farzandning ta‘limga jarayonlarida shtirok etishi uning ta’lim-tarbiyasida va kelajak hayotiga hayoti uchun muhim ahamiyatga ega. Ota-onaning bolalar ta’limida bevosita ishtiroki deganda har bir o‘quvchining o‘qishi, rivojlanishi va salomatligini qo‘llab-quvvatlash va mustahkamlash uchun ota-onalar, o‘qituvchilar va boshqa hamkorlar o‘rtasidagi hamkorlik aloqalarini tushunamiz.

Bola ta‘limida uning oila a’zolari- ota-onasi, yaqin qarindoshlari va oilaning boshqa katta farzandlarining ahamiyati juda ahamiyatlidir. Amerika Psixologik Assotsiatsiyasi bolalarning talim dargohi mutasaddilari va ota-onalarning munosabatlarini ikkita asosiy koordinata orqali tasvirlaydi: bir tomondan hamkorlik, ikkinchi tomondan, bolalarning ta’lim-tarbiyasi va kelajagi uchun umumiy javobgarlik.

Bunday hamkorlik maktablarda samaradorlikni oshirish, shuningdek, bolalarning mashg‘ulotlarda va o‘z bilimlarini rivojlantirishga bo‘lgan qiziqishini oshirish uchun juda muhimdir.

Oilada bola til va ijtimoiy xulq-atvorni o‘rganadi, intilish va ideallarni, e’tiqod va ko‘nikmalarni, iroda va xarakter xususiyatlarini shakllantiradi. Atrof-muhit, oila muhiti har doim bolaning shaxsiyatiga ta’sir ko‘rsatadi.

Buyuk ingliz faylasufi Jon Lokk oilada ibratning kuchiga ishonch hosil qilib, shunday degan edi: “Bolaga taqlid qilishini istamagan narsangizni o‘zingiz ham qilmasligingiz kerak”. Xuddi shunday o‘zbek xalqimizda azaldan „Qush uyasida ko‘rganini qiladi” degan

naql bor. Bola unga aytilgan gaplarga rioya qilishdan ko‘ra oilasida va uning atrofida bo‘layotgan ishlardan ibrat olgan holda shu narsalarga taqlid qilishga harakat qiladi.

Ota-onaning maktablardagi farzanlarining darslariga, ularning xulq-atvori, baholari yuzasidan tashkil etilgan majlislarda ishtirok etishi umumiy mas’uliyatdir. Bola ota-onasi uning ta’limiga va tarbiyasiga ota-onasi qanchalik e’tiborli ekanligini faqat so‘zlarda emas, balki amalda ham ko‘rsalar, ularda mas’uliyat tuyg‘usi uyg‘onadi, o‘z ustilarida ishlashni boshlashadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, ota-onalarning maktabdagi ishtiroki bolalarda ijobiy ta’lim va sog‘lom xulq-atvorini rivojlantirishi mumkin. Ota-onalar ishtiroki va ta’lim natijalari, jumladan, maktabga qatnashish, baholar va milliy baholash bo‘yicha yuqori ball o‘rtasida mustahkam bog‘liqlik mavjudligi haqida dalillar mavjud. Ota-onalarning maktablardagi ishtiroki, shuningdek, o‘smirlarning salomatligi omillaridan biri ekanligi aniqlangan. Bundan tashqari, o‘quvchilar maktab muhiti ularni qo‘llab-quvvatlash va g‘amxo‘rlik bilan ta’minlayotganini his qilsalar va ularning ota-onalari maktab hayotida ishtirok etsalar, ularning sog‘ligi va farovonligini xavf ostiga qo‘yadigan faoliyat bilan shug‘ullanish ehtimoli kamroq bo‘ladi.

Asosiy tadqiqot xulosalari shuni ko‘rsatadiki: ota-onasi faol va ular o‘tkazayotgan ta’lim jarayoniga qiziqqan bolalar maktabdagi birinchi yillaridanoq sezilarli yutuqlarga erishadilar. Shu bilan birga, ota-onasi maktab bilan hamkorlikda bo‘lgan bolalar o‘qishda eng yaxshi natijalarga erishadilar va xatti-harakatlarida kamroq muammolarga duch kelishadi.

Graff C.S. va Sherman, B. (2020) Oksford tadqiqot entsiklopediyasida chop etilgan "Maktab-oila munosabatlari modellari" nomli maqolalarida oilaning maktab bilan hamkorlikdagi ishtirokini uchta asosiy pedagogik nazariyalar nuqtai nazaridan ko‘rib chiqadilar.

Uchta o‘ziga xos ta’lim nazariyasi - xulq-atvor, sotsial-madaniy va tanqidiy - ota-onalar va oilalarning farzandlarini tarbiyalashdagi rolini tushunishdagi aniq farqlarni ko‘rsatadi. Ushbu nazariyalarning har biri „Oilalar bilan ishlash nimani anglatadi?" degan savolga turli xil javoblarni topadi. Ular ota-onalar ishtirokining turli kontseptualizatsiyasini, ushbu ishtirok va hamkorlikdagi qiyinchiliklarni va ushbu muammolarni hal qilish uchun foydalaniladigan vositalarni nazarda tutadi.

1. Ishtirok etishning an’anaviy modeli: oila ta‘limdan tashqarida yordam berishi.

Maktabda ta’lim ma’murlar va o‘qituvchilar tomonidan shakllantiriladi, o‘quv dasturlari va baholashlar keng ko‘lamli standartlashtirilgan imtihonlarni va o‘quvchilarning faoliyati va xatti-harakatlari asosida tuzilgan sinf darajasidagi baholashlarni o‘z ichiga oladi. Ota-onalar farzandlarining baholarini, darslarda va darsdan tashqari vaqtlarda maktabda o‘zlarini qanday tutishlarini, o‘qituvchilar bilan turli muloqotlar orqali bilib olishlari mumkin.

2. Ijtimoiy-madaniy model: oila ijobiy ta'lim kontekstini yaratish orqali ta'limga hissa qo‘shadi.

Xulq-atvor alohida, kuzatilishi mumkin bo‘lgan xatti-harakatlar sifatida o‘rganishga qaratilgan bo‘lsa, sotsial-madaniy nazariya individual va jamoaviy tajribaga qaratilgan. Ijtimoiy-madaniy nazariya ta’lim va tarbiya bizning ijtimoiy muhitimizda sodir bo‘ladi va asosan insonning hayoti davomida tengdoshlari va kattalar bilan o‘zaro munosabatlar orqali rivojlanadi deb taxmin qiladi (Vygotskiy, 1978).

3. Transformatsion model: maktab va oila o‘rtasidagi hamkorlik harakatiga yo‘naltirilgan.

Ushbu modelda, transformativ obyektiv orqali oila bilan ishlash ota-onalar bilan ishlash va shu bilan oilaga yo‘naltirilgan amaliyotlarga yo‘l ochib beradi. Maktab o‘quvchilarining ota-onalari o‘quvchilarning o‘qishi va muvaffaqiyatiga foydali ta’sir ko‘rsatish uchun maktab rahbarlari bilan birgalikda qarorlar qabul qilishda ishtirok etadilar (Santamaría Graff & Boehner, 2019).

Oila va maktab munosabatlarida hamkorlik jamiyatimizda u qadar katta yangilik sifatida tavsiflanmasada, ko‘p ota-onalar uchun bu atama bo‘sh ritorika, haddan tashqari ko‘p ishlatilgan va amalda qo‘llanilmaydigan tushunchadir. (Baquedano-López, Alexander, & Hernandez, 2013; Warren va boshqalar, 2009).

Bolaning ta’lim jarayoniga oilani jalb qilishning istiqbollari

Ta’limda oilaning ishtiroki deganda ota-onalarning bolalar rivojlanishi, o‘rganishi va barkamolligiga yordam beradigan tadbirlar va dasturlarga, jumladan rejalashtirish, o‘qitish va baholashga muntazam ravishda jalb qilinishi tushuniladi.

Har bir oila uchun hamkorlikning o‘ziga xos maqsadlari turlicha bo‘lishi mumkin va ular oilaviy imtiyozlarga, madaniyatga va muhitga bog‘liq. Haqiqiy hamkorlik oilaning kuchli tomonlari va madaniyatini, o‘zaro hurmatini va bolaga nisbatan umumiy maqsadlarini qo‘llab-quvvatlaydi.

Ta’limda oila ishtirokining barcha boshlang‘ich ta’lim tizimlari va dasturlariga integratsiyalashuvini ta’minlashda ta’lim muassasalari va maktablar oilalarni muhim hamkorlar sifatida jalb qilishlari mumkin. Bu bolalarning o‘qishini rag‘batlantiradigan hamda oilalar va maktablar o‘rtasida ijobiy munosabatlarni rivojlantiruvchi omil bo‘la oladi. Bu jarayon uyda, maktabda va jamiyatda sodir bo‘ladi. Hamkorlikda ishlah farzandining o‘qishda va keyinchalik katta hayotda muvaffaqiyat qozonishini istagan har bir kishining umumiy mas’uliyatidir hamda bu oilaning ishtiroki ota-onalar va boshqa tarbiyachilar bolalarni muvaffaqiyatga tayyorlash uchun birgalikda harakat qilish g'oyasiga asoslanadi.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕТОДА МИНИ-КОНФЕРЕНЦИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ МАТЕМАТИКИ

Ахмедова Ф.А
преподаватель математики высшей категории академического лицея Ташкентского Международного Вестминстерского Университета (г. Ташкент. Узбекистан).
Хабибуллина М.М
преподаватель математики высшей категории академического лицея Туринского политехнического университета (г. Ташкент. Узбекистан)

Аннотация: *Данная статья направлена на повышение эффективности обучения и повышение их интереса к науке за счет использования метода мини-конференций в текущем учебном процессе обучения студентов математике.*

Ключевые слова: *педагогическая технология, современная педагогика, лекционные занятия, метод мини-конференций, компетенции и умения.*

Abstract: *This article is aimed at improving the effectiveness of teaching and increasing their interest in science through the use of the mini-conference method in the current educational process of teaching students mathematics.*

Keywords: *pedagogical technology, modern pedagogy, lectures, mini-conference method, competencies and skills.*

После обретения нашей страной независимости в сфере образования республики произошли кардинальные изменения, в этой сфере проводятся новые реформы. Были полностью пересмотрены учебные программы по общеобразовательным предметам, учебная литература и внесены необходимые изменения. В частности, накоплен ряд опытов в методике преподавания физики. Однако у нас нет проблем, которые необходимо решать в этой области. Это можно определить по результатам вступительных экзаменов в высшие учебные заведения. Подготовка конкурентоспособных зрелых кадров является основной целью семейных образовательных учреждений. Учитывая это, президентом нашей республики в целях дальнейшего повышения качества образования был издан ряд постановлений и указов, которые создают основу для достижения поставленной цели. Одной из актуальных проблем, стоящих сегодня перед учителем математики, является разработка современных образовательных технологий и их применение в педагогической практике. Процесс обучения − это процесс планомерного развития духовных и умственных способностей, формирования знаний и понятий, формирования умения пользоваться полученными знаниями. Этот процесс может осуществляться самим учащимся или с помощью другого учителя. Образовательный процесс строится по

разным методикам. Воспитательные методы можно разделить на следующие группы по особенностям организации совместной работы ученика и учителя для достижения воспитательных целей:

- Стили, ориентированные на учителя;
- Ориентированные на студента (интерактивные или интерактивные) методы.

Обычно процесс обучения состоит из двух и более основных методов, причем эти методы полностью совместимы с тематикой урока и применяются в зависимости от уровня знаний и опыта учащихся. Метод, при котором учитель находится в центре. С помощью этого метода учитель ищет способы передачи полученной информации и навыков через органы чувств учащихся. При этом участие студентов носит пассивный характер, то есть они слушают, наблюдают и записывают лекции. Ориентированные на учащегося (интерактивные или интерактивные) стили. При использовании этих методов учитель приглашает ученика к активному участию, в основном эти методы реализуются через разные формы деятельности учителя. Например, метод обучения с помощью вопросов, метод беседы, метод обучения путем открытия нового, метод мини-конференции, метод дискуссии. Согласно классической педагогике, лекции вел только учитель, а студенты конспектировали. Требования современной педагогики совершенно иные, то есть после того, как преподаватель предварительно закрепил предыдущую тему, он дает краткую информацию по новой теме, а по предварительному распределению тем малые группы читают лекции в формате конференции с фиксированный заказ делает. После оглашения студентам темы мини-конференц-тренинга будет сформирован список участников из студентов группы. После краткого доклада преподавателя по очереди заслушиваются выступления студентов. В этом методе из студентов группы формируется жюри, и каждое выступление оценивается членами жюри. В конце урока все оценки суммируются и заносятся в журнал учителя и группы. Проведение лекционных занятий таким образом, это, во-первых, формирование у студентов умения вести себя в аудитории, во-вторых, беглости речи при донесении информации по теме до аудитории, а также самостоятельного поиска студентом информация для подготовки к занятиям эффективно помогает формировать навыки.

ИСПОЛЬЗУЕМАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Толипов О.К., Усмонбоева М. Практические основы педагогических технологий (Учебник) Ташкент. Изд-во АНРУз "Фан" 2006.

2. Саидахмедов К. Примеры использования новых технологий в педагогической практике.- Ташкент: РТМ. 2000.

3. Современное начальное и педагогическое образование: теоретические и практические инновационные педагогические исследования. Республиканская научно-

практическая конференция: Междисциплинарная согласованность и актуальность – важный фактор развития познавательных процессов студента. Апрель 2020.

4. Б.Л. Фарберман. «Прогрессивные педагогические технологии» - Т. 1999.

5. Г.К. Селевко. «Современные образовательные технологии». Учебное пособие - М.: Народное образование, 1998.

6. Umarov, S. A. (2022). Research on General Mathematical Characteristics of Boolean Functions’ Models and Their Logical Operations and Table Replacement in Cryptographic Transformations. Journal of Optoelectronics Laser, 41(10), 126-133.

7. Akbarov, D., Abdukadirov, A., & Umarov, S. (2022, June). Research of general mathematical characteristics of logical operations and table replacements in cryptographic transformations. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2432, No. 1, p. 060020). AIP Publishing LLC.

ХЎЖАЛИК ШИРКАТИ ВА ЖАМИЯТИ – ЮРИДИК ШАХС СИФАТИДА

Хушбоқова Нигора Ғайрат қизи
Термиз давлат университети Юридик факультети
Юриспруденция таълим йўналиши 3-босқич талабаси

Аннотация: *Ушбу мақолада хўжалик жамияти ва ширкатлари тўғрисида асосий қоидалар, уларнинг бир-биридан фарқли жиҳатлари, хўжалик ширкатларида бошқарув, хўжалик жамиятларига иштирокчиларни жалб қилиш ва ширкатдан чиқариш тартиби, тўлиқ ва коммандит ширкат, хўжалик ширкатини қайта ташкил этиш ва тугатиш билан боғлиқ масалалар ёритилган.*

Калит сўзлар: *хўжалик ширкати, хўжалик жамияти, тўлиқ ширкат, коммандит ширкат, интеллектуал мулк, ЭҲМ дастурлари, таъсис ҳужжати, таъсис шартномаси ва бошқ.*

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 58-моддасида хўжалик ширкатлари ва жамиятлари тўғрисидаги асосий қоидалар келтирилган.

Унга кўра, улушларга (қўшилган ҳиссаларга) ёки муассисларнинг (иштирокчиларнинг) акцияларига бўлинган устав фонди (устав капитали)га эга бўлган тижоратчи ташкилотлар хўжалик ширкатлари ва жамиятлари ҳисобланади.

Муассислар (иштирокчилар) қўшган ҳиссалар ёки улар сотиб олган акциялар ҳисобига вужудга келтирилган, шунингдек, хўжалик ширкати ёки жамияти ўз фаолияти жараёнида ишлаб чиқарган ва сотиб олган мол-мулк мулк ҳуқуқи асосида унга тегишлидир.

Хўжалик ширкатлари ва жамиятлари тўлиқ ширкат, коммандит ширкат, масъулияти чекланган ёки қўшимча масъулиятли жамият, акциядорлар жамияти шаклида тузилиши мумкин.

Якка тадбиркорлар ва (ёки) тижоратчи ташкилотлар тўлиқ ширкатларнинг иштирокчилари ҳамда коммандит ширкатларда тўлиқ шериклар бўлишлари мумкин.

Фуқаролар ва юридик шахслар хўжалик жамиятларида иштирокчилар ва коммандит ширкатларда ҳисса қўшувчилар бўлишлари мумкин.

Агар қонунда бошқача тартиб белгилаб қўйилган бўлмаса, давлат ҳокимияти органлари хўжалик жамиятларининг иштирокчилари ҳамда коммандит ширкатларга ҳисса қўшувчилар бўлишга ҳақли эмаслар.

Мулкдорлар томонидан молиявий таъминлаб туриладиган муассасалар, қонунда бошқача тартиб белгилаб қўйилган бўлмаса, мулкдорнинг розилиги билан хўжалик жамиятларининг иштирокчилари ва коммандит ширкатларга ҳисса қўшувчилар бўлишлари мумкин.

Қонун айрим тоифадаги фуқароларнинг хўжалик ширкатларида ва жамиятларида иштирок этишини тақиқлаб ёки чеклаб қўйиши мумкин, очиқ акциядорлар жамиятлари бундан мустасно.

Хўжалик ширкатлари ва жамиятлари бошқа хўжалик ширкатлари ва жамиятларининг муассислари (иштирокчилари) бўлишлари мумкин, ушбу Кодексда ва бошқа қонунларда назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Хўжалик ширкати ёки жамиятининг мол-мулкига пул, қимматли қоғозлар, пул билан баҳоланадиган бошқа ашёлар ёки мулкий ҳуқуқлар ёхуд бошқа шахсга ўтказиладиган ўзга ҳуқуқлар ҳисса сифатида қўшилиши мумкин. Хўжалик жамияти иштирокчисининг қўшган ҳиссасини пул билан баҳолаш жамиятнинг муассислари (иштирокчилари) ўртасидаги келишувга мувофиқ амалга оширилади, қонунда назарда тутилган ҳолларда эса − мустақил эксперт текширувидан ўтказилиши керак.

Хўжалик ширкатлари ва жамиятлари (акциядорлар жамиятидан ташқари) акциялар чиқаришга ҳақли эмас[5].

Ушбу модданинг биринчи қисми хўжалик ширкатлари ва жамиятларининг умумий моҳиятини уларнинг тузилиши орқали иштирокчиларнинг капиталлари ва шахсий фаолияти фойда олиши юзасидан умумий мақсадига эришиш учун бирлаштириладиган тижорат ташкилотлари сифатида белгилаб беради.

Хўжалик жамиятлари иштирокчиларнинг тадбиркорлик таваккалилигини чеклашга имкон беради, уларнинг жозибадорлиги кўп жиҳатдан айнан шу билан изоҳланади. Шарҳланаётган модда хўжалик ширкатлари ва жамиятларининг ўртасидаги умумий фарқлаш мезонларини бермайди, лекин Ўзбекистон Республикаси ФКнинг хўжалик ширкатлари ва жамиятларининг барча ташкилий-ҳуқуқий шаклларига бағишланган махсус моддаларидан келиб чиқиб, уларнинг орасидаги асосий фарқини қуйидаги мезон бўйича ўтказиш мумкин, деб таъкидлай оламиз:

хўжалик ширкатларида ширкатлар иштирокчиларининг капиталлари ва бевосита шахсий фаолиятларининг бирлаштирилиши бўлса, жамиятларда капиталларнинг бирлаштирилиши амалга оширилади, фаолиятни юритиш фақат маълум шахсларга юклатилиши мумкин.

Бошқача айтганда, хўжалик ширкатлари бу шахслар ва улардан ҳар бирининг бевосита ҳаракатлари (то жавобгарликкача) фойда олиш мақсадида бирлашуви бўлса, хўжалик жамиятлари эса фақат уларнинг иштирокчилари капиталларининг бирлашуви бўлиб, улардан ҳар бири нинг жамият фаолиятида бевосита иштирокисиз амалга ошади. Шу туфайли ширкатнинг ҳар бир иштирокчиси (коммандит ширкатдаги коммандитчилар бундан истисно) ширкатнинг барча мажбуриятлари бўйича ўзининг барча мол-мулки билан чекланмаган тарзда жавобгар бўлади.

[5] Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. (2021 йил 1 мартгача бўлган ўзгартиш ва қўшимчалар билан). Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси www.lex.uz (расмий манба) асосида. Тошкент “Yuridik adabiyotlar publish” 2021. https://lex.uz/docs/111189

Хўжалик жамиятининг иштирокчилари эса, унга иштирокчиларининг шахсий саъй-ҳаракатлари эмас, уларнинг мол-мулкини бирлаштириш хос бўлгани туфайли, жамиятнинг мажбуриятлари бўйича чекланмаган жавобгар бўлмайди (қўшимча масъулиятли жамиятлардан ташқари), уларнинг тадбиркорлик таваккалчилиги уларнинг жамият устав фондига киритган ҳиссаларининг миқдори билан чекланади.

Ушбу модданинг биринчи қисми хўжалик ширкатлар ва жамиятларга иккита асосий малакалаш белгилари хос, деб кўрсатади.

Биринчидан, улар тижорат ташкилотлари, яъни ўз фаолиятининг асосий мақсади сифатида иштирокчилар ўртасида тақсимланиши мумкин бўлган фойдани олишни кўзловчи юридик шахслар бўлади.

Иккинчидан, улар иштирокчиларнинг улушларига ёки таъсисчиларнинг акцияларига бўлинган устав фондига ёки устав капиталига эга бўлади. Устав фондидаги (устав капиталидаги) улуш иштирокчига ширкатнинг (жамиятнинг) унга юридик шахс сифатида мулк ҳуқуқида тегишли бўлган мол-мулкига ҳеч қандай ашёвий ҳуқуқларни бера олмайди.

Иштирокчининг ширкатга (жамиятга) нисбатан мажбурият, ҳуқуқий характердаги ҳуқуқлари, яъни фойданинг ва тугатишдан кейин қолган мол-мулкнинг маълум қисмини, ёхуд ширкатнинг (жамиятнинг) таркибидан чиқиб кетганда унинг мол-мулкнинг маълум бир қисмининг қийматини олиш ҳуқуқи, шунингдек, иштирокчининг ширкатни (жамиятни) бошқариш юзасидан ҳуқуқлари ва ҳоказо ҳуқуқлар қонун ҳужжатлари билан ёки таъсис ҳужжатлари билан белгиланади. Устав фонди (устав капитали) ширкатнинг (жамиятнинг) кредиторлари манфаатларини ҳимоя қилиш учун катта аҳамиятга эга бўлгани сабабли, унинг ФКда ва унга мувофиқ қабул қилинадиган махсус қонунларда тартибга солинишига бир қатор қоидалар бағишланган.

Хўжалик жамиятлари ва ширкатлари мажбуриятлари бўйича уларнинг иштирокчилари (умумий қоидага кўра) шахсий жавобгар бўлмайди, хўжалик жамиятлари ва ширкатлари учун устав капиталининг минимал миқдори белгиланади ва уни тўлаш, унинг миқдорини кўпайтириш ва камайтиришга тегишли бўлган батафсил қоидалар киритилади.

Шарҳланаётган модданинг иккинчи қисми хўжалик ширкатлари ва жамиятлари тўлиқ ширкат, коммандит ширкат, масъулияти чекланган ёки қўшимча масъулиятли жамият, акциядорлар жамияти шаклида тузилиши мумкинлигини белгилайди, лекин умумий маънода қонун чиқарувчи хўжалик жамияти атамасини фақат шўъба ва қарам хўжалик жамиятларига нисбатан қўллайди. Қонун чиқарувчининг бундай ёндашуви, эҳтимол, у ушбу хўжалик жамиятларини юридик шахсларнинг алоҳида ташкилий-ҳуқуқий шаклига ажратиб кўрсатмасликка ҳаракат қилиши билан белгиланади, чунки улар ҳар қандай ҳолатда ёки акциядорлик жамиятлари, ёки масъулияти чекланган ёки

қўшимча масъулиятли жамиятлар бўлади (шўъба хўжалик жамиятлари ҳолатида), ёки фақат акциядорлик жамиятлари бўлади (қарам хўжалик жамиятлари ҳолатида).

Ушбу модданинг 3–7-қисмлари хўжалик ширкатлари ва жамиятларида иштирок этишнинг меъёрларини белгилайди. Масалан, тўлиқ ширкатларнинг иштирокчилари ҳамда коммандит ширкатларда тўлиқ шериклар бўлиб фақат тадбиркорлар бунда ҳам якка тартибдаги тадбиркорлар, ҳам уюшган тадбиркорлар (тижоратчи ташкилотлар) бўлишлари мумкин.

Бунда улар фақат битта тўлиқ ширкатнинг иштирокчилари (тўлиқ иштирокчи) бўлиши мумкин ва айни пайтда коммандит ширкатда ҳам тўлиқ иштирокчи бўла олмайди.

Қонун чиқарувчининг бундай йўл тутиши ҳар бир иштирокчининг (тўлиқ иштирокчининг) ширкатнинг фаолиятида шахсий иштирок этиши ҳамда улардан ҳар бирининг ўз мулки етишмаганда ширкатнинг мажбуриятлари бўйича чекланмаган субсидиар жавобгар бўлиши зарурлигидан келиб чиқади. Бошқача айтганда, тўлиқ ширкатнинг ҳар бир иштирокчиси (тўлиқ иштирокчиси), аслида тадбиркор бўлгани ҳолда, унга тегишли бўлган барча мол-мулки билан ширкатнинг келиб чиқиши мумкин бўлган қарзлари юзасидан кафил бўлади, тадбиркор ўзининг айни бир мол-мулки билан мустақил субъектлар бўлган бир нечта тўлиқ ширкатларнинг барча мажбуриятлари бўйича кафил бўлиши эса «иқтисодий тартибсизлик...» ка йўл қўймаслик мақсадида мумкин бўлмайди.

Шарҳланаётган модданинг 8-қисмида қонун чиқарувчи хўжалик ширкатлари ва жамиятларининг мазкур Кодекс ва бошқа қонунларда кўзда тутилган ҳолатлардан ташқари бошқа хўжалик ширкатлари ва жамиятларининг таъсисчилари (иштирокчилари) бўлишининг имконияти юзасидан умумий диспозитив меъёрларни кўзда тутади. Бу истиснолар, чунончи, хўжалик ширкати томонидан қарам хўжалик жамиятининг тузилиши (унда иштирок этиши) ёки унинг томонидан хусусий корхонанинг тузилиши мумкин эмаслиги ва шу кабилар билан боғлиқ.

Шарҳланаётган модданинг 9- ва 10-қисмларида хўжалик ширкати ёки жамиятининг бирламчи тарзда таъсисчилар ҳиссалари ҳисобига шакллантириладиган устав фондини (устав капиталини) шакллантириш тартиби тўғрисидаги меъёрлар келтирилган. Бундай ҳисса фақат пулда баҳоланадиган буюмлар ва мулкий ҳуқуқлар бўлиши мумкин. Ширкатлар ва жамиятларнинг иштирокчиларининг ҳиссаларини пулда баҳолаш уларнинг келишуви асосида амалга оширилади, бунда қарор бир овоздан қабул қилиниши лозим. 10-қисмида қонун чиқарувчи, шунингдек, хўжалик жамияти иштирокчисининг ҳиссасини мустақил экспертлик баҳоланиши асосида пуллик баҳоланиши мумкинлиги ҳақидаги меъёрларни белгилайди.

Кўпинча, доктринада ҳам, амалиётда ҳам интеллектуал мулк объекти (патент, муаллифлик ҳуқуқининг объекти, жумладан ЭҲМ дастурлари, ва ҳоказо) ёки «ноу-хау» хўжалик ширкати ёки жамиятининг мол-мулкига ҳисса бўла олмаслиги ҳақидаги қоидалар белгиланади. Лекин жамиятга ёки ширкатга лицензия шартномасига

мувофиқ бундай объектдан фойдаланиш ҳуқуқи ҳисса сифатида тан олиниши мумкин, бунда шартнома қонун ҳужжатлари билан белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган бўлиши лозим. Бу изоҳни асосли деб топиш қийин. Ушбу қоидалар ўзи пул баҳосига эга бўлмаган объектдан фойдаланиш ҳуқуқи қандай қилиб пул баҳосига эга бўлиши мумкинлигини тушунтириб бермайди.

Бундан ташқари, интеллектуал мулкнинг ҳар қандай объекти пулда баҳоланмайди, деган хулосанинг ўзи интеллектуал мулк объектлари эгаларининг мулкий ва мутлақ ҳуқуқларини мустаҳкамловчи интеллектуал мулк тўғрисидаги амалдаги ҳуқуқий меъёрларга қиёсан хато бўлиб кўринади.

Амалиёт эса камида патент билан тасдиқланган ихтиро, товар белгиси, хизмат кўрсатиш белгиси, ЭҲМ учун дастур, селекция ютуқлари, саноат мулкининг объектлари каби мутлақ ҳуқуқларнинг объектлари сўзсиз иқтисодий қийматига эга бўлиши ва, демакки, пулда баҳоланиши мумкинлигини кўрсатади. Қонун чиқарувчи уларнинг қийматини пулда баҳоланиши учун фақат хўжалик ширкатлари ва жамиятларининг иштирокчилари хоҳиши мавжуд бўлиши кераклигини белгилаб беради. Шунингдек, фуқаронинг қадр-қиммати ва шаъни, унинг касбий малакалари, билимлари, кўникмалари ва бошқа шахсий хусусиятлари, шунингдек, хўжалик ширкати ёки жамиятининг фаолиятида иштирок этувчи якка тартибдаги тадбиркорнинг ва (ёки) тижорат ташкилотининг ишчанлик обрўси каби номоддий бойликлар ўз табиатига кўра пул баҳосига эга бўла олмайди ва шунинг учун хўжалик жамиятининг ёки ширкатининг мулкига ҳисса бўла олмайди, деб айтиш мумкин[6].

Хўжалик ширкати ҳақида гапирадиган бўлсак, ***хўжалик ширкати*** – бу ширкат номидан ҳаракат қилувчи икки ёки ундан ортиқ шахснинг тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун тузилган шартномавий юридик шахс мақомига эга бўлган бирлашмасидир.

Х.Р.Раҳмонқулов ва С.С.Гулямов ширкатнинг хусусиятлари сифатида камида икки иштирокчи бўлишлиги, аъзоларнинг ширкат мажбурияти юзасидан чекланмаган солидар жавобгарлиги, юқори даражадаги ишонч ва тадбиркорлик фаолияти соҳасида тан олишликни кўрсатадилар[7]. Т.В.Кашанина эса ширкат кишиларнинг ихтиёрий-шартномавий бирлашмаси эканлиги, мулкий ва шахсий имкониятларни ҳамда мулкий воситаларни бирлаштириши, биргаликдаги тадбиркорлик фаолиятидан фойда олишни кўзлашни эътироф этса[8], Аль-Марадшех Маджед Ахмед ширкат иштирокчиларнинг шахсий иштироки ва ўзаро ишончига асосланишини таъкидлайди[9], Ж.Юлдашев

[6] Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳ . 1-жилд.
Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академиясининг академиги, юридик фанлари доктори, профессор Х. Р. Рахмонқулов, юридик фанлари доктори, профессор О. О. Оқюлов таҳрири остида. Тошкент «Вектор-Пресс» 2010. https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/74875.pdf.
[7] Раҳмонқулов Х.Р., Гулямов С.С. Корпоратив ҳуқуқ. – Тошкент: ТДЮИ, 2007. – 107-б.
[8] Кашанина Т.В. Корпоративное право Учебник. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 161-162 с.
[9] Аль-Марадшех Маджед Ахмед. Хозяйственное товарищество по законодательству Иордании. Автореф. дисс... канд.юрид.наук. – Ташкент: 1999. – 10 с.

хўжалик ширкатларининг ўзига хос хусусиятлари сифатида хўжалик ширкатида унинг мажбуриятлари учун иштирокчилар ўз мулкдари билан солидар ва субсидиар тарзда жавобгар бўлиши, ширкатнинг тадбиркорлик фаолиятида иштирокчиларнинг шахсий иштироки (коммандитчилардан ташқари) бирламчи эканлиги, ширкатда таъсис ҳужжати таъсис шартномаси ҳисобланиши ва бошқаларни келтириб ўтади[10].

Хўжалик ширкатларининг унинг мажбуриятлари учун иштирокчилар ўз мулклари билан солидар ва субсидиар тарзда жавобгар бўлишлари, унинг тадбиркорлик фаолиятида иштирокчилар шахсий иштироки характерли (коммандитчилардан ташқари), таъсис ҳужжати таъсис шартномаси ҳисобланиши, хўжалик ширкатларидан иштирокчилар чиқиб кетадиган бўлса, тегишлича унинг таъсис ҳужжатига ўзгартириш киритилиши унинг ўзига хос хусусиятларини ташкил этади.

Ўзбекистон Республикасининг “Хўжалик ширкатлари тўғрисида”ги 2001-йил 6-декабрьда қабул қилинган Қонун[11]ининг 3-моддасига мувофиқ муассисларнинг (иштирокчиларнинг) улушларига (ҳиссалари га) бўлинган устав фондига (устав капиталига) эга бўлган тижорат ташкилоти хўжалик ширкати ҳисобланади, бундай ширкатда муассислар (иштирокчилар) ёки улардан айримлари ширкат номидан тадбиркорлик фаолияти юритишда шахсан иштирок этадилар.

Хўжалик ширкати тўлиқ ширкат ёки коммандит ширкат шаклида тузилади.

Хўжалик ширкати, агар унинг таъсис шартномасида бошқача қоида белгиланган бўлмаса, номуайян муддатга тузилади.

Хўжалик ширкати ўзининг мустақил балансида ҳисобга олинадиган алоҳида мол-мулкига эга бўлади, ўз номидан ҳуқуқларини олиши, мажбуриятларга эга бўлиши, судда даъвогар ва жавобгар бўлиши мумкин.

Хўжалик ширкатларини иккига бўлиб ўрганамиз.

Улар қуйидагилар:

Тўлиқ ширкат - иштирокчилари (тўлиқ шериклари) ўз ўрталарида тузилган шартномага мувофиқ ширкат номидан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланадиган ҳамда унинг мажбуриятлари бўйича ўзларига қарашли бутун мол-мулк билан жавоб берадиган ширкат ҳисобланади.

Шахс фақат битта тўлиқ ширкатнинг иштирокчиси бўлиши мумкин.

Коммандит ширкат – ширкат номидан тадбиркорлик фаолиятини амалга оширадиган ҳамда ширкатнинг мажбуриятлари бўйича ўзларининг бутун мол–мулклари билан жавоб берадиган иштирокчилар (тўлиқ шериклари) билан бир қаторда ширкат фаолияти билан боғлиқ зарар учун ўзлари қўшган ҳиссалар доирасида жавобгар бўладилар ҳамда ширкат томонидан тадбиркорлик фаолиятини амалга

[10] Юлдашев Ж.И. Акциядорлик жамиятлари – фуқаролик ҳуқуқининг субъекти сифатида. Юрид.фан.номз. Дисс... – Тошкент: 2008. – 53 б.
[11] https://lex.uz/docs/21826

оширишда қатнашмайдиган бир ёки бир неча иштирокчи (ҳисса қўшувчи, коммандитчи) мавжуд бўлса, бундай ширкат коммандит ширкат ҳисобланади.

Коммандит ширкатда қатнашаётган тўлиқ шерикларнинг ҳуқуқлари ва уларнинг ширкат мажбуриятлари бўйича жавобгарлиги Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг қоидалари билан белгиланади.

Шахс фақат битта коммандит ширкатда тўлиқ шерик бўлиши мумкин. Тўлиқ ширкат иштирокчиси коммандит ширкатда тўлиқ шерик бўла олмайди.

Коммандит ширкатдаги тўлиқ шерик ўша ширкатнинг ўзида ҳисса қўшувчи ва бошқа тўлиқ ширкатда иштирокчи бўлиши мумкин эмас.

Коммандит ширкатнинг фирма номи барча тўлиқ шерикларнинг номлари (номланиши)ни, шунингдек «коммандит ширкат» деган сўзларни ёки камида битта тўлиқ шерикнинг «ва компания» деган сўзлар қўшилган номи (номланиши)ни, шунингдек «коммандит ширкат» деган сўзларни ўз ичига олиши керак. Агар коммандит ширкатнинг фирма номига ҳисса қўшувчининг номи киритилган бўлса, бундай ҳисса қўшувчи тўлиқ шерикка айланади.

Ширкатда бошқарув қуйидаги тартибда амалга оширилади:

Иштирокчиларнинг умумий йиғилиши ширкатнинг олий бошқарув органи ҳисобланади. Ширкат иштирокчилари умумий йиғилишининг ваколатларига қуйидагилар киради:

- ширкат фаолиятининг асосий йўналишларини белгилаш;
- ширкатни қайта ташкил этиш ва тугатиш;
- таъсис шартномасига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш;
- ширкат фойдасини (зарарларини) унинг иштирокчилари ўртасида тақсимлаш тўғрисида қарор қабул қилиш;
- ширкат устав фондини (устав капиталини) кўпайтириш ва камайтириш тўғрисида қарорлар қабул қилиш;
- йиллик ҳисоботларни ва йиллик бухгалтерия балансларини тасдиқлаш;
- ширкатнинг таъсис шартномасида назарда тутилган бошқа масалаларни ҳал қилиш.

Ширкат фаолиятини бошқариш унинг барча иштирокчиларининг умумий келишувига биноан амалга оширилади. Ширкатнинг таъсис шартномасида қарор иштирокчиларнинг кўпчилик овози билан қабул қилинадиган ҳоллар назарда тутилиши мумкин.

Ширкатнинг ҳар бир иштирокчиси, агар таъсис шартномасида иштирокчилар овозининг сонини аниқлашнинг бошқача тартиби назарда тутилган бўлмаса, бир овозга эга бўлади.

Ширкатнинг ҳар бир иштирокчиси, у ширкатнинг ишларини юритишга ваколатли ёки ваколатли эмаслигидан қатъи назар, ишларни юритишга доир барча ҳужжатлар билан танишишга ҳақлидир. Бундай ҳуқуқдан воз кечиш ёки уни чеклаб қўйиш, шу

жумладан ширкат иштирокчиларининг келишувига биноан чеклаб қўйиш ҳақиқий эмас.

Ширкатнинг жорий фаолиятини бошқариш мақсадида таъсис шартномасида ширкатнинг ижро этувчи органини тузиш назарда тутилиши мумкин. Ижро этувчи органни тузиш ва унинг ваколатлари, унинг аъзоларига ҳақ тўлаш тартиби ширкатнинг таъсис шартномаси ҳамда бошқа ҳужжатлари билан белгиланади.

ИШТИРОКЧИНИНГ ШИРКАТДАН ЧИҚИБ КЕТИШИ

Ширкатнинг иштирокчиси ширкатда иштирок этишдан воз кечишини билдириб, ундан чиқиб кетишга ҳақли.

Номуайян муддатга таъсис этилган ширкатда иштирок этишдан воз кечишини иштирокчи ширкатдан амалда чиқиб кетишдан ***камида уч ой олдин*** билдириши керак. Муайян муддатга таъсис этилган ширкатда иштирок этишдан, ширкатнинг таъсис шартномасида белгилаб қўйиладиган узрли сабабга кўрагина, муддатидан илгари воз кечиш мумкин.

ШИРКАТНИ ҚАЙТА ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ТУГАТИШ

Ширкатни қайта ташкил этиш қонунчиликка мувофиқ амалга оширилади.

Ширкат қонун ҳужжатларида назарда тутилган асосларга кўра, шунингдек ширкатда ягона иштирокчи қолган тақдирда тугатилади. Бундай иштирокчи ширкатнинг ягона иштирокчисига айланган пайтдан эътиборан олти ой ичида янги иштирокчиларни қабул қилишга ва ширкатни сақлаб қолишга, ширкат томонидан амалга оширилаётган фаолиятни молиялаштириш тўғрисида ҳисса қўшувчилар билан шартнома тузишга ва коммандит ширкат тузишга, ширкатни қайта тузиш ёки тугатишга ҳақлидир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. (2021 йил 1 мартгача бўлган ўзгартиш ва қўшимчалар билан). Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси www.lex.uz (расмий манба) асосида. Тошкент “Yuridik adabiyotlar publish” 2021. https://lex.uz/docs/111189;

2. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳ . 1-жилд.

Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академиясининг академиги, юридик фанлари доктори, профессор Х. Р. Рахмонқулов, юридик фанлари доктори, профессор О. О. Оқюлов таҳрири остида. Тошкент «Вектор-Пресс» 2010. https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/74875.pdf;

3. Раҳмонқулов Х.Р., Гулямов С.С. Корпоратив ҳуқуқ. – Тошкент: ТДЮИ, 2007. – 107-б;

4. Кашанина Т.В. Корпоративное право Учебник. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 161-162 с;

5. Аль-Марадшех Маджед Ахмед. Хозяйственное товарищество по законодательству Иордании. Автореф. дисс... канд.юрид.наук. – Ташкент: 1999. – 10 с;

6. Юлдашев Ж.И. Акциядорлик жамиятлари – фуқаролик ҳуқуқининг субъекти сифатида. Юрид.фан.номз. Дисс... – Тошкент: 2008. – 53 б;

7. https://lex.uz/docs/21826.

ХУСУСИЙ КОРХОНАЛАР - ЮРИДИК ШАХС СИФАТИДА

Хушбоқова Нигора Ғайрат қизи
Термиз давлат университети Юридик факультети
Юриспруденция таълим йўналиши 3-босқич талабаси

Аннотация: *ушбу мақолада хусусий корхонанинг юридик шахс сифатидаги ўрни ва аҳамияти, уни тузиш тартиби, бошқариш, давлат рўйхатидан ўтказиш, хусусий корхона раҳбари ва ходим ўртасидаги меҳнат муносабатлари, корхонани қайта ташкил этиш, тугатиш ва жавобгарлик масалалари кенг ёритилган.*

Калит сўзлар: *хусусий корхона, фермер хўжалиги, национализация, реквизиция, молия йили, ягона таъриф сеткаси ва бошқ.*

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексида мавжуд бўлмаса-да, 2003-йил 11-декабрьда қабул қилинган “Хусусий корхоналар тўғрисида”ги[12] Қонун билан янги ташкилий-ҳуқуқий шаклдаги тижоратчи юридик шахснинг ҳуқуқий мақоми белгиланди.

Ушбу қонуннинг 3-моддасига асосан, мулкдор ягона жисмоний шахс томонидан тузилган ва бошқариладиган тижоратчи ташкилот ***хусусий корхона*** деб эътироф этилади. Хусусий корхона тадбиркорлик субъектларининг ташкилий-ҳуқуқий шаклидир.

Хусусий корхона ўз мулкида алоҳида мол-мулкка эга бўлади, ўз номидан мулкий ва шахсий-номулкий ҳуқуқларга эга бўлиши ҳамда уларни амалга ошириши, мажбуриятларни бажариши, судда даъвогар ва жавобгар бўлиши мумкин.

Хусусий корхона ўз мажбуриятлари бўйича ўзига қарашли бутун мол-мулк билан жавоб беради.

Хусусий корхона мулкдори корхонанинг мол-мулки етарли бўлмаган тақдирда хусусий корхонанинг мажбуриятлари бўйича ўзига қарашли мол-мулк билан қонунчиликка мувофиқ субсидиар жавобгар бўлади.

ХУСУСИЙ КОРХОНАНИНГ ФИРМА НОМИ

Хусусий корхона тўлиқ фирма номига эга бўлиши лозим ва қисқартирилган фирма номига эга бўлишга ҳақли. Хусусий корхонанинг тўлиқ фирма номи унинг тўлиқ номини ва «xususiy korxona» деган сўзларни ўз ичига олган бўлиши керак. Хусусий корхонанинг қисқартирилган фирма номи унинг қисқартирилган номини ва «xususiy korxona» деган сўзларни ёки «ХК» аббревиатурасини ўз ичига олиши керак.

Хусусий корхона Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ва ундан ташқарида қонунчиликда белгиланган тартибда банк ҳисобварақлари очади.

[12] https://lex.uz/docs/53877

Хусусий корхона ўзининг тўлиқ фирма номи давлат тилида ифодаланган ва хусусий корхонанинг жойлашган ери кўрсатилган муҳрга эга бўлишга ҳақли. Муҳрда бир вақтнинг ўзида унинг фирма номи бошқа тилда ҳам кўрсатилиши мумкин.

Хусусий корхона ўзининг фирма номи ёзилган штампларига ва бланкаларига, ўз эмблемасига, шунингдек белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган товар белгисига ҳамда фуқаролик муомаласи иштирокчиларини, товарлар, ишлар ва хизматларни индивидуаллаштирувчи ўзга воситаларга эга бўлишга ҳақли.

ХУСУСИЙ КОРХОНАНИ ТУЗИШ ТАРТИБИ

Хусусий корхона мулкдор томонидан тузилади, мулкдор унга тегишли мол-мулк беради ва унинг уставини тасдиқлайди.

Хусусий корхона, агар унинг уставида бошқача қоида белгиланган бўлмаса, номуайян муддатга тузилади.

Хусусий корхона қонунчиликда белгиланган тартибда бошқа юридик шахсларнинг муассиси бўлишга ёки уларнинг устав фондида ўзгача тарзда иштирок этишга, ваколатхоналар очишга ва филиаллар тузишга ҳақли.

Хусусий корхонанинг таъсис ҳужжати унинг уставидир.

Хусусий корхонанинг уставида қуйидагилар кўрсатилиши керак:

- корхонанинг фирма номи;
- унинг жойлашган ери ва почта манзили тўғрисидаги маълумотлар;
- асосий фаолият турларининг рўйхати;
- мулкдорнинг фамилияси, исми, отасининг исми ва яшаш жойи;
- устав фондининг миқдори.

Хусусий корхонанинг устави қонунчиликка зид келмайдиган бошқа қоидаларни ҳам ўз ичига олиши мумкин.

ХУСУСИЙ КОРХОНАНИ ДАВЛАТ РЎЙХАТИДАН ЎТКАЗИШ

Хусусий корхона давлат рўйхатидан ўтказилган пайтдан бошлаб юридик шахс мақомига эга бўлади.

Хусусий корхонани давлат рўйхатидан ўтказиш қонунчиликда белгиланган тартибда амалга оширилади.

Хусусий корхонанинг устав фонди бўлинмасдир ва уни мулкдорнинг ўзи белгилайди.

Пул, қимматли қоғозлар, пул билан баҳоланадиган бошқа мол-мулк ёки мулкий ҳуқуқлар ёхуд бошқа шахсга бериладиган ўзга ҳуқуқлар хусусий корхонанинг устав фондига қўшиладиган ҳисса бўлиши мумкин. Мулкдор хусусий корхонанинг устав фондига ўзи киритадиган мол-мулкни мустақил баҳолайди.

Агар хусусий корхонанинг устав фонди шакллантирилаётганда мулкдор ўз оила аъзоларининг умумий (улушли ёки биргаликдаги) мулки ҳисобланган мол-мулкни корхонага бераётган бўлса, ушбу мол-мулкнинг барча мулкдорларидан нотариал тасдиқланган розилик олиш талаб этилади.

Хусусий корхонанинг устав фондини кўпайтириш ва камайтириш мулкдорнинг қарорига кўра хусусий корхонанинг уставига ўзгартишлар киритиш йўли билан амалга оширилади.

Агар иккинчи молия йилининг ва шундан кейинги ҳар бир молия йилининг якунида хусусий корхона соф активларининг қиймати унинг устав фондидан кам эканлиги маълум бўлиб қолса, хусусий корхона ўз устав фондини ўзининг соф активлари қийматидан ошмайдиган миқдорда камайтириши шарт.

Шу ўринда бир савол туғилиши табиий, албатта. Хўш, молия йили нима? У қачондан бошланади ва қачон тугайди?

Молия йили — давлат бюджети амал қиладиган ёки молия ҳисоботлари муддати ҳисобланадиган 12 ойдан иборат давр.

Календарь йил билан мувофиқ келмаслиги мумкин. Масалан, Буюк Британияда молия йили 1-апрелдан бошланиб, кейинги йилнинг 31-мартида, АҚШда 1-октябрьдан бошланиб 31-сентябрьда тугайди. Буюк Британия ҳукуматининг молия йили эса 6-апрелдан бошланиб, кейинги йилнинг 5-апрелида тугайди. АҚШда эса бу муддатлар 1-июл — кейинги йилнинг 30-июни. Ўзбекистонда календар йилга мувофиқ келади (1-январьдан бошлаб, 31-декабрьда тугайди)[13].

Хусусий корхона соф активларининг қиймати қонунчиликда белгиланган тартибда аниқланади.

Хусусий корхонани бошқариш

Хусусий корхона мулкдори корхонани раҳбар сифатида якка бошқаради, корхона номидан ишончномасиз иш кўради, унинг манфаатларини ифодалайди, хусусий корхонанинг пул маблағларини ҳамда бошқа мол-мулкини тасарруф этади, шартномалар, шу жумладан меҳнат шартномалари тузади, ишончномалар беради, банкларда ҳисобварақлар очади, штатларни тасдиқлайди, корхонанинг барча ходимлари учун мажбурий бўлган буйруқлар чиқаради ва кўрсатмалар беради.

Хусусий корхона мулкдори қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- ✓ хусусий корхона уставига қонунчиликда белгиланган тартибда ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш;
- ✓ хусусий корхонани қайта ташкил этиш ва тугатиш тўғрисида қарор қабул қилиш;
- ✓ хусусий корхонанинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўланганидан кейин қолган фойдасидан ўз ихтиёрига кўра фойдаланиш;
- ✓ хусусий корхонага тегишли мол-мулкни бошқа шахсга бериш, ижарага бериш, гаровга қўйиш, бошқа юридик шахсларнинг устав фондига ҳисса сифатида киритиш ёки ушбу мол-мулкни бошқача усулда тасарруф этиш.

Хусусий корхона мулкдори қонунчиликка мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши мумкин.

[13] https://uz.wikipedia.org/wiki/Moliya_yili

Хусусий корхона мулкдори:

- ✓ устав фондини шакллантириши;
- ✓ ўзига қарашли корхонани якка бошқариши шарт.

Хусусий корхона мулкдори зиммасида қонунчиликка мувофиқ бошқа мажбуриятлар ҳам бўлиши мумкин.

Хусусий корхона мулкдори ўзи вақтинчалик бўлмаган тақдирда шу муддатда раҳбарлик вазифасини бажариб туришни бошқа жисмоний шахс зиммасига юклаш тўғрисида ёзма қарор қабул қилади.

Хусусий корхона мулкдори муваққат раҳбарнинг хусусий корхона мол-мулкини тасарруф этишга оид ҳуқуқини чеклаб қўйиши мумкин.

Вафот этганлиги, муомалага лаёқатсизлиги, муомала лаёқати чекланганлиги ёки бедарак йўқолган деб топилганлиги оқибатида мулкдорнинг хусусий корхона раҳбари вазифасини бажариши мумкин бўлмай қолган тақдирда хусусий корхонани бошқариш фуқаролик қонунчиликка ва хусусий корхонанинг уставига мувофиқ амалга оширилади.

Фермер хўжалигининг ишлаб чиқариш фаолияти нимадан иборат?

Фермер хўжалиги ўз уставида ва ер участкасини ижарага олиш шартномасида назарда тутилган ихтисослашувга мувофиқ фаолияти йўналишларини, ишлаб чиқариш тузилмаси ва ҳажмларини мустақил равишда белгилайди. Фермер хўжалиги қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг ҳар қандай тури билан, шунингдек қишлоқ хўжалиги маҳсулотини қайта ишлаш, сақлаш ва реализация қилиш, саноат ишлаб чиқариши, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш ҳамда қонунчиликда тақиқланмаган бошқа фаолият турлари билан шуғулланишга ҳақли.

Хусусий корхонанинг иш берувчиси ва ходими ўртасидаги ўзаро муносабатлар

Хусусий корхона (иш берувчи) ва хусусий корхонанинг ходими ўртасидаги ўзаро муносабатлар меҳнат тўғрисидаги қонунчиликка мувофиқ меҳнат шартномаси (контракт) билан тартибга солинади.

Хусусий корхона ўз ходимларига меҳнат ҳақи, мукофотлар ва компенсациялар тўлашнинг шакллари, тизими ҳамда миқдорини қонунчиликка мувофиқ мустақил белгилайди.

Хусусий корхонада меҳнат шартномаси (контракт) бўйича ишлаётган шахсларнинг меҳнатига ҳақ тўлаш тарафларнинг келишувига кўра, бироқ қонунчиликда Меҳнатга ҳақ тўлаш ягона тариф сеткасининг[14] биринчи разряди бўйича белгиланганидан кам бўлмаган миқдорда белгиланади.

Хусусий корхона ўз ходимларига хавфсиз меҳнат шароитларини, ижтимоий ҳимоя чораларини таъминлаши шарт ва уларнинг ҳаёти ёки соғлиғига етказилган зарар учун қонунчиликда белгиланган тартибда жавобгар бўлади.

[14] https://lex.uz/docs/4514781#4515891

Хусусий корхона ўз ходимлари учун қонунчиликда белгиланганига нисбатан имтиёзлироқ меҳнат ва ижтимоий-иқтисодий шароитларни мустақил белгилашга ҳақли.

Хусусий корхонанинг мол-мулки национализация қилинмайди, қонунда назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

НАЦИОНАЛИЗАЦИЯ НИМА ДЕГАНИ?

Национализация (миллийлаштириш) - саноат корхоналарига, банкларга, транспортга ёки хусусий шахсларга тегишли бўлган мол-мулкнинг давлат мулкига ўтиши. Миллийлаштириш бепул експроприация — мусодара қилиш, шунингдек тўлиқ ёки қисман сотиб олиш — реквизиция орқали амалга оширилиши мумкин[15].

Хусусий корхонанинг мол-мулки реквизиция қилинмайди, хусусий корхонанинг мулкдорига реквизиция қилинаётган мол-мулкнинг бозор қийматига муқобил компенсацияси тўланадиган табиий офатлар, авариялар, эпидемиялар, эпизоотиялар ва фавқулодда тусдаги бошқа ҳолатлар бундан мустасно.

РЕКВИЗИЦИЯ НИМА ДЕГАНИ?

Реквизиция (лот. reguisitio — талаб қилиб олиш, олиб қўйиш) — мулкни ҳақ тўлаб мажбурий равишда давлат эгалигига тўла ёки вақтинча фойдаланиш учун олиш[16].

Хусусий корхона қонунчиликка мувофиқ ҳар қандай фаолият турларини амалга оширади.

Хусусий корхона битимлар тузишда эркиндир.

Хусусий корхоналарга тадбиркорлик субъектлари учун қонунчиликда назарда тутилган имтиёзлар, преференциялар ва кафолатлар татбиқ этилади.

ХУСУСИЙ КОРХОНАЛАРНИНГ БИРЛАШИШИ

Хусусий корхоналар ўз ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида қонунга мувофиқ ассоциацияларга (уюшмаларга) ва бошқа бирлашмаларга бирлашишлари мумкин.

ХУСУСИЙ КОРХОНАНИ БОШҚА ШАХСГА ЎТКАЗИШ

Хусусий корхона мулкдори хусусий корхонани мол-мулк мажмуаси сифатида сотишга, ҳадя қилишга, васият қилиб қолдиришга ёки уни ўзгача усулда бошқа шахсга ўтказишга ҳақли.

Хусусий корхона бошқа шахсга берилган тақдирда ўзининг фирма номидан, товар белгиларидан, хизмат кўрсатиш белгиларидан ҳамда мазкур хусусий корхона ва унинг маҳсулотини, у бажараётган ишларни ёки кўрсатаётган хизматларни индивидуаллаштирувчи ўзга воситалардан фойдаланиш ҳуқуқлари, агар қонунчиликда ёхуд шартномада бошқача қоида назарда тутилган бўлмаса, янги мулкдорга ўтади.

[15] https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F

[16] https://qomus.info/encyclopedia/cat-r/rekvizitsiya-uz/

ХУСУСИЙ КОРХОНАНИ ҚАЙТА ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ТУГАТИШ

Хусусий корхона унинг мулкдорининг ёки қонунчиликда белгиланган тартибда суднинг қарорига кўра қайта ташкил этилиши мумкин.

Хусусий корхона унинг мулкдорининг ёки суднинг ёхуд рўйхатдан ўтказувчи органнинг қарорига кўра тугатилиши мумкин.

НИЗОЛАРНИ ҲАЛ ЭТИШ

Хусусий корхоналарнинг тузилиши, фаолияти, қайта ташкил этилиши ва тугатилиши соҳасидаги низолар қонунчиликда белгиланган тартибда ҳал этилади.

Хусусий корхона тўғрисидаги қонунчиликни бузганлик учун жавобгарлик

Хусусий корхона тўғрисидаги қонунчиликни бузганликда айбдор шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўладилар.

Хусусий корхонани очиш тартиби қандай?

Хусусий корхона − мулкдор ягона жисмоний шахс томонидан тузилган ва бошқариладиган тижоратчи ташкилот. Хусусий корхона мулкдори корхонанинг мол-мулки етарли бўлмаган тақдирда хусусий корхонанинг мажбуриятлари бўйича ўзига қарашли мол-мулк билан қонун ҳужжатларига мувофиқ субсидиар жавобгар бўлади. Яъни, кредиторларга қарзни узиш учун корхона балансида етарли маблағ бўлмаганда, ундирув корхона муассиси (эгаси)нинг мол-мулкига қаратилади. Шу жиҳати билан ҳусусий корхона масъулияти чекланган жамиятдан фарқ қилади. (Масъулияти чекланган жамиятда ундирув фақат жамият мол-мулкига қаратилади, яъни жамият муассиси мол-мулкига ундирув қаратилмайди).

Рўйхатдан ўтказиш тартиби

Рўйхатдан ўтиш усуллари:

- мустақил равишда махсус сайт орқали;
- Давлат хизматлари марказларига ташриф буюриш орқали.

Керакли ҳужжатлар:

- ариза;
- устав;
- электрон рақамли имзо.

Рўйхатдан ўтиш вақти:

30 дақиқа.

Тўланадиган давлат божи:

- БҲМнинг 90 % - мустақил равишда сайт орқали рўйхатдан ўтиш;
- БҲМнинг 100% - Давлат хизматлари марказларига бевосита ташриф буюриш орқали рўйхатдан ўтилганда.

Талаблар:

хусусий корхонанинг устав фонди шакллантирилаётганда мулкдор ўз оила аъзоларининг умумий (улушли ёки биргаликдаги) мулки ҳисобланган мол-мулкни

корхонага бераётган бўлса, ушбу мол-мулкнинг барча мулкдорларидан нотариал тасдиқланган розилик олиш талаб этилади.

Хусусий корхонанинг таъсис ҳужжати:

устав.

Бошқарув:

хусусий корхона мулкдори корхонани раҳбар сифатида якка бошқаради.

Хусусий корхонанинг устунлиги:

хусусий корхона қонунчиликда таъқиқланмаган ҳар қандай фаолият билан шуғуллана олади.

Хусусий корхонанинг камчилиги:

- банкротликка учраганда барча қарзларни ва бошқа тўловларни ўзи тўлиқ миқдорда қоплайди;

- корхона эгаси унинг фаолиятини шахсан бошқариши шарт. У бошқарув ваколатларини ёлланган шахсга тақдим эта олмайди.

Ўзига хос хусусияти:

хусусий корхона эгаси корхонани тўлиғича мулк комплекси сифатида сотиши ёки ҳадя этиши, ёхуд уни тугатиб, мол-мулкни алоҳида сотиши мумкин[17].

Ҳозирги кунда хусусий корхона ташкилий-ҳуқуқий шаклидаги юридик шахсларнинг энг кўп тарқалган тури фермер хўжаликларидир. Фермер хўжаликларини мазкур ташкилий-ҳуқуқий шаклда тузилиши дастлаб Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари тўғрисида”ги 2003-йил 24-мартдаги ПФ-3226-сонли Фармони[18]да белгиланган эди. Кейинчалик бу 2004-йил 26-августьда янги таҳрирда қабул қилинган “Фермер хўжаликлари тўғрисида”ги Қонун[19]да мустаҳкамланди.

Фермер хўжалиги ижарага берилган ер участкаларидан фойдаланган ҳолда қишлоқ хўжалиги маҳсулотини етиштириш ҳамда қонунчиликда тақиқланмаган бошқа фаолият турлари билан шуғулланувчи тадбиркорлик субъектидир.

Фермер хўжалиги шу хўжалик бошлиғи томонидан ташкил этилади, у фермер хўжалигида тегишлича алоҳида мол-мулк ажратиб беради ва уставини тасдиқлайди. Фермер хўжалиги ташкил этиш учун унинг бошлиғи белгиланган тартибда ер участкаси олиши керак.

Қайси ҳудудда хусусий корхоналар сони кўп деб ўйлайсиз?

2022 йил 1 декабрь ҳолатига республикада фаолият кўрсатаётган тадбиркорлик субъектлари (фермер ва деҳқон хўжаликларисиз) сони 588 823 та бўлиб, шундан хусусий корхоналар сони 92 839 тани ташкил қилди.

Давлат статистика қўмитаси маълумотларига кўра, ҳудудлар кесимида хусусий корхоналар сони энг кўп Тошкент шаҳрида қайд этилди – 12 081 та.

[17] https://civil.uz/xususiy-korxona-ochish-tartibi-qanday/
[18] https://lex.uz/docs/170168
[19] https://lex.uz/docs/275195

Ушбу кўрсаткич қолган ҳудудлар кесимида қуйидагича кўриниш олди:

- Фарғона вилояти – 11 741 та;
- Қашқадарё вилояти – 10 682 та;
- Самарқанд вилояти – 8 548 та;
- Сурхондарё вилояти – 7 354 та.

Хусусий корхоналар иқтисодий фаолият турлари бўйича сони:

- савдода – 38 402 та;
- саноатда – 15 952 та;
- яшаш ва овқатланиш бўйича хизматларда – 8 017 та;
- қурилишда – 6 885 та;
- қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалигида – 6 423 та[20].

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. https://lex.uz/docs/53877;
2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Moliya_yili;
3. https://lex.uz/docs/4514781#4515891;
4. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F;
5. https://qomus.info/encyclopedia/cat-r/rekvizitsiya-uz/;
6. https://civil.uz/xususiy-korxona-ochish-tartibi-qanday/;
7. https://lex.uz/docs/170168;
8. https://lex.uz/docs/275195;
9. https://kun.uz/news/2022/12/12/xususiy-korxonalar-soni-eng-kop-hudud-malum-qilindi.

[20] https://kun.uz/news/2022/12/12/xususiy-korxonalar-soni-eng-kop-hudud-malum-qilindi

TURKISTONDA 1937-1938-YILLARDA QATAG‘ON SIYOSATI VA UNING OQIBATLARI

Shahrisabz Pedagogika
Instituti magistranti
Raxmatova Muhayyo

Annotatsiya: *Maqola Turkistonda 1937-1938-yillar mustabid, beshafqat tuzum davrida qatag‘on siyosati va uning oqibatlaritadqiq qilingan. Muallifning fikricha mazkur davrda o’zligini, millat qadr-qimmatini teran anglagan, ijtimoiy-siyosiy ongi yuksak, xalqni uyg’otishga, xalqni boshqarishga qodir bo’lgan, ma’rifat va ma’naviyat yo’lida fidoyilik ko’rsatgan barcha aql zakovat sohiblarining qancha-qanchalari jismonan yo’q qilinganligi milliy tariximizni yanada chuqurroq o‘rganishga da’vat etadi.*

Аннотация: *В статье рассматривается политика репрессий и ее последствия в Туркестане в 1937-1938 гг. в период авторитарного и беспощадного режима. По мнению автора, в этот период все интеллигенты, глубоко осознававшие свою идентичность и ценность нации, обладавшие высоким общественно-политическим сознанием, способные пробудить народ и повести за собой народ, проявившие самоотверженность на пути просвещения и духовности, являются интеллигенцией.Сколько ее обладателей было уничтожено физически, требует более глубокого изучения нашей национальной истории.*

Abstract: *The article examines the policy of repression and its consequences in Turkestan in 1937-1938 during the authoritarian and ruthless regime. According to the author, in this period, all intellectuals who deeply understood their identity and the value of the nation, who had a high socio-political consciousness, who were able to awaken the people and lead the people, who showed selflessness in the way of enlightenment and spirituality, are intellectuals. How many of its owners were physically destroyed calls for a deeper study of our national history.*

Kalit so‘zlar: *Turkiston, qatag‘on siyosati, ma’rifat, ma’naviyat, o’zbek milliy kadrlari, o’n sakkizlar guruhi, inog’omovchilik, Qosimovchilik.*

Ключевые слова: *Туркестан, политика репрессий, просвещение, духовность, узбекские национальные кадры, группа восемнадцати, иногамовщина, касимовщина.*

Key words: *Turkestan, policy of repression, enlightenment, spirituality, Uzbek national cadres, group of eighteen, Inoghamovism, Kasimovism.*

O’tgan asrning 20-yillar oxirlarida Stalin tomonidan yangi nazariy qarash sifatida ilgari surilgan “Sotsializm mustakamlanib borgan sari sinfiy dushman qarshiligi ham shunchalik kuchayib boradi” degan g’oya qonuniy xatti-harakatlarning avj olishiga olib keldi. Buning yorqin ifodasini sovet mafkurachilari tomonidan to’qib chiqarilgan va o’zbek milliy kadrlari sha’nini bulg’ashga qaratilgan ‘o’n sakkizlar guruhi”, “inog’omovchilik”, “Qosimovchilik” degan siyosiy ishlar misolida ko’rishimiz mumkin. Mazkur guruhlar

faoliyatiga oid tarixiy hujjatlarni ko’zdan kechirib, tahlil etar ekanmiz, bu insonlar xatti-harakatida, faoliyatida ularni ayblashga hech bir asosli ashyo-dalillar bo’lmaganligiga to’la amin bo’lamiz. Ularning yagona “gunohi” – bu o’z millati dardi, tashvishi va manfaatini ko’zlab, ayrim muhim muammolarni ko’targanligi va ularni hal etishga yuqorining e’tiborini jalb etganligi, xolos. Respublikaning taniqli arboblaridan tashkil topgan bu guruh (I. Xidiraliyev, M.Saidjanov, U.Ashurov, R.Rahimboboyev, R.Rafiqov va boshalar)ga tirkalgan asossiz aybga, uyushtirilgan bo’htonga ko’ra, go’yo uning a’zolari hukmron Markazning ulug’ davlatchilik va shovinistik siyosatiga, milliy kadrlarga nisbatan bepisandlik, loqaydlik yo’liga qarshi chiqib, adolat va haqqoniylik tamoyillarini himoya qilib chiqqandilar. “O’n sakkizlar guruhi” bolsheviklar tomonidan boy-quloq deb nomlangan o’ziga to’q xo’jaliklarning yer-suv islohoti jarayonida belgilangan me’yordan ortiqcha mol-mulki tortib olinishiga qarshi chiqdi. Shuningdek sovetlarga saylovlar vaqtida, “quloq” deb tadbirkor, to’q xo’jaliklarning saylov huquqidan mahrum qilinishi bilan kelisha olmadi. Ular tijorat, hunarmandchilikni yo’qotishga qaratilgan og’ir soliqlarni kamaytirishni talab qildilar, o’zbek ayollarini ozodlikka chiqarishda shoshma-shosharlikka yo’l qo’ymaslik, qon to’kilishiga olib kelmaslik zarurligini ko’rsatdilar. Ularning bu talab va istaklari O’zbekistondagi markaz vakillariga yoqmadi. Shu bois rasmiy partiya organlari tomonidan mazkur guruh keskin qoralandi va uning a’zolari o’z lavozimlaridan olinib, turli partiyaviy jazolarga giriftor etildilar. “Inog’omovchilik” guruhi to’g’risida gap borganda ham unga qo’yilgan barcha ayblarning to’liq tarzda to’qib chiqarilganligi ayon bo’ladi. Ma’lumki Rahim Inog’omov O’z KP(b) MK Matbuot bo’limi mudiri va O’zSSR Maorif xalq komissari vazifasida faoliyat yuritib kelgan. Shuningdek, R. Inog’omov o’zining bir qator nutqlarida O’zbekiston Kompartiyasining mustaqil faoliyat yurita olmayotganligiga, Markazning nazoratchi organlarining o’lka hayotidagi zo’ravonligiga ham alohida e’tibor qaratgan. Respublikaning bir qator mahalliy partiya, sovet organlari mas’ul hodimlaridan M. Mavlonbekov, I. Isamuhamedov, M. Aliyev singari hammaslaklar R.Inog’omov qarashlarini qo’llab-quvvatlab chiqqandilar. Albatta, bunday muholifatchi chiqishlar hukmron partiya mutasaddilarining qahriga uchramasdan, jazolanmasdan qolmasdi. Shu bois 1926-1931-yillarda bu guruh faoliyati partiya tashkilotlarida bir necha bor muhokama qilinib, og’machi guruhbozlikda ayblandi. R.Inog’omov 1926-yil oxirida “O’zbekiston ziyolilari” risolasini matbuotda e’lon qildi. Unda “Oktabrdagi o’zgarish o’zbek xalqi uchun kutilmagan voqea bo’ldi va o’zbek mehnatkashlari tayyor emas edi”, – degan fikrni ilgari surdi. Shuningdek R. Inog’omov o’zining bir-qator nutqlarida O’zbekiston kompartiyasini Rossiyaning mustamlakachilik siyosatiga qarshi kuzatilayotganlikda, markazning O’rta Osiyo byurosi, O’rta Osiyo Iqtisodiy kengashi kabi “nazoratchi” organlarini zo’ravonlikda aybladi. 1926-yil 12-dekabrda bo’lgan O’zKP(b) MK Ijroiya byurosi “R.Inog’omov faoliyati” haqidagi masalasini ko’rib chiqib “inog’omovchilik”ni O’zbekiston Kompartiyasidagi “mayda burjuachilik, millatchilikka tomon og’ish[21]” deb baholadi va respublika partiya tashkilotlarida keng muhokama qilib “inog’omovchilik”ka “baho berish”ni topshirdi.

[21] R. Shamsutdinov., SH Karimov. Vatan tarixi. (O’zbekiston sovet mustamlakachilik davrida). Uchinchi kitob. “Sharq” Toshkent-2010.

Shunga ko’ra barcha partiya tashkilotlari majlislarida “inog’omovchi”lik qoralandi. R.Inog’omov va uning tarafdorlari vazifalaridan olinib, nomlari qoralandi, o’zlari esa tavba tazarru qilishga majbur etildilar. “Qosimovchilik” guruhi ham 1929-1930 yillarda sovet hukmron rejimi tomonidan milliy kadrlarni, ziyolilarni qatag’on qilish, jazolash maqsadida atayin uyushtirilgan navbatdagi uydirma bo’lgan. O’zSSR Oliy Sudining raisi lavozimida ishlab kelgan Sa’dulla Qosimov va uning yaqin maslakdoshlari deb topilgan N.Alimov, B.Sharipov kabi 7 nafar kishi 1929-yilning ikkinchi yarmida qamoqqa olinadilar. Ularning atayin to’qib chiqarilgan “ayblov ishi”ga siyosiy tus beriladi. Bunga ko’ra, ular respublikadagi millatchi tashkilotlar bilan aloqa bog’laganlikda qoralandilar. Bu guruhning 4 nafar a’zosi mana shu asossiz ayblar bilan ayblanib, otib tashlandi, qolgan 3 nafar kishi esa ko’p yillik qamoq jazosiga hukm qilindi. Eng so’nggi ma’lumotlar, tarixiy hujjatlarni har tomonlama o’rganish, tahlil qilish, surishtirishlar bunday tashkilotlarning respublika hududida butunlay bo’lmaganligini tasdiqlamoqda. Demak, bunday aksilinqilobiy tashkilotlar qatag’onlik tuzumi buyurtmasi asosida Markaz jallodlari va jazo organlari tomonidan atayin to’qib chiqarilgan. Buning orasida ming-minglab begunoh, aybsiz insonlar shafqatsiz jazolangan, aziz umrlari hazon bo’lgan. Mamlakatda ma’muriy buyruqbozlik tizimi qaror topib mustahkamlanib borishi bilan bir qatorda respublikaning butun ijtimoiy-siyosiy hayoti muttasil siyosatlashtirilib va baynalminallashtirilib borildi va hukmron partiya tomonidan “sotsialistik qurilish” va mustabid tuzumni mustahkamlash vazifalariga bo’ysundirildi. Ijtimoiy-siyosiy hayot shu qadar shiddat bilan o’zgarib bordiki, mavjud har bir masalaga siyosiy nuqtai nazardan qaraldi. Buning natijasida milliylik o’rniga amalda baynalmilallik ustivor qilib qo’yildi, milliy qadriyatlar an’ana, urf-odatlar oyoqosti qilindi. Kommunistik partiya o’rnatgan ana shu mustabid tuzumni, u amalga oshirgan, “sotsialistik tajriba”ni mahalliy xalq, avvalo uning ilg’or vakillari zo’r norozilik bilan kutib oldilar, ular xalqning milliy madaniyatini, an’analari va urf-odatlarini, ko’p asrlik ma’naviy merosini saqlab qolishga intildilar, Markazning zo’ravonligiga qarshi ochiq tanqidiy fikrlar bildirdilar. Kommunistik partiya hukmronligi davridagi siyosiy qatag’onlarning bosqichlari haqida gapirganda, uni uch davrga bo’lish mumkin.

1. O’tgan asrning 20-30 yillar qatag’onlari. Bu davrda juda ko’plab davlat va partiya rahbarlari, ziyolilar, o’qituvchilar, jadidlar qatag’on qilindi.

2. XX asrning 50-yillar qatag’onlari. Bu davrda shoirlar, yozuvchilar, ularning asarlari qatag’on qilindi.

3. XX asrning 80-yillar qatag’onlari. “Paxta ishi”, “O’zbek ishi[22]” nomi bilan Markaz tomonidan to’qib chiqarilgan buhtonlar natijasida yuzlab respublika, viloyat, tuman rahbarlari, oddiy paxtakorlar qo’shib yozishda, ko’zbo’yamachilikda, poraho’rlikda ayblanib, turli hil muddatlarga ozodlikdan mahrum etildi, ularga ma’naviy va moddiy zarar yetkazildi. Milliy madaniyatni qayta tiklash xalq turmushini yahshilash muammolariga diqqatni jalb etishga uringan rahbar hodimlar va ijodiy ziyolilar ustidan 20-yillar davomida hufiyona zo’rlik va repressiyalar siyosati o’tkazildi. Shu munosabat bilan Turar Risqulov,

[22] Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида -Т.: Шарқ. 2000.

Fayzulla Xo’jayev, Abdulla Rahimboyev, Nazir To’raqulov, Inomjon Xidiraliyev, Qayg’usiz Otaboyev, Akmal Ikromov, Sultonbek Xo’janov singari mashhur arboblar millatchilikda ayblandilar. Turar Risqulov (1894-1938) 1919-yil mart oyida tuzilgan musulmon kommunistlari byurosi raisi, Turkiston MIK raisi, keyinchalik Turkiston XKS raisi bo’lib ishlab kelgan. T.Risqulov 1919-yilda Turkistonda bolsheviklar hokimiyatini saqlab qolish uchun bu yerga kelgan Sh.Eliava boshchiligidagi Turkkomissiya faoliyatiga qarshi chiqdi. Hatto Turkiston XKS raisi bo’lib ishlagan Q.Otaboyev katta yig’inda kelganida yevropaliklar mahalliy sharoitni yerli xalq tilini bilmaydi, shuning uchun ular o’lkada foydali ish qilmayapti deb ochiq gapirgan edi. T.Risqulov Turkiston XKS raisi qilib tayinlanayotganda yerli xalqlar qobiliyatli kadrlarini ishga faol jalb qilish shartini qo’ydi. Turkkomissiya faoliyatidan norozi bo’lgan yerli xalq vakillari uni tugatishni, Turkfront RVS (inqilobiy harbiy kengash) huquqlarini cheklash, qizil armiya qismlarini Turkistondan chiqarish yoki qurolsizlantirishni qat’iy talab qildi. 1920-yillarning boshlaridayoq Turkiston ASSRni bo’lib tashlash va milliy til belgisiga qarab muxtor (avtonom) respublikalar tuzish masalasidagi Turkkomissiya raisi X.Rudzutak tashabbusi bilan qabul qilingan tezislarga ham T.Risqulov qarshi chiqadi. U turkiyzabon xalqlarni alohida qismlarga bo’lib tashlab bo’lmaydi degan g’oyani ilgari surdi. Markaz bu fikrni inkor etib, uni panturkizm, panislomizm, burjua millatchiligida aybladi. 1938 yilda u qatag’on qurboni bo’ldi. Akmal Ikromov (1898-1938) davlat va siyosiy arboblardan biri edi. Dastlab u o’lkada tashkil topgan “izchillar”, “Chig’atoy gurungi[23]”ning a’zosi bo’lib sovet tuzumiga qarshi maqola va she’rlar yozgan. U she’rlarida Elhon taxallusini qo’lladi. 1921-yilda Turkiston KP MK kotibi lavozimiga saylangan A.Ikromov 1922-1924 yillarda Moskvada o’qidi va kommunistik g’oyalar bilan qurollantirildi. 1925-yil fevralda A.Ikromov O’zKP MKning mas’ul kotibi, 1929-yilda MKning birinchi kotibi lavozimlariga tayinlanadi. U sovet hokimiyatining siyosatini izchillik bilan amalga oshirdi. O’zbekistonda yer-suv islohoti, majburiy jamoalashtirish, “quloqlarni sinf sifatida tugatish” kabi tadbirlarda faol ishtirok etdi va ularga rahbarlik qildi. O’sha davrda milliy ziyolilarni qatag’on bo’lishiga maydon hozirlagan “Siyosiy ko’rlarmiz” degan maqolasini e’lon qildi. A.Ikromov “inog’omovchilik”ka qarshi bir-necha bor chiqishlar qilib, ularni “milliy og’machilik” va “millatchilikda” ayblaydi. 1927-yil oktabrda Samarqandda bo’lgan O’zSSR madaniyat xodimlarining II qurultoyida A.Ikromov “Mafkuraviy jabhadagi kurash va madaniyat xodimlarining vazifalari” nomli ma’ruzasidan so’ng, 1929-yilda Munavvar Qori boshliq taraqqiyparvarlar qatag’onga uchradilar. Uning rahnamoligida millat ravnaqi va istiqloli yo’lida faoliyat yuritgan, xalqqa ziyo taratib kelgan “Milliy Ittihod” va “Milliy istiqboli” tashkilotlarining 87 nafar a’zosi ustidan sud uyushtirildi va ularning 15 nafari 1931-yilda Moskvada otib tashlandi, qolganlari uzoq muddatga qamoq jazosiga tortildi[24]. Xullas, bolsheviklar rejimiga sidqidildan xizmat qilgan A.Ikromovni ham mustabid tuzum qatag’onlari ayab o’tirmadi. U 1937-yil sentyabrda Toshkentda hibsga olindi va 1938 yil mart oyida Moskvada otib tashlandi. Inomjon Xidiraliyev (1891-1928) Farg’ona viloyati Namangan uyezdining Pop volostida dehqon

[23] Tursunov X, Beknazarov N. O`zbekiston SSR tarixi. 1999.
[24] ”Xalq so`zi”, 1991-yil, 19-aprel.

oilasida tug’ilgan. U 1922-1924 yillarda Turkiston ASSR MIK va XKKning RSFSRdagi Muxtor vakili bo’lib ishladi. I.Xidiraliyev 1924-yil aprel-avgustda Londonda bo’lgan Sovet-Angliya muzokaralarida ishtirok etdi. U F.Xo’jayev, T.Risqulov, Q.Otaboyevlar bilan hamkorlikda bolsheviklarning shovinistik siyosatini izchillik bilan fosh etdi. Turkistondagi istiqlolchilik harakatiga hayrihoh edi. U “o‘n sakkizlar guruhi”ning tashkilotchilardan biri bo’lib, bolsheviklar tomonidan o’tkazilayotgan “quloqlarni sinf sifatida tugatish” siyosatiga qarshi chiqqan edi. Paxtakor dehqonlarni himoyachisi edi. Mustabid tuzumning ruhiy tazyiqiga uchragan I.Xidiraliyev 1928-yil 31-dekabrda Moskvadagi “Nasional[25]” mehmonxonasida o’z joniga qasd qildi. Ularning faoliyati GPU (davlat siyosiy boshqarmasi) hamda NKVD (ichki ishlar xalq komissarligi) tomonidan doimiy ravishda kuzatib borilgan. 30-yillarda o’zbek adabiyotining Fitrat va Cho’lpon kabi “keksa” avlodi vakillarining erkin ijod etishiga yo’l qo’yilmadi. Fitrat 1938-yil 4-oktyabrda “sovet hokimiyatiga qarshi aksil-inqilobiy, pantyurkisti ishlar olib borganlikda” ayblanib, otib tashlandi. Fitrat Buxoroda F.Xo’jayev bilan birga adolatli hukumat tuzish niyatida o’z dasturini ishlab chiqdi. Bu dastur 10 dan ortiq banddan iborat bo’lib, unda davlatning tashkiliy tizimi, idora qilishda armiyaning roli, milliy pul, xususiy mulk egaligi, vakflar, din erkinligiga alohida e’tibor berilgan edi. U rus inqilobiga totalitar tuzumga qarshi edi. Fitratning madaniy merosidagi yagona buyuk fazilat: milliy mustakillik uchun kurash edi. U o’zining “Temur oldida” asarida “Qaysi bir yurt nobob shaxs qo’liga tushib qolsa, xalqi o’zaro ahil va totuvlikka erisha olmasa, boshqalarga yem bo’lishi muqarrar”, – deb yozadi. Fitrat o’zining “Chin sevish” va “Hind ihtilochilari” asarlari milliy mustaqillik uchun kurash g’oyasini ifoda etgan. Bu asarlarida talangan, kamsitilgan, bo’lingan Turon elini birlashtirish uchun Ollohdan Amir Temur va Abdullaxonni tiriltirishni iltijo qildi. U konstitusion monarxiya tizimidagi davlatni tuzish g’oyalarini ilgari surgan. O’zbek romanchiligining asoschisi Abdulla Qodiriy 20-yillarda “O’tgan kunlar”dan keyin “Mehrobdan chayon” asarini yaratib, o’zbek romanchiligini jahon madaniyatiga olib chiqdi. Biroq sovet rejimi uning “O’tgan kunlar” asari kitobxonlarni sovet voqeligidan uzoqlashtiradi va unda millatchilik qarashlari ochiq aks etgan deb, tanqid ostiga oladi va bu uning 1937-yilda qamoqqa olinishi uchun asos bo’lib xizmat qiladi. U 1938-yil 4-oktyabrda otiladi. Taniqli o’zbek shoiri, dramaturg va tarjimon Usmon Nosir o’zining “Yurak”, “Mehrim”, “Norbo’ta[26]” kabi she’riy dostonlari bilan shuhrat qozongan. U Dobrolyubov, Lermontov asarlarini o’zbek tiliga tarjima qilgan. 1936-yilning oxiridan 1940-yilgacha bo’lgan davrda respublika bo’yicha yozuvchilar, jurnalistlar, davlat va jamoat arboblari 5758 nafar kishi qamoqqa olingan. Ulardan 4811 nafar kishi otib tashlangan. O’ylab chiqarilgan soxta ayblovlar bo’yicha O’zbekistonda 1937-1939 yillar bo’yicha hammasi bo’lib 41 ming nafardan ziyod kishi qamoqqa olingan, ulardan 37 ming nafardan ortig’i jazolangan, 6920 nafar kishi[27] otib tashlangan. 20-30 yillardagi mustabid tuzumning qatag’onlik siyosati jiddiy va fojiali ahvolga olib keldi. Milliy ziyolilarning

[25] Uzoqov X. O`zbekistonda mustaqillik uchun kurash tarixi (1900-1940 yillar). Doktorlik dissertatsiyasi avtoreferat. T. 1996. 39-40-betlar.
[26] Vali Qayumxon. Qiyratilgan qismatlar. “O‘zbekiston adabiyoti va san'ati”, 1992-yil 24-aprel.
[27] Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида -Т.: Шарқ. 2000.

jismonan yo’q qilinishi oqibatida milliy madaniyat to’la to’kis rivojlana olmadi. 30-yillarning boshida dindor va e’tiqodli kishilarga ham zo’ravonlik siyosati amalga oshirildi. Minglab masjidlar yo’q qilinib xudosizlar uyiga, ateizm muzeylariga aylantirildi. Ko’plab ko’hna masjidlar qarovsiz qoldirildi, yangilari esa umuman qurilmadi. Diniy marosimlar, qadimiy urf-odatlar ta’qiqlandi. Diniy ulamolarning asosiy qismi qamoq lagerlariga jo’natildi. 1925-yilda O’zbekistonda 97 ta vaqf maktablari va 1500 ortiq eski maktablar yashirin holda ish olib borar edi[28]. Ular ham 1928-yilga kelib o’z faoliyatini amalda tugatdilar. Bu davrda “Sotsializmda dinga o’rin yo’q, unga din begona” degan fanatik qarash, qoida ustun bo’lib qoldi. Ikkinchi jahon urushidan so’ng mamlakatning ijtimoiy-siyosiy tizimida partiyaning yakka hukmronligi kuchayib bordi. Respublikaning partiya organlari Markazning yo’l-yo’riqlariga tayanib, dunyoqarashi va ijodi partiya mafkurasiga to’g’ri kelmaydigan ijodiy ziyolilar vakillariga hujum qila boshladilar. Go’yoki ularning asarlarida millatchilik g’oyalari «mavjudligi», o’rta asr tarizi, o’sha davrda o’tgan tarixiy shaxslarning roli ideallashtirilgan degan ayblar qo’yildi. Oybek, Abdulla Qahhor, Mamarasul Boboyev, Mirtemir, Shayhzoda kabi o’zbek yozuvchilari badnom qilindi. Shu bilan birga “Farhod va Shirin”, “Layli va Majnun”, “Tohir va Zuhra”, “Alpomish”, “Gulandom[29]” va boshqa afsonaviy folklor syujetlariga asoslangan opera, balet va musiqali drama spektakllari ijodkorlari ham “zararli” g’oyalarni targ’ib qilishda ayblandilar. O’zbekiston gumanitar va ijtimoiy fanlarining ko’pgina arboblari ham qoralandi. O’z KP(b) MK byurosi 1950-yil 1-sentyabrda “O’zbekiston SSR FAning ishi to’g’risida[30]”gi masala ko’rib chiqib, bu masala yuzasidan qabul qilgan qarorida Respublika FAning gumanitar fanlar bo’limi va uning institutlari “o’z ishlarini VKP(b) MKning masalalariga doir qarorlariga muvofiq ravishda qayta ko’rmadilar”, bu institutlarga siyosiy ishonchga sazovor bo’lmagan va burjua obyektivizmi hamda kosmopolitizm g’oyasini tashib yuradigan kishilar joylashib olganlar deb ko’rsatib o’tdi. O’zbekiston yozuvchilari, shoirlari va olimlarini badnom qilish yuzasidan 1952-yil 21-22 fevralda bo’lib o’tgan O’z KP(b) MKning X plenumi keng suratda siyosiy kompaniyaning cho’qqisi bo’ldi. Unda O’z KP(b) MKning birinchi kotibi A.Niyozovning “Respublikada mafkura ishining ahvoli va uni yaxshilash choralari to’g’risida”gi ma’ruzasi tinglandi. Unda aytilishicha, “O’zbekistonda adabiyotchi xodimlar orasida sovetlarga qarshi millatchilik kayfiyatidagi bir guruh shaxslar bo’lgan. Bu guruh qatnashchilari O’zbekistonni sovet ittifoqidan zo’rlik bilan ajratib olmoqchi bo’lgan”. Ma’ruzada Turob To’la “Qo’pol millatchilik xatolari”ga yo’l qo’yganlikda, Temir Fattoh – “Milliy mahdudlik”da, M.Oybek – “Jiddiy mafkuraviy aynish”da, M.Shayxzoda – “o’tmishni ideallashtirishda, tarixiy shaxslarni noto’g’ri tasvirlash”da, ularning hammalari birgalikda “Burjua–millatchilik qarashlarining namoyon bo’lishi[31]”da ayblandi. 1951-yilda M.Shayxzoda, Shukrullo Yusupov, G’ulom Aliyev va boshqa bir qator ijodkorlar “Antisovet millatchilik faoliyati”da

[28] O`z MA, 58-fond, 1-ro‘yxat, 108-ish.
[29] R.Shamsutdinov, Sh.Karimov. Vatan tarixi. (O’zbekiston sovet mustamlakachilik davrida). Uchinchi kitob. “Sharq” Toshkent-2010.
[30] 1937-1938-yillardagi "Katta qirg’in” tarixining muhim sanalari” (ma’lumotnoma). O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi “Fan” nashriyoti J. Toshkent – 2013.
[31] H.O‘rmonovning “Millat fidoyisining qatag‘on qilinishi”. Journal of Advanced Research and Stability. 2022.

ayblanib qamoqqa olindi va 25 yillik qamoq jazosiga hukm ostiga olindi. Shu yillarda faylasuf V.Zohidov, iktisodchi O.Aminovlar panturkizmni tashviqot qilishda va burjua millatchilikda ayblanib, ta’qib qilindi. Ana shu mazmunda qatag’on qilinganlarning soni 60 nafardan ortiq edi. 1952-yil 22-avgustdagi O’z KP(b) MKning byurosi qarori bilan V.Zohidov “Qo’pol siyosiy va millatchilikdan iborat xatolarga yo’l qo’yilgani uchun” partiyadan o’chirildi va SAGU (hozirgi O’zbekiston Milliy universiteti) o’qituvchisi va O’zbekiston FA Sharqshunoslik universitetining katta ilmiy xodimi lavozimidan bo’shatildi. 40-yillar oxiri 50-yillar boshlari Stalin davridagi ommaviy qatag’onlar natijasida sobiq SSSR bo’yicha 3778234 nafar kishi hibsga olindi, ulardan 786098 nafar kishi otib tashlandi[32]. 1937-1953 yillar qatag’onligi davrida O’zbekistonda NKVD “uchligi” tomonidan yuz ming kishi qamoqqa olindi, ulardan o’n besh ming nafari otib tashlandi. Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, O’zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov Toshkentdagi “Shahidlar xotirasi” yodgorlik majmuasining ochilishiga bag’ishlangan marosimda so’zlagan nutqida “Zulm va zo’ravonlikka qurilgan mustabid, beshafqat tuzum davrida o’zligini, millat qadr-qimmatini teran anglagan, ijtimoiy-siyosiy ongi yuksak, xalqni uyg’otishga, xalqni boshqarishga qodir bo’lgan, ma’rifat va ma’naviyat yo’lida fidoyilik ko’rsatgan barcha aql zakovat sohiblarining” qancha-qanchalari jismonan yo’q qilinganligi milliy tariximizni yanada chuqurroq o‘rganishga da’vat etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. R. Shamsutdinov., SH Karimov. Vatan tarixi. (O’zbekiston sovet mustamlakachilik davrida). Uchinchi kitob. “Sharq” Toshkent-2010.

2. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида -Т.: Шарқ. 2000.

3. Tursunov X, Beknazarov N. O`zbekiston SSR tarixi. 1999.

4. Vali Qayumxon. Qiyratilgan qismatlar. “O‘zbekiston adabiyoti va san'ati”, 1992-yil 24-aprel.

5. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида -Т.: Шарқ. 2000.

6. O`z MA, 58-fond, 1-ro‘yxat, 108-ish.

7. R.Shamsutdinov, Sh.Karimov. Vatan tarixi. (O’zbekiston sovet mustamlakachilik davrida). Uchinchi kitob. “Sharq” Toshkent-2010.

8. 1937-1938-yillardagi "Katta qirg’in” tarixining muhim sanalari” (ma’lumotnoma). O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi “Fan” nashriyoti J. Toshkent – 2013.

9. H.O‘rmonovning “Millat fidoyisining qatag‘on qilinishi”. Journal of Advanced Research and Stability. 2022.

10. 1937-1938-yillardagi "Katta qirg’in” tarixining muhim sanalari” (ma’lumotnoma). O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi “Fan” nashriyoti J. Toshkent – 2013.

[32] 1937-1938-yillardagi "Katta qirg’in” tarixining muhim sanalari” (ma’lumotnoma). O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi “Fan” nashriyoti J. Toshkent – 2013.

REPRODUCTIVE HEALTH OF TEENAGE GIRLS

Yodgorova Nodira Turgunbayevna
PhD, associate professor
Department of "Microbiology, virology, immunology"
Tashkent Medical Academy, Uzbekistan,
Abduvosiyeva Mushtariy Ismoil kizi,
Student of the faculty of Medicine
Tashkent Medical Academy, Uzbekistan,
Djumaniyazova Maxbuba Kadam kizi
Student of the faculty of Medicine
Tashkent Medical Academy, Uzbekistan

Abstract: *The article is based on the reproductive health of teenage girls, which is one of the current topics in our country. We all know that healthy mothers give birth to healthy children. Therefore, we should not be indifferent to the reproductive health of our teenage girls, and we should definitely pay attention. The ongoing social reforms are focused on the development of our society, ensuring the active political and social position of our girls and women along with men, as well as strengthening families, which are considered the main link of society. In this process, the issues of purposeful preparation of girls for marriage, family, and society, and making their socialization effective are gaining special relevance. In particular, the main responsibility of raising children in the family rests with mothers. Therefore, spiritual health in the society directly depends on the upbringing of mothers, including girls.*

Key words: *Reproductive health, adolescent girls, motherhood, psycho-diagnostic training, questionnaire, statistical analysis*

РЕПРОДУКТИВНОЕ ЗДОРОВЬЕ ДЕВОЧЕК- ПОДРАСТКОВ

Аннотатция: *Статья основана на репродуктивном здоровье девочек-подростков, которое является одной из актуальных тем в нашей стране. Все мы знаем, что у здоровых матерей рождаются здоровые дети. Поэтому мы не должны быть равнодушны к репродуктивному здоровью наших девочек-подростков, и нам обязательно нужно уделять ему внимание. Проводимые социальные реформы ориентированы на развитие нашего общества, обеспечение активной политической и социальной позиции наших девушек и женщин наряду с мужчинами, а также укрепление семьи, которая считается основным звеном общества. В этом процессе особую актуальность приобретают вопросы целенаправленной подготовки девушек к браку, семье и обществу, эффективной их социализации. В частности, основная*

ответственность за воспитание детей в семье лежит на матерях. Поэтому духовное здоровье в обществе напрямую зависит от воспитания матерей, в том числе девочек.

Ключевые слова*: Репродуктивное здоровье, девочки-подростки, материнство, психо-диагностик тренинг, анкета, статистик анализ.*

Raising the position of women in society, ensuring their legal rights and interests, strengthening their health, comprehensively supporting their aspirations and initiatives is one of the priorities of our state policy. High respect for women and girls has been raised to the level of state policy, to help every representative of the delicate race to realize their talent and potential, to take a worthy place in the family and society, to support their initiatives. practical work on support is being carried out at a high level and is bearing work.

Today, unmarried girls need to be prepared for the spiritual, moral, and economic features of family life, family development, maintaining peace and harmony in the family, and raising children in the family. Also, to train future brides and grooms in the skills of achieving a happy family, family life, marriage, livelihood, and the "key to success" in relationships with family members, which may arise in our society. it is important in preventing a number of family problems, conflicts of interests, disagreements, including rulings. This educational -methodological complex serves to form the knowledge, skills and abilities of our unmarried girls for successful socialization in the family and in general. The educational complex is responsible for the preparation of unmarried girls for society and family, deputy heads of the neighborhood for family, women and social-spiritual issues, women's advisory councils, parents and the general public intended.

Abu Ali al-Husayn ibn Sina is better known in Europe by the Latinizes name “Avicenna”. He shows that if any thing and event is motivated by internal or external reasons, then there must be a reason for human existence and action, and one of such reasons is spiritual power. It is to teach girls to learn independently, organize their own activities, manage themselves, develop new ideas, etc.

An event was held together with the teachers of the department to check the reproductive health of teenage girls aged 15-17 years old in the 29th general secondary school located in Almazor district, Tashkent city.

All the girls who participated in the event were given a 20-question questionnaire and statistical analysis. Professors and teachers conducted psycho-diagnostic training with the girls.

Attention to the girl child is important in the family. Because a girl child is a future mother, friend, sister and sister. Peace and harmony in the family, cleanliness, tidiness, upbringing of children, and even a healthy environment are the responsibility of women, that is, our grandmothers, mothers, sisters, daughters-in-law. If every parent gives their child a healthy education and brings it to adulthood, if they see that the child is stepping into an independent life with a pure spirit and worldly dreams, then his life begins to gain

meaning. Proper upbringing of children, especially physical and spiritual qualities in them, has always been the main goal of parents.

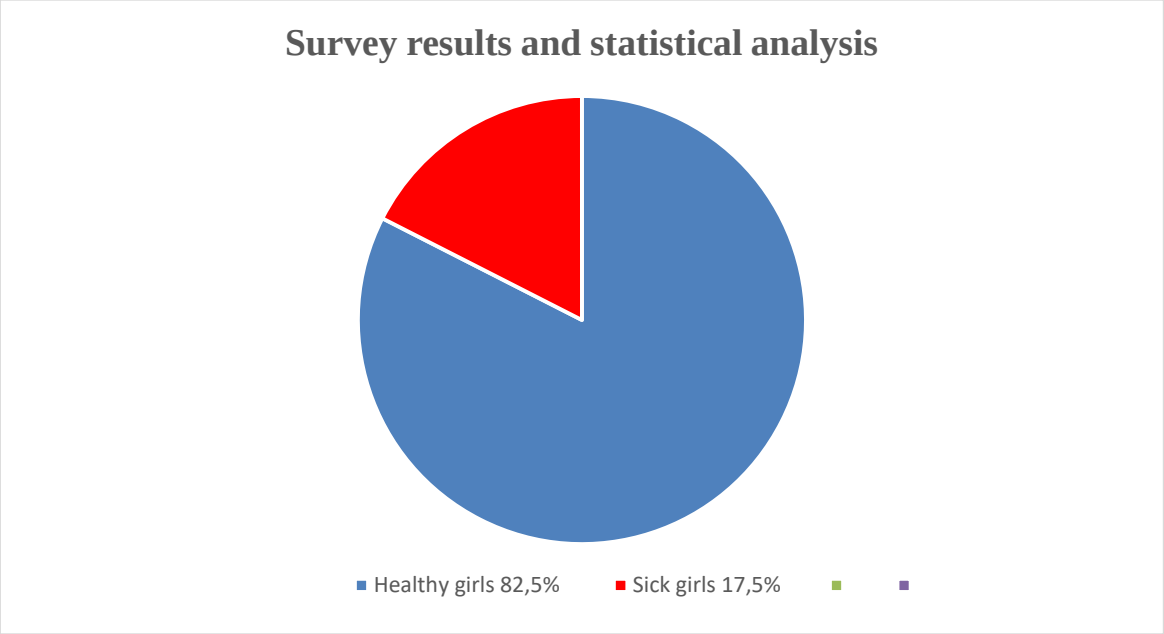

In March of this year, together with all the teachers of our department, we visited the 29th general secondary school in Almazar district of Tashkent city. The purpose of this was to educate and survey adolescent girls about reproductive health. The questionnaire consists of 20 questions. Looking at the statistics, 33 of the 40 girls we surveyed were healthy and 7 were unhealthy. In other words, various reproductive disorders were detected in 7 girls.

82.5% of girls are considered completely healthy, and 17.5% are unhealthy. Teachers conducted psycho-diagnostic training with them. And we conducted various interesting game exercises, question and answer.

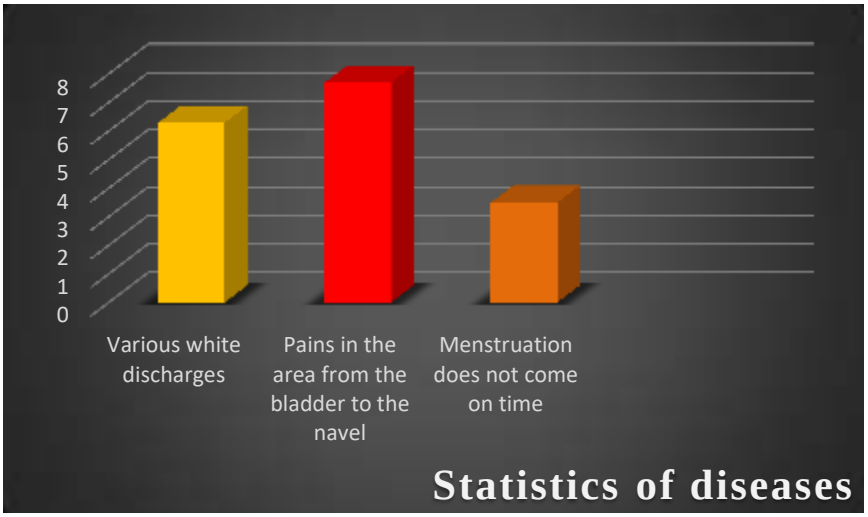

Our result is that the disease was detected in 17.5% of girls aged 15-17. The remaining 82.5% of girls are healthy. This indicates that the sick girls did not follow a healthy lifestyle and personal hygiene. And it should be noted that they have not passed a medical examination for years.

SOURCES USED:

1.Очилова, С. С., Ёдгорова, Н. Т., & Эрнаева, Г. Х. (2017). Роль Mycoplasma pneumoniae в качестве этиологического агента при заболеваниях респираторного тракта. *Биология и интегративная медицина*, (4), 110-128.

2.Жумамуродов, С. Т., & Ёдгорова, Н. Т. (2018). *Оценка качества пцр исследований с использованием метода «сухая пробирка»* (Doctoral dissertation, Ташкентская медицинская академия).

3.Жумамуродов, С. Т., & Ёдгорова, Н. Т. (2018). *Оценка резитентности вич по молекулярно-генетическому методу «сухая капля крови»* (Doctoral dissertation, Ташкентская медицинская академия).

4.Жумамуродов, С. Т. У., Ёдгорова, Н. Т., & Махмудова, И. А. К. (2018). Современные аспекты исследования резистентности вич. *Биология и интегративная медицина*, (2), 28-44.

5.Орынбаева, З. Н., Ёдгорова, Н. Т., & Махмудова, И. А. К. (2018). Особенности лабораторной диагностики ВИЧ-инфекции и гепатита С (обзор литературы). *Биология и интегративная медицина*, (1), 16-36.

6.Yodgorova, N. T., Bektemirova, Z. S., & Ibrohimov, B. R. (2023). THE SIGNIFICANCE OF MICROORGANISMS IN ONCOLOGICAL DISEASES OF THE ORAL CAVITY AND SENSITIVITY TO ANTIBIOTICS. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, *2*(1), 141-147.

7.Ochilova, S. S., & Yodgorova, N. T. (2017). Ernaeva GKh. The role of Mycoplasma Pneumoniae as etiological agent in diseases of respiration tracts. *Biology and Integrative Medicine*, *4*, 110-128.

8.Нурузова, З. А., & Жумамурадов, С.Т.(2021). *ВИДОВАЯ ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ БАКТЕРИАЛЬНЫХ КОИНФЕКЦИЙ ПРИ COVID-19* (Doctoral dissertation, Tashkent).

9.Жумамуродов, С. Т., & Нурузова, З. А. (2021). *COVID-19 КАСАЛ- ЛИГИНИНГ БАКТЕРИАЛ КОИНФЕКЦИЯСИНИНГ АНТИБИОТИКОТЕРАПИЯСИ* (Doctoral dissertation, Tashkent).

10.Нурузова, З. А., Байматов, Р. А., & Жумамуродов, С. Т. (2019). Воздействие различных факторов на биопленку микроорганизмов. *Innova*, (2 (15)), 24-30.

11. Жумамуродов, С. Т., & Нурузова, З.А.ИНФЕКЦИИ, СОПУТСТВУЮЩИЕ ТЕЧЕНИЮ COVID-19. *ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ВАЗИРЛИГИ ТОШКЕНТ ТИББИЁТ АКАДЕМИЯСИ*, *18*.

12.Laziz, T., Baxodir, Y., Omonturdi, M., & Sobirjon, J. (2021). COVID-19 va otkir respirator virusli infeksiyalar.

13.Жумамуродов, С. Т. Ў., Алиев, Ш. Т., Муротов, Н. Ф., & Халилов, З. (2017). Evaluation of HIV resistance by method of molecular-genetic" dry drop of blood". *Биология и интегративная медицина*, (10), 33-42.

14.Файзуллаева З.Р., Эгамбердиева, А. Р. (2022). Сравнительная оценка дисбактериоз кишечника у беременных женщин.

15.Файзуллаева, З. Р. (2004). Иммунологические аспекты сахарного диабета при гнойно-воспалительном заболевании: научное издание. *Инфекция, иммунитет и фармакология*. *2004*; *1*, *158*.

16.Файзуллаева, З., Абзалов, А., Шамшиддинова, М., & Алиев, Х. (2016). Фармакологические и микробиологические аспекты комплексного соединения никеля с пиридоксином и амидом никотиновой кислоты. *Современные проблемы науки и образования*, (2), 4-4.

17.Fayzullaeva, Z. R., & YODGOROVA, N. (2022). Bacteriolo- gical Methods Determination of the Respiratory Way in Chronic Infection. *Eurasian Medical Research Periodical*, *15*, 47-50.

18.Yodgorova, N. T., Fayzullaeva, Z. R., & Sh, M. F. (2022). CHANGES IN THE INTESTINAL MICROFLORA IN THE BABY AND THE WAYS OF THEIR CORRECTION. *World Bulletin of Public Health*, *17*, 37-41.

19.Rakhmatovna,F.Z.(2022). *Evaluation of antibacterial activeness of aboveground level part of portulaca oleracea l* (Doctoral dissertation).

BADIIY PSIXOLOGIZM TUSHUNCHASI VA UNING BADIIY ASARDAGI O’RNI

Orifjonova Zilola Rasuljonovna

Annotatsiya: *Ushbu maqolada A.Qahhor ijodi xususan hikoyalarining badiiy talqini haqida fikr yuritilgan.Hikoyalarida xalqimizning go'zal an'ana ,qadriyat va urf-odatlari,umuminsoniy qadriyatlar turli insonlar orasidagi o'zaro munosabatlarda tasvirlanadi.A.Qahhor hikoyalarida keltirilgan epigraflar asar mazmunini muxtasar bayon etibgina qolmay uning mazmunini yanada boyitgan."Anor","To'yda a'za","Nurli cho'qqilar","Mahalla","Ming bir jon","So'ngan vulqon","Ig'vogar""Og'ri","Bemor" kabi hikoyalari xalqimizning uzoq o'tmishi va buguni haqida haqqoniy manzaralarni yoritib beradi.*

Abstract: *This article reflects on the artistic interpretation of A. Kahhor's works, especially the stories. In his stories, the beautiful traditions, values and customs of our people, universal human values are described in the interactions between different people. The epigraphs in the stories of A. Kahhor summarize the content of the work. "Pomegranate", "Party at the wedding", "Nurli Chokkilar", "Neighbourhood", "A thousand souls", "Extinguished volcano", "Ighvogar"" Stories like "Pain" and "Patient" shed light on the true scenes of our nation's long past and present day.*

Har bir insonni yetuk shaxs sifatida shakllanishda yuksak ma’naviyat sohibi bo’lishida har qanday adabiy asar emas ,balki chinakam adabiyot talablariga javob bera oladigan insonni ezgu maqsadlar tomon eltadigan ,ongi va shuurini munavvar etadigan asarlar zarurdir.

So’z qudrati cheksiz Buyuk adibimiz A.Qodiriyning so’zlash va yozish odobi ga doir „So’z so’zlashda va ulardan jumla tuzishda uzoq andisha kerak degan hikmatlari kishini o’yga solidi . Har bir insonning o’z olami ichki dunyosi bor. O’sha botiniy olamning barcha go’zalligi shu qalb sohibining ma’naviyatiga bog’liq bo’ladi. Ma’naviyat esa nafaqat bir vujud balki butun bir xalq millatning ruhi, qudrati, kuchidir.

Ma’naviyatni yuksaltiruvchi kuch esa shubxasiz badiiy adabiyotdir.O’zbek adabiyoti tarixga nazar tashlasak nomlari-yu e’tiroflari misralarga sig’mas ulug’ adabiyotdarg’alari bisyor. Ulug’ adiblarimizdan biri Abdulla Qahhor shunday ijodkorlardan biridir.

O’zbek nasriy adabiyotini, xususan hikoyachi ligini yuksaltirgan, badiiy ijodda o’z ovoziga, o’z ijod uslubiga ega yozuvchining hikoya qilsa va romanlari ne-ne buyuk qalam ahliga mahorat maktabi vazifasini o’tagan.

A.Qahhor hikoyalarini mutolaa qilar ekanman ko’z ongimda milliy mentalitetimizga xos bo’lgan urf-odat , an’analarimiz, soda samimiy qalb so’zidek halol tanti dilkash insonlar gavdalanadi. A.Qahhor hikoyalari mehnatkash, orif , bag’rikeng, samimiy , ahamiyatli o’zbek xalqining su’rati siyratini chizib beradiso’z qudrati ila. Yozuvchi nafaqat mahorat bilan tasvirlaydi, balki, asarlarida tom-tom maqsadlar to’plamida uchramaydigan naql , hikmatlar va betakror kechirimlarni personajlar nutqiga kiritadi va bu asarning jonliligi va jozibadorligini oshirdi . Asarning jonliligi va mazmunini boyitgan yana bir narsa bu

hikoyalarda berilgan epigraplardir. Sheriy to’rtlik, maqol hikmatli so’zlar asosida keltirilgan epigraplar nafaqat hikoya mazmunini o’zida muxtasar jamlangan balki uning badiiy qudratini oshirgan.

„Otning o’limi itning bayrami, „O’g’li „Osmon uzoq - yer qattiq, „Bemor Sotiboldi.

Uylar to’la non, och-nahorim,balom

Ariqlar to’la suv tashnaizorim, bolam

„Anor hikoyasida Turobjonning anorga bosh qorong’i bo’lgan xotini, Ziri behuda miyon meshi hand To’yda aza hikoyasida

Goh yer mehrini o’ylarkan

Esga tushar dorning sayog’i

Ajab hikmat , odamlar o’larkan

Uzulgan yerda – oyog’i

A.Oripovning ushbu to’rtligi „ Nurli cho’qqilar hikoyasida o’qib o’ziga bino qo’yib ota-ona , qishloq ahli,hatto oilani mensimay Zuxra ismli qizning yolg’iz va fayzsiz hayoti tasvirlanadi . Urf-odat an’analarni „fiodallik deb keladigan bu qiz osmondagi nurli cho’qqiga intilib yerdagi to’g’rirog’i yondagi aziz insonlarini yo’qotadi bir umrga.

Inson bilan tirikdir inson

Muhabbatdan hayotning boshi

Odamzodga baxsh etadi jon

Odamlarning mehr quyoshi

Erkin Vohidovning ushbu to’rtligi epegraf qilib berilgan „Mahalla hikoyasida esa bu 53-yil birga yashagan turmushning zalvorli yuklarini birga olib o’tgan Hikmat buvaning Rohat buvadan kutulmaganda ajrab qolishi va bu ayriliqning Hikmat buviga qattiq ta’sir qilgani hatto bir kuni tongda borib qabristonda Rohat buvi qabri yonida o’ziga go’r qaziganibundan farzandlari va mahalla ahli qattiq havotirga tushgani tasvirlanadi. Odamlar orasida rangsiz ,darmonsiz o’tirgan Hikmat buviga kasbi shifokor bo’lgan qo’shnisi shunday deydi. onaxonimiz tarifga sig’mas inson edilar ammo lekin otaxon maxallamizga biron chelakli samovar kerak. O’sha kuni juda-juda bilindi ,Mahalladan pul yig’sak xonadonga necha puldan tushadi.

Cholning ahamiyati qo’zg’ab ketdi.Shu kundan boshlab avvali samovardan boshlangan harakat Hikmat buva boshchiligida yana ko’pgina xayirli ishlarga ulanib ketadi. Bemorlarni davolagan shifokor Hikmat buvaning „dardini davosi shunda ekanligini bilar edi. Oxiri bir kun Hikmat buva qabristondagi qari baqaterak ostida o’zining nomiga qazilganqabrni qabriston idorasiga azbarayi foydalnish uchun topshirishini xat orqali malum qiladi. Odamga odam quvvat bo’ladi deganlaridek Hikmat buvaning so’ngan umidi shijoati,mahalla va mahalladoshlarining muhri,ishonchi va e’tibori bilan qaytadan uyg’onadi.

Agar yozuvchi o’z asasrlarida ma’lum bir davrdagi voqea – hodisani shunchaki bayon qilsa uslubiy bo’yoqdor so’zlar bilan badiiy obroz yaratgan taqdirda ham u yuksak ijod mahsuli bo’lishi uchun badiiy psixologizm bilan yo’g’rilgan bo’lishi kerak. Ma’lumki har qanday yetuk adabiy asarning bosh g’oyasai, teran mazmunini personajlarning harakteri

ochib berish uchun esa yozuvchi da ijod psixologiyasi, qalb diolektikasi yuksak shakllangan bo’lishi kerak.

Badiiy psixologizmning kelib chiqishi , shakllanishi albatta uzoq davrni o’z ichiga oladi. Rus adabiyotshunosligida psixologizm tushunchasi qariyb 200 yil oldin kirib kelgan bo’lsa bu muommoni ilm dunyosiga olimlar A.A.Potebney, D.N.Ovliyaniko Kulikovskiy olib kirgan. Rus adabiyotshunoslik ilmida ruhiyat mavzusida birinchilardan bo’lib tadqiqot olib borgan N.herneshevskiy psixologik tahlil haqida quyidagi fikrlarni aytdi.

Psixologik taxlil xilma-xil bo’lishi mumkin bir muallif asarida harakat qirralari ochib berishga erishsa boshqa bir xarakter shakllanishiga jamiyat va turmush tasirini ko’rsatib boradi. Uchunchisi esa hatti harakatlarning his-tuyg’ular bilan aloqadorligini to’rtinchisi ehtiroslar tahlilini tasvirlaydi. Har bir badiiy asarning eng muhum vazifasi avvalo ezgulik . Umuminsoniy qadriyatlarni insonlar qalbida shakllantirish ,insonlarni tushunishga , qolaversa tushuntirishga ,kechirimlilikka, bag’rikenglilikka o’rgatadi. Taasufki jamiyatimizdagi ko’pgina muommolar ijtimoiy munosabatlarda kishilarning o’zaro bir-birlarini tushunmaganligidan kelib chiqadi. Adabiyotni sevgan, unga oshufta inson hech qachon , hech kimga yomonlik qila olmaydi hatto o’zi istagan taqdirda ham .

Bilamizki badiiy asardagi voqealar insonlar hayotida bo’lib o’tgan , yoki bo’layotgan voqealarni tasvirlaydi. Asardagi voqealar u yozilgan davr muhit jamiyat bilan chambarchas bog’liq bo’ladi. Haqiqiy voqelikdan yiroqlashgan badiiy asar o’z jozibasini yo’qotadi . Odamlar ko’nglini emas , kitoblar javonini to’ldiradi . Yozuvchilar ko’p , shoirlar bisyor kitoblar esa sanoqsiz ,odadsiz. Ular orasida sahifalariga qo’ tegmadan mutolaasi ming mashaqqat bilan o’qiladigan asarlar ham bor .Zotan muallif voqea hodisalarni shunchaki zarvolli so’zlar bilan tasvirlaydi .Mavzu keng asar nomi ajoyib.... Ammo o’quvchi o’qishda qiynaladi . Illi har qanday badiiy asarning ruhi jozibasi , hayotiyligi undagi personajlarning xarakter xususiyatini muallif tomonodan xolis yoritib berilishidadir.

Buning uchun yozuvchi personajlar ruhiyatini bor murakkabligi bilan o’rgangandagina har ir qahramonni o’rnida o’zi yashasa ,o’ylasa, birga quvonsa , qayg’usiga sherik bo’lsa , og’riqlarini his qilsagina bu necha davrlar o’tsa ham umrboqiy chinakkam badiiy kashfiyot bo’lib qoladi. Psixologizm badiiy asarning muhim ammo yagona bo’lmagan mezoni sanaladi. Ulug’ adib A.Qahhor uchun esa psixoligizm „ Yozuvchi mahoratining muhim jixatidir” bunda yozuvchi qahramon ichki dunyosini o’z uslubi orqali yoritib beradi. Albatta har bir ijodkor turli tasvir vositalaridan foydalanadi .Jumladan ichki monolog nutqiy harakteristika ,psixologik portet galyunsinasiya tush kabi psixologik tasvir vositalaridan foydalanadi Buning uchun badiiy psixologizm qonuniyatlarini yaxshi o’rganmog’I kerak, faqat o’rganishgina emas uni san’at darajasiga olib chiqishi lozim.

Psixologizmning dinamik , tipologik va analetik prinsiplari o’zaro farqlanadi . Psixologizmning dinamik prinsipida qahramon ruhiyati uning hatti – harakatlari mimika va qiliqlari ,gap so’zlari orqali obroz tasvirlanadi ,bu ko’proq dramatic asar uchun xos.

Tipologik prinsipda obraz uni shakllantirgan va qurshab turgan muhit davr bilan bog’lab tasvirlanadi.

Analitik prinsipida esa qahramon ichki kechinmalari ,qalbidagi his tuyg’ulari tafakkur va mulohazasi o’y fikrlari , dinamikasi tasvirlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Abdulla Qahhor „Sarob” romani.2019 yil
2.Umirov X.’Badiiy psixologizm va ozbek romanchiligi Toshkent .1983
3. A.Qahhor ijodida badiiy psixologizm Toshkent 1999
4.XX ASR o'zbek hikoyasi antalogiyasi."O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti Toshkent 2016.
5.Abdulla Qahhor. "Dumli odamlar" hikoyalar to'plami."O'zbekiston"Toshkent 2018.

SURXONDARYONING JANUBIY TUMANLARIDA TARQALGAN YOG‘OCH ZARARKUNANDALARINING BIOEKALOGIK XUSUSIYATLARI

Termiz davlat Universiteti Tabiiy fanlar fakulteti
Biologiya (zoologiya ixtiyologiya gidrabiologiya)
mutaxassisligi 2-kurs magistranti
Jo‘rayeva Sevara
Toshkent Nizomiy nomidagi pedagogika
universiteti dots. B,F.N P **B. Xaydarova**

Annotatsiya. *Ushbu maqolada yo’g’och zararkunandalari, ularning Surxondaryo viloyatidagi turlari, ular sistematikasi haqida so’z boradi.*

Kalit so’zlar. *yo’g’och, po’stoq, pronotum, elitra chiziqlar, diptera, uy qo’ng’izi, lichinka, Stratiomyidae, Ksilofag-hasharotlar, Coleoptera, Tyan shan.*

Entomologiyaning yovvoyi tabiatiga kirmaslik uchun biz quyidagi qoidani eslaymiz: yog'och tuzilmalar uchun asosiy xavf - bu yog'och bilan oziqlanadigan va unda harakat qiladigan hasharotlar zararkunandalarining lichinkalari. Yog'ochga etkazilgan zararning ko'rinadigan qismi sudralib chiqqan kattalardir. Yog'ochni lichinkalar bilan yuqtirish ham daraxt kesish bosqichida (infektsiyalangan o'rmon harakatga kelgan) va to'g'ridan-to'g'ri qurilish maydonchasida, uy qurish jarayonida sodir bo'lishi mumkin. Ular po‘stloqli qirrali va qirrasi yo‘q taxtalarni bir qoziqda saqlashgan. Yoki po'stlog'ini tozalash jarayonida u allaqachon tugagan taxtalar yonida to'plangan edi, garchi qoidalarga ko'ra, qobiqni yoqish kerak. Po‘stloq qo‘ng‘izi umrining ko‘p qismini po‘stloq ostida o‘tkazgani uchun o‘z nomini oldi. Urg‘ochi po‘stloq qo‘ng‘izning boshi keskin qavariq, erkaklariniki esa botiq, pronotumda qo‘ng‘izlarning tishlari va tuberkulyarlari bor. Orqa shakli to'rtburchak, cho'zilgan, deyarli sharsimon. Elitra chiziqlar yoki tarozilar bilan zich qoplangan. Katta yoshlilarning tanasi jigarrang, boshi deyarli qora. Po‘stloq qo‘ng‘iz lichinkasi oppoq, oyoqsiz, qurtsimon. Avvalo, qobiq qo'ng'izi zaif va kasal daraxtlarda yashaydi va bunda u sog'lom o'simlikning hidini zaiflashgan hiddan ajrata oladigan ajoyib hidga ega. Ildiz tizimi shikastlangan mevali daraxtlar, qobig'idagi yoriqlar, tanasi yoki shoxlaridagi yaralar, shuningdek, yangi joyga ko'chirilgan ko'chatlar va daraxtlar qobiq qo'ng'izlari uchun o'lja bo'lishi mumkin. Po‘stloq qo‘ng‘izining daraxtga o‘ralganligini po‘stloqdagi mayda teshiklardan, saqich tomchilaridan taxmin qilish mumkin. mevali daraxtlar va ignabargli daraxtlardagi smola izlari. Yangi yog'ochdan qurilgan yangi uy - qo'ng'izlar uchun "tidbit". Yog'och quriganida uning namligi pasayadi, u qattiqlasha boshlaydi va qo'ng'izlar uchun jozibadorligini yo'qotadi. Qo'ng'izlarning (aniqrog'i, ularning lichinkalari) faoliyati xavfi, agar ular (dizayndagi xatolar tufayli) xavfsizlik chegarasiga ega bo'lmagan tashuvchi nurni chiqara boshlasa bo'lishi mumkin. Uy qancha uzoq tursa, undagi xatolar shunchalik kam bo'ladi. Asosiysi, yog'och chirimaydi, mog'orlanmaydi yoki nam bo'lmaydi, chunki bunday

sharoitlar yog'och zararkunandalarini jalb qiladi. Yog’ochni kemiruvchi hashoratlar ko’pplab topiladi,

Diptera (Linnaeus, 1758) ikki qanotlilar turkum vakillarining bugungi - kunda 160 mingdan ortiq turi aniqlangan. Tanasi har xil katta qismi ko'pincha sharsimon, ko'krak bilan ingichka bo'yin orqali bi harakatchang bo‘ladi. Ikki qanotlilarning bosh qismi harakatch og'iz organi xartumcha shaklida joylashib, so'ruvchilik xususi Lichinkalari oyoqsiz shaklda qurt holida, g'umbagi esa joylashgan bo'ladi. Stratiomyidae oilasi harakatsiz chivinlar toif jahonda 380 avlod, 2700 turni tashkil etadi. Joylari har xil hududlarda, asosan batqoqlarda, nam tuproqli chirigan daraxt po'stloqlari ostida ko'plab uchrashadi

Ksilofag-hasharotlarning tabiiy holatda biologik xususiyatlarining saqlanishi, dinamik tengligi ikkita davlatga (Qozog'iston va Xitoy) tegishli Tyan-Shan tog' tizmalarida aniqlangan. Bunda olingan natijalarga ko'ra Tyan Lepidoptera (Linnaeus, 1758) tanga qanotlilar turkumi o'z ichiga 170 mingdan ortiq turni birlashtiradi, Rossiyada 9 mingdan ortiq turi qayd etilgan .

Tangachaqanotlilar katta kichikligi, ikkala juft pardasimon qanoti tangachalar bilan zich qoplangani va og'iz apparatining yuqc spiralsimon bo‘lishi boshqa turkum hasharotlaridan jiddiy f Lichinkalari quriqlikda yashaydi, ularda ipak tola chiqaruvchi bezla G'umbaklik davrida parda qoplag'ichli holatda bo'ladi.

Tangachaqanotlilarning ko'pchiligi yillik rivojlanishi har xi ya'ni yilda bir necha bor qayta rivojlanadi. Bunda yog'o yashovchilarida bo'g'in rivojlanishi ikki-uch yil davom etadi. g'umbak, qurt va hasharot fazasida qishlaydi.

Coleoptera (Linnaeus, 1758) turkumiga oid qo'ng'izlarni rivojlanish shakli bo'yicha har xil; bir, ikki va ko'p yillik bo'li Ko'pchilik qo'ng'izlar yil davomida bir, qisman 2-3 bo'g'in foyda eti Tuproqdagi turlari (xrushlar) sekinlik bilan rivojlanishidan bir bo'g'i uchun 3-5 yil kerak bo'ladi. Qo'ng'iz turlarining rivojlanishi 4 tuxumlik, qurtlik, quvurchoqlik va etuk imagolik davrlarini o'tkazadi. Ushbu holatlar zlatkalar Acmaeoderella sp., Buprestis rustica, Trachypteris picta, duradgor arilar Xylocopa valga, mo'ylovdorlar Criocephalus rusticus, Callidium violaceum, Hylotrupes bajulus va parmalovchilarda - Anobium pertinax ko'plab tushadi.

Ksilofag-hasharotlar bo'yicha MDH va chet davlatlarda ham ko'plab o'rganilgan. Bularning dominat turkumlariga qattiqqanotlilar yoki qo'ng'izlar Coleoptera (Linnaeus, 1758), termitlar tangaqanotlilar Isoptera (Brullé, 1832), Lepidoptera (Linnaeus, 1758), pardaqanotlilar Hymenoptera (Linnaeus, 1758) va ikkiqanotlilarga - Diptera (Linna izoh beradigan bo'lsak, masalan; qattiqqanotlilar yoki qo'ng'izlar- (Linnaeus, 1758) turkumi bo'yicha bir qator olimlar ish olib borgar 13, 14, 15, 16]. Rossiyaning Voronej shahri atrofida ushbu turk qo'ng'izlarning 12 oilasining faunasi, bioekologiyalik xus Belorussiyada taksonomik holati bo'yicha 100 oilani, Uralda kamen" qo'riqxonasida qattiqqanotlilarning 80 oilasiga mansut Petrozavodskda "Kiji" nomidagi muzey qo'riqxonada uy parmalov (Hadrobregmus pertinax L., H. Confuses Kraaz.) jiddiy zarari, "Belo ришa" parkida umumiy 135 qo'ng'iz turlari, shulardan Rhysodes sulcatus (Rhysodydae), Emus hirtus

(Staphylinidae), Ceruchus chrysomelinus (Lucanidae), Gnorimus nobilis, Protaetia marmorata, Protaetia aeruginosa, Protaetia fieberi, Osmoderma oriarium (Scarabaeidae), Cucujus cinnaberinus (Cucujidae), Boros schneideri (Boridae), Ergates faber, Tragosoma depsarium, Cerambyx cerdo (Cerambycidae) 13 ta endemik tur sifatida Qizil kitobga kiritilganligi va Rossiya o'lkasining Shimoli-sharqiy qismi o'rmonlarida qo'ng'izlarning foydali xususiyatlari, taksonomik, zoogeografik holatini, zamburug'lar bilan bog'liqligi keng muhokama etilgan

Buprestidae (Leach), Eurythyrea avlodining MDH ning Evropa bo'limida va Mongoliya o'rmonzorlarida keng tarqalgani, ulardagi morfologik o'zgarishlar va ushbu oilaga bog'liq Markaziy Osiyo Amudaryo deltasida, Eron Respublikasidan topilgan yangi Acmaeoderini avlodi turlari haqida ma'lumotlar keltirilgan Cerambycidae Latreille oilasining turlarining Dog'istonda 400 yaqini uchrashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'simliklarni himoya qilishda ilmiy tadqiqot ishlari Muxammadiyev, Z.G'. Nosirova Toshkent 2019.

2. O'simliklarni kimyoviy himoya qilish B.A.Sulaymonov, X.X.Kimsanboyev, A.R.Anarboyev, B.S.Boltayev, U.D.Ortiqov, B.S.Xamroyev Toshkent 2020.

3. O'simliklarni zararkunandalardan himoya qilishda ig'or tajriba (maqolalar to'plami) Toshkent-Talqin 2008

4. O'simliklarni himoya qilish E.Sh.Toreniyazov, Sh.T.Xo'jayev, E.A.Xolmurodov Toshkent 2018

5. O'simliklar klinikasida bog', tokzor va dala ekinlarining zararkunanda, kasalliklarini aniqlash hamda ularga qarshi kurash usullari. I.K.Ergashev,

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ БЮДЖЕТНОГО КОНТРОЛЯ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ

Шавкатжонов Мардон Зокиржон угли
студент Ташкентского Финансового Института
Научный руководитель: **Ташмухаммедова Дилдора Аскарбековна**
доцент кафедры «Бюджетный учет и казначейское дело», Ташкентского Финансового Института

Аннотация: *В данной статье рассматривается совершенствование бюджетного контроля как важный элемент реформ, направленных на укрепление экономического и социального потенциала страны, реализация мероприятий для повышения эффективности расходования бюджетных средств и предотвращение незаконных действий в отношении государственных денежных средств.*

Ключевые слова: *проведение аудита, применение IT-технологий, финансовая грамотность, конкурентоспособность, коррупция, электронная система, прозрачность, ответственность, эффективность.*

В последние годы экономическая и политическая сферы Узбекистана подвергались значительным изменениям. Новое руководство страны проводит реформы, направленные на модернизацию экономики, улучшение инвестиционного климата и повышение уровня жизни населения. В рамках этих реформ особое внимание уделяется совершенствованию бюджетного контроля. В настоящее время, правительство страны активно работает над улучшением механизмов контроля за государственными расходами.

Важным шагом в совершенствовании бюджетного контроля является проведение аудита государственных расходов. Аудит помогает выявлять недостатки в системе управления бюджетными средствами, а также определять возможности для сокращения расходов или повышения эффективности расходования средств бюджета. Кроме того, аудит также помогает выявлять факты коррупции и нарушений порядка расходования средств бюджета. Для улучшения контроля бюджета необходимо создание независимых органов контроля. Они, будучи независимыми от власти и правительства, смогут эффективнее контролировать государственные расходы и предотвращать противоправные действия со стороны государственных органов. Также, создание таких органов позволит повысить прозрачность процессов расходования бюджетных средств и укрепить доверие граждан к государственным органам.

Современные IT-технологии также могут стать одним из инструментов совершенствования контроля бюджета. С использованием новых технологий можно

создать цифровые платформы, которые позволят улучшить механизмы контроля за расходами средств бюджета. Например, создание электронных сервисов для подачи отчетности о расходах и контроля за ней может существенно упростить процедуры работы с бюджетом. Развитие финансовой грамотности населения является одним из важных элементов совершенствования бюджетного контроля. Это позволит гражданам лучше понимать, как расходуются средства и как они могут влиять на этот процесс. Финансовая грамотность также способствует повышению ответственности населения за правильное расходование собственных денежных средств. Для повышения уровня прозрачности в расходовании средств бюджета необходимо обеспечить доступность информации о государственных расходах и участие общественности в контроле за этим процессом, а это, тем временем, способствует укреплению доверия населения к государственным органам.

Совершенствование контроля бюджета является важным условием привлечения инвесторов и повышения конкурентоспособности страны. Инвесторы желают видеть прозрачную и эффективную систему управления государственными расходами, отсутствие коррупции и мошеннических схем. Для того чтобы успешно реализовать программу совершенствования контроля бюджета, необходимо создать соответствующую инфраструктуру, разработать соответствующие правила и процедуры, а также обучить сотрудников государственных органов и общественных организаций работе в новых условиях. Ключом успешного совершенствования бюджетного контроля является усиление борьбы с коррупцией в государственных органах. Коррупция является одной из основных причин неправомерного расходования бюджетных средств, а также снижения доверия населения к государственной власти. Поэтому, предупреждение и борьба с коррупцией должны стать одной из приоритетных задач при совершенствовании бюджетного контроля. Важной задачей также является повышение эффективности планирования государственных расходов. Правильное планирование - одно из основных инструментов совершенствования контроля бюджета. Необходимо разработать механизмы, которые позволят государственным органам оптимизировать расходы и улучшить эффективность использования средств бюджета. Развитие механизмов межведомственного сотрудничества также является необходимым условием для успешного совершенствования контроля бюджета. Взаимодействие между государственными органами, независимыми органами контроля и общественными организациями позволит значительно улучшить механизмы контроля за расходами средств бюджета.

Для того чтобы обеспечить эффективное совершенствование контроля бюджета в Узбекистане, государство должно разработать систему мер и механизмов, которые позволят сформировать прозрачную, ответственную и эффективную систему управления государственными финансами. Одной из важных задач является создание независимых органов контроля, которые будут осуществлять мониторинг расходов и

проверять наличие коррупции в государственных органах. Если эти органы будут иметь достаточную степень автономии и независимости, они смогут более эффективно контролировать расходы государственных органов и предотвращать коррупцию. Другой важной задачей является разработка и введение электронных систем управления финансами. Это позволит улучшить прозрачность и контроль за расходами средств бюджета, а также оптимизировать управление государственными финансами. Также необходимо проводить регулярные аудиты государственных органов для проверки соответствия их финансовых операций действующим законам и нормативным актам. Это поможет рано обнаруживать случаи коррупции и неправомерных расходов и принимать меры по их предотвращению. Кроме того, для эффективного совершенствования контроля бюджета, необходимо проводить обучение государственных служащих и других заинтересованных лиц основам финансового менеджмента, бухгалтерского учета и аудита. Это поможет повысить квалификацию финансовых специалистов и оптимизировать процессы управления государственными финансами. Одним из инструментов борьбы с коррупцией является усиление правовой базы в области финансового менеджмента. Введение строгих норм и требований к работе государственных органов, контролю расходов и бухгалтерскому учету, будет способствовать борьбе с коррупцией и улучшению качества управления государственными финансами. Важным элементом совершенствования бюджетного контроля является обеспечение прозрачности и доступности информации об использовании средств бюджета. Граждане должны иметь право на получение оперативной и достоверной информации о том, как и на что расходуются средства бюджета. Улучшение доступности информации позволит гражданам эффективно контролировать работу государственных органов и принимать участие в процессе принятия решений в области планирования бюджета и финансового менеджмента.

В целом, совершенствование бюджетного контроля является необходимым условием для устойчивого экономического и социального развития страны. Одним из ключевых моментов в совершенствовании контроля бюджета является разработка и внедрение новых механизмов проверки и анализа финансовых потоков. Создание автоматизированных систем учета, отчетности и анализа позволит более точно отслеживать все движения денежных средств, обнаруживать ошибки и несоответствия, а также снижать вероятность коррупции. Однако, этот процесс требует значительных усилий со стороны государства, общественных организаций и граждан, чтобы обеспечить прозрачность, ответственность и эффективность управления государственными финансами. Таким образом, совершенствование бюджетного контроля в Узбекистане является многогранным процессом, который требует согласованных действий со стороны правительства, независимых органов контроля, общественных организаций и граждан. Однако, успешная реализация этой задачи позволит Узбекистану достичь новых высот в экономическом и социальном развитии и стать одним из лидеров регионального сообщества. Развитие эффективной системы

управления государственными финансами позволит обеспечить устойчивое экономическое и социальное развитие страны, повысить качество жизни населения и укрепить роль Узбекистана в региональном и мировом сообществе.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. "Национальная программа по совершенствованию бюджетного контроля в Узбекистане" (2019) - официальный документ правительства Узбекистана, содержащий стратегию и план действий по совершенствованию бюджетного контроля в стране.

2. "Развитие системы бюджетного контроля в Узбекистане" (2018) - научно-исследовательская работа, посвященная анализу современного состояния и перспектив развития системы бюджетного контроля в Узбекистане.

3. "Эффективность бюджетного контроля в Узбекистане: проблемы и перспективы" (2020) - статья, посвященная анализу проблем и перспектив развития бюджетного контроля в Узбекистане.

4. "Совершенствование бюджетного контроля в Узбекистане: опыт и перспективы" (2019) - научно-практическая конференция, посвященная обмену опытом и обсуждению перспектив развития бюджетного контроля в Узбекистане.

5. "Бюджетный контроль в Узбекистане: проблемы и пути их решения" (2017) - научно-исследовательская работа, посвященная анализу проблем и перспектив развития бюджетного контроля в Узбекистане.

6. "Система бюджетного контроля в Узбекистане: состояние и перспективы развития" (2018) - научно-исследовательская работа, посвященная анализу современного состояния и перспектив развития системы бюджетного контроля в Узбекистане.

7. "Бюджетный контроль в Узбекистане: проблемы и перспективы развития" (2019) - статья, посвященная анализу проблем и перспектив развития бюджетного контроля в Узбекистане.

8. "Современные тенденции развития бюджетного контроля в Узбекистане" (2020) - научно-практическая конференция, посвященная обмену опытом и обсуждению современных тенденций развития бюджетного контроля в Узбекистане.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA AXLOQIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHGA OID ILMIY FARAZLAR

Boymatova Yulduzxon Safarali qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqola boshlang‘ich sinflarda multimedia vositalari asosida dars o’tishga bag‘ishlangan bo‘lib, unda boshlang’ich sinf o’quvchilarining axloqiy madaniyatni shakllantirishga oid ilmiy farazlar, multimedia vositalarining mazmun-mohiyati, mamlakatimiz ta’lim jarayonlarida multimedia vositalarining ro‘li haqida fikr yuritiladi.*

Kalit so‘zlar: *Multimedia vositalari, Boshlang‘ich sinf, axloq, axloqiy fazilatlar, introspektsiya, imperativ elementlar*

НАУЧНЫЕ ГИПОТЕЗЫ ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация: *Данная статья посвящена обучению в начальных классах на основе мултимедийных средств, в которой изложены научные гипотезы о формировании нравственной культуры учащихся начальных классов, содержании и сущности мультимедийных средств, роли мультимедийных средств в образовательных процессах нашей страны.*

Ключевые слова: *Мультимедийные инструменты, начальная школа, этика, моральные добродетели, интроспекция (самоанализ), императивные элементыю*

SCIENTIFIC HYPOTHESES ON THE FORMATION OF THE MORAL CULTURE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Annotation: *This article is dedicated to teaching in primary grades based on multimedia tools, in which scientific hypotheses on the formation of the moral culture of primary school students, the content and essence of multimedia tools in the educational, processes of our country.*

Keywords: *Multimedia tools, elementary school, ethics, moral virtues, introspection, imperative elements.*

Yoshlarga ta’lim-tarbiya berish har doim ham eng dolzarb muammo sanalib kelingan. Jamiyatning taraqqiyoti insonlarning ongiga, aql-zakovati, axloq-odobiga ko‘p jihatdan bog‘liq bo‘ladi. Yaxshi tarbiya ko‘rgan kishi eng avvalo el-yurtning, xalqning manfaatini o‘ylaydi. Chunki har bir shaxsning baxt-saodati alohida, o‘z holicha amalga oshmaydi. Atrofdagilar baxtli va farovon turmush kechirganlarida huzur-halovat hammaga tatiydi. Bu qoida qadim zamonlardan mavjud bo‘lib, unga turli davrlarda turlicha amal qilib kelingan.

Yoshlarning ta’lim-tarbiya olishlariga mas’ul bo‘lgan barcha o‘rinlarda xalq pedagogikasi xazinasidan foydalanish hayotiy ehtiyoj darajasiga ko‘tarildi. Yoshlarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi quyi sinflarda xalq og‘zaki ijodi namunalaridan samarali foydalanilganda bu darajaga erishish engil amalga oshadi. O‘rta umumiy ta’limning birinchi bosqichi bo‘lgan boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning bilim egallashga bo‘lgan qiziqishlari, havasi asosida aqliy qobiliyatlari shakllantiriladi. [33]

Aqliy kamolotga uyg‘un tarzda o‘quvchilarning ma’naviy dunyosi boyitiladi. Axloqiy fazilatlar takomillashtiriladi. O‘quvchilarda mehnatsevarlik, yuksak did, fahm-farosat, nafis his-tuyg‘ular rivojlanib boradi. Boshlang‘ich sinflardayoq iqtisodiy va ekologik tushuncha, ko‘nikma va malakalar tarkib topib boshlaydi. Ta’lim-tarbiya muassasalarida o‘quvchi-yoshlarning har tomonlama kamol topishiga e’tibor qaratiladi. Xalq og‘zaki ijodi xalq pedagogikasining asosiy vositasidir. Xalq pedagogikasi - bu yosh avlodni tarbiyalash bo‘yicha kattalar faoliyatining o‘quv predmeti va turi, g‘oyalar va g‘oyalar, qarashlar va qarashlar va e'tiqodlar, shuningdek, xalq ta'limini rivojlantirish bo‘yicha ko‘nikma va uslublarning umumiyligi va o‘zaro bog‘liqligi. va yosh avlodni tarbiyalash xalq amaliy san’atida o‘z ifodasini topdi. Bu millatning yosh avlodga nisbatan mentaliteti va oila va jamiyatdagi tarbiyaviy an’analar, avlodlar aloqasi va davomiyligidir. Xalq og‘zaki ijodining tarbiyaviy imkoniyatlari cheksizdir. Bugun jamiyatimiz xalq tajribasidan foydalangan holda, unutilgan antik an’analarni tiklamoqda, tarbiya nazariyasi va amaliyotining yangi modellarini yaratmoqda. Xalq og‘zaki ijodiga, madaniyatning qadimiy qatlamlariga, bir butun sifatida an’anaga e’tibor inson tarbiyasi va kamolotining bitmas-tuganmas manbai sifatida keyingi yillarda ijtimoiy-pedagogik muhitda ayniqsa faol bo‘ldi. Bu xalq og‘zaki ijodi janrlarining funksional xususiyatlari, xalq og‘zaki ijodining chuqur ma’naviyati va hikmati, milliy madaniyatning avloddan-avlodga o‘tish jarayonining uzluksizligi bilan bog‘liq. Yangi asr boshlarida milliy madaniyat, etnik jarayonlar, an’anaviy badiiy ijod, xalq og‘zaki ijodiga qiziqish kuchaydi. Olimlar har bir xalqning tarixiy va milliy o‘zo‘zini anglashidagi alohida o‘sishni qayd etib, buni ijtimoiy-psixologik va siyosiy sabablar bilan izohlaydilar. Milliy madaniyatni, uning ildizlarini asrab-avaylash va rivojlantirish tarix va madaniyat yodgorliklariga, an’anaviy xalq amaliy san’atiga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishni talab qiladigan eng muhim vazifadir.

Xalq og‘zaki ijodi, xalq urf-odatlari, marosim va bayramlari, an’anaviy amaliy san’at va tasviriy san’atni qayta tiklash bugungi kunning dolzarb muammosidir. Folklor, uning janrlari, vositalari, usullari xalq hayotining butun manzarasini to‘liq to‘ldiradi, xalq hayoti, uning axloqi, ma'naviyati haqida yorqin tasavvur beradi. Xalq og‘zaki ijodi xalqning ruhini, qadr-qimmatini, xususiyatlarini ochib beradi. Ilm-fan nuqtai nazaridan xalq og‘zaki ijodi alohida o‘rganishga, puxta baho berishga loyiq hodisadir.Har qanday folklor kichik janrlarda, jumladan, topishmoqlar, maqollar va matallardan kelib chiqadi. Maqol deganda

[33] B. Maqulova, S. Sa’dieva. Sinfdan tashqari o’qish mashg’ulotlari (1-sinf o’qituvchilari uchun metodik qo’llanma). . T.: O’qituvchi, 1997.

hayotning eng xilma-xil hodisalarini ifodalovchi va to‘liq gap shakliga ega bo‘lgan, tuzatuvchi xarakterga ega bo‘lgan maqsadli majoziy so‘z tushuniladi.Maqollar ishchilarning ko‘plab ma'naviy ehtiyojlarini qondirdi: kognitiv va intellektual (tarbiyaviy), ishlab chiqarish, estetik, axloqiy va boshqalar.[34]

Maqollar qadimiylik emas, o‘tmish ham emas, xalqning jonli ovozi xalq o‘z xotirasida faqat bugun kerak bo‘lgan va ertaga kerak bo‘ladigan narsanigina saqlaydi. Maqolda o‘tmish haqida gapirilsa, u bugun va kelajak nuqtai nazaridan baholanadi – aforizmda aks etgan o‘tmish xalq ideallari, umid va intilishlariga qay darajada mos kelishiga qarab qoralanadi yoki tasdiqlanadi. Maqolni hamma xalq yaratadi, shuning uchun u xalqning umumiy fikrini ifodalaydi. Unda xalqning hayotga bergan bahosi, xalq tafakkuri mushohadalari bor. Individual aql tomonidan yaratilgan muvaffaqiyatli aforizm, agar u ko‘pchilikning fikrini bildirmasa, xalq maqoliga aylanmaydi.

Xalq maqollari yodlash uchun qulay shaklga ega bo‘lib, ularning etnopedagogik vosita sifatidagi ahamiyatini oshiradi. Maqollar mustahkam esda qoladi. Ularning yod olishiga so‘zlar, turli xil undoshlar, qofiyalar, ritmlar, ba'zan juda mohirona o‘ynash yordam beradi. Maqollarning pirovard maqsadi hamisha ta’lim-tarbiya bo‘lib kelgan, ular qadimdan pedagogik vosita vazifasini o‘tagan. Bir tomondan, ular pedagogik g‘oyani o‘z ichiga oladi, boshqa tomondan, ular tarbiyaviy ta'sirga ega, tarbiyaviy funktsiyalarni bajaradilar.Maqol va matallar qiyosiy yoki allegorik gap bo‘lib, xalqning kundalik donoligini o‘z ichiga oladi. Ana shu ikki niholdan tashbeh (topishmoqlarda) va obrazli qiyoslar (matallarda) xalq she’riyati o‘sib boradi.[35] Qo‘shiqlar xalq she’riyatining topishmoq va maqollarga qaraganda ancha murakkab shaklidir. Qo‘shiqlardan ko‘zlangan asosiy maqsad go‘zallikka muhabbat uyg‘otish, estetik qarash va didni rivojlantirishdan iborat. Qo‘shiq xalq hayotining barcha jabhalari, jumladan, yosh avlod tarbiyasi yuksak poetiklashtirilganligi bilan ajralib turadi. Qo‘shiqning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, go‘zal kuylashni o‘rgatgan bo‘lsa, u o‘z navbatida go‘zallik va ezgulikka o‘rgatgan.Bolalar va yoshlarni mehnat tarbiyasida qo‘shiqning ahamiyati beqiyos. Yuqorida aytib o‘tilganidek, qo‘shiqlar mehnat jarayoniga jo‘r bo‘ldi va rag‘batlantirdi, ular ishchilarning mehnat sa'yharakatlarini muvofiqlashtirish va birlashtirishga hissa qo‘shdi. Xulosa o‘rnida shuni aytish kerakki, xalq og‘zaki ijodi bolalar va yoshlarning ertak, doston, afsonalar olamida ijodiy rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Ta’limning zamonaviy modelini qurishda xalq og‘zaki ijodida tizimlashtirilgan ma’naviyat an’analarining ko‘p asrlik tarixi topilmalaridan foydalanish zarur.

Ma’rifatparvarlar M. Behbudiy, A.Avloniy, A.Shakuriy va boshqalarning ta’lim-tarbiyaviy g‘oyalari ta’lim tizimida amalga oshiriladigan ma’naviy-ma’rifiy ishlarning mazmunini takomilashtirishga asos bo‘ladi. Shu bilan birgalikda ma’naviy-ma’rifiy

[34] B. Maqulova, S. Sa’dieva. Sinfdan tashqari o’qish mashg’ulotlari (1-sinf o’qituvchilari uchun metodik qo’llanma). . T.: O’qituvchi, 1997.
[35] B. Maqulova, S. Sa’dieva. Sinfdan tashqari o’qish mashg’ulotlari (1-sinf o’qituvchilari uchun metodik qo’llanma). . T.: O’qituvchi, 1997.

ishlarning ilmiy-nazariy va metodik asoslari mamalakatimiz pedagog olimlari tomonidan ham tadqiq etilgan. Xususan shaxs ma’naviy madaniyati va uni shakllantirishning pedagogik xususiyatlari hamda unga yangicha metodologik yondashuv masalalari (O.Musurmonova) yoshlarni ma’naviy tarbiyalashda oila va milliy qadriyatlarning ahamiyati(M. Inomova) yuqori sinf o‘quvchilarida axloqiy madaniyat va uni tarbiyalash(U.Mahkamov) masalalari shular jumlasidandir. Ayniqsa, S. Ochilovning “Mustaqillik ma’naviyati va tarbiya asoslari “Boshlang‘ich ta’lim Konsepsiya”sida (mualliflar: Q. Abdullayeva, R. Safarova va b.) ta’lim jarayonini tashkil etish, uning samaradorligini oshirish va bu jarayonni rivojlantirishga qaratilgan qarashlar, pedagogik nazariya hamda bilimlar, ilmiy farazlar fondi sifatida boshlang‘ich sinflarda ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etishning hal etilishi lozim bo‘lgan jihatlari mavjudligini ta’kidlaydi. Shu bilan birgalikda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ma’naviy-ma’rifiy tarbiyalashning turli qirralari yoritilgan. Ammo, boshlang‘ich sinflarda tashkil etiladigan bayram tadbirlarini interaktiv metodlar asosida takomillashtirish ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish tadqiq etilishi yetarli darajada emas. Bu esa “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan o‘tkaziladigan bayram tadbirlarini takomillashtirish mavzusini tadqiq etishimiz uchun asos bo‘ldi. Takomillashtirish omili safatida esa interfaol metodlar imkoniyatlarini o‘rganishga harakat qilindi. O‘quvchilarning sinfdan tashqari ishlari o‘z mazmuniga ko‘ra tafakkur faoliyati va munosabat vositasi hisoblanadi. Buning uchun esa boshlang‘ich sinflarda ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etishga e’tibor bilan yondashish lozim. [36]

Xuddi shu maʼsuliyat xissini to‘ygan va o‘z kasbini sevgan va ulug‘ maqsadlar sari intiluvchi o‘qituvchi o‘zining kasbiy faoliyati taqozosidan kelib chiqib turli-turli tadbirlarni tashkil etish va o‘tkazishga har doim masʼuliyat bilan yondashish lozim bo‘ladi. Shunday ekan musiqa tarbiyasining ommaviy shakllari biz yuqorida to‘xtalib o‘tgan tadbirlar bilan cheklanib qolmaydi. Musiqa o‘qituvchisining maktab maʼnaviyat ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosari bilan bamaslahat tarzda vaqti-vaqti bilan o‘quvchilarni sanʼat va madaniyat dargohlariga ekskursiyalar uyushtirish ham muhim ahamiyatga egadir. Xalqimizda “ming marta eshitganidan, bir marta ko‘rgan afzal” degan maqol bor. Albatta sanʼat dargohlarida (teatr, filarmoniya, ijodiyot uylari) va kontsertlarga tashrif va u yerdagi professional jamoalarning musiqa sanʼatining turli yo‘nalishlari va janrlari bo‘yicha ijrolari, xatto repitetsiyalari o‘quvchilarda katta qiziqish uyg‘otadi. Sanʼatga ishtitoqmand yoshlarni xavaskorlarini kuchayishiga va o‘z ko‘rganlari va eshitganlarini “o‘zicha” takrorlash va taqlid qilishga o‘sha ko‘rgan sanʼatkori darajasida ijro etishga intilib xarakat qilishiga olib keladi. Hozirgi kunda maktablarda “Alifbe” bayramlarini qizg‘in tayyorgarlik bilan o‘tkazish anʼanaga aylangan. Mana shu bayramlarni sinf o‘qituvchisi va musiqa o‘qituvchisining o‘zaro hamkorligidagi tayyorlangan dastur asosida o‘tkazilishi ularni qiziqarli, taʼsirli va ko‘ngilli o‘tishini taʼminlashda muhim omil bo‘ladi. Hatto muhtaram

[36] B. Maqulova, S. Sa’dieva. Sinfdan tashqari o’qish mashg’ulotlari (1-sinf o’qituvchilari uchun metodik qo’llanma). . T.: O’qituvchi, 1997.

Birinchi Prezidentimizning asarlarida ham tarbiya haqidagi fikrlar uzluksiz keltirilgan. “Yangi avlodni tarbiyalash xalqni tarbiyalash demakdir”. Shunday ekan yangi avlodni bor kuch-qudratimizni ishga slogan holda amalga oshirmog‘imiz kerak. O‘quvchilarni turli madaniy tadbirlarning konsert dasturlarida chiqishlariga intilish va sharoit yaratish o‘quvchilar uchun o‘ziga xos sinov vazifasini bajaradi. Ularda ishonch xissini tug‘diradi va sahna madaniyati bilan tanishtiradi.

Umumta'lim maktablaridagi musiqa o‘qituvchisining ommaviy ishlar rejasi maktab ma'muriyati tomonidan tasdiqlanadi. Ommaviy musiqiy ishlar rejasi yillik kalendar asosida va maktabning ko‘p yillik hayotiy an'analari, imkoniyatlari va mavjud xavaskorlik to‘garaklari imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda maktab musiqa o‘qituvchisi va maktabning ma'naviy tarbiyaviy ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosari maktab yetakchisi bilan hamkorlikda tuziladi. Ommaviy ishlarning ayrimlari o‘quvchilar yoshiga qiziqishlari va bayramlar uchrashuvlar mazmunini hisobga olgan holda tuziladi. Ommaviy musiqa mashg‘ulotlarning har biri aniq. ishlab chiqilgan reja asosida amalga oshiriladi. Bunda har bir mashg‘ulot turiga qarab uning maqsadi, qanday vazifani bajarishi, mashg‘ulotining xususiyati, repertuar mazmuni maktab imkoniyatlari, tadbirlarga taklif etiladigan mehmonlar, o‘tkazilish joyi, uning bezatilish holati, kerakli musiqa cholg‘ulari, texnik vositalar hisobga olinib o‘quvchilar jalb etiladi. Ta’lim sohasida olib borilayotgan har bir ish bugungi kunda yoshlarimizni har tomonlama ma’naviy va ma’rifiy jihatdan o‘zini tuta bilgan,o‘z sha’ni, g‘ururini himoya qila oladigan darajada ko‘rishni istaydi. Madaniy ommaviy tadbirlar o‘z xususiyatiga ko‘ra ommaviy, yani, unda alohida iqtidori bo‘lgan o‘quvchilar to‘garak qatnashchilari bilan birgalikda oddiy o‘z istagi bilan ham o‘quvchilar qatnashishlari mumkin. Ommaviy tadbirlarni repetitsiyalari davomida va uni o‘tkazilish jarayonida ijrochilar bilan birga tinglovchilar ham bir xil bo‘lmasada estetik kechinmalarni his etadilar. O‘qituvchi ommaviy tadbirlar bilan bog‘lik faoliyatning xar xil turlarini bir-biri bilan bog‘liq holda olib oborish rejalashtirishi va tashkiliy tayyorgarlik ishlarini olib borishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Mashg‘ulotlar sifatli va samarali bo‘lishi uchun har bir tadbir uchun alohida reja va dasturga tayanishi zarur.[37]

Manaviyat insonning, xalqning, jamiyatning, davlatning kuch qudratidir. U yo‘q joyda hech qachon baxt - saodat bo‘lmaydi. Ma’naviy barkamollikka erishmay turib, komil inson darajasiga yetish mumkin emas. ko‘xna tarix balki yangi tarix ham buning ko‘plab misollarnni beradi deya ta'kidlaydi. Ma'naviy yangilanish-bu avvalo o‘zbek xalqining boy milliy ma'naviy merosini chuqur o‘rganish, yosh avlodni ana shu qadriyatlar ruhida tarbiyalash, milliy mafkura, milliy tafakkurimizni ular ongiga singdirish muayyan tamoyillarga tayanib ish tutgandagina o‘z samarasini beradi. Tarbiya nazariyasida erishilgan yutuqlarni umumlashtirilgan holda ma'naviy ma'rifiy ishlar samaradorligini belgilovchi asosiy tamoyillar sirasiga milliy –yuksaltirish, ta'lim va tarbiya birligi,

[37] B. Maqulova, S. Sa’dieva. Sinfdan tashqari o’qish mashg’ulotlari (1-sinf o’qituvchilari uchun metodik qo’llanma). . T.: O’qituvchi, 1997.

xayotiylik, yaxlitlik, amaliylik, ommaviylik o‘quvchilarni yosh, aqliy xususiyatlarini hisobga olish uzviylik, ma'naviy - ma'rifiy ishlar omillari ta'sirining muvofiqlashganligi kiradi. Shunga ko‘ra umumta'lim maktablarida o‘tkaziladigan madaniy – ommaviy tadbirlarning (ularning juda ko‘pchiligi milliy bayramlar bilan bog‘liqdir) maqsadi ham o‘quvchi yoshlarda ma'naviy bilim, ma'naviy extiyoj, ma'naviy ko‘nikma va e'tiqodni tarbiyalashga qaratilmog‘i zarur. Bu esa o‘z navbatida milliy ma'naviy tarbiyani estetik tarbiya bilan o‘zaro uyg‘unligini ta'minlaydi, tarbiyaviy ishlarni samaradorligini va ta’sirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Har qanday bayram yoki atoqli sanalarga tayyorgarlik ko‘rish va ularni o‘quvchilar ishtirokida o‘tkazish ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarni ko‘zlagan holda tashkil etilishi zarur. Umumta'lim maktablarida o‘quvchilar ishtirokida o‘tkazilayotgan ma'naviy - ma'rifiy ishlar holatini o‘rganish sinfdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarning boy tizimi mavjudligini ko‘rsatadi. Bu tizimda (tanlovlar sport musobaqalari konsertlar, badiiy kechalar, uchrashuvlar, siyosiy tadbirlar) o‘z mazmun va mohiyatiga ko‘ra milliylik xarakter kasb etuvchi bayramlar Mustaqillik bayrami, 1 – oktyabr o‘qituvchil ar va murabbiylar kuni, 8 -dekabr konstituttsiya kuni, yangi yil bayrami, Navruz bayrami, 9 - may Xotira va qadrlash kuni, Xosil bayrami, Boysun bahori, “Alifbe” bayrami alohida o‘rin tutadi. Mazkur bayramlar umumxalq bayrami sifatida barcha tashkilot, muassasa, jamoat uyushmalarida keng nishonlanadi. Bu bayramlar maktabda sinf rahbari, ma'naviy - ma'rifiy ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosarining yillik tarbiyaviy ishlar rejalarida o‘z aksini topadi. Zamon talabi asosida o‘quvchi - yoshlarni milliy to‘y hamda milliy istiqlol mafkurasi ruxida ma'naviy axloqiy tarbiyalashda bayramlarda ijro etiladigan qo‘shiq she'r, aytishuvlarning ahamiyati juda kattadir.

Maktabda nishonlanadigan bayram tadbirlari va qo‘shiqlari yoshlarga xos jo‘shqinlik, zavq - shavqqa jasoratga, tantanavorlikka, o‘ziga xos ma'no va mazmunga egaligi bilan barcha ma'naviy - axloqiy, ruhiy ko‘tarinkilik, bayramona kayfiyat baxsh etibgina qolmay ishtirokchi va tomoshabin bo‘lgan o‘quvchi yoshlarni qadriyatlarimiz bilan yaqindan tanishtiradi. Bunday bayram tadbirlari insonni bag‘ri kenglikga, dilovarlikga, sodiqlikga, odil va saxovatlilikka, sadoqatlilikka, kechirimli, mard, jur'atli shaxs bo‘lib tarbiyalanishlariga ta’sir etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, PF-6079-son. Toshkent - 05.10.2020 yil.

2. Твердякова Ю.В «Формирование нравственных качеств у учащихся начальных классов» «Мир детства в современном образовательном пространстве» научное издание. Том 1. 2009

3. To`raqulova N.X, To`raqulov I.X “Kichik maktab yoshidagi o`quvchilarning ma`naviy tarbiyasi asoslari” Toshkentr- 2013

5. N.Ismatova boshqalar, Tarbiya 2 – sinflar uchun darslik. Toshkent – 2020

6. Бордовская Н.В и д.р Педагогика. Учебник для вузов. Питер 2000

7. O’zbekiston Respublikasida umumiy o’rta ta’lim strategiyasi muammolari va ta’lim mazmunining yangi modellari, ularni tatbiq etish yo’llari/ R. Safarova, U.Musaev, P. Musaev, F. Yusupova, R. Nurjanova. . T.: Fan, 2005.

Q. Abdullaeva, K. Nazarov, SH. Yo’ldosheva. Savod o’rgatish darslari. . T.: O’qituvchi, 1996.

LIZINNI OLINISHI VA QO`LLANILISHI

Qozoqboyev Nurbek Sherqo`zi o`g`li
Mirzo Ulug`bek nomidagi O`zbekiston Milliy Unversiteti Jizzax filiali “Biotexnologiya” yo`nalishi talabalari
Po'latova Munisa Abdunabi qiz
Mirzo Ulug`bek nomidagi O`zbekiston Milliy Unversiteti Jizzax filiali “Biotexnologiya” yo`nalishi talabalari
Sobirova Muqaddas Botirovna
Mirzo Ulug`bek nomidagi O`zbekiston Milliy Unversiteti Jizzax filiali “Biotexnologiya” kafedrasi biologiya fanlari nomzodi, PhD.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada lizin aminokislotasini olish, ularning sanoatdagi ahamiyati, amaliyotda qo’llaniladigan aminokislotani organizimga foydali va zararli tomonlari hamda ta’siri to‘g‘risidagi bir qancha manbalarda qayd etilgan ma’lumotlar keltirilgan.*

Kalit so’zlar: *Aminokislota, lizin, GPA (go'sht peptonli agar), FAO(Food and Agriculture Organization), L-glutamin, DL metionin, ozuqa, mikroorganizim.*

KIRISH

Bilamizki dunyo aholisini soni yildan-yilga ortib bormoqda. Shunday ekan oziq - ovqatga bo’lgan ehtiyoj ham ancha yuqori. Kerakli vitamin va ozuqalarga boy mahsulotlar yetishtirish inson oldidagi dolzarb muammolardan biri sanaladi. Birgina aminokislotaning roli ozuqa tarkibida yetishmasligi turli biologik o’zgarishlarni keltirib chiqaradi. Bazi oziq - ovqat mahsulotlari tarkibida almashinmaydigan aminokislotalar xususan lizin yetarli miqdorda bo’lmaydi. Ko‘plab aminokislotalarni mikrobiologik sintez asosida olish ayni vaqtda istiqbolli bo’lib, iqtisodiy ahamiyatga ega bo’lmoqda. Aminokislotlarni mikrobiologik sintezdan tashqari yuqorida keltirilganidek, o‘simlik va hayvon xom ashyolari saqlagan tabiiy oqsillar gidrolizi yo‘li orqali olish mumkin. Bu usulning asosiy kamchiliklaridan biri oqsilli ozuqa yoki oziq - ovqat mahsulotlari sifatida foydalanish mumkin bo‘lgan xom ashyolardan foydalanilishdir.[1] Keyingi yillarda aminokislotalarni olishning kimyoviy-mikrobiologik kombinirlangan usuli keng qo‘llanilmoqda, bunda mikroorganizmlarning muvofiq shtammlari faoliyatining fermentativ faolligi hisobiga aminokislotalar sintezi amalga oshirilmoqda. Aminokislotalardan turli xildagi ishlab chiqarish sanoatlari va shu bilan birga qishloq xo‘jaligi hayvonlari ozuqasida qo‘llashdan tashqari oziq - ovqat sanoatida ham keng foydalanish mumkin.[2] Aminokislotalar olishning asosiy usullari, ya’ni ular o‘simlik xom ashyolari oqsili gidrolizatlaridan ekstraksiyalash, kimyoviy sinez, o‘suvchi hujayralardan mikrobiologik sintez, mikroorganizmlardan ajratilgan fermentlar yoki immobillangan mikrob hujayralaridan foydalanish va boshqalar bo’lib, shu usulda olingan aminokislotalardan xalq xo'jaligining turli sohalarida keng foydalaniladi [1]. Yaponiya mamlakati misolida yaqqol ko'rish

mumkinki, mamlakat bo'yicha ishlab chiqariladigan aminokislotalarning 65% ini oziq ovqat ishlab chiqarish sonoatida, 18% ini chorvachilikda, 15% ini meditsinada va 2% ini turli xil sohalarda qo'llaniladi. Ayni vaqtda jahon miqyosida aminokislotalar ishlab chiqarish yiliga bir necha million tonnani tashkil etmoqda. Jahon miqyosida *L*-glutamin kislota, *L*-lizin, *DL*-metionin, *L*-asparagin va glitsin ishlab chiqarish yetakchi rol o'ynaydi. Aminokislotalarni olishning asosiy usullari quyidagilar hisoblanadi:

- O'simlik xom ashyolari oqsili gidrolizatlaridan ekstraktsiyalash;
- Kimyoviy sintez;
- Hujayralardan mikrobiologik sintez;
- Mikroorganizmlardan ajratilgan fermentlar yoki immobillangan mikrob hujayralaridan foydalanish [4].

Lizin ishlab chiqarish boshoqli o'simliklarni (bug'doy, arpa, makkayjo'hoxori va boshqalar) urug'laridan olinadigan oqsillar almashinmaydigan aminokislotalar miqdori bo'yicha, ayniqsa lizin miqdori bo'yicha FAO (Food and Agriculture Organization) etaloni talablariga javob bera olmaydilar. Shuning uchun ham bir qator mamlakatlarda (Yaponiya, AQSh, Frantsiya, Ispaniya, Rossiya, Latviya) bu aminokislotani (lizinni) sanoat asosida ishlab chiqarish yo'lga qo'yilgan. Ma'lumki, lizinning ikki xil optik faollikdagi *D-L*-shakllari mavjud [3,4]. Lizin odam va hayvonlar organizmida qator o'ta muhim biokimyoviy funktsiyalarni bajaradi, hujayrada kalsiy transporti, ovqat hazm qilish fermentlari sekretsiyasini va umumiy azot nisbatini oshirishni ta'minlaydi. Lizinning oziq-ovqat sanoatida qo'llanilishi mahsulotlarning sifatini yaxshilab, ularning biologik qiymatini oshiradi. Shuningdek, lizin hayvonlar oziqasidagi eng tanqis aminokislotalar hisoblanadi. Hayvonlar oziqa ratsioniga lizinning 0,1-0,4% miqdorida qo'shilishi oziqaning qiymatini keskin oshiradi va shu bilan birga ularning sarf bo'lish miqdorini qisqartish imkonini beradi [5]. Lizin sintez qiluvchi produtsent-mikroorganizmlar, auksotrof bakteriyalarning *Brievibacterium*, *Micrococcus*, *Corynebacterium* kabi gomoseringa muhtoj mutant turkumlari hisoblanadi. Rossiyada lizin produtsenti sifatida *Brievibacterium* turkumlaridan foydalaniladi. Lizin produtsenti-auksotrof - biotin, tiamin, treonin va metioninga talabchan bo'ladi. Sanoat asosida lizin va boshqa xil aminokislotalarni olish, qat'iy rejimdagi aseptik sharoit, steril oziqa muhiti va produtsentning toza kulturasidan foydalanishni talab etadi [7]. Lizin olishning texnologik jarayonlari quyidagi bosqichlardan iborat:

- Ekish materialini olish;
- Oziqa muhitini tayyorlash va sterillash;
- Barcha uskunalar, kommunikatsiya va havoni tayyorlash hamda sterillash;
- Fermentatsiya;
- L-lizinni ajratish.

Lizin chiqaruvchi biokimyoviy zavodlarda ekish materialini tayyorlash davriy usulda amalga oshiriladi. Dastlabki kultura GPA (go'sht peptonli agar) qattiq oziqasida probirkalarda 28-30ºC haroratda bir sutka davomida o'stirib olinadi. O'sgan kulturalardan mikroorganizmlar suspenziyasi steril suyuq oziqa muhitiga (kolbalarga) o'tkaziladi va

mikrobiologik tebratgichda (180-200 tez/min) bir sutka davomida 29-30ºC haroratda o'stiriladi (1- rasm) [6].

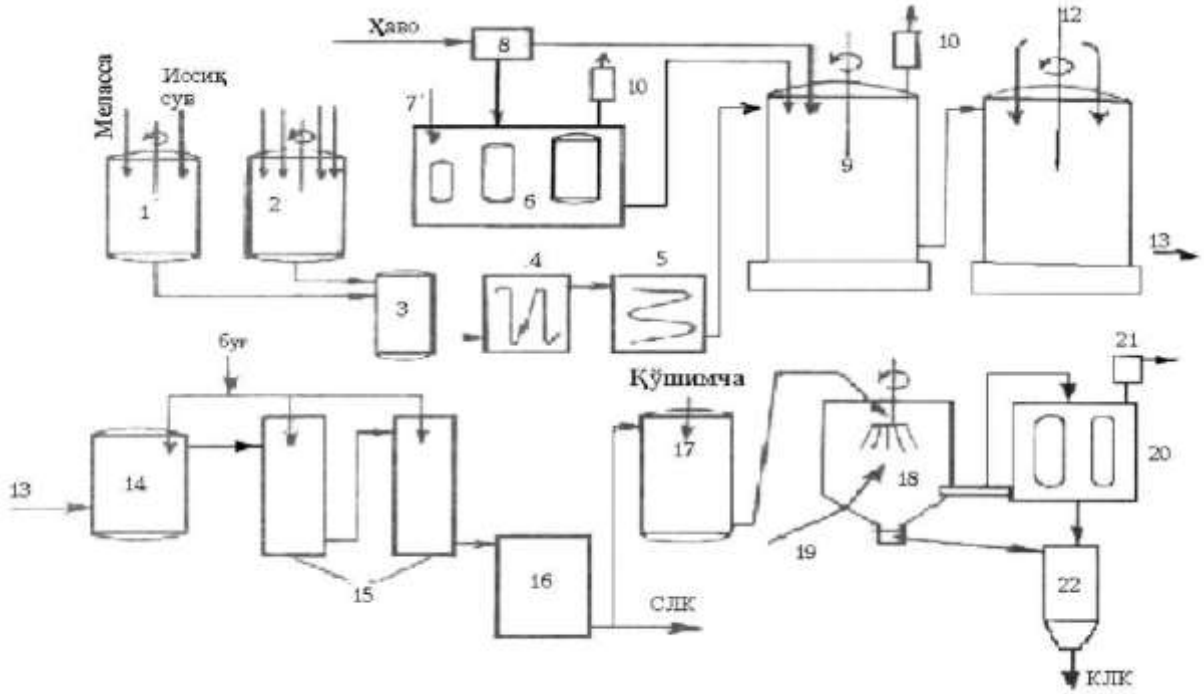

1-rasm. Lizinni mikrobiologik yo'l bilan ajratib olish texnologik sxemasi. l.Isitish va lavlagi massasini eritish; 2- makkajo‘xori ekstrakti, ozuqa tarkibiga kirgan tuzlar va $CaCO_3$ ni suvda aralashtirish; 3 - isitish kolonnasi; 4- oziqa muhitini saqlab turuvchi idish; 5- issiqlik almashtiruvchi (sovutish uchun); 6- ekuv kulturasini ko‘paytiruvchi va sterilizatsiya qiluvchi fermenterlar va uskunalar; 7- ekuv materiallarini uzatish; 8-havoni tozalash va sterilizatsiya qilish uchun filtrlar tizimi; 9-sanoat kulturasini o‘stiruvchi fermenter; 10-chiqadigan gazlarni ekologik tozalovchi fermenterlar; 11 - lizinni monoxlorgidratini oluvchi idish; 12- reaktorga xlorid kislotasini yuborish; 13 - tayyor monoxlorgidrat liznin; 14 - monogidratlizin saqlagan kultural suyuqlik isitish; 15- parlatuvchi usqurmalar; 16 - suyuq lizninni (s.l.) yog‘iladigan idish; 17 - suyuq lizninni to‘ldirgich bilan aralashtirish; 18 - purkatib qurituvchi usqurma; 19 - issiq havo uzatuvchi; 20 - quruq liznin zarrachalarini havodan ajratish; 21 – havon.atmosferaga chiqarishdan oldin ekologik tozalash; 22 - lizinni quruq ozuqa konsentrati to‘planadigan idish (1- rasm Бунин В.Н.ning adabiyotida olingan).

Inson tanasi norma holatda ish jarayoni amalga oishirish uchun lizinga ehtiyoch sezadi. Ushbu aminokislota tana to'qimalarining o'sishi va jarohatlarni tiklashda asosiy rol o'ynaydigan oqsillarning muhim tarkibiy qismidir. Lizinning boshqa afzalliklari quyidagilardan iborat:

- Tanaga kaltsiy, temir va sinkni singdirishda yordam beradi
- Kollagen o'sishini rag'batlantirish
- Fermentlar, antikorlar va gormonlar ishlab chiqarishga yordam beradi
- Immunitet tizimini qo'llab-quvvatlash

Odamlar yetarli miqdorda lizinni qabul qilmasa, quyidagi belgilarga duch kelishlari mumkin: charchoq, konsentratsiyaning pasayishi, asabiylashish, ko'ngilaynishi, ko'zlarning qizarishi, soch to'kilishi, o'sishni sekinlashishi, anemiya, reproduktiv tizim bilan bog'liq muammolar [4,6].

Odamlar odatda lizinni og'iz orqali qabul qilishadi, ammo teriga ineksiya qilib ham qo'llashlari mumkin. Mutaxassislarning fikriga ko'ra, lizin odamlarga uni och qoringa suv bilan ichganda samarali ta’sir ko’rsatadi. Tadqiqotchilar 70 kilogramm odamga kuniga 800-3000 mg lizin kerak deb hisoblashadi. Odamning tana vazniga ko’ra unga lizin qancha miqdorda qabul qilinishi quyida keltirilgan:

- Kattalar uchun 12 mg / kg tana og'irligi
- 11 yoshdan 12 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun 44 mg / kg
- 3 oydan 6 oygacha bo'lgan chaqaloqlar uchun 97 mg / kg

Amerika Qo'shma Shtatlarida va boshqa rivojlangan mamlakatlarda ko'pchilik odamlar dietasiga tuzatish kiritmasdan yetarli miqdorda lizin olishadi[5,7]. Shu bilan birga, hayvon mahsulotlarini, shu jumladan go'sht, sut va tuxumni iste'mol qilmaydigan odamlar o'simlik manbalaridan yetarli miqdorda lizin olishlarini ta'minlashi kerak. Kuyish yoki boshqa og'ir jarohatlardan tiklanayotgan odamlar va tez-tez, yuqori intensiv mashqlar bilan shug'ullanadigan shaxslar, lizinning o'rtacha kunlik me'yoridan yuqori darajada foyda ko'rishlari mumkin. Mutaxassislar klinik maqsadlar uchun samarali dozalarni tadqiq qilishni qayd etishadi. Ba'zi tadqiqotlar lizinni kuniga 100 mg dan 4 g gacha bo'lgan dozalarda qabul qilish foydali ekanligini ko'rsatadi. Ushbu aminokislotadan jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish uchun foydalanadigan odamlar, agar u uyqudan yoki jismoniy mashqlar oldidan iste'mol qilsalar, ko'proq foyda olishlari mumkinligi manbalarda keltirib o’tilgan [8,6].

XULOSA

Inson organizmi uchun aminokislotalar juda zarurdir. Shundan lizin ajralmas aminokislotadir. Bu oqsillarning qurilish bloklaridan biri bo'lib, inson salomatligi uchun zarurdir. Organizm o'z-o'zidan lizin ishlab chiqarmaydi, ammo ko'pchilik odamlar o'zlarining parhezlari orqali sog'liq uchun asosiy ehtiyojlarni qondirish maqsadida lizinni qabul qilishadi. Lizinning ma'lum bo'lgan yon ta'siri juda ozligi manbalarda qayd etilgan. Lizinning ba'zi foydalari to'g'risida ilmiy ma'lumotlar hali aniq emas. Biroq, ko'p odamlar lizin qo'shimchalarini, ayniqsa sportchilarda va hayvon mahsulotlarini iste'mol qilmaydigan odamlarda foydalanishni taqoza etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sobirova M., Murodova S. Effects of biopraparites on cynara scolymus L., micro and macroelements, and quantity of flavonoids // In E3S Web of Conferences//. 2021. Vol. 258.

2. Н.С.Егорова., В.Д. Самуилова. Biotexnologiya: Учебн. Пособие для ВУЗов. В 8кн./Под ред. - М.:.

3. K. Davranov “Biotexnologiya (ilmiy, amaliy va uslubiy asoslari) Toshkent 2008- yil

422-439 betlar.

4. X.M.Komilov,M.M.Raximov. A.C.Baydullayev,Sh.M. Turboyev “Biotexnologiya” Toshkent 2007 yil III bob.

5 И. В. Березин. Биотехнология.:Иммобилизованные:ферментб. Москва, "Высшая школа", 1987. С. 156.

6. Бунин В.Н. Микробиологичкский синтез витаминов. М., 1972. 3.

7.Бурьян Н.И., Тюрина Л.В. Микробиология виноделия М., 19

8.Муродова С. С., Хўжаназарова М. Қ., Собирова М.В. PGPR микроорганизмлардан биопрепарат сифатида фойдаланишда иммолизациянинг истиқболли жиҳатлари// “O‘zbekistonda ilm-fanning rivojlanish istiqbollari” xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. 2022 yil 30 noyabr 534-543 bet.

FOLKLORE AND MODERN SPEECH PRACTICE

Tosheva Dilbar Muzaffar kizi
Student of Master Degree of "Linguistics (English)"
Department of Karshi State University

Annotation: *The article describes lexical and semantic features of the representation of the ethno-cultural component of semantics by units of an indirectly derived nomination with the head component based on the material of the thematic area of Russian phraseology "Mind - Stupidity" Keywords: phraseological units, internal form, cultural aspect, concept, denotative aspect. Language is a mirror of culture, it reflects not only the world around it a person, but also the public consciousness of the people, mentality, national character, traditions, value system. This feature of the language is most clearly expressed in phraseology. To analyze the features of the representation of cultural values by means of phrases of folklore origin, we have chosen the phraseological unit is the garden head, as well as proverbs and sayings that include the lexical component of the head (and its expressive synonyms) and represent the value antinomic concept "Mind is Stupidity".*

Phraseological units, reflecting in their semantics the long process of development of the culture of the people, fix and transmit from generation-to generation cultural attitudes and stereotypes (Alefirenko, 1990, p. 51). Being an integral part of the linguistic picture of the world, phraseological units are always directed at the subject, i.e. they arise not so much to describe the world as to interpret it. This is what distinguishes phraseological units from other nominative units (Vezhbitskaya, 1997, p.) V.N. Telia writes that the phraseological composition of a language is "a mirror in which a linguistic and cultural community identifies its national identity", it is phraseological units that impose a special vision of the world and situation on native speakers. For example, information about the life of the Russian people (red corner, stove-benches), about etiquette behavior (not to sit in your sleigh, how to drink, not to drink, break your hat), about traditions and customs (from floor to floor, to bring to clean water) (Telia, 1996, pp. 52-53). The internal form of most phraseological units contains such meanings that give them a cultural and national flavor. For example, the phraseology on the side of the baking (about something unnecessary, optional) arose from the prototypical situation of baking bread, when there are swells of dough on the side of the main loaf, which are not used for food. Semantics of such phraseological units can be interpreted from the standpoint of value attitudes and stereotypes inherent in the mentality of the nation (Telia, 1996, pp. 55-56). For the analysis, we chose a FE with a head component, as well as proverbs and sayings that represent the concepts of "Mind", "Stupidity", "Stupid head". Among the phraseological units that characterize a person's mental abilities, the most frequently used means of expressing expressiveness is imagery based on metaphorical transference. Some figurative associations lead to the creation of a number of phraseological units based on metaphorical

reinterpretation. For example, the mind often it is associated with something bright, and stupidity is associated with something dark: to have a head on your shoulders, a bright head, does not shine with intelligence; On a very stupid person, the properties of a garden scarecrow are often transferred (someone has a head stuffed with straw (someone has a straw in his head). Since the "Mind" of a person is associated in many people with the idea of having a head, it is this component that is part of many phraseological units that characterize the mental abilities of an individual. There are a large number of phraseological units in the Russian phraseological fund with the meaning 'to be extremely stupid, stupid': a fool's head (head), a club head. And? Units with this component can be divided into several semantic groups:

1) Unusual, impossible in reality property or condition of the head (brains):

to keep a clear mind,

wind in the head,

cast-iron brains,

brains are askew,

the head is boiling.

2) An unusual object in the head, something superfluous, or vice versa, a lack of something:

with a king in the head - without a king in the head,

the head is stuffed with straw,

porridge in the head there are not enough convolutions in the head / not enough, there are not enough screws / rivets in the head. Russian phraseological units with a tsar in the head and without a tsar in the head originated from the obsolete phraseological unit

tsar in the head (mind, mind, thoughts, and considerations).

An outdated component, more precisely, its outdated meaning enhances the qualitative expressiveness of phraseological units.

3) Lack of a head:

to lose your head,

your head is spinning;

to lose your head,there is no head on your shoulders.

Thus, in the very prototypical basis of the formation phraseological meaning motivated by a clear internal form, i.e. in the selection of images of an indirectly derived nomination, their connection with cultural and national stereotypes and standards is traced. This information is then it manifests itself in connotations that reflect the connection of the associative-figurative basis with culture. Naturally, these phraseological units are the most interesting for us in terms of identifying cultural and national specifics, since they characterize culturally determined causes or culturally significant consequences.

LIST OF LITERATURE:

1. Alefirenko N. F. Interaction of language levels in the sphere of phraseology. Poltava: Polt. gos. ped. In-t., 1990. – 225 p.

2. Vezhbitskaya A. Language. Culture. Cognition. Moscow: Russian dictionaries, 1997. – 350 p. Russian phraseology: semantic, pragmatic and linguacultural logical aspects. Moscow: School "Languages of Russian culture"., 1996. – 385 p.

ILOVA KONSTRUKSIYA STRUKTUR-GRAMMATIK TURLARNING NUTQDA FUNKSIONAL QO‘LLANILISHI

Hamrayeva M
SamDCHTI magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ilova konstruksiyalar struktur-grammatik turlarning turli-tumanligiga va ayrim leksik-grammatik ifoda vositalarining yo‘qligiga qaramasdan nutqda funksional qo‘llanishi tahlil qilingan hamda tilshunos olimlar tomonidan ilova konstruksiyalarning strukturaviy va grammatik xususiyatlariga doir ayrim mulohazalar keltirilgan va ushbu mulohazalarga muallifning nuqtai nazari ifodalangan.*

Kalit so‘zlar: *sintaktik aloqa, ilova hodisasi, ilovali element, ilova konstruksiya, struktur o‘ziga xoslik, bog’lanish, ergashish, qo‘shimcha xabar, ekspressivlik, lingvistik birlik.*

Hozirgi zamon tilshunosligi sintaktik tizimi uchun V.M.Lomonosovning “Rus tili grammatikasi”dan boshlab tadqiq qilingan sintaktik aloqa tushunchasi eng muhim va fundamental hisoblanadi. Shu bilan birgalikda tilda hanuzgacha sintaktik aloqa turlari to‘liq, mantiqan va grammatik jihatdan to‘la-to‘kis bayon etilmagan.

Bundan tashqari, hatto aloqaning an’anaviy ajralib turuvchi turlari ierarxiyasi sintaktik tizimning turli darajalarida turlicha amalga oshirilgan. Masalan, A.M.Lomovning ta’kidlashicha qo‘shma gaplarda “eng avvalo bog‘lovchili va bog‘lovchisiz bog‘lanish farq qiladi, so‘ngra esa ergashgan va bog‘langan qo‘shma gapga bo‘linadi. Aksincha, ham bog‘lovchili, ham bog‘lovchisiz bog‘lanish amalga oshadigan sodda gap doirasida tobe va teng bog‘lanishning qarama-qarshi qo‘yilishi iyerarxik eng yuksak cho‘qqiga chiqqanligi e’tirof etiladi, ularning har biri o‘z navbatida bir qancha asoslar bilan farqlanadi” [3; 311-b.].

Uzoq vaqt ilova konstruksiyalarga faqat so‘zlashuv nutqining elementlari sifatida qarashdi, garchi 1950-yilda S.Ye.Kryuchkov “ilovali bog‘lanish og‘zaki nutqdan yozma adabiy tilning turli janrlariga har tomonlama (singib) kirib bormoqda”, deb ta’kidlagan bo‘lsa ham [2; 400-b.].

Hozirgi nemis tili lingvistik adabiyotlarida ilova konstruksiyalarning holati hali ham yetarlicha o‘rganilmagan, bu borada aniq bir termin qo‘llanilmagan. Nemis tilshunoslarining asarlarida ilova konstruksiyalar turli atamalar bilan ifodalanadi.

Qo‘shimcha xabar munosabati sifatida ilova hodisasi lingvistik [grammatik] birlikni ifodalaydi, shuning uchun uning sintaktik “maqomi” bir xil tartibdagi boshqa lingvistik hodisalar bilan lisoniy hodisa sifatidagi aloqalari va munosabatlari asosida aniqlanishi mumkin. Demak, ilova ma’nosida qayd etilgan guruh a’zolari ushbu guruh doirasidagi bir-biriga nisbatan ham, boshqa sintaktik tuzilmalarga nisbatan ham qay darajada formal bo‘linuvchanlikka ega bo‘ladi, degan savol tug‘iladi. Shuni aytib o‘tish kerakki, ilova ma’nosini ifodalashning formal xilma-xilligi, ilova hodisasining formal sintaktik mazmunining noaniqligi haqidagi fikrga olib keladi. Bu qo‘shimchani o‘rganish tarixida

ba’zi tilshunoslar tomonidan tildagi grammatik “maqomi” to‘liq tushunarsiz bo‘lgan va an’anaviy tushunchalar, masalan teng bog‘lanish va tobe bog‘lanish yordamida tushuntirib bo‘lmaydigan juda o‘ziga xos lingvistik hodisa sifatida talqin qilinganida namoyon bo‘ladi [4; 152 – 157-b.].

Ilova hodisasi – sintaktik aloqaning alohida turi sifatida – bog‘lanishdan ham, ergashishdan ham farq qiladi. Bog‘lanishda gap elementlari birliklarning sintaktik munosabatida teng huquqli sifatida namoyon bo‘ladi, ergashishda esa tobe sifatida namoyon bo‘ladi. Ammo V.V. Vinogradovning yozishicha – ular u holatda ham, boshqa holatda ham “bitta sintaktik sathga joylashadi” [1; 260-b.].

Ilova konstruksiyalarning o‘ziga xos xususiyati – asosiy ifoda va ilovali elementlar o‘rtasidagi intonatsion va sintaktik uzilishdir. Shuning uchun ular mantiqiy bo‘linadi.

Ilova konstruksiyalar struktur-grammatik turlarning turli-tumanligiga va ayrim leksik-grammatik ifoda vositalarining yo‘qligiga qaramasdan nutqda funksional qo‘llanish birligi (ular asosiy fikrdan so‘ng yuzaga keladigan fikrni ifodalaydi), uzun pauzadan so‘ng alohida intonatsiya bilan vujudga keladigan sintaktik aloqaning uzuq-uzuq xarakteri bilan birikadi.

Yozuvda pauzaning uzunlik darajasi turli tinish belgilari bilan ifodalanadi.

Bog‘lovchili ilova hodisasida odatda vergul qo‘llanadi. Masalan:

Bevor Sie Menschen sind, die Macht in der Stadt haben. Und nicht klein (Walser M. Ein fliehendes Pferd. Suhrkamp. 123 S.)

Bog‘lovchili ilova hodisasida agar asosiy fikrga biroz tugallanmaganlik, va bundan tashqari ancha uzun pauza berish kerak bo‘lgan hollarda ko‘p nuqtani qo‘llash ham mumkin. Masalan:

Es ist beängstigend, es zuzugeben, aber ich möchte, dass diese Person weiß, dass es für mich wie ein Lied ist ... Und es muss das letzte sein (Frisch M. Homo faber. 103 S.).

Ammo ko‘pincha nuqta qo‘yiladi. Masalan:

Städte, die mit Bahnhöfen beginnen... Jede Stadt hat ein Alter und eine Stimme. Es gibt Kleider. Und ein besonderer Geruch. Und ein Gesicht. Und nicht sofort verständlicher Stolz (Regener S. Herr Lehman. 187 S.);

Bog‘lovchisiz ilova hodisasida ko‘p nuqta qo‘yiladi. Yozma nutqda aslida u faqat ancha uzun pauzani ifodalab, ilova hodisasining rasmiy ko‘rsatkichi bo‘lib xizmat qiladi. Masalan:

Es ist notwendig zu handeln, es ist notwendig zu handeln ... Weinen Sie später. Nachts. Eines Tages (Remarque E.M. Die Nacht von Lissabon. 85 S.).

Sintaktik sathda ilova hodisasini gapning grammatik strukturasi (tuzilishi) va semantik mazmunini gapdan tashqarida sintaktik kuchaytirish uslublaridan biri sifatida ko‘rib chiqish mumkin. Masalan:

Sie blieb bei uns, wenn auch nicht lange. Weniger als eine Woche (Walser M. Der Augenblick der Liebe. 54 S.)

Til materialini tadqiq qilish shuni ko‘rsatadiki, ilovali komponent sifatida turli sintaktik funksiyalarni bajargan holda gapning ikkinchi darajali bo‘laklari namoyon bo‘lishi mumkin. Eng avvalo ularga aniqlovchi, to‘ldiruvchi, hol talluqlidir.

Demak, ilova vazifasidagi aniqlovchi postpredikativ xarakterga ega bo‘ladi. Ular ilova konstruksiyalarga sintaktik istiqbolning o‘ziga xos lahzasini olib kiradi, butun gapga emotsionallik va ekspressiyani beradi. Aniqlanadigan ot bilan bir qatorda odatiy o‘rnini egallamasdan birikuvchi ilovalar nuqtadan so‘ng xabar berishi mumkin bo‘lgan qo‘shimcha, okkazional belgi va sifatlarni ifodalagan holda antetsedent bilan distant pozitsiyada struktur-semantik aloqani saqlab qoladi.

ADABIYOTLAR:

1. Виноградов В.В. Основные вопросы синтаксиса предложения // Избр. тр. Исследования по русской грамматике. –М.: Наука, 1975. –С. 254 - 294.
2. Крючков С.Е. О присоединительных связах в современном русском языке // Вопросы синтаксиса современного русского языка / под ред. В.В.Виноградова. –М.: Учпедгиз, 1950. –397-411.
3. Ломов А.М. Словар-справочник по синтаксису современного русского языка. –М.:АСТ: Восток – Запад, 2007. –416 с.
4. Mamasoliev I.U. Structural-semantic complication of speech in german with theparticipation of connecting structures // Вестник таджикского национального университета. Серия филологических наук, №4. ISSN 2413-516X. –Душанбе, 2022. –С. 152-157.

BADIIY ADABIYOTLAR:

1. Frisch M. Homo faber. Suhrkamp Verlag. 1997. –203 S.
2. Regener S. Herr Lehman. Eichborn Verlag AG, 2003. –285 S.
3. Remarque E.M. Die Nacht von Lissabon. Aufbau-Verlag Berlin und Weimar, 1976. –304 S.
4. Walser M. Ein fliehendes Pferd. Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, 2002. –164 S.
5. Walser M. Der Augenblick der Liebe. Rowohlt Verlag GmbH, Reinbeck bei Hamburg, 2004. –254 S.

AXBOROTLASHTIRISH RESURSLARI VA OBYEKTLARINING KIBERXAVFSIZGINI TA’MINLASHDA SINOV LABORATORIYALARINING AHAMIYATI

Meliko‘ziev R.Sh
Radjabova M.Sh
Qurbonmurodov D.U
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, O’zbekiston, Toshkent

Annotatsiya: *Mazkur maqola axborotlashtirish obyektlari va axborot resurslari axborot xavfsizligi bo’yicha darajasini aniqlashni amalga oshiruvchi sinov laboratoriyasi to’g’risida. Shuningdek maqolada sinov laboratoriyasining kiberxavfsiz darajasini baholash bo’yicha asosiy yo’nalishlari va tamoyillari hamda hozir kunda qo’llanilib kelinayotgan xavfsizni tekshiruvchi, testlovchi va tahlil qiluvchi dasturiy vositalarning turlari to’g’risida ma’lumotlar beriladi.*

Kalit so’zlar*: Axborotlashtirish obyektlari, axborot resurslari, axborot xavfsizligi, axborot tahdidlari, kiber hujum, sinov laboratoriyasi, , tekshirish, ruxsatsiz kirish, testlash, tahlil sinovlari, baholash.*

KIRISH

Kundan kunga axborot texnologiyalari rivojlanmoqda. Har daqiqada yangi dastur va qurilmalar ishlab chiqilmoq. Ishlab chiqaruvchilarning barchasi ham uning xavfsizlik jihatlariga e’tibor qaratayotgani yoq. Axborot resurslarining xavfsizlik bo’yicha baholash uning hayotga joriy etilishini belgilab beruvchi faktor hisoblanadi[1]. Xavfsizlik darajasi baholash uchun albatta yuqori malakali dasturchi mutaxassislar va zamonaviy testlash dasturiy va apparat-dasturiy vositalari kerak bo’ladi. Agar ularni umumlashtiradigan bo’lsak, umumiy qilib sinov laboratoriya tashkil etish mumkin. Mazkur sinov laboratoriyalari kiberxavfsizlik, axborotni kiber hujumlardan muhofaza qilish va raqamli kriminalistika, tarmoq ma’lumotlarini boshqarish, maxfiy ish yuritish bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar hamda sinov-tajribalarini o‘tkazish, tadqiqotlar va axborot-tahliliy faoliyat olib borishi mumkin. Axborotlashtirish obyektlarini sinovlarini o'tkazishning umumlashtirilgan sxemasi 1-rasmdagi sxemada ko’rsatilgan.

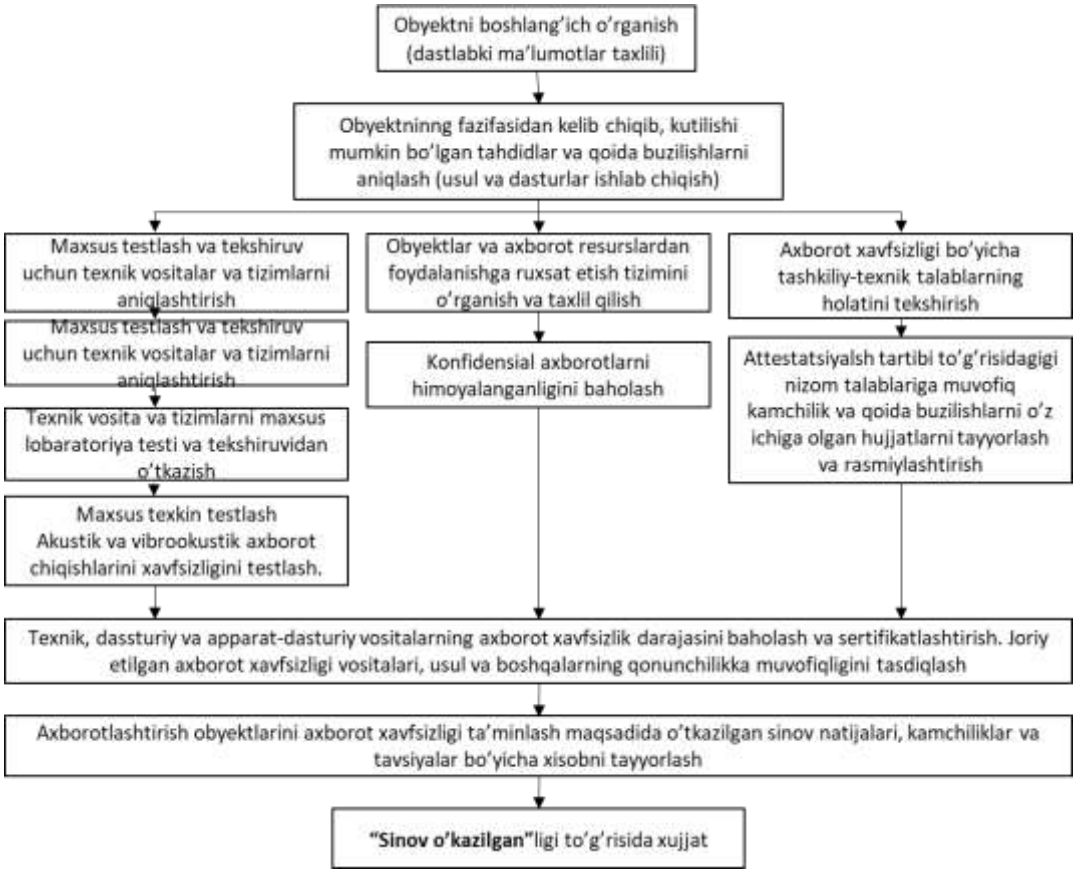

1 rasm. Axborotlashtirish obyektlarini attestatsiya sinovlaridan o'tkazishning umumiy sxemasi.

SINOV LABORATORIYASINING KIBERXAVFSIZ DARAJASINI BAHOLASH BO’YICHA ASOSIY TAMOYILLARI

Axborotlashtirish resurslari va obyektlarining kiberxavfsiz darajasini baholab beruvchi sinov laboratoriyalarining asosiy maqsadi quyidagilardan iborat bo’lishi talab etladi[2,5]:

- kiberxavfsizlika va kriminalistika bo‘yicha o‘quv-uslubiy, sinov-laboratoriya va amaliy mashg‘ulotlarni o‘tkazish;
- ekspertlarni laboratoriyaga jalb etish. kiberxavfsizlik va kriminalistika sohasida yuqori malakaga ega bo‘lgan va amaliy tajribaga ega mutaxassislarni laboratoriya faoliyatiga jalb etish;
- ilmiy va innovatsion loyihalarni amalga oshirish. ichki va tashqi ilmiy loyihalarni olish va amalga oshirish;
- universitetining ilmiy salohiyatini oshirish. ilmiy loyihalarni amalga oshirish orqali yangi ilmiy-amaliy yangiliklar ishlab chiqish va bu orqali mamlakatimizda ijtimoy va iqtisodiy samaradorlikka erishish;
- kiberxavfsizlik va kriminalistika bo‘yicha (axborot texnologiyalariga doir) davlat hamda boshqa buyurtmalarini bajarish;
- axborotlashtirish obyektlarini attestatiyadan o‘tkazish va axborot reserslarini axborot xavfsizligi bo‘yicha sug‘urtalash tizimini rivojlantirish;

SINOV LABORATORIYALARINING ASOSIY YO‘NALISHLARI

Sinov laboratoriyalarining 6 ta ustivor faoliyat yo’nalishidan iborat bo’lishi mumkin:

1. “Murakkab tizimlarda axborot xavfsizligi jarayonlarini modellashtirish” ixtisoslashtirilgan xona axborotni muhofaza qilish va axborot xavfsizligi sohasida amaliy ko‘nikmalarni egallash uchun mo‘ljallangan. Auditoriya zamonaviy hisoblash va ixtisoslashtirilgan uskunalar bilan jihozlangan 20 ta avtomatlashtirilgan o‘quv o‘rni, shuningdek, obyektlarda axborot xavfsizligi tizimlarini tashkil etish va axborot xavfsizligi auditi bo‘yicha laboratoriya va amaliy ishlarni oshirish imkonini beruvchi litsenziyalangan dasturiy ta’minot bilan jihozlanadi[12]. Har qanday murakkablikgagi kompyuter tarmoqlarida axborot xavfsizligi tizimlarini yaratishda VipNet va SecretNet dasturiy-apparat tizimlari, shuningdek, GRIF 2.0 axborot risklarini tahlil qilish va boshqarish tizimi, CONDOR 3.0 axborot xavfsizligi siyosatini ishlab chiqish va boshqarish tizimi kabi boshqa maxsus dasturlardan foydalaniladi.

2. "Elektron hujjat aylanishi va maxfiy ish yuritish" ixtisoslashtirilgan xona korxonada maxfiy ma'lumotlar (tijorat siri, kasbiy sirlar, shaxsiy ma'lumotlar) muhofazasini boshqarish va tashkil etishni hujjatli ta'minlash jarayonida eng yangi kompyuter axborot texnologiyalarini joriy etish va ulardan foydalanish bo‘yicha mashg‘ulotlar o‘tkazish uchun mo‘ljallangan. Mashg‘ulotlar eng yirik dasturiy ta’minot kompaniyalari tomonidan yetkazib beriladigan “Delo”, “Kadrlar”, “Letograf”, “Boss-referent”, “Lotus Notes Domino” va hokazo elektron hujjat aylanish tizimlaridan foydalangan holda zamonaviy uskunalarda o‘tkaziladi. Uskuna va dasturiy ta'minot zamonaviy elektron ofisda axborotni qabul qilish va uzatishning barcha usullaridan foydalangan holda real rejimda biznes o‘yinlarini tashkil qilish va o‘tkazish imkonini beradi.

3. “Hududiy boshqaruvni axborot-tahliliy qo‘llab-quvvatlash” ixtisoslashtirilgan xona avtomatlashtirilgan axborot-tahlil tizimidan foydalangan holda davlat boshqaruvi va biznesda boshqaruv qarorlarini qabul qilishni qo‘llab-quvvatlash maqsadida axborotni to‘plash, tahlil qilish va tahliliy qayta ishlash bo‘yicha mashg‘ulotlar o‘tkazish uchun mo‘ljallanadi. Xonani jihozlashda android o‘quv dasturlari yordamida o‘rganish mashg‘ulotlari olib boriladi.

4. "Psixo-fiziologik va ijtimoiy ta'minot" ixtisoslashtirilgan xona psixofiziologik xavfsizlikni o‘qitish usullari va ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlash texnologiyalari bo‘yicha mashg‘ulotlar o‘tkazish uchun mo‘ljallangan. Sinfda funktsional holatni o‘z-o‘zini tartibga solish bo‘yicha psixo-treninglar, mijozlar bilan ishlash bo‘yicha treninglar o‘tkaziladi. Favqulodda vaziyatlarda shoshilinch axborot xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar olib boriladi. Shuningdek Xakerlar psixologiyasi va uning asosiy yondashuv yo‘nalishlari taqlid qilish shaklida o‘rganiladi va unga qarshi usullar tahlil qilinadi. "Maks" elektron majmuasi, shuningdek, ko‘rgazmali materiallar va o‘quv dasturlari yordamida amalga oshiriladi.

5. "Himoya qilinadigan binolarning axborot xavfsizligini boshqarish tizimi" ixtisoslashtirilgan xona maxfiy ma'lumotlar bilan ishlash uchun sertifikatlangan xavfsiz xonani tashkil etish va undagi maxfiy uchrashuvlarning axborot xafsizligini ta’minlash bo‘yicha tashkiliy va texnik chora-tadbirlarni amalga oshirish usullari tadqiq qilinadi[4,9].

6. Penetratsion testlar mavjud zaifliklar va ulardan foydalanish oqibatlari haqida ma'lumot olish, mavjud himoya choralari samaradorligini baholash va aniqlangan muammolarni bartaraf etish va xavfsizlik darajasini oshirish bo‘yicha keyingi harakatlar (tavsiyalar)ni rejalashtirish imkonini beradi. Penetratsion test tashkilotlardan PCI DSS kabi tizim xavfsizligini muntazam tekshirib turish, hamda talab qilinadigan xavfsizlik standartlariga muvofiqligini tahlil qilish mumkin.

PENETRATSION TESTLARNING TURI

Penetratsion testlar:

- Tashqi kirish testi. Tashkilotning IT infratuzilmasi bo‘yicha dastlabki ma'lumotlarsiz tashqaridan amalga oshiriladi.
- Ichki kirish testi. Ofisga faqat jismoniy kirish huquqiga ega bo‘lgan tashrifchi yoki muayyan tizimlarga cheklangan kirish huquqiga ega bo‘lgan pudratchi kabi ichki tajovuzkorning harakatlari simulyatsiya qilinadi.

Ijtimoiy muhandislik usullaridan foydalangan holda sinovlar Fishing, zararli elektron pochta havolalari, shubhali qo‘shimchalar va boshqalar kabi ijtimoiy muhandislik hujumlarini taqlid qilish orqali xodimlaringizning axborot xavfsizligi bo‘yicha xabardorligini baholashga qaratiladi[12].

Simsiz tarmoq xavfsizligi tahlili. Wi-Fi tarmoqlarining xavfsizlik darajasini baholash.

Ilovalar xavfsizligini tahlil qilish ilovalarni himoya qilishda turli aniqlash va xavfsizlik muammolarini zudlik bilan bartaraf etish, hamda kiberhujumlar natijasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan moliyaviy va obro‘ga zarar yetishi oldini olish. Laboratoriyada tajribaga ega bo‘gan mutaxassislar tomonidan har xil turdagi ilovalar, jumladan, veb-ilovalar, mobil ilovalar, korporativ portallar, masofaviy bank tizimlari va boshqalar xavfsizligi tahlil qilinadi. Zaifliklarni aniqlashning asosiy yondashuvi sifatida ekspert va na’munaviy dastur sinovdan o‘tkaziladi. Bu hatto eng murakkab muammolarni, shu jumladan ilovaning biznes imkoniyatlarini oshirish bilan bog‘liq muammolarni aniqlashga yordam beradi.

VEB ILOVALARNING XAVFSIZLIK DARAJALARINI BAHOLASH

Ilovalar xavfsizligini tahlil qilish:

- qora quti sinovi. tashqi tajovuzkorning harakatlarini taqlid qilish;
- kulrang quti sinovi. turli imtiyozlarga ega bo‘lgan ro‘yxatdan o‘tgan foydalanuvchilar tomonidan hujumning simulyatsiyasi;
- oq quti sinovi. ilovaga, shu jumladan manba kodiga to‘liq kirish imkoniyati bilan tahlil qilish
- ilovaga hujumlarni aniqlash, tizimining samaradorligini tahlil qilish. hujumlarni aniqlash va blokirovka qilish, WAF qo‘llanilganligi va uning samaradorligini tekshirish.

Bankomatlar va POS-terminallar xavfsizligini kompleks tahlil qilish tajovuzkorlar tomonidan naqd pul yechib olish, ruxsat etilmagan operatsiyalarni amalga oshirish, mijozlaringizdan to‘lov kartalari ma’lumotlarini yig‘ish yoki DoS amalga oshirish maqsadidagi hujumlarni tahlil qilish. Bankomatlar va POS-terminallarni himoya qilish tizimidagi zaifliklarni aniqlash, shuningdek, ularning ishlashining mumkin bo‘lgan oqibatlarini baholash va joriy etilgan himoya choralari samaradorligini aniqlash, hamda xavfsizlik darajasini oshirish, shuningdek, aniqlangan muammolarni bartaraf etish bo‘yicha zarur harakatlar to‘g‘risida ma'lumot olish imkonini beradi[3,9].

TERMINAL VA BANKOMATLARNING KIBERXAVFSIZLIGINI TEKSHIRISH

Bankomatlar va POS-terminallar xavfsizligini kompleks tahlil qilish 4 bosqichda amalga oshiriladi:

1. Zaiflikni aniqlash. Dasturiy ta'minotning eskirgan versiyalarida konfiguratsiya kamchiliklari va zaifliklarini aniqlash.
2. Mantiqiy tahlil. Komponentlar darajasida yangi zaifliklarni aniqlash uchun bankomatlaringiz va POS-terminallaringiz tomonidan bajariladigan jarayonlarning mantiqiy tahlili.
3. Hujum simulyatsiyasi. Himoyalanish samaradorligini amalda baholash uchun haqiqiy hujumni simulyatsiya qilish.
4. Kompleks hisobot. Barcha aniqlangan zaifliklar va xavfsizlik kamchiliklarining batafsil tavsifi, ularni darhol bartaraf etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar.

Sanoat tizimlarining xavfsizligini tahlil qilish korxonaga xos tahdidlarni modellashtirish va sanoat jarayonlarini boshqarish tizimlarida zaifligini tahlil qilish, hujumlarning potentsial ko‘rsatkichlari hamda hujumlarning texnologik va biznes jarayonlarga ta'sirini baholanishi mumkin.

Laboratoriya sanoat tizimlari xavfsizligini tahlil qilish, jismoniy va tarmoqda barcha darajadagi ICS himoyasidagi zaif tomonlarni aniqlash imkonini beradi . Ma'lumotlarni yig‘ish va nazorat vositalrini nazorat qilish SCADA tizimlari va PLC kontrollerlari tahlil qilinadi[10]. Zaifliklardan foydalanishning mumkin bo‘lgan oqibatlari haqida ma'lumot o‘rganiladi va qo‘llaniladigan himoya choralari samaradorligi baholanadi, bu aniqlangan muammolarni bartaraf etish va xavfsizlik darajasini oshirish bo‘yicha keyingi harakatlarni rejalashtirish imkonini beradi.

SANOAT TIZIMLARINING XAVFSIZLIGINI TAHLIL QILISH

Sanoat tizimlarining xavfsizligini tahlil qilish yo’nalishlari quyidagilardan iborat:

1. Penetratsiya testi mavzud turli toifadagi tajovuzkorlarning harakatlariga taqlid qilish, uning maqsadi mavjud imtiyozlarni kengaytirish va jarayonni boshqarishning avtomatlashtirilgan tizimiga ruxsatsiz kirishdir.
2. ICS infratuzilmasi xavfsizligini tahlil qilish. Oq quti usuli yordamida amalga oshiriladi va jarayonni boshqarish tizimlari uchun texnik hujjatlarni tahlil qilish, xodimlar bilan muloqatlar, sanoat tizimlari va ishlatiladigan protokollarni tahlil qilish, shuningdek,

sanoat ekspluatatsiyasi jarayonida jarayonni boshqarish tizimining tarkibiy qismlarining texnologik auditini o‘z ichiga oladi.

3. ICS komponentlarini xavfsizlik tahlili. Yangi zaifliklarni aniqlash maqsadida jarayonni avtomatlashtirilgan boshqarish tizimining dasturiy va apparat-dasturiy komponentlarining xavfsizligini sinov muhitida chuqur o‘rganish, shundan so‘ng real tizimda aniqlangan zaifliklar mavjudligini qo‘shimcha tekshirish amalga oshirilishi mumkin[11].

4. Kompleks hisobot. Barcha aniqlangan zaifliklar va xavfsizlik kamchiliklarini tavsiflovchi, ularni darhol bartaraf etish bo‘yicha amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga olgan xulosa hisoboti.

5. "Aqlli" texnologiyalar va IoT xavfsizligini tahlil qilish zamonaviy yuqori darajada integratsiyalangan qurilmalar va ularning o‘ziga xos infratuzilmalari xavfsizligini batafsil va har tomonlama baholash, proshivka, ilova va tarmoqlarning o‘zaro ta'siri darajasidagi zaifliklarni aniqlash va tahlil qilish.

"Aqlli" texnologiyalar va IoT xavfsizligini tahlil qilish zamonaviy yuqori darajada integratsiyalangan qurilmalar va ularning o'ziga xos infratuzilmalari xavfsizligini batafsil va har tomonlama baholash, proshivka, ilova va tarmoqlarning o'zaro ta'siri darajasidagi zaifliklarni aniqlash va tahlil qilish.

“Aqlli” texnologiyalar va IoT xavfsizligini tahlil qilish:

a. O'rnatilgan qurilmalarning xavfsizligini tahlil qilish. Platformaning normal ishlashini buzish uchun tajovuzkorlar tomonidan ishlatilishi mumkin bo'lgan zaifliklarni, dizayn xatolarini va konfiguratsiya muammolarini aniqlash uchun o'rnatilgan qurilmalarning apparat va dasturiy ta'minot qismlarining xavfsizlik darajasini baholash.

b. Ilova xavfsizligi tahlili. O'rnatilgan tizimlarning ishlashini kuzatish va boshqarish uchun foydalaniladigan ilovalar xavfsizligini chuqur tahlil qilish, shu jumladan manba kodi va dastur arxitekturasini statik va dinamik tahlil qilish.

c. Penetratsiya testi. Mavjud himoyalarni chetlab o'tishga va turli xil tajovuzkor modellari nuqtai nazaridan muhim tizimlarni buzishga qaratilgan o'rnatilgan qurilmalarning ishlashini ta'minlaydigan AT infratuzilmasini tahlil qilish.

d. Batafsil hisobotlar. Barcha aniqlangan zaifliklar va xavfsizlik muammolari va ularni tezda bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar tavsiflangan umumiy hisobot[2,12].

Red Team bilan sinov monitoring qobiliyati va hodisalarga javob berish tartib-qoidalarining samaradorligini baholash uchun tahdid razvedkasiga asoslangan hujum simulyatsiyasilarini o’rganish.

Hakerlik sohasini tadqiq iqlish, ular foydalanadigan dastur va usullarni tahlil qilish, kiber hujumlarni amalga oshirgan hakerlar to’g’risidagi ma’lumotlarni aniqlash, hujumning maqsadi, hujim natijalari va keltirilgan zararni baholash.

Xotira qurilmalarini tahlil qilish. Sindirilgan apparat-dasturiy vositalarning xotira qurilmalarini tiklash, udan malumotlarni olish va tahlil qilish.

Tarmoqqa ulanish usullarini tahlil qilish. Xavfsizligi taminlangan apparat dasturiy qurilmalarga va tarmoqqa fizik ulanish orqali ma’lumotlarni olish, shifrlangan

ma’lumotlarni ochish, kriptobardoshligini baholash, kalitlar generatsiyasi va ularga ta’sir o’tkazish. Mavjud kamchiliklarni bartaraf etish va xavfsizlikni ta’minlash bo’yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish.

Apparat-dasturiy qurilmalaridan ruxsatsiz foydalanishni tahlil qilish. Operatsion tizimlarga ruxsatsiz kirish, ma’lumotlarni olish, ularga o’zgartirish kiritish va uning natijalari, o’zgartirishlarni tiklash, zararni baholash, xakerlar tomonidan qilingan ishlar va jarayonlarni tahlil qilish.

XULOSA

Taklif etilayotgan na’munaviy kiberxavfsizlik va kreminalistika sinov laboratoriyaning asosiy vazifa va maqsadini umumashrirgan holda barcha texnik jihozlar va vositalarni bir xonada yoki mobil majmuada mujassamlashtirish mumkin.

Sinov laboratoriyasi axborot xavfsizligini ta’minlashning asosiy choralaridan biri hisoblanib, olingan sinob natijalari asosida axborot resurslarini hayotga joriy etilishiga ruxsat berish maqsadga muvofiqdir. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi jadallashmoqda, bu esa xakerlar hujumiga bardosh olish kabi muhim muammolarni keltirib chiqarmoqa. Hujumlar natijasida yuzaga kelgan talofatlarni bartaraf etish yoki qoplashni sinov o’tkazgan laboratoriya ham o’z javovgarligiga olmaydi. Lekin sinov o’tkazilishi natijasida axborot resursining kiber himoyalanganlik darajasi aniqlanadi. Olingan natijalar asosida kamchiliklar to’g’irlanishi uning himoyalangan ko’rsatkichi oshiradi. Xavfsizlikni doimiy ta’minlash maqsadida konponiyalar o’z axborot tizmini doimiy testlab boradi va hujumlarga qarshi ataka usulini amalga oshiradi. Shu orqali kutilishi mumkin bo’lgan talofatlarning oldini oladi.

ADABIYOTLAR:

[1] O‘zbekiston Prezidentining farmoni 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi 2022-yil.‘

[2] Qilichev.U.V Axborot texnologiyalari sohasida jinoiylarga qarshi kurash bo‘limi o‘ta katta ishlarni bajarish tezkor vakil, podpolkovnik. 23.12.2019.

[3] Scannell, Kara (24 February 2016). «CEO email scam costs companies $2bn». Financial Times (25 Feb 2016). Archived from the original on 23 June 2016. Retrieved 7 May 2016.

[4] «What is Spoofing? – Definition from Techopedia». Archived from the original on 30 June 2016.

[5] Marcel, Sébastien; Nixon, Mark; Li, Stan, eds. (2014). Handbook of Biometric Anti-Spoofing: Trusted Biometrics under Spoofing Attacks (PDF).London: Retrieved 8 October 2017.

[6] «Spoofing». Oxford Reference. Retrieved 8 October 2017.

[7] Fedotov N.N. DoSataki v Seti. Vvedenie, tekushchaya amaliyot i prognoz // «Dokumentalnaya elektrosvyaz» jurnali. 2015 yil. №13 http://www.rtcomm.ru/about/press/pa/?id=429.

[8] Nurmatov B. Qashqadaryo viloyat IIB xodimi. Kiberterrorizm shiddat bilan o‘sib borayotganiga sabab nima.17.03.2019.

[9] https://Qashqadaryo.uz/oz/nview/kiberterrorizm-shiddat-bilan-%D0%BE-sib-borayotganiga-sabab-nima-17-03.

[10] Полная статистика угроз информационной безопасности в одной статье.07.10.2021.https://codernet.ru/articles/drugoe/polnaya_statistika_ugroz_informaccionnoj_bezopasnosti_v_odnoj_state/

[11] Афтер Амир. Развитие информационных угроз в третьем квартале 2022 года. Статистика по ПК. 18 ноя 2022. https://securelist.ru/it-threat-evolution-in-q3-2022-non-mobile-statistics/106077/

[12] Кибератаки. 2023/01/17 https://www.tadviser.ru/index.php/

EFFECTIVE METHODS OF EDUCATING PRIMARY CLASS STUDENTS OUTSIDE THE CLASSROOM AND SCHOOL

Djalilova Karomat Rakhmanovna
12th school teacher of Termiz city

Abstract: *This article provides information on the use of effective means of education in classroom and extracurricular conditions for educating primary school students, morally educating students.*

Key words: *education, proverb, school, team, young generation, loyalty, virtue.*

Today, in our age, when the next generation is developing with education, mature and potential young people are becoming the demand of the times. We know that the role and work of elementary school teachers is incomparable in the development of any human potential as a complete person without educational activities and broad worldview. If the student is not active in the learning process, the measures taken will not produce any results. For this, the teacher must be spiritual. Because a bird that has just entered the school threshold looks at the teacher of hearts as an ideal. He observes his every move and behavior and tries to be like him. Let the young generation of a teacher with high morals be educationally mature. Spirituality and morality are important in human development. Pedagogical conditions outside the classroom serve as an important factor and tool for the comprehensive development of elementary school students. It is necessary to spend the students' time before class and use it effectively. Class leaders and parents should pay special attention to this issue. Primary school teachers should pay special attention to the following as the person most responsible for the moral and moral development of students. First of all, to organize a healthy environment in the classroom; creating friendly competition among students; restriction of phone, television, computer games, etc, which distract students and interfere with healthy thinking; educating students in the spirit of patriotism; Ideology, spirituality, moral education, universal human values, education of national independence, awareness of the minority are a condition for the formation of a healthy lifestyle among students as a guarantee of intellectual spiritual and moral education outside the classroom in the thinking of students. We know that any human potential cannot be realized without educational activities and a broad outlook. The role and work of elementary school teachers is incomparable in his development as a perfect human being. If the student is not active in the learning process, the measures taken will not produce any results. For this, the teacher needs to be a spiritual, enlightened, broad-minded person. Because a bird that has just entered the school threshold looks at the teacher of hearts as an ideal. He observes his every move and behavior and tries to be like him. A teacher with a high morale will first of all control his actions so that the next generation will be mature in terms of education. The young generation is not considered to be spiritually and morally mature, and this feeling goes back to the richness of the primary school teachers, worldview and spiritual world. In this way, pedagogues should pay special attention to the readings

and activities of artistic works, which affect the spirituality of young people, in addition to the materials given in the textbooks. Any young generation brought up in the spirit of national minority awareness, loyalty to the Motherland on the spiritual path of the people will become real people in the future. As a condition for moral education of schoolchildren, special attention should be paid to class exhibitions, feeling the mutual cooperation of family and school through the system of events, individual mothers' meetings. First of all, the class leader should create comfort in the classroom, sufficient conditions for the students, so that the little one who has just stepped on the threshold of the school does not get in the way of learning. Through active cooperation with the family reading library, it will be appropriate to create conditions for children to be realized in the system of cultural values. Forming a healthy lifestyle as the basis of spiritual and moral education, paying special attention to physical education and sports, is one of the main tasks of a primary school teacher. The practice shows that the head of the primary class conducts and organizes the activity of forming a team of students, effectively organizing their lessons, on the basis of his spiritual and educational work plan. Experienced elementary school teachers include all the components of education (moral, aesthetic, mental, legal, ecological, etc.) in their spiritual and educational work plan, as well as organizational measures. The following can be included in these: events dedicated to holidays, togaraks, koriks, competitions, going to museums, circuses, cinemas, theaters; trips, meetings with famous people; conversations and discussions; artistic activities and others. In the process of preparing for holiday events such as New Year, Nowruz, independence, alphabet, March 8, book week, the head of the primary class, story, explanation, advice, encouragement, praise, example, exercise, riddle, reprimand, choose the methods of educating children. is correct. When organizing games, quizzes and competitions, the educator chooses methods that have a positive effect on students: explanation, demand, competition, example, exercise, task, praise, support, encouragement, etc. k. Any extracurricular activity requires the use of educational tools, analysis, reflection, and discussion with students. Only then can it serve as an educational tool and have little impact on students. Organizing and holding events in primary classes arouses great interest in students. Such events, mornings, and stage performances increase the students' abilities and help to develop their talents. Festive events have a good effect on students' moral-aesthetic education and on forming their sense of beauty. All students take part in the events and develop their skills by saying songs and spoons. Events, that is, holiday events, can be called Child of an Independent Country, Obeisance to Teachers, My Country, My Soul, My Book, and My Sun. The proverbs, wise sayings of the Uzbek people, and the sayings of scholars serve this process. After all, the historical foundations of the ideology of national independence are embodied in proverbs and wisdom. In the process of learning the Uzbek language, we also inculcate these values in younger students. They teach the reader to think coherently, logically, to briefly state the purpose. Proverbs are a great help in learning the richest, most beautiful, subtle artistic features of the Uzbek language, and in increasing vocabulary, and improve the students' speech. Uzbek folk proverbs can be organized on the basis of various topics. Also, as an

independent or creative work outside of class, it is not without benefits for the reader to write comments on pictures that correspond to the content of several proverbs. "A nightingale loves a flower - a person is the Motherland, Your motherland is your golden cradle, Your hand is strong, your waist is prosperous, A golden apple - receive a blessing, Your brow is calm - you are calm, If wealth comes from work - a beautiful wife, Work - the bottom of work is pleasure, A person loves the country - It is appropriate to use proverbs such as nightingale chamanni. The student who has organized them will come to the next lesson independently and find a few proverbs on this topic and explain them. During the game, the interlocutor is also given the task of which proverb to quote in order to make an impressive speech. For elementary school students, this task requires mental sharpness, responsiveness, inquisitiveness, interest, and a sense of responsibility. In order to adapt elementary school students to the educational process, to ensure that they learn subjects well, school psychologists should implement the following educational activities and individual approach methods. In order to properly organize the relationships of children of this age with their family members, special attention should be paid to the relationships of male children in rural families with their fathers and mothers, in turn, to increase the emotional attitude of parents towards their sons, and to ensure that they have more practical communication with them. It is necessary and necessary to communicate. Therefore, it is important to form humanitarian ideas such as national pride, human dignity, love for people, humanity, righteousness, courage in the educational content of elementary school students. Patriotism is the realization of the sense of responsibility and sacred duty to the country with the command of faith, belief and conscience. Patriotism is formed as a feeling associated with respect and love for the Motherland. Uzbek folk proverbs and sharia also play an important role in the education of elementary school students, they have a great educational impact on them. A first grader should observe the environment as required by the program during the literacy period and get vivid impressions of the surroundings during field trips. It expands children's imagination, increases their vocabulary, and improves their speech.

Taking elementary school students on a trip, introducing them to the environment, connecting the knowledge gained in class activities with everyday life, serves to repeat and strengthen, further enrich and round out concepts. Different journeys are important for children to reveal the reasons for the interconnectedness of the phenomena around them. Pupils will determine what they know, measure and calculate in their native languages, that is, they will get acquainted with the terms, they will keep them in their speech during the calculation process, and they will check them. For example, during the observation of nature in the 1st grade, they identify the characteristic features of each season. Example: In the autumn season, they calculate the shortening of the day, as well as the fall of frost, the change in the color of tree leaves, and the fact that people do autumn work. In connection with labor lessons, students go to enterprises near the school, such as factories, workshops, household service enterprises, post offices, rural collective farms, repair workshops, Armenian industrial farms, construction sites, and get acquainted with their work. One of

the tasks in music lessons is various activities organized outside of the lesson, nature walks. Pupils organize songs about nature, children's life, Motherland from the first grade. They organized songs such as Pakhtaoy, Yomgir-yogalok, Vinafsha and children's month, second graders sang Lailak snow, Chamanda flower, and third graders sang songs such as ``We stand with the sun'' and ``a spoon about the motherland''. Such songs and games serve to cheer up the students' spirits and make their lives happy during the trip. This serves to clarify the perceptions of the environment. Because, it is necessary to emphasize that the mother tongue is a lesson that connects all subjects and has the characteristic of rounding up the students' knowledge. Because all lessons are organized based on the mother tongue, thoughts are expressed in the texts in the mother tongue. As a result, this knowledge is elaborated in writing, that is, by writing a statement or an essay. In elementary grades, students' essays rely on three sources. One of these three sources consists of students' life observations. In elementary grades, life observations are conducted in the process of learning all subjects and are summarized and evaluated in creative written works that are a test of the development of speech in the native language. So, trips in elementary grades are a fruitful result for all subjects.

LIST OF REFERENCES USED:

1. Gulomova X, Mamatova G, Yoldosheva Sh, H. Boqiyeva, A. Sobirova. Husnikhat and its teaching methodology. T.: Teacher 2017.
2. Gulomov A. Principles and methods of mother tongue teaching. T.: Teacher, 2018
3. Yoldoshev J. Journal of new technology trends, problems, solutions

AVTOMATIK TAHRIR DASTURLARIDA O‘ZBEKCHA MATN BILAN BOG‘LIQ MUAMMOLAR

Ilmiy raxbar: **Tolipov Izatullabek Abdulhoy o‘g‘li**
Termiz davlat universiteti Yoshlar ittifoqi
boshlang‘ich tashkiloti yetakchisi.
Abramatova Mohichehra Abdurazzoq qizi
Termiz davlat universiteti O ‘zbek filologiyasi fakulteti
3-kurs 220- guruh talabasi

KIRISH

O‘zbek tilidagi matnlarni tahrir qilish bugungi kungcha inson mehnati bilan amalga oshirilib kelinmoqda. Bu matnlarni tahrir qilishga ketadigan vaqtning oshishiga, iqtisodiy xarajatlarning ortishiga, inson tomonidan qilinadigan xatoliklarga olib keladi. Avtomatik tahrir dasturining asosiy prinsiplari orqali kelgusida bu borada qilinadigan amaliy ishlarda qaysi jihatlariga e’tibor qaratilishi zarurligi keltiriladi. Shuningdek, bugungi kunda jahon kompyuter lingvistikasida amalga oshirilgan ishlarning salmog‘i, o‘zbek tilshunosligidagi kelgusi tadqiqotishlarining muhim yo‘nalishlari haqida so‘z boradi. O‘zbek tili boy va imkoniyatlari keng. Uning qudratini hazrat Mir Alisher Navoiy o‘z asarlari orqali butun dunyoga mashhur qilgan. Shunday ekan, O‘zbekistonda yashayotgan o‘zbek xalqi uchun ona tilini bilish, uning bebaho boyliklaridan bemalol foydalana olish ko‘nikmalariga ega bo‘lish, o‘zbek tilini asrash har bir o‘zbek farzandining vazifasi va burchidir. Rus tilshunosi V.V.Vinogradov esa: “Og‘zaki va yozma nutqning yuksak madaniyati, ona tilini yaxshi bilish va his etish, ularning namunali vositalarini ishlata olish ko‘nikmasi – har bir kishi uchun o‘z ijtimoiy hayotida va ijodiy faoliyatida eng yaxshi tayanchdir”,-deb yozgan edi. Ma’lumki, ijtimoiy hayotda yuz beradigan o‘zgarishlar ilm-fanning barcha yo‘nalishlarida bo‘lganidek, tilshunoslik sohasida ham o‘z ifodasini topadi. Matnni avtomatik tahlil qilish. Insoniyatning rivojlanish tarixida qo‘lga kiritgan barcha yutuqlari zamirida o‘zining hayotiy faoliyatini yaxshilash, qisqa fursatlarda ko‘p ishlarni amalga oshirish, aql –zakovatini tuganmas imkoniyatlarini namoyon qilish maqsadi yotadi. Kompyuter texnologiyalari deb nom olgan asrimizda fan-texnika yutuqlari deyarli barcha sohaning ajralmas qismiga aylanib ulgurgan. Jumladan, tilshunoslik sohasi ham ayni shu jarayondan mustasno emas. Matematika, informatika, lingvistika fanlarining kesishgan nuqtasida paydo bo‘lgan yangi soha – kompyuter lingvistikasini axborot texnologiyalarisiz, kompyuter dasturlarisiztasavvur qilib bo‘lmaydi. Endilikda bu hodisa lingvistika oldiga yangi talablarni qo‘yib, fan doirasida turli yo‘nalishlarning paydo bo‘lishiga zamin tayyorladi. Biz ma’lumotlarni tez fursatlarda samaradorligi yuqori bo‘lgan holatda olishni xohlaymiz. Qaysi manbaga murojaat qilmaylik, unda ifodalangan asosiy fikrni tezlikda anglash, matn mazmunini o‘zlashirish diqqatimiz markazida bo‘lgan. Ayni shu narsani kompyuter dasturi yordamida savoljavob tarzida amalga oshirish mumkin. Ya’ni dasturning o‘zi savol qo‘yadi,

javob beradi va matnni tahlil qiladi. Dastlab onlayn tarzida savol-javob usulida ishlaydigan tizim tarixiga qisqacha to‘xtalib o‘tamiz. Tilshunoslikda bir qator yangi sohalar paydo bo‘ldi. Bu jarayon asosan, XX asrning ikkinchi yarmiga to‘g‘ri kelsa-da, o‘zbek tilshunosligida ushbu sohalar (neyrolingvistika, kompyuter lingvistikasi, psixolingvistika, geografik tilshunoslik kabi) rivoji mustaqillik davridan so‘ng kirib kela boshladi va bir qancha ilmiyishlarning tadqiqot obyektiga aylana boshladi. Shu jumladan, “XXI asr – kompyuter texnologiyalari asri” ning o‘zbek tilshunosligiga olib kirgan yangiligi bo‘lmish kompyuter lingvistikasi sohasining rivoji ham. Kompyuter lingvistikasi fani 1960-yilda AQShda shakllandi. Mazkur fan XX asrning o`rtalarida paydo bo`lgan matematik lingvistika fani asoslaridan kelib chiqqan. Tabiiy tillar grammatikasi formal modeli kompyuterda tarjima qilish, tillarga o`rgatish, bilimlarni diagnostika qilish, matnlarni tahrir etish kabi amaliy dasturlarni ishlab chiqishga asos bo`lgani holda kompyuter lingvistikasi yo`nalishiga zamin yaratdi. Kompyuter lingvistikasi fanining asosiy maqsadi lingvistik masalalarni hal qilishning kompyuter dasturini yaratishdir. Uning asosiy vazifalariga tillarga o`qitish, bilimlarni tekshirish, matnlarni turli jihatdan tahrirlash va mashina tarjimasi uchun mo‘ljallangan dasturlarni ishlab chiqish kabilar kiradi.

Mashina tarjimasi (avtomatik tarjima)– bir tildagi matnni ikkinchi bir tilga kompyuter vositasida qisqa vaqt ichida tarjima qilish. Mashina tarjimasi bo‘yicha birinchi xalqaro konferensiya 1952-yilda Massachusets texnologiya isttitutida o‘tkazildi. 1954-yilda AQSH dagi Jorjtaun universitetida birinchi marta avtomatik tarjima tajribadan o‘tkazildi. U GAT tizimi (inglizcha “Georgetown Automatic Translation” birikmasining qisqartmasi) deb ataldi. Bu tajribalar IBM-701 kompyuterida o‘tkazildi. Tajriba bazasi algoritmlardan iborat bo‘lib, 50 000 ta so‘z (50 ta gap)ni rus tilidan ingliz tiliga tarjima qildi. SYSTRAN avtomatik tarjima tizimi yordamida bir yilda 2,5 mln sahifa matn ingliz tilidan nemis, fransuz, ispan, yunon, italyan tillariga hamda fransuz tilidan ingliz, ispan, italyan tillariga tarjima qilinadi. DIANA mashina tarjimasi tizimi 10 mln ta so‘z bazasiga asoslanib, dunyoning 6 ta yirik tilidaavtomatik tarjimani ta’minlaydi. YEUROTRA tizimi barcha yevropa tillari bo‘yicha avtomatik tarjimani amalga oshira oladi.

Avtomatik tahrir kompyuter lingvistikasining asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u kompyuterdagi matn muharrirlari (Microsoft Word, Exsel, Wordpad, Lexicon) rivojlanishi bilan bog‘liqdir. Avtomatik tahrir deganda, bo‘lsa, ularning ostiga qizil yoki yashil rangdagi to‘lqinli chiziqning chizilishi; katta harf bilan yozilishi kerak bo‘lgan so‘zlarning avtomatik tarzda bosh harfga o‘tkazilishi, bandlarning avtomatik raqamlashtirilishi; xatboshini to‘g‘irlashi kabi mexanik ishlar avtomatik tahrirda erishilgan yutuqlar hisoblanadi.

O‘zbek tilidagi matnlarni tahrir qilish bugungi kungcha inson mehnati bilan amalga oshirilib kelinmoqda. Bu matnlarni tahrir qilishga ketadigan vaqtning oshishiga, iqtisodiy xarajatlarning ortishiga, inson tomonidan qilinadigan xatoliklarga olib keladi. Avtomatik tahrir dasturining asosiy prinsiplari orqali kelgusida bu borada qilinadigan amaliy ishlarda qaysi jihatlariga e’tibor qaratilishi zarurligi keltiriladi. Shuningdek, bugungi kunda jahon kompyuter lingvistikasida amalga oshirilgan ishlarning salmog‘i, o‘zbek tilshunosligidagi kelgusi tadqiqotishlarining muhim yo‘nalishlari haqida so‘z boradi.

Uning nazariy fan ekanligi nutqiy jarayonni, matnni o‘rganishning turli xil model (gipoteza)larini yaratishning nazariy asoslarini ishlab chiqishida ko‘rinadi. Uning amaliy xususiyati esa tarjima mashinalarini yaratish va uning ishlash jarayonini tashkil etishi bilan belgilanadi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Abduraxmonov X., Rafiev A., Shodmonqulova D. O‘zbek tilining amaliy grammatikasi.–Toshkent: O‘qituvchi, 1992.

2. Bushuy T., Safarov Sh. Til qurilishi: tahlil metodlari va metodologiyasi.–Toshkent:Fan,2007.–B.165-173.

3. Ikromova H.Z. Inson-kompyuter-kelajak. –Toshkent: O‘zbekiston, 1991. – B. 8-24.

4. Mengliyev B. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. O‘quv-uslubiy majmua.- Toshkent, 2012.

5. Nurmonov A. Struktur tilshunoslik: ildizlari va yo‘nalishlari.–Andijon, 2006. –B. 120-133.

GIDROPONIKA ISSIQXONALARNING SAMARADORLIGI

Baxriddinova Husnimohposhsho Nuriddin qizi
Toshkent davlat agrar unversiteti

Annotatsiya: *Gidraponika issiqxonalari.Gedraponika issiqxonasida sabzavotlarni ekish usullari. Yetishtiriladigan sabzavot va poliz ekinlari turlari. Gedraponikada maxsulot yetishtirishning ahamyati va afzalliklari.*

Kalit so‘zlar: *gidraponika, issiqxona, substrat, sabzovot, agregataponika, xemoekin, suvli ekin, ionetoponika, aeroponika, mineral oziq, ildiz, eritma, kationet, anionet, mo‘m.*

Mamlakatimiz shiddat bilan rivojlanmoqda. Aholi soni yildan yilga o‘sish darajasi ortib boryabdi. Aholini oziq-ovqatga bo‘lgan ehtiyojni qondirish va bozorni uzluksiz sifatli oziq-ovqat bilan taminlash soha mutaxasislarning oldidagi dolzarb vazifadir.

Bundan ko‘rinib turibdiki ichki va tashqi bozorni uzluksiz sifatli ekalogik tozza sabzovot va poliz maxsulotlaribilan taminlashda issiqxonalarning o‘rni katta. Shunday issiqxonalardan biri gedroponika issiqxonalaridir Bu issiqxonalarning beshinchi avlodi bo‘lib, unda sabzovot va poliz ekinlarini yetishtirish eng zamonaviy usulda avtomatlashtirilgan tizimda amalga oshiriladi. O‘simliklarni tuproqsiz muhittda o‘stirish qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarishda o‘simliklar oziqlanishini o‘rganish natejasida yuzaga kelgan. K. A.Timiryazev o‘simliklarni tuproqsiz sharoitda o‘stirishni ommalashtirish maqsadida 1896-yilda Nejigorod yarmarkasida ko‘rgazma tashkel etgan. Gedraponika atamasini Kaliforniya universiteti professori U. Gyrike kiritgan.

Ildiz oziqlanadigan muhitni fizik-kimyoviy xususiyatlari, o‘simliklar ildiz tizimini havo, suv va mineral oziqa elementlari bilan ta’minlash texnalogik jihozlarni konstruktiv hal etilishiga ko‘ra gidraponika beshta asosiy turlarga ajraladi.

1. Suvli ekin- ildiz oziqlanadigan muhit oziq tuzlarining suvdagi eritmasi hisoblanadi.

2.Agrigataponika- Ildiz oziqlanadigan muhit qattiq materialli substrat bo‘libvaqti-vaqti bilan meniral o‘g‘itlarning eritmasi berib turiladi.

3.Xemoekin ildiz oziqlanadigan muhit ozuqali eritma bilan ho‘llab turiladigan, g‘ovak organic materialdir.

4. Ionitaponika ildiz oziqlanadigan muhit katta zarrachalardan iborat bo‘lib, ikki mo‘mli: kationet va anionet aralashmasi ko‘rinishida bo‘ladi.

5. Aeroponika- havo ildiz oziqlanadigan muhit hisoblanadi. Bu o‘simlikning ildiz tizimi maxsus so‘kchaklarning qorong‘u havo bo‘shlig‘iga joylashtirib ozuqa eritmalar ildizga purkagichlar yordamida vaqti-vaqti bilan purkaladi.U issiqxonalar eng zamonaviy uslubda ishlab chiqilgan, barcha jarayonlar avtomatlashtirilgan.Gidraponika – bu umumiy tushuncha bo‘lib, o‘simliklar harakatlanib (aylanib) turadigan suv muhitida tuproqsiz yetishtiriladi. Gidropon uslubda yetishtirishda ildiz joylashgan muhit sifatida tuproq o‘rnida ishladiladigan turli xildagi substratlar o‘simlik uchun ko‘proq tayanch bo‘lib xizmat

qiladi, o‘simliklarni oziqlantirish mineral tuzlarning suvdagi eritmasi yordamida malga oshiriladi. Oziq aralashmasida o‘simlik uchun zarur hamma moddalar (azot, fosfor, kaliy, kalsiy, magniy, oltingugurt, temir, marganes, bor, mis, rux, molibden, kobalt va b.) bo‘lishi shart. Ularning nisbati yilning fasliga, o‘simlik xili va yoshiga qarab o‘zgartirib turiladi.

O‘simliklarni gidrapon usulda o‘stirish oddiy issiqxina tuprog‘ida o‘stirishga nisbatan afzalligi bor. Bunday issiqxonalar suvni tejashi, hosildorligi bilan ajralib turadi. Bunda tuprog‘i sho‘rlangan va unumsiz yerlada ham bemalol o‘simlik o‘stirsa bo‘ladi. Bu uslubda himoyalangan yerda ishlab chiqarish jarayoni to‘lliq mehanizatsiyalashtirilgan hamda avtomatlashtirilgan.

Hozirda mamlakatimizda bunday issiqxonalar atiga 8 239 ming gektarni tashkel etadi. Muhtaram yurtboshimiz shavkat Mirziyoyev Miromonovichning 42426-sonli qarorlari bilan 2018-2030- yillarda 65-70 ming gektar zamonaviy zamonaviy issiqxonalar faolyat yuritilishi ko‘zda tutilmoqda. Yiliga o‘rtacha 4230.8 gektar va xammasi bo‘lib 55 ming gektar issiqxona komplekislari qurilishi rejalashtirilgan. Gedraponika issiqxonalarda pamidor, bodiring, qalampir asosan, sabzavot, gul, rezavor meva, chorva mollari va parrandalar uchun servitamin ko‘katlar o‘stiriladi. Bu yo‘l bilan yiliga 4—5 marta hosil olish mumkin. “O‘ZBEKOZIQOVQATXOLDING” kampanyasi bergan ma’lumotlarga ko‘ra respublikamizda issiqxonalar soni 57088 ta bo‘lib maydoni 8239 ming gektarni tashkel etadi.

2016- yilda mahsulot ishlab chiqarish miqdori pamidor 4560 gektarda 263 ming tonna , bodring 2397 gektarda 117.1 ming tonna, sitrus va boshqa ekinlar 1282 gektarda 103.3 ming tonna yetishtirilgan.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkunki.Dunyoda sodir bo‘layotgan oziq-ovqat muomosini bartaraf etish, aholi sonining ortib borishi , maxsulot ishlab chiqarish xajmini ko‘paytirishga jadallashgan texnalogiyalarni ishlab chiqish, yani uning birdan bir yo‘li ekinlarni hosildorligini oshirishga bog‘liq bo‘adi.

Shuning uchun gidraponika issiqxonalarda sabzavot va poliz ekinlarini yuqori xosilli, kasallikga chidamli, nav va duragaylarini ekib, maxsulot xajmini oshirish amaliy ahamiyatga ega. Bu maqsad va rejalarni amalga oshirish uchun yetuk kadirlar va mutaxasislarga talab yuqori.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. V.I. Zuyev, A.A. Ataxodjayev, Sh.I.Asatov Himoyalangan joy sabzovotchiligi TOSHKENT 2014 -YIL

2. V.I. Zuyev, Sh.I. Asatov Himoyalangan yer sabzavotchiligi TOSHKENT 2018-YIL.

3. O‘z ME birinchi jild TOSHKENT- 2020 YIL

4. Agrobank 100 kitob to‘plami 33-kitob Issiqxonalarda mikroiqlim sharoiti TOSHKENT 2021-YIL

PSIXOLOGNING OILADAGI SHAXSLARARO MUNOSABATLARGA TA’SIRI VA TARBIYAVIY AHAMIYATI

Gulhayo Safarova

Annotatsiya: *Maqolada bugun jamiyatimizning asosiy bo‘g‘ini bo‘lgan oila va unga psixologik xizmat ko‘rsatishning o‘ziga xos bo‘lgan psixologik mexanizmlariga to‘xtalib o‘tilgan. Maqola Oilada psixologning tarbiyaviy ahamiyati mavzusida bo‘lib, unda psixologning oiladagi shaxslararo munosabatlarga ta’siri va tarbiyaviy ahamiyati haqida fikrlar yuritilgan. O‘zbekiston psixologlari tomonidan o‘zbek oilalariga xos muammolarni o‘rganish yuzasidan bir qator muvaffaqiyatli ilmiy izlanishlar olib borilgan. Ana shu ilmiy ishlarda oila-nikoh munosabatlari, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash, o‘zbek oilalaridagi milliy o‘ziga xoslik, undagi nizolar va ularni keltirib chiqaruvchi muhim sabablar, ajralishlar va ularning salbiy asoratlari kabi bir qator masalalar har tomonlama o‘rganilib tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *Taraqqiyot, psixologik xizmat, oila instituti, nikoh, psixologik muammo, shaxs, oilaviy munosabatlar.*

Аннотация: *Статья посвящена теме воспитательного значения психолога в семье, а также обсуждается влияние и воспитательное значение психолога на межличностные отношения в семье. Узбекские психологи провели ряд успешных научных исследований по изучению проблем, характерных для узбекских семей. В этих научных работах всесторонне изучен и проанализирован ряд вопросов, таких как семейно-брачные отношения, подготовка молодежи к семейной жизни, национальное самосознание узбекских семей, споры и их важные причины, разводы и их негативные осложнения.*

Ключевые слова: *семья, проблема, воспитание, конфликты.*

Annotation: *The article is on the topic of the educational importance of a psychologist in the family, and it discusses the impact and educational importance of a psychologist on interpersonal relationships in the family. Uzbek psychologists have conducted a number of successful scientific researches to study the problems specific to Uzbek families. In these scientific works, a number of issues such as family-marriage relations, preparation of young people for family life, national identity of Uzbek families, disputes and their important causes, divorces and their negative complications have been comprehensively studied and analyzed. Keywords: family, problem, upbringing, conflicts.*

Tarix va ijtimoiy hayot tamoyillari shuni ko‘rsatmoqdaki, jamiyatning har tomonlama rivojlanishi va unda yuksak darajadagi hayot, turmush tarzining qaror toptirilishi, avvalo, har bir shaxsning o‘ziga xos psixologik bilim va salohiyatining ne chog‘lik to‘la-to‘kis namoyon etayotganligi bilan belgilanadi. Shu boisdan bo‘lsa kerak, hozirgi kunda barcha rivojlangan va rivojlanish yo‘lidan borayotgan mamlakatlar birinchi galda o‘z fuqarolarining ma’naviy, intellektual, jismoniy va ruhiy barkamolligiga va bundan ijtimoiy manfaatlar

uchun samarali foydalanish yo‘llarini izlashga jiddiy e’tibor qaratmoqdalar. Shu nuqtai nazardan, har bir mamlakatda inson va uning ijtimoiy munosabatlari o‘rtasida uyg‘unlikni ta’minlashga qaratilgan ijtimoiypsixologik xizmat tizimining joriy etilishi alohida ahamiyat kasb etadi. Shuni alohida qayd etish kerakki, hanuzgacha O‘zbekistonda mukammal dasturga va amaliy tajribalar yakuniga asoslangan yagona psixologik xizmat tizimini boshqaruvchi rasmiy maqomga ega bo‘lgan Markazning mavjud emasligi va ayni paytda, psixologik xizmat tizimining bugungi holati va uning amaliy faoliyat yo‘nalishlarini har tomonlama, chuqur tahlil qiluvchi va shu tahlillar asosida psixologik xizmatning istiqbollarini ochib beruvchi maxsus tadqiqotlarning taqchilligi, ayniqsa, oilaviy munosabatlar tizimidagi muammolarni hal qilishga amaliy yordam beruvchi psixologik xizmatning barcha fuqarolar foydalanishi mumkin bo‘lgan darajada tashkil qilinmaganligi nihoyatda dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Demak, mazkur muammoni bartaraf etish uchun, O‘zbekistonda psixologik xizmatning joriy etilishi, bugungi holati va istiqbollarini o‘rganishga, tahlil qilishga va izohlashga bag‘ishlangan psixologik, ijtimoiy-psixologik tadqiqotlarning olib borilishi kelajagi buyuk bo‘lgan O‘zbekistonimiz ravnaqi uchun kechiktirib bo‘lmas davr taqozosidir. Mustaqillik yillarida aholi sonining muttasil o‘sib borishi hisobiga yosh oilalar soni ham oshdi. Shuninguchun bugungi kunimiz va ertangi istiqbolimiz uchun eng muhim va dolzarb masala - oilaga e’tiborni kuchaytirish, uni ijtimoiy-psixologik himoyalash va qo‘llab-quvvatlash lozim. Demak, oila instituti jamiyat hayotiy faoliyatida ulkan ahamiyatga ega ekan, ijtimoiy psixologiya, amaliy psixologiya, oila psixologiyasi doirasida uning rivojlanish qonunlarini, barqarorligi va mustahkamligi omillarini aniqlash, aniqlangan ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bo‘yicha ilmiy xulosalar ishlab chiqish, oilaning har bir a’zosi uchun psixologik xizmatdan foydalanish imkonini yaratish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Shu bois oila va nikohning mustahkamligini saqlash, oilada sog‘lom ijtimoiy muhitni yaratishga ko‘maklashish orqali oila barqarorligini ta’minlash, oilaviy nizolar, ajrimlar, suisid holatlarining oldini olish hamda psixologik ko‘makka muhtoj bo‘lgan oila a’zosini psixologik bilimlar bilan qurollantirish va uning psixologik himoyalanishiga erishish esa bugungi kunning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Oilaviy psixologik xizmatning metodologik asoslari sifatida talqin qilingan yuqoridagi fikr-mulohazalar ijtimoiy psixologiyaning quyidagi amaliy-tatbiqiy yo‘nalishlariga bugungi kunning eng dolzarb muammolari sifatida qarashni taqozo etadi. 1. Oilaviy psixologik xizmat har bir oila a’zosining ijtimoiy va hissiy qoniqish jarayonini tadqiq qilishga qaratilgan usullar va uslublar majmuasiga asoslanishi; 2. Oilaviy psixologik xizmat shaxslarning (qaynona, qaynota, kelin, kuyov, er, xotin, farzand va h.k.) ijtimoiy jarayondagi o‘z-o‘ziga, o‘zgalarga munosabatlaridagi ierarxik tizim dinamikasini tadqiq qilish va shu tizim asosida ijtimoiy psixologik muhitning yaratilishiga zamin hozirlay olishi bilan bog‘liq izlanishlar ko‘lamini o‘z ichiga olishi; 3. Oilaviy psixologik xizmat jarayoni oila a’zolari bilan bog‘liq muhim ijtimoiy ko‘rsatkichlarning tahlili hamda har bir shaxs uchun xarakterli bo‘lgan individual xususiyatlar va ijtimoiy ustanovkalarni qaror toptirilishini o‘rganish asosida amalga oshirilishi; 4. Oilaviy psixologik xizmat jarayonini ijtimoiy-psixologik muhofaza vositasi sifatida tadqiq qilish muammosi bugungi kunda ijtimoiy

psixologiyaning eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi va bu muammoni bartaraf etishda ma’lum psixologik tamoyillarga tayanish talab qilinadi. Oilaviy psixoterapiya o‘z taraqqiyoti davomida ikki bosqich (tibbiy va psixologik)ni bosib o‘tdi. 20-asrning ikkinchi yarimlaridan boshlab, sobiq ittifoqda faqat tibbiy natijalarni emas, balki oilalar a’zolarining shaxs sifatidagi takomili hamda ular orasidagi munosabatlarni maqsadga muvofiq ta’minlashga yo‘naltirilgan psixologik maslahat va psixologik oilaviy terapiya jadal rivojlana boshladi. Bunda ko‘proq E.G.Eydemillerning hammualliflikda chop etgan «Oilaviy psixoterapiya» (1990) nomli ilk monografiyasi muhim rol o‘ynadi. Unda mualliflar asab-psixik kasalliklarini davolashda oilaviy psixoterapiyada qo‘llanadigan tadqiqot metodlari, mazkur jarayonga xos mexanizmlar xususidagi xulosalarni umumlashtirganlar. Ular oilani bosqichma-bosqich ko‘p funksiyali va ko‘p darajali tizim sifatida tasnif etadigan yangi metodologik yondashuvlarni taklif etdilar. Olimlarning ta’kidlashlaricha, oilaning biror a’zosi asab-psixik kasalliklardan aziyat cheksa, oilaning bir butunligiga putur yetadi va guruhiy patologik xarakter kasb etuvchi psixologik himoyaning mexanizmlari shakllana boshlaydi. Bugungi kunda oilaviy psixoterapiya psixoterapiyaning boshqa yo‘nalishlari, xususan, individual va guruhiy psixoterapiya bilan chambarchas bog‘liqlikda jadal rivojlanmoqda. Oxirgi o‘n yillikda oilaviy psixologik xizmat rivojida keskin yuksalish ro‘y berdi, oiladagi muammolarni bartaraf etishga ko‘maklashishni o‘z oldiga maqsad qilib olgan turli muassasa va tashkilotlar vujudga keldi. Oilaga xizmat ko‘rsatuvchi psixolog, psixoterapevtning asosiy tamoyili taxminan quyidagi jumlada ifodalanishi mumkin: «Men Sizning ko‘p muammolaringizni, ayniqsa, oilaviy masalaga aloqadorlarini hal qilib bera olmayman. Bu muammolarni o‘zingiz bartaraf etishni o‘rganishingiz zarur. Buning uchun esa kerakli bilim hamda ko‘nikmalarni egallashingiz darkor. Biroq ularni o‘zlashtirganingizdan so‘ng mening maslahatlarim Sizga bag‘oyat foydali bo‘lishi mumkin. O‘shanda men Sizga maslahat va tavsiyalar berishim, Sizni qo‘llabquvvatlashim mumkin». Masala, muammoning shu taqlit qo‘yilishi natijasida oila a’zolari psixologdan sust shaklda yordam kutayotgan vaqtda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan o‘ta noxush psixoterapevtik vaziyatlardan xalos bo‘lish imkoni tug‘iladi. Mijoz yoki yordam ko‘rsatish lozim bo‘lgan shaxs bunday paytda o‘z muammolarini hal qilish uchun psixolog bilan birgalikda faol harakat qila oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Elov Z.S. Berdiyeva D.Sh. Psychological reasons for suicide motivation in adolescents with deviant behavior. Oriental renaissance: innovative, educational, natural and social sciences scientific journal. VOLUME 2, ISSUE 2 February 2022 1003-1009

2. Elov Z.S. Causes and analysis of suicidal thoughts among adolescents. EPRA International Journal of Research and Development (IJRD) Volume: 6 | Issue: 11 | November 2021 75-76

3. Elov Z.S. Conditions and the reasons of cases of the suicide among the staff of law-enforcement bodies European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol 5 2017

4. Elov Z.S. Ichki ishlar organlari xodimlari orasida suisidal xulq motivasiyasi namoyon etilishining ijtimoiy-psixologik sabablari. The best innovator in science №1 2022. 583-591

5. Elov Z.S. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. O‘quv-metodik qo‘llanma. 2021. Buxoro 1-164.

6. Elov Z.S. Psychological influence of speech disorders and the causes that cause them on the child's psyche. Academicia globe: inderscience research Volume: 3, ISSUE 1, JANUARY-2022 39-42

7. Elov Z.S. Researches of the Reasons Conditions, Fastors of Suicide Rick Intellectual Archive Volume 5 Number 1. 2016. 49-53

8. Elov.Z.S. Қадимги халқлар урф-одатлари ва ривожланган жамиятда ўз жонига қасд қилишнинг ижтимоий психологик сабаблари. Тарих ва бугун (қадимги халқлар урф-одатлари ва бугунги замон) JAMIYAT VA INNOVASIYALAR. 10.2021 169-173

“BOBURNOMA”- SAMARQAND TARIXINI O’RGANISHDA MUHIM MANBA

Sharof Rashidov nomidagi SamDU
Tarix fakulteti talabasi **Po‘latov M.S**
Ilmiy rahbar: Sharof Rashidov
nomidagi SamDU Tarix fakulteti
o‘qituvchisi **Xasanov M.G**

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Bobur Mirzoning “Boburnoma” asari Samarqand tarixini o’rganishdagi ahamiyati haqida bo’lib, asarda aks etgan Samarqand shahrining ijtimoiy-iqtisodiy, hamda madaniy hayotiga doir ma’lumotlarga tavsif berilgan. Asarni tadqiq etish orqali Amir Temur va Temuriylar davrida Samarqandning shaharsozligi, me‘morchiligi, ilm-fan va madaniyat ravnaqi yoritilgan.*

Kalit so’zlar: *Amir Temur, Temuriylar, Bobur Mirzo, “Boburnoma”, Samarqand, ijtimoiyi-qtisodiy hayot, din, me’morchilik, obodonchilik, ilmfan, madaniyat.*

Аннотация: *В данной статье речь идет о значении произведения Захириддина Мухаммада Бабура Мирзы «Бабурнома» в изучении истории Самарканда, а также описываются отраженные в произведении сведения о социально-экономической и культурной жизни города Самарканда. Благодаря изучению произведения освещено развитие градостроительства, архитектуры, науки и культуры Самарканда в период правления Амира Темура и Тимуридов.*

Ключевые слова: *Амир Темур, Тимуриды, Бабур Мирзо, «Бобурнома», Самарканд, общественно-экономическая жизнь, религия, архитектура, благоустройство, наука, культура.*

Resume: *This article is about the importance of Zahiriddin Muhammad Babur Mirza's work "Baburnoma" in the study of the history of Samarkand, and the information about the socio-economic and cultural life of the city of Samarkand reflected in the work is described. The development of Samarkand's urban planning, architecture, science and culture during the period of Amir Temur and the Timurids was illuminated through the study of the work.*

Key words: *Amir Temur, Timurids, Babur Mirzo, "Boburnoma", Samarkand, socio-economic life, religion, architecture, landscaping, science, culture.*

Dunyo adabiyotshunosligida ming yil, bir necha yuz yillar davomida qadr qimmati yuksak bo‘lib kelayotgan asarlar bor. Aynan shunday buyuk asarlar orasida ayniqsa Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asari alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu asar Boburning butun hayoti davomida ko`rgan-kechirganlarini ro`y-rost tasvirlagani bilan boshqa asarlardan ajralib turadi.

Jahon sivilizatsiyasining qadimiy o‘choqlaridan biri, yer yuzining sayqali nomini olgan Samarqand mustaqil O‘zbekistonning yirik iqtisodiy va ilmiy-madaniy markazlaridan biri hisoblanadi

Jahon ilm-fanida “G‘arbda – Rim, Sharqda – Samarqand” degan ibora bejiz paydo bo‘lmagan. Ayniqsa, buyuk Sohibqiron Amir Temur bobomiz davrida Samarqandning shuhrati butun dunyoga taraldi.[1] “Imkonim bo‘lishi bilan kitob o‘qishga harakat qilaman. O‘sha kuni 1 soatcha bo‘sh vaqtim paydo bo‘lib qolgandi, Amir Temur va To‘xtamishxon o‘rtasida jang tarixini o‘qidim. Buyuk sarkardamiz qanday g‘alaba qozongani menga juda qiziq edi. To‘xtamish ham osonlikcha yutqazmagan ekan, bunda Amir Temur bobomizning yuksak harbiy taktika va strategiyasi, dovyurakligi ish bergan. O‘zimga ham yozvoldim, Amir Temur jangda 7 ta usulni qo‘llagan ekan”, deydi Prezident Mirziyoyev Sohibqironning harbiy mahorat haqida.

Qadimiy Movarounnahr va undagi xalqlar hayoti haqida jonli guvohlik beruvchi asarlar orasida “ Boburnoma “ alohida ajralib turadi. Zahiriddin Muhammad Bobur tomonidan yaratilgan bu asar ijtimoiy – tarixiy, ilmiy – tabiiy va adabiy- lingvistik ma’lumotlar xazinasidir. Unda 1494-yildan 1530-yilgacha O’rta Osiyo, Afg’oniston va Hindistonda kechgan voqealar bayon etilgan. Asardagi markaziy obraz Boburning o’zi, albatta.Asarda tarixning Bobur yashab o‘tgan davri voqelari ifodalangan. Bu voqealar Andijon, Samarqand, Xo‘jand, Hirotdan boshlab Kobul va Agragacha bo‘lgan qamrovga ega.. Bobur Boburnomada Samarqand haqida shunday dedi: Ma’muraning kanorasida voqe’ bo‘lubtur, Sharqi Farg‘ona va Qoshg‘ar, G‘arbi Buxoro va Xorazm, Shimoli Toshkand va Shohruxiyakim. Shosh va Banokat bitirlar, Janubi Balx va Termiz.

Rub’i maskunda Samarqandcha latif shahr kamroqdur Beshinchi iqlimdindur. Tuli (99°) ramzi nujumiy (56°) daraja va daqiqadur, arzi-(40a) daraja va daqiqadur. Shahri Samarqanddur, viloyatini Movarounnahr derlar. Hech yog‘iy qahr va g‘alaba bila munga dast topmag‘on uchun Baldai mahfuza derlar. Samarqand amir ul-mu’minin Usmon zamonida musulmon bo‘lg‘ondur. Sahobadin Kusam ibn Abbos anda borg‘ondur. Qabri Ohanin darvozasining toshidadur. Holo mazori Shohg‘a mashhurdur [2].

“Boburnoma”da Farg`ona, Samarqand shaharlari va shu nomdagi viloyatlar, Ohangaron vodiysi, O`ratepa va uning atrofi, Mascho, Hisor, Chag`oniyon, Badaxshon, Kobul viloyati va boshqa joylar geografik jihatdan g`oyatda qiziqarli tavsif qilingan bo`lib, muallif o`zi yurgan yo`llar, o`zi bo`lgan shahar va qishloqlarni g`oyat darajada aniq tasvirlagan. “Samarqand shahrining tashkil etilishi haqida juda ko’p ma’lumotlar uchraydi Zahiriddin Muhammad Bobur bu haqida shunday deydi:

Samarqandni Iskandar bino qilg‘ondur. Mo‘g‘ul va turk ulusi Semirkand derlar. Temurbek poytaxt qilib edi. Temurbekdin burun Temurbekdek ulug‘ podshoh Samarqandni poytaxt qilg‘on emastur, Qo‘rg‘onini fasilning ustidin buyurdumkim, qadam urdilar. O’n ming olti gse qadam chiqdi.

Eli tamom sunniy va pok mazhab va mutasharriy va mutadayyin eldur. Hazrati risolat zamonidin beri ul miqdor aimmai islomkim, Movarounnahrdin paydo bo‘lubtur, hech viloyattin ma’lum emaskim muncha paydo bo‘lmush bo‘lg‘ay.

Zardushtiylikning muqaddas kitobi «Avesto»da rivoyat qilinishicha, bu yerlarni sahroyi qabilalarning hukmdori, qudratli sehrgar Afrosiyob ismli shoh makon qilgan ekan. O’z kuni bitganini payqagan shoh o’lim xudosi Astivixadning jazosidan qochish niyatida tepaliklar ostida ulkan bir koshona qurdirgan va u yerga chekingan ekan[3].

Boburnoma - jahon adabiyoti va manbashunosligidagi muhim va noyob yodgorlik, o`zbek adabiyotida dastlabki nasriy memuar va tarixiy-ilmiy asar. “Boburnoma” asaridagi voqealar bayoni aniq, ixcham va lo‘nda, ta’sirchan, eng muhimi, hayotiy haqiqatga mos va muvofiqligi bilan e’tiborlidir. Muallif voqealar bayonida tabiat tasviriga, ayrim joylar tavsifiga, alohida kishilarning ta’riflariga jiddiy ahamiyat beradi. Ko‘hak suvi shimolidin oqar, Samarqanddin ikki quruh bo‘lg‘ay. Bu suv bila Samarqand orasida bir pushta tushubtur Ko‘hakderlar. Bu rudmuning tubidan oqar uchun Ko‘hak suvi derlar. Bu suvdan bir ulug‘ rud ayiribturlar, balki daryochadur, Darg‘omderlar. Samarqandning janubidin oqar, Samarqanddin bir shar’iy bo‘lg‘oy. Samarqandning bog‘ot va mahalloti va yana necha tumonoti bu suv bila a’murdur, Buxoro va Qorako‘lgacha, o‘ttiz-qirq yig‘och yo‘lg‘a yovuqlashur, Ko‘hak suvi bila ma’mur va mazru’dur. Mundoq ulug‘ daryo aslo ziroattin va imorattin ortmas, balki yozlar uch-to‘rt oy Buxorog‘a suv yetmas. Uzumi, qovuni, olmasi, anori va balki jami’ mevasi xo‘b bo‘lur. Vale ikki meva Samarqanddin mashhurdur: sebi Samarqad va sohibi Samarqand. Qishi mahkam sovuqtur, qori agarchi Kobul qoricha tushmas. Yozlari yaxshi, havosi bor, agarchi Kobulcha yo‘qtur.

“Boburnoma “ da ilm-fan, san’at, adabiyot ahli xususida keng fikr yuritilgan. Ushbu hududdan yetishib chiqqan yuqorida nomlari keltirilgan olim-u fuzalolar va ular tomonidan yaratilgan ilmiy meros haqida qimmatli ma’lumotlar beradi.

Shayx Abumansurkim, aimmai kalomdindur, Samarqandning Motrid otliq mahallasindandur. Aimmai kalom ikki firqadur, birni Motridiya derlar, birini Ash’ariya derlar. Motridiya Shayx Abumansurg‘a mansubdur. Yana sohibi «Sahihi Buxoriy» Xoja Ismoil Xartanak ham Movarounnahrdandur. Yana sohibi «Hidoya»kim, Imom Abu Hanifa mazhabida «Hidoya»din mu’tabarroq kitobi fiqh kam bo‘lg‘oy, Farg‘onaning Marg‘inon otliq viloyatidindur, ul ham doxili. Movarounnahrdur.

Asarda Bobur tarixiy voqealarni bayon etish bilangina cheklanmaydi, balki voqealar sodir bo’layotgan sharoit manzarasini tasvirlaydi Temuriylar saltanatining poytaxti bo‘lgan ushbu shaharda Amir Temur davrida yanada ko‘plab me’moriy obidalarning barpo etilgan, bog‘-u rog‘lar yaratilganligi haqida batafsil ma’lumotlarni Boburnomadan olamiz. Bobur Samarqand arxitektura va qurilishini shunday tasvirlaydi:

Samarqand arkida Temurbek bir ulug‘ ko‘shk solibtur, to‘rt oshyonluq, Ko‘k saroyg‘a mavsum va mashhur, bisyor oliy imorattur. Temurbekning va Ulug‘bek Mirzoning imoroti va bog‘oti Samarqand mahallotida ko‘ptur[4]. Yana Ohanin darvozasig‘a yovuq qal’aning ichida bir masjidi jum’a solibtur, sangin, aksar Hindustondin eltgan sangtaroshlar anda ish qilibturlar. Masjidinng peshtoqi kitobasida ushbu oyatni “Vaiz yarfa u Ibrohimal-qavoida” Andoq ulug‘ xat bila bitibturlar kim, bir quruh yovuq yerdin o‘qusa bo‘lur. Bu ham bisyor oliy imorattur. Samarqandning sharqida ikki bog‘ solibtur, biri kim yiroqroqtur, Bog‘i Bo‘ldudur, yovuqrog‘i Bog‘i Dilkushodur. Andin Feruza darvozasig‘acha xiyobon qilib, ikki

tarafida terak yig‘ochlari ekturubtur. Dilkushoda ham ulug‘ ko‘shk soldurubtur, ul ko‘shkda Temurbekning Hinduston urushini tasvir qilib turlar. Yana Pushtai Ko‘hakning domanasida Konigilning qorasuvining ustidakim, bu suvni Obirahmatderlar, Bir bog‘ solibtur. Naqshi jahong‘a mashxur. Shahar chekkasidagi katta qasr chetdan qaraganda xuddi tekislikda turgandek ko‘rinardi, lekin yaqinroq borib qaraganda qasrning atrofiga aylanasiga chuqur xandaqlar qazilganki, bu qasrga kirish qiyin edi. Bu qasrda Sohibqiron o‘zining g‘aznasini saqlar, qasrga Sohibqironning o‘zi yoki yaqinlaridan boshqa hech kim kirmasdi. Xuddi shu qasrda Sohibqiron jangchilar uchun sovut, dubulg‘a, kamon kabi qurol-aslahalar yasaydigan mingga yaqin mahbus ustalarni saqlardi[5].

Yana Samarqandning janubida Bog‘i Chanordur, qal’ag‘a yovuqtur. Yana Samarqandning quyi yonida Bog‘i Shamol va Bog‘i Bihishttur. Amir Temurning nabirasi, Jahongir mirzoning o‘g‘li Muhammad Sulton Mirzo Samarqandning tosh qo‘rg‘onida chaqarda bir madrasa solibtur. Temurbekning qabri va avlodidin har kimki Samarqandda podshohliq qilidtur ularning qabri ul madrasadadur. Ulug‘bek Mirzoning imoratlaridin Samarqand qal’asining ichida madrasa va xonaqohdur. Xonaqohning gumbazi bisyor ulug‘ gumbazdur, olamda oncha ulug‘ gumbaz yo‘q deb nishon berurlar. Yana ushbu madrasa va xonaqohga yovuq bir yaxshi hammom solibtur, Mirzo hammomig‘a mashurdur, har nav toshlardin farshlar qilibtur. Xuroson va Samarqandda oncha hammom ma’lum emaskim. Yana bu madrasaning janubida bir masjid solibtur, Masjidi Muqatta’ derlar. Bu jihattin Muqatta’ derlarkim, qit’a-qit’a yig‘ochlarni tarosh qilib, islomiy va xitoiy naqshlar solibturlar, tamom devorlari va saqfi ushbu yo‘sunluqtur. Bu masjidning qiblasi bila madrasa qiblasining orasida bisyor tafovuttur. G‘olibo bu masjid qiblasining samti munajjim tariqi bila amal qilibturlar. Samarqand atroflarida bir qaycha qasabalar bunyod etib, ularni ulug’ va poytaxt shaxarlar nomi bilan atadi. (Shu vaqtda Samarqand va uning viloyatlari, Movarounnaxr yerlari va uning (barcha) atroflari, Turkiston va unga karashli yerlar—Turkistonda Temur tomonidan noib bulib Xudoydod degan kishi turardi-shuningdek, Temur zuravonlik ko’rsatib javlon urgan Xorazm, Xitoy yerlari xalkumida joylashgan Koshgar, Badaxshon — bu Samarkand yerlaridan yirok bulgan aloxida yerlardir, Xuroson iqlimlari, Mozandaron yerlarining aksar qismi, Rustamdor, Zobuliston, Tabariston, Ray, Gazna, Astrobod, Sultoniya, Qazvin va bu shaharlardan boshqalari, manoatli Gur torlari, Ajam Iroki va mag’rur balandparvoz fors xam xolis Temurniki bulib, bular xammasi xech bir raqobat qiladigan va unga mone’lik kursatib, oldini tusadigan (biron) kimsasiz buldi. Bu mamlakatlarning xar qaysisida Temurning o’gli yoki nabirasi, yoki u e’timod kiladigan noibi turar edi [6].

Bobur ushbu asarida davlat arbobi va tarixchi, ajoyib shoir va harbiy sarkarda, geografik olim va ovchi sifatida gavdalanadi. Bobur Samarqand tasvirida Ulug‘bek madrasalari va rasadxonasini batafsil keltiradi: “Ulug‘bek Mirzoning imorati va bog‘oti Samarqand mahallotida ko‘pdur.

Yana bir oliy imorati Pushtai Ko‘hak domanasida rasaddurkim, zich bitmakning olatidur. Uch oshyonliqdur .Ulug‘bek Mirzo bu rasad bila Ziji Ko‘ragoniyni bitibdurkim, olamda holo bu zij musta’maldur. O’zga zij bila kam amalqilurlar. Mundin burun Ziji

Elxoniy musta’mal edikim, Xoja Nasir Tusiy Hulokuxon zamonida Marog‘ada rasad bog‘latibtur. Halokuxondur kim, “Elxon” ham derlar. G‘olibo olamda yetti-sakkiz rasad besh bog‘lamaydurlar. Ul jumladin bir Ma’mun xalifa rasad bog‘labturkim, Ziji Ma’muniyni bitibturlar. Yana bir Hindustonda roja Bikramojit hindu zamonida bir rasad qilib turlar, holo hindularning musta’mal Hindustonda ul zijdur[7].

Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” voqeiy-ilmiy-sarguzasht asari mumtoz adabiyotimizning eng nodir nasriy namunasi sifatida hayotni haqqoniy aks ettirgani, o`ziga xos uslubi bilan alohida qadrli.Samarqandni ta’riflar ekan Bobur shaharning ko‘plab bog‘lari, me’morchilik obidalari haqida ma’lumot beradi.

Pushtai Ko‘hakning domanasida g‘arb sari bog‘ solibtur, Bog‘i Maydong‘a mavsum. Bu bog‘ning o‘rtasinda bir oliy imorat qilibtur. Chilsutunderlar, bu oshyonda, sutunlari tamom toshdin. Bu imoratning to‘rt burchida to‘rt manordek burjlar qo‘poribdurlarkim, yuqorig‘a chiqar yo‘llar bu to‘rt burjdindur. O’zga tamom yerlarda toshdin sutunlardur...Yuqorig‘i oshyonining to‘rt tarafi ayvondur, sutunlari toshdin. O’rtasi chordara uydur. Imorat kursisini tamom toshdin farsh qilibturlar. Bu imorattin Pushotai Ko‘hak sari domanasida yana bir bog‘cha solibtur, anda bir ulug‘ ayvon imorat qilibtur, ayvonningichida bir ulug‘ tosh taxt qo‘yubtur, taxminan o‘n to‘rt-o‘n besh qari bo‘lg‘oy, arzi yetti-sakkiz qari, umqi bir qari.Mundoq ulug‘ toshni hili yiroq yo‘ldin kelturubturlar, O’rtasida darz bo‘lubtur. Derlarkim, ushbu yerga keltirgandin so‘ng bu darz bo‘lg‘ondur. Ushbu bog‘chada yana bir chordara solibtur, izorasi tamom chiniy - Chinnixonaderlar. Xitoydin kishi yuborib kelturubtur. Samarqand qal’asining ichida yana bir qadimiy imoratbordur, Masjidi Laqlaqaderlar. Ul gumbazning o‘rtasida yerga tepsalar tamom gumbazdin laq-laq un kelur, g‘arib amirdur, hech kim buning sirini bilmas. Sulton Ahmad Mirzoning zamonida ham bek va bekot, bog‘ va bog‘cha soldilar. Ul jumladin, Darvesh Muhammad Tarxonning chorbog‘icha safoliq va havoliq va madsi nazarliq chorbog‘ kam bo‘lg‘ay. Bog‘i Maydondin quyiroq, balandining ustida Qulba o‘langiga mushrif bir chorbog‘ solibtur, tamom bu o‘lang oyog‘ ostidadur. Chorbog‘da ham martaba martaba yerlarni siyoq bila tuzatib, yaxshi norvonlar va sarv va safedorlar tikib turlar, hili saromad manzilidur. Aybi bu durkim, ulug‘ suvi yo‘qtur. Samarqand shahri ajab orosta shahardur, Har hirfagarning bir boshqa bozori bor, bir-birlariga maxlut emastur. Xo‘b nonvoliqlari va oshpazliqlari bordur Olamda yaxshi qog‘az Samarqandin chiqar. Juvozi qog’azlar suvi tamom Konigildin keladur. Konigil Siyohob qasidadur kim, bu qorasuvni Obirahmat ham derlar[8]. Samarqandning yana bir matoi qirmizi mahmalodir kim, atrof va javonibqa eltarlar. Girdo-girdida yaxshi o‘langlari bor. Bir mansur o‘lang Konigil o‘langidur. Samarqand shahrining sharq tarafidadur, bir nima shimolg‘a moyil, bir shar’iy bo‘lg‘oy. Qorasuvkim, Obirahmat ham derlar, Konigilning o‘rtasidan oqar, yetti-sakkiz tegirmon suvi bo‘lg‘ay. Bu suvning atrofi tamom obgirdur. Ba’zi derlarkim, bu o‘lang asli oti Qoniobgir ekandur, vale tarixlarda tamom Konigil bitirlar, hili yaxshi o‘langdur. Samarqandning salotini hamisha bu o‘langni qo‘ruq qilurlar. Har yili bu o‘langga chiqib bir oy, ikki oy o‘ltururlar. Bu o‘langdin yuqoriroq sharqi janub sari yana bir o‘lang voqe’ bo‘lubtur: Xon yurtig‘a mavsum, Samarqandning sharqidur, Samarqanddin bir yig‘och bo‘lg‘ay. Bu qorasuv

uning orasi bila o‘tub, Konigil borur. Xon yurtida bu qasrga suv andoq yuqoridin evrulub kelib durkim, chiqar yeri hili tor voqi’ bo‘lubtur. Bu yerning sirfasini ko‘rib, Samarqand muhosarasida necha mahalmunda o‘lturub edi. Yana bir o‘lang Bo‘dana qo‘rug‘idur, Dilkusho bog‘I bila Samarqand orasida voqe’ bo‘lubtur. Yana bir Ko‘li mag‘oq o‘langidur, Samarqanddin ikki shar’eg‘a yovushqay, g‘arb soridur, bir nima shimolg‘a moyil. Bu ham tavr o‘langidur. Bir yonida bir ulug‘ ko‘l voqe’ bo‘lubtur, bu jihattin Ko‘li mag‘ok o‘langi derlar. Samarqand muhosarasida men Xon yurtida o‘lturg‘onda bu o‘langda Sulton Ali Mirzo o‘lturub edi. Yana bir Qulba o‘langidur, bu muxtasarroq o‘langdur. Shimoli Qulbakenti va Ko‘hak daryosi, janubi Bog‘i Maydon va Darvesh Muhammad tarxonning chorbog‘i, sharqi Go’shtai Ko‘hak.

Boburnoma”ning o`ziga xos jihatlarini ochib berishda yaqin yillar ichida o`zbek, hind, afg`on olimlari, yevropalik, yaponiyalik tadqiqotchilar teran tadqiqotlar olib bordilar. Xulosa qilib aytganda "Boburnoma" asari o‘zbek xalqining faxridir

FOYDALANILGAN MANBALAR VA ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. https://yuz.uz/uz/news shavkat-mirziyoev
2. Zahiriddin Muhammad Bobur. “Bobumoma”, ”Yangi asr avlodi” nashriyoti, 2015.40-44- betlar
3. Lyus’en keren- Amir Temur saltanati. T.-“Ma’naviyat” 1999 28-bet
4. Zahiriddin Muhammad Bobur. “Bobumoma”, ”Yangi asr avlodi” nashriyoti, 2015 43-bet
5. Rui Gonsalez de Klavixo- Samarkandga- Amir Temur saroyiga sayoxat kundaligi (1403-1406 yillar), T.- “O’zbekiston”-2010 141-149-betlar
6. Ibn Arabshox- Ajoib al-Maqdur fi tarixi Taymur. 1-kitob. T.- “Mehnat”-1992
7. Zahiriddin Muhammad Bobur. “Bobumoma”, ”Yangi asr avlodi” nashriyoti, 2015
8. Zahiriddin Muhammad Bobur. “Bobumoma”, ”Yangi asr avlodi” nashriyoti, 2015 45-49-betlar

ОЦЕНКА УРОВНЯ ГЛИКЕМИИ У ПАЦИЕНТОВ С САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ 2 ТИПА В ДИНАМИКЕ НАБЛЮДЕНИЯ ПОСЛЕ БАРИАТРИЧЕСКИХ ВМЕШАТЕЛЬСТВ

Камалов Т.Т Юнусова А.Б
РСНПМЦ Эндокринологии им. акад.
Туракулова Ё.Х
Ташкентский филиал РСНПМЦ
Эндокринологии им. акад.

Сахарный диабет (СД) – широко распространённая патология, при этом свыше 95% больные с диабетом – болеют диабетом 2 типа (СД 2). В России 5,4% взрослого населения больны СД 2, который обусловлен нарушением метаболизма и ожирением, оба пусковых механизма при этом нарастают из года в год во всем мире, что увеличивает социальную значимость СД 2 вследствие увеличения заболеваемости и смертности, колоссальные экономические затраты на лечение данного заболевания Доказано, что 70% пациентов, перенесших бариатрические хирургические вмешательства характеризуются полной ремиссией СД 2 в течение 5 лет

Цель исследования: в динамике наблюдения оценить уровень гликемии у больных с СД 2 типа после перенесенной бариатрической операции (БО).

Материалы и методы исследования: в исследовании приняли участие 91 больных с СД 2 типа, после БО. Сроки наблюдения варьировали от 1 года до 2-х лет (средний срок наблюдения составил 16,1±0,12 месяцев). Средний возраст больных составил 43,8±1,3 лет, вариационный ряд варьировал от 25 до 60 лет. Среди всех пациентов с СД 2 типа мужчины встречались в 7,3 раза реже, чем женщины, их процентное соотношение составило 12,1% и 87,9% ($P<0,01$). Длительность существования ожирения колебалась от 4 до 15 лет, в среднем 9,5±0,4 лет. Длительность сахарного диабета составила от 1,5 лет до 10 лет (6,8±0,3 лет).

Гликированный гемоглобин (референсные значения 4-6%) определяли методом высокоэффективной жидкостной хроматографии на анализаторе D10 (BioRad, США). Анализ глюкозы сыворотки (референсные значения натощак 3,1-6,1 ммоль/л) проводился на биохимическом анализаторе Architect c4000 (Abbott Diagnostics, Abbotpark, IL, США) стандартными наборами фирмы.

Результаты исследования. Больные, которым проведена БО имели вес в пределах 104-204 кг (в среднем 116,1±2,6 кг), а двукратный избыточный вес констатировали у 92%, т.е. у подавляющего числа пациентов истинная масса тела двукратно и более превышала идеальную. Рост исследуемых колебался в пределах 153-184 см (в среднем 165,1±0,75 см), ИМТ варьировал в пределах 30,1-66,6 кг/м2 (в среднем

42,9±0,83 кг/м2). Через 6 месяцев после проведения БО средняя потеря массы тела была 22,1±0,2 кг, через 1 год – 34,2±0,3 кг.

Наиболее значимые изменения в контроле углеводного обмена произошли за первые 3-х месяцев наблюдения. Именно за первые три месяца среднии показатели гликемии натощак (8.5±0.4 ммоль/л против 7,0±0,3 ммоль/л; P<0,05), постпрандиальной гликемии (10,3±0,6 ммоль/л против 7,8±0,5 моль/л; P<0,01), а также гликированного гемоглобина (7,8±0,4% против 6,7±0,3%; P<0,05) достоверно снизились после БО у больных с СД 2 типа. В динамике наблюдения через 12 месяцев достигает уровень гликемии достигает референсных значений.

Всего же за весь период наблюдения ремиссии СД 2 типа достигли 82,4% (75 из 91) включенных в исследование пациентов.

Заключение: установлено, что уже в первые три месяца средние показатели гликемии натощак, постпрандиальной гликемии, а также гликированного гемоглобина имеет достоверное снижение, а через 12 месяцев после БО достигает референсных значений у больных с СД 2 типа. Ремиссия СД 2 типа достигается у 82,4% включенных в исследование пациентов.

USE OF REFORMS IN OUR COUNTRY FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Saukieva Gulnur
2 year master student of Nukus State Pedagogical Institute

Abstract:*This article discusses the decisions on radical reform of foreign language teaching in the country, presidential decrees. In particular, the President of the Republic of Uzbekistan In accordance with the Resolution PQ-5117-SON of May 19, 2021 on the activities of the Ministry of Education and Science of the Republic of Uzbekistan*

Keywords: *Innovative technologies, methods, complex systems, language cabinets, games, intensive/*

INTRODUCTION

"The time has come to establish a new system for teaching foreign languages, which will become a solid foundation for the future."- said Our dear President Shavkat Mirziyoyev in their lectures. Every maturing young generation of Uzbekistan is obliged to be no less than anyone, a mature educated scientist who can fully meet the level of World educational standards, and we must enter into this with our enthusiasm. To date, the demand and interest in learning foreign languages, especially English, has increased so much that children of kindergarten age are trying to learn English from adult professionals. This is a positive situation, of course, because the study of the language provides the basis for the opening of doors in the interests of the individual, along with the study of the culture, history and customs of the countries that speak that language . As noted, within the framework of the implementation of the law of the Republic of Uzbekistan "on education"and the National Training Program, a comprehensive system of training in foreign languages was created in our country, that is, a more focused system on the formation of a harmoniously matured educated, modern-minded young generation and the world community of the Republic.

LITERATURE ANALYSIS AND RESULTS

The use of modern technologics in teaching a foreign language can contribute to an increase in efficiency. For example, by viewing a video roller in a foreign language during training, the learner's hearing skills develop sufficiently. In some cases, however, the comments made for the videos have enough of an impact on their ability to write, read, and even grow their speaking skills. In such cases, we can use computers, tape recorders, projectors, CDs and cassettes.

In addition, modern methods during the lesson also create much more relief in student-student learning a foreign language.In this regard, we should mention such methods as" cluster"," fish skeleton"," venn diagram"," role-playing games"," mental attack"," question-and-answer". In the application of each method, there are factors that create relief in the easier learning of a foreign language for individual student-students. Taking, for

example, the method of mental attack, bumetod has a much greater positive effect on the student to think faster and grow his speech, and by exchanging ideas with each other, he also develops a worldview, the ability to think.

DISCUSSION AND RESULTS

During the years of independence, more than 51.7 thousand foreign language teachers were prepared multimedia textbooks on English, German and French for grades 5-9 of general educational schools, and electronic resources for Learning English in primary classes were prepared. More than 5-thousand lingafon cabinets were equipped in general educational schools, vocational colleges and academic lyceums. At the same time, foreign languages were equipped. At the same time, the analysis of the current system of organizing the study of foreign languages shows that educational standards do not fully comply with the requirements of curricula and textbooks, in particular, with regard to the use of advanced information and media technologies. Education is mainly conducted in traditional styles. The organization of continuous learning of foreign languages at all stages of the educational system also requires further improvement of teachers ' skills and provision of modern educational and methodological materials. Through the introduction of advanced teaching methods using modern pedagogical and information and communication technologies, the education of the growing young generation to foreign languages is a radical improvement of the system of training specialists who can speak these languages freely, and on the basis of this, their achievements of world civilization and their achievements of world civilization and their widespread use of World Information Resources, since the 2013/2014 academic year in order to create conditions and opportunities for them to develop international cooperation and communication, the study of foreign languages in all regions of the Republic, mainly English, begins with the acquisition of the alphabet, reading and grammar from the first grades of General Educational Schools in the form of play-style lessons and oral lessons . Every year in our country, several areas of science are selected and developed with special attention. This year, physics and foreign languages were established as such priority areas. Uzbekistan's policy of openness, development of Tourism, active entry into the world market with the shahdam step, expansion of cooperation in all areas create a great need for the study of foreign languages. Currently, there are 25 higher education in our country. Teaching of foreign languages has now been introduced in 25 higher education institutions in our country. In 2016, there were only 7.The number of graduate students with international language certification has increased 10-fold in the last 3 years. This year, 350 students from the prestigious foreign countries through the hope of El yurt Foundation stependas were allocated to study at universities.This is 5 times more than in previous years. In the educational system, more than 2 thousand foreign language teacher positions remain vacancies. It is necessary to improve the quality of teaching a foreign language in 1 million 400 schools. 4% of specialist teachers in this field have a national and international language certificate. 49% of teachers in schools did not pass the test. In a word, in our state, through the chain of "kindergarten-school-Higher Education-Enterprise, manuals are being

developed that are adapted to the study of the language in a way that is appropriate for all segments of the population, audio-video and intensive." Along with Tashkent State Institute of world languages and Oriental Languages and universities of Oriental Studies, Samarkand Institute of foreign languages, one university in each region was designated as a base institution for foreign languages. In addition, teachers who receive high scores are reimbursed for the costs of taking tests to obtain an international certificate. Starting next year, Foreign Language teachers who are being hired will be required to have a national and international certificate. In the next 3 years, 53,000 Foreign Language teachers will be required to have a national and international certificate. From the new school year, it was confirmed that the number of admission quotas for foreign languages will be increased by 2 times to 16 thousand, and the state grant will be increased by 3 times. At the same time, from next year, the requirement for obtaining a certificate in a foreign language is introduced for those entering graduate and doctoral studies. The use of foreign textbooks and manuals in natural and technical sciences was established."The use of El guides has been established. Through the hope of El yurt Foundation, 20 places are allocated per year for training in foreign doctoral studies. Further strengthening cooperation with foreign organizations such as the British Council, the Gyoti Institute, the French alliance, Koika, Jaika, the Confucius Institute, the expansion of the non-governmental training center, was an important task. The Cabinet of Ministers will decide in order to effectively implement organizational measures to popularize foreign language learning in the Republic of Uzbekistan in accordance with the decree of the president of the Republic of Uzbekistan "on measures to bring foreign language learning to a qualitatively new level in the Republic of Uzbekistan", PQ-5117 of May 19, 2021. Coordinates the activities of state bodies and organizations, local executive authorities and state educational institutions to popularize the teaching of foreign languages. Coordinates foreign domestic activities. Establishes relations with foreign domestic partners and organizes their financial, organizational and methodological support to attract the popularization of the study of foreign languages in the country. Method of teaching foreign languages in the XX century.

1. Grammar-methods of translation.
2. Direct educational method.
3. Hearing is a talking method.
4. Colloquial-case method.

For example: speaking English means you need 3 things to "speak". 1.Sentence structure formulas. 2.The most necessary grammar topics. 3.Speaking questions. Sentence construction in English: 1)simple 2)complex 3)compound 4) complex compound.

CONCLUSIONS AND SUGGESTIONS

In conclusion, we can safely say that the reforms and amenities that are being carried out to learn foreign languages are all opening the door to opportunities for our current youth. Using such opportunities correctly and efficiently, it is necessary for the future of our country of excellent study of foreign languages, to contribute to iqboli and, of course, to make inventions, discoveries, relying on our knowledge to make our life even easier . And it

should become our goal and duty to introduce the youth of Uzbekistan to the world using the opportunities created to us in a wide range. After all, learning a foreign language is a requirement of the period.

REFERENCES:

1. PQ-5117 of May 19, 2022.
2. Law of the OECD of August 29, 1997 No. 465-1 on the mountain of Education.
3. Muminova, F .M.The use of modern innovative technologies in the streaming of English.
4.O'.Hoshimov, I Yakubov "methodology of English language discharge" (flow retention) Tashkent "Sharq "publishing house 2003
5.New Fly High 5. 2017
6. Djuraev, D. (2020). Methods to improve the effectiveness of the assimilation of students into the Chinese language in the educational process. Inostrannaya philology: yazik, Literatura, obrazovanie, (1 (74)), 124-127.
7. Djuraev, D. (2021). HEˆITISHODA OF CHINESE LANGUAGE IS THE MATURITY OF THE STUDENT CHARACTER. AKTUALNOE V FILOLOGII, 1 (1).
8. Djuraev, D. M. (2017, January). ISTORICHESKIE PREDPOSILKI OBUCHENIYA I METODI PREPODOVANIYA KITAYSKOGO YAZIKA V UZBEKISTANE. In aktualnie voprosi prepodavaniya kitayskogo I drugix vostochnix yazikov v XXI v. (pp. 84-88).
9. Odile Ogley, T. I. (2021, Octaber). Formation Of Ancient Chinese Culture. In" ONLINE-CONFERENCES " PLATFORM (pp. 137-139).
10. Tajibaev, I. O. U. (2021). CHINESE ARCHITECTURE. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(8), 40-42.
11. Son of Justice, T. I. The history of the origin of the Chinese language and the work done to date.
12. Tuxtasinov, I. M. (2011). Linguokulturologicheskie I gendernie osobennosti slojnix Slov v khudyestvennom tekste (na materiale englishskogo I uzbekskogo yazikov). Autoref. diss.... Kand. philol. Nauk. Tashkent: Uzgumya.

O’ZBEKISTONDA YANGI EKSTREMAL TURIZM TURLARNI JORIY ETISH TAKLIFLARI

Mamatsoliyev Jo’shqin
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti 3 kurs talabasi.
Guruh: TOUE31
Ilmiy rahbar: **Nurmatova Sitora**

Anotatsiya: *Ushbu maqolada biz yurtimizda ekstimal turizmning bugungi holati,uning mamalakat iqtisodiyyoti uchun ahamiyati va rivojlanishini qo’llab-quvvatlash uchun hal qilish kerak bo’lgan vazifalarni haqida takliflar beramiz. Erstimal turizim mavzusini ochib berishda va yaratib berishda ma’lumotlarni to’plash uchun aralash ilmiy tadqiqod metodikasi usuli qo’llanildi,olingan natijalar asosida siyosat va qoidalar, iqtisodiyot,marketing,menejment, hukumatning munosabati, tajriba va ishchi kuchi, ob’ektlar va diqqatga sazovor joylar, shuningdek, infratuzilma muammolari eksrimal turizmni rivojlantirish uchun asosiy to’siqlar sifatida ko’rib chiqiladi. Va shu asosida O’zbekistonda ekstimal turizmini rivojlantirish uchun takliflar beriladi.*

Kalit so’zlar: *biznest va ekstirmal turizm, havo transporti, sharsharalar,avtomobil, , alpinism.*

KIRISH:

Hozirgi kunda ekstimal turizm sohalar juda ham tez rivojlanayotgan sohalardan birdir, iqtisodiyoti rivojlanga davlarlarda ushbu sohalar yani ekstimal turizm ushbu turi davalt iqtisodiyotiga har yili milliyonlab foyda olib kiryapti. Prezidentimiz shavkat Mirziyoyev oz nutqida: “Turism – iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri, mavjud imkoniyatlardan samarali foyda- langan holda, ushbu tarmoqni yanada takomillashtirish zarur buni davrning o‘zi taqozo etmoqda deb ta’kidlab o’tdi.Bu sohani rivojlantirish va mavjud imkoniyatlarni samarali va resurslari imkoniyat darajasida takomillashtirish kerakligini takitlab o’tadi. Tarixga yuzlasnsak 1980-1990 yillarda yoshlar o’rtasida yangi Risk yoki adrenalin bilan birga hayotga qarashi o’zgaradi. Hozigi kunlarda ekstrimal turizmning 25 dan ortiq turi mavjud va yoshlar orasida juda ham ommobop sport turiga aylanib bormoqda meni o’ylashib bo’yicha ekstimal turizm sahasi yaxshi rivojlansa yurtimizga juda ham ko’p foyda olib kelardi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 22-fevral kuni videoselektor yig'ilishi o'tkazildi. Unda xorijiy turistlar oqimini ko'paytirish va ichki turizmni yanada rivojlantirish, sayyohlik xizmatlarini yaxshilash va turlarini kengaytirish bo'yicha ko'rilayotgan choralar natijadorligi tanqidiy tahlil qilindi. Mamlakatimiz turizm sohasida ulkan salohiyatga ega bo'la turib, uzoq yillar bu imkoniyatdan to'liq va samarali foydalanilmadi. Turizm rivoji uchun qulay iqtisodiy va tashkiliy-huquqiy shart-sharoitlar yaratilmadi, hamma o'z bilganicha faoliyat yuritib keldi. Davlatimiz rahbarining 2016-yil 2-dekabrdagi "O'zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoniga muvofiq, sayyohlik mamlakatimiz iqtisodiyotining strategik tarmog'i sifatida belgilandi.

Prezidentning 2017-yil 16-avgustdagi qarori bilan 2018-2019-yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar dasturi tasdiqlandi. Joriy yil fevral oyining o'zida Prezidentning shu sohaga doir 4 ta muhim hujjati qabul qilingani davlatimizning turizm rivojiga yuksak e'tiboridan dalolat bo'ldi. Ushbu hujjatlar bilan sohada yig'ilib qolgan muammolarni hal etish, turizm salohiyatini oshirish bo'yicha ustuvor vazifalar belgilandi, ichki turizmni yanada rivojlantirishga ko'plab imtiyozlar, yengilliklar berildi. Shavkat Mirziyoyev turizmning iqtisodiyotdagi o'rnini alohida ta'kidlab, mamlakatimizda bu boradagi ahvol va sohani rivojlantirish bo'yicha ko'rilayotgan choralar samaradorligini birma-bir tahlil qildi. Yig'ilishda 2017-yilda O'zbekistonga qariyb 2 million 700 ming turist tashrif buyurgani aytildi. Bu ko'rsatkich sifat jihatidan tahlil qilinib, qarindoshlarini ko'rish, davolanish, o'qish yoki tijorat kabi maqsadlarda kelayotganlar ko'pchilikni tashkil etishi ta'kidlandi.

Joriy yilning 10-fevralidan boshlab Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur, Malayziya, Indoneziya, Turkiya va Isroildan kelayotgan turistlarga mamlakatimizda 30 kungacha vizasiz bo'lishga ruxsat berildi. Bundan tashqari, 39 mamlakat fuqarolariga viza berish tartibi soddalashtirildi. 2018-yil 1-iyuldan elektron vizalar joriy qilindi. Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasiga tegishli vazirlik va idoralar bilan birgalikda, turizmning barcha istiqbolli yo'nalishlarida sayyohlar sonini ko'paytirish, turizm xizmatlari real eksportini 5 yil ichida kamida ikki barobar oshirish vazifasi qo'yildi.

Asosiy qism: O'zbekistonda ekstremal turizmning rivojlantirilishi xizmatlarining yanada kengaytirilishi va uni muvozanatli va ekologik ravishda o'rganishning o'ziga xos muammolari mavjud. Shu bilan birga, ekstremal turizmning rivojlantirilishida tashkil etilgan muhim qadam - O'zbekiston bo'ylab sayohatlar uchun xalqaro marketing strategiyalarini amalga oshirishdir. Bu strategiyalar, O'zbekistonda turizmni yanada kengaytirish va O'zbekistonga kelgan sayohatchilar sonini oshirishga yordam beradi.Boshqa bir muhim tushuncha, ekstremal turizmning rivojlantirilishi bilan bog'liq ekologik ta'sir va saqlanish muammolari. Ekstremal turizm turlari odatda o'z ichiga avtomobil, mototsikl, karting, ushbu usullar bilan bog'liq turadigan ekologik muammolarni o'z ichiga oladi. Shuningdek, turizm muassasalari, boshqa iqtisodiy faoliyatlar bilan bog'liq talablarni qondirish va shu kabi ekologik ta'sirni pastga olib kelishni talab qiladi.Bundan tashqari, O'zbekistonda ekstremal turizm turlari uchun infrastruktura yaratilishiga ham e'tibor berish kerak. Masalan, ta'minlangan va qulay mehmonxona va bog'cha xizmatlari, turizm ob'ektlari va turizmga mos keluvchi ko'rsatkichlarga ega bo'lish, yaxshi yolda yurish yo'llarini yaratish va boshqa imkoniyatlar bilan bog'liq muhim qadam bo'ladi.

Barcha muammolar va talablar ko'rib chiqilishi kerak, bu esa ekstremal turizmni rivojlantirishga yo'l ochishda yuqori darajada muhimdir:

Ekstremal turizm - turizmning aniq ma'noda bo'lmagan, bir qancha harakatlar va avlodlar qamrab olgan turdir.Parashudlik - faoliyatning, shu jumladan turizmning yuqori standartlarini va omilarni qondirish uchun zarur bo'lgan muhim o'zgarishlardan tashkil topishi.Sakrash - o'z faoliyati va oziqlari o'zgartirgan va uning ta'sirini kamaytirgan turizm turli.Turistik maslahatchilar - turizm sohasida kasbiy xodimlar, yangiliklarni kuzatish va

yuritish, tashqi va ichki siyosatni baholash, turizmning ohanglari, sifat va sifatini qondirishni o'rganish va boshqa vazifalarni o'z ichiga olgan kasbli shaxslar.Turizmning ekologik ta'sirini baholash - turizm faoliyati o'zaro aloqada bo'lgan ekologik tarmoqlar va ob'ektlarining o'ziga xos ta'sirlarini tahlil qilish uchun amaliyotlar. jahon sifati standartlari - turizm sohasidagi xizmatlarni takomillashtirish va o'z sifatini oshirishning o'ziga xos yuritilishi, turistik maslahatchilar uchun turli kurslar tashkil etiladi.

Madaniy turizm - O'zbekistonda tashqi va ichki turizmning mustaqil qismi bo'lib, madaniy, tarixiy va turli xil san'at turlarini o'z ichiga oladi.

Texnologiyalarni qo'llash - texnologiyalar o'z foydalanishining yanada kengaytirilishi, turistik maslahatchilar uchun alohida dasturlar yaratilishi va turizmning ijtimoiy o'qibati bo'yicha ko'plab yuksak darajali tajribalar.Ma'muriy - yuridik, moliyaviy va boshqa tuzilmalar turizm faoliyati sifatini oshirish, xizmatlarning turli ko'rinishlari, statistik ma'lumotlarni jalb qilish va turizmning boshqa muammolarini yechishda ishtirok etish.Reklama va marketing - turistik mahsulotlar va xizmatlarning reklamasi va marketinqini olib borish uchun turli xil texnologiyalardan foydalanish.Ekstremal turizm O'zbekistonda o'rni katta bo'lgan bir soha hisoblanadi. Bu turizm turi, oddiy turizmning o'zidan farq qiladi, chunki u odatda riskli, qattiq va qo'rqinchli aktivliklar bilan bog'liq. Ekstremal turizm turlari orqali, sayohatchilar o'z o'zlarini sinab ko'rishlariga, jiddiy darajada adrenalinni his etishlariga, dunyoni yangi tarzda ko'rishlariga va tabiatni ko'proq tajribalashlariga imkon beriladi.Ekstremal turizm turlari O'zbekistonda juda keng ko'lamda amalga oshiriladi, shu jumladan quyidagi turistik aktivliklar:.Suv va dengiz sportlari, shu jumladan rafting, kano, suv sefaraligi, suzish va boshqalar.Moto turlar, shu jumladan mauntinbayking va chopper turlari.Yadro qayta ishlangan maydonlarda (Chimkent kabi) boshqa dunyo davlatlarida mavjud bo'lmagan tanqislik va boshqa ekstremal sport turlari.Ekstremal turizmning muhim xususiyatlari quyidagilardir:

Avvalgi tajriba talab etilmaydi.Risk va kamchiliklar oshiriladi.Hujjat va buyruqlar hisobiga amal qilinishi kerak.Tayanchlar, suzishlar va boshqa turli xil turlarning ko'pida yo'zma-mutaxassis xodimlar qatnashishi talab etiladi.Tashqi vaziyatlar va tabiat ko'rinishlari har qanday vaqt o'zgarishi mumkinligiga ega bo'lgan xususiyatlar.O'zbekistondagi ekstremal turizm turlarining amalga oshirilishi, madaniy turizm, sekin va tarixiy turizm turlariga nisbatan kam bo'lsa-da, bu sohada katta rivojlanish va ko'proq xalqaro sayohatgohlarini jamlashga imkon beradiEkstremal turizmning O'zbekistonda yuqori tashxislangan joylari quyidagilaridir:Beldersoy quruq joyi - Toshkent shahridan faqat 20 km masofada joylashgan bu quruq joyi, O'zbekistonning eng sevimli sayohatgohlaridan biri hisoblanadi. Beldersoyda paraplan va delta-skayning yanada ko'proq ko'p yil davom etgan turlari amalga oshiriladi.Chimgan - Buxoro viloyatida joylashgan bu joy, qayta ishlangan maydonlarda ekstremal turizmning o'ziga xos tur turlari bilan mashhur hisoblanadi. Chimganda sayohatchilar paraplan, delta-skay, tayanch va bali-balan jarayonlarida, suv sportlari turlarida, hiking va tachkiqni bajara oladilar.Charvak dengizi - Toshkent shahridan 80 km masofada joylashgan bu dengiz, O'zbekistonning eng katta yirik suv omboridir. Charvak dengizida suv sportlari turlari amalga oshiriladi, shu jumladan suv

sefaraligi, kano, rafting va boshqalar.Zaamin Tabiat Heykali - Zaamin, Jizzax viloyatida joylashgan bu tabiat parki, O'zbekistonning eng qadimiy va maqbul sayohatgohlaridan biri hisoblanadi. Bu joyda hiking, tayanch, suv sportlari turlari, mauntinbayking va boshqa ekstremal sport turlari amalga oshiriladi.Nuratau daglari - Nurata shahrida joylashgan bu daglar, O'zbekistonning eng jannat kasblaridan biri hisoblanadi. Nuratau daglarida hiking, tayanch, mauntinbayking va boshqa ekstremal sport turlari ko'p amalga oshiriladi.Ekstremal turizm O'zbekistonda keng ko'lamda rivojlanmoqda va sayohatchilar uchun ko'proq imkoniyatlar yaratilmoqda. Shuningdek, bu turizm turi O'zbekistonning tabiiy boyliklari va suv resurslari bilan o'xshash ko'rinmaydigan tarzda ham sayohatga qiziqarli imkoniyatlar yaratadi.Ekstremal turizmning O'zbekistonda yuqori tashxislangan tur turlari quyidagilardir:Aydarkul dengizi - Jizzax va Navoiy viloyatlari orasida joylashgan bu dengiz, O'zbekistonning boshqa joylariga nisbatan ozodligi bilan ajralib turadi. Aydarkul dengizida sayohatchilar suv sportlari turlariga qatnashishlari mumkin, shu jumladan suv sefaraligi, kano, rafting va boshqalar.Qizilqum qumidagi sargardonlar - O'zbekistonning sharqiy qismidagi Qizilqum qumidagi sargardonlar, ayrim sayohatchilar uchun ekstremal turizmning o'ziga xos ko'rsatkichlari hisoblanadi. Sargardonlarda buggy safarilari, sahara safarilari, yelkan va boshqa ko'chirmali turlar ko'p amalga oshiriladi.Uhum jaylari - Buxoro viloyati jamlanishida joylashgan bu jaylar, ekstremal turizmning yangi yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Uhum jaylarida hiking, tayanch, mauntinbayking va boshqa ekstremal sport turlari amalga oshiriladi.Boysun tog'lari - Surxondaryo viloyati tomonidan qamrab olgan Boysun tog'lari, O'zbekistonning qadimiy qishloq aholisi, tabiiy boyliklari va ko'pgina ekstremal sport turlari bilan mashhur hisoblanadi. Boysun tog'lari mauntinbayking, hiking va boshqa turlar uchun zamonaviy sharoitlarga ega.Baysuntau daglari - Surxondaryo viloyati Baysun tumani jamlanishida joylashgan bu daglar, O'zbekistonning eng butunligi hisoblanadi. Baysuntau daglarida hiking, tayanch, mauntinbayking va boshqa ekstremal sport turlari ko'p amalga oshiriladi.Ekstremal turizm O'zbekistonda sayohatchilar uchun ko'proq imkoniyatlar yaratadi va sayohatchilar tabiiy boyliklar, qadimiy va tarixiy joylar, zamonaviy sport turlari bilan tanishishadi.Maqola O'zbekistonda ekstremal turizmning parashuddan sakrash turi bo'yicha yozilgan. Ushbu maqolada O'zbekistonda ekstremal turizm turlari haqida ko'p malumot berilgan. Maqolada, ayrim sayohatchilar uchun Aydarkul dengizi, Qizilqum qumidagi sargardonlar, Uhum jaylari, Boysun tog'lari va Baysuntau daglarining ekstremal turizm turlariga mos kelishlariga dair tafsilotlar aytildi.Bundan tashqari, maqolada O'zbekistonda ekstremal turizmni rivojlantirish uchun yaratilgan sharoitlar, ularning muhimligi va turizm sohasida xalqaro tajribalar keltirildi. Shu bilan birga, maqolada turizm sohasining yanada rivojlanishi, uning ekologik ta'siri va saqlanishiga qaratiladigan muammo va talablar ham ko'rsatilgan.

TAHLIL

1. Amerika qo’shma shtatalri: Qo’shma SHtatlar eksrimal turizm bo’yicha yetakchi yo’nalish bo’lib, har yili o’zning tematik parklari, kazinolari tog’ zonalari bilan festevallar tadbirlar orqasidan millionlab mehmonlarni jalb qiladi.

2. Fransiya:fransiyada o’zining boy madaniy meroslari, jahon darajasidagi muzeylari va disneylend Parij kabi mashhur istirohat bog’lari bilan mashhur.

3. Birlashgan Arab Amirliklari: BAAda dunyodagi eng hashamatli mehmonxonalar savdo markazlari va ko’ngilochar maskanlar, jumladan dunyodagi eng baland bino Burj xalifa va Dubay savdo markazi joylashgan.

4. Trekking-turizmi : Janubiy Koreya tog'lari va tabiati esa, trekking turizmi uchun ideal joydir. Bu yerlarda sayr qilish va uyqudagi tabiatining zarafatini his qilish imkoniyatlari bor.

5. Yaponiya: Yaponiya o’zining anime va manga video o’yin arkadalari va Tog’lari bilan dunyoga mashxur yoponiyaning 90% tog’li joyda joylashgan.

6. Kyop'lak -turizmi: Yaponiyada Kyop'lak-turizmi shakllanayotgan turdagi bitta turi hisoblanadi. Bu tur, qish kuni qo'lida buz bo'ylab sayr qilish, buz cho'zish va boshqa ko'plab kyop'lak sport turlari orqali adrenalin darajasini oshirishga yo'l qo'yadi.

Bu mamlakatlarni O‘zbekiston bilan solishtirganda shuni ta’kidlash kerakki, O‘zbekiston hali ham eksrimal turizm industriyasini rivojlantirmoqda. O‘zbekiston o‘zining boy madaniy merosi, tarixiy arxitekturasi va ajoyib tabiat manzaralari bilan mashhur bo‘lsa-da, sayyohlar uchun ko‘ngilochar va hordiq chiqarish imkoniyatlarini hali to‘liq ishlab chiqmagan. Biroq O‘zbekiston turizmni rivojlantirish bo‘yicha qadam tashlamoqda, hukumat infratuzilmaga sarmoya kiritmoqda, mamlakatning o‘ziga xos madaniy boyliklarini targ‘ib qilmoqda va yangi turizm yo‘nalishlarini rivojlantirmoqda. Investitsiyalar va rivojlanish davom etar ekan, O‘zbekiston mintaqadagi ekstimal turizm bo‘yicha yetakchi yo‘nalishga aylanish salohiyatiga ega.O‘zbekistonda ekstimal turizmning rivojlanmaganligining yana bir sababi reklama va marketing yaxshi yo’lga qo’yilmaganligi. Mamlakatning turizm idoralari O‘zbekistonning ekstimal turizm industriyasini ham ichki, ham xalqaro miqyosda targ‘ib qilish borasida yetarlicha ish olib borilmagan. Oqibatda ko‘pchilik sayyohlar mamlakatda mavjud ekstimal imkoniyatlardan bexabar va ular O‘zbekistonni ekstimal turizm manzili sifatida ko‘zdan kechirishga moyil emas. Bundan tashqari, ekstimal turizimining mavsumiyligi .Boshqa davlatlar bilan solishtiradigan bo’lsak u yerda eksrimal turizimini har bir turi rivojlangan va eng kereglisi mavsumsizligi istalgan vahtda istalgan mavsumda borsa bo’ladi lekin bizda haligacha imkoni yo’q shu sababli O'zbekistonda ekstimal turizmning rivojlanmaganligining yana bir sababidir.Mamlakatdagi ekstimal ob'ektlarning aksariyati an'anaviy madaniy tadbirlar, masalan, xalq musiqasi va raqs tomoshalari, tarixiy joylar bilan cheklangan. Ushbu tadbirlar muhim bo'lsa-da, lekin barcha sayyohlar uchun, ayniqsa, zamonaviy va xilma-xil ekstimal joylarni qidirayotgan sayyohlar uchun yoqmasligi mumkin.Yana bir muammo – ekstimal sohani rivojlantirish bilan O‘zbekistonning madaniy merosini asrab-avaylash bilan muvozanatni saqlash zarurati. Mamlakatning tarixiy diqqatga sazovor joylari sayyohlar uchun katta qiziqish

uyg'otsa-da, yangi ekstimal ob'ektlarning qurilishi bu joylarning haqiqiyligi va jozibasini buzishi mumkin. O‘zbekistonda ekstimal turizmni rivojlantirishga ko‘maklashish uchun hukumat va turizm organlari bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirishi mumkin. Birinchidan, ular butun mamlakat bo'ylab tematik bog'lar, akvaparklar va boshqa dam olish markazlari kabi zamonaviy va xilma-xil ekstimal ob'ektlarni qurishga sarmoya kiritishlari mumkin. Ushbu ob'ektlar ko'proq sayyohlarni, ayniqsa, ekstimal joylarni qidirayotgan bolali oilalarni jalb qiladi. Hukumat O‘zbekistonning ekstimal turizm industriyasini targ‘ib qilish va marketingi uchun ko‘proq mablag‘ ajratishi mumkin. Ular xalqaro sayyohlik agentliklari va turoperatorlar bilan hamkorlik qilib, mamlakatning ekstimal imkoniyatlarini namoyish etishlari va O‘zbekistonga ko‘proq sayyohlarni jalb qilishlari mumkin.Yana bizdagi bir qancha turfirmalar bilan bog’liq bo’lgan muammolarni ko’rib chiqamiz.

Birinchidan, respublikada turizm sohasida faoliyat ko‘rsatayotgan ayrim kompaniyalarning monopollashganlik xarakteriga ega ekanligi. Ma’lum bir sabablarga ko‘ra, ushbu kompaniyalar tarkibidagi ob’yektlarning xususiylashtirilish jarayoni ancha sust amalga oshirilmoqda. Bundan tashqari, yangi tashkil qilinayotgan kichik turistik firmalarning ayrimlari ham yirik turistik kompaniyalarda mavjud imkoniyatlarning ko‘pchiligiga ega emas;

Ikkinchidan, turizm sohasida yuqori malakali kadrlarning yetishmasligi oqibatida yangidan-yangi kichik turistik firmalarning tashkil etilishi va samarali faoliyat ko‘rsatishi ancha dolzarb muammoga aylanmoqda;

Uchinchidan, respublika viloyatlari va tumanlarining ko‘pchiligida mahalliy vakillik organlarida faoliyat ko‘rsatayotgan amaldorlarning turizmni iqtisodiyotiga qo‘shadigan hissasini to‘g‘ri baholay olmasligi natijasida va ularning ishga eskicha tafakkurda yondashishlari turistik firmalarning tashkil etilishi, shuningdek, turizm bozoriga bilvosita ta’sir ko‘rsatadigan kichik va xususiy biznes bilan shug‘ullanuvchi turistik korxonalarning ochilishiga beparvolik bilan qaralmoqda;

To‘rtinchidan, yangi tashkil etilgan turistik firmalar tor faoliyat doirasi bilan cheklanib qolmoqda. Bundan tashqari ular “O‘zbekturizm” milliy kompaniyasi uchun an’anaviy hisoblangan ayrim xizmat turlaridan tashqariga o‘tishmayapti. Buning natijasida, bu firmalarning xorijiy turistlar tomonidan qiziqish bilan e’tirof etilishiga yetarlicha imkon yaratilmayapti.Agarda turistik firmalar noan’anaviy xizmat turlari, masalan, mamlakatimizning go‘zal va serjilo tabiatiga o‘zaro ajoyib sayohatlarni uyushtirish, turistlar uchun mahalliy qishloqlar va ovullarda xalq milliy urf-odatlari bilan tanishtirish ekskursiyalarini tashkil etish, shuningdek, turistlar uchun milliy ruhdagi konsert va tomoshalarni uyushtirish kabi xizmat turlarini tashkil etishsa ular o‘z oldilariga qo‘ygan maqsadlariga erishishlari mumkin.

Beshinchidan, mahalliy hunarmandchilik mahsulotlarini, milliy ruhdagi kiyim-kechaklarni, milliy taomlarni va boshqa shu kabilarni ishlab chiqarish eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Yuqorida ta’kidlab o‘tganimizdek, xususiy turistik firmalar turizm xizmatlar bozorini jadal sur’atlarda va sifatli rivojlanishi uchun nihoyatda muhim

ahamiyatga egadir. Mamlakatimizda bozor iqtisodiyotiga mos turizm infratuzilmasi endi rivojlanayotganligi bois xususiy turistik firmalarning deyarli barchasi kichik tadbirkorlik sub’yektlari hisoblanadi. Xorijiy mutaxassislarning baholashlariga ko‘ra, O‘zbekistonda hukm surayotgan osoyishtalik, yurtimizning qadimiy madaniy yodgorliklari va go‘zal tabiati mamlakatga har yili 2-2.5 mlngacha bo‘lgan turistlarni tashrif buyurishi uchun imkon yaratadi. Buning uchun bunday katta hajmdagi turistlar oqimini qabul qilish imkoniyatiga ega bo‘lgan xususiy mulk shaklidagi otellar, kempinglar , mehmonxonalar, turistik bazalar tizimi va boshqa shu kabilarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Yana shuni ta'kidlash kerekki, hukumat ushbu sektorga sarmoya kiritgan kompaniyalarga soliq imtiyozlari, subsidiyalar va boshqa imtiyozlar berish orqali ko'ngilochar turizm sanoatiga xususiy sektorni jalb qilishni rag'batlantirishi mumkin. Bu ko‘proq investorlarni jalb etish va O‘zbekistonda ko‘ngilochar turizmni rivojlantirishga turtki bo‘ladigan qulay ishbilarmonlik muhitini yaratadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘zbekistonda ekstimal turizmni rivojlantirish bo‘yicha ba’zi potentsial xulosalar va takliflar:

1. Infratuzilmaga sarmoya kiritish: O‘zbekiston turistlarni jalb qilish uchun mehmonxonalar, transport va ekstimal ob’ektlar kabi infratuzilmaga sarmoya kiritishi kerak.

2. Turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish: O‘zbekiston nafaqat tarixiy va madaniy turizmga e’tibor qaratishi, balki sayyohlik mahsulotlarini festivallar, tematik bog‘lar, atraktsonlar, aquaparklar va sport tadbirlari kabi ko‘ngilochar va ekstimal tadbirlarni ham o‘z ichiga olishi kerak.

3. O‘zbekiston madaniyati va an’analarini targ‘ib qilish: O‘zbekiston o‘z madaniyati va an’analarini an’anaviy musiqa, raqs va oshxona kabi ko‘ngilochar va eksrimal tadbirlar orqali namoyish qilishi mumkin.

4. Xususiy sektor bilan hamkorlik: Hukumat ekstimal turizmni rivojlantirish uchun xususiy sektor bilan hamkorlik qilishi kerak. Xususiy sektor ko'ngilochar ob'ektlar va tadbirlarni rivojlantirish uchun tajriba va resurslarni jalb qilishi mumkin.

5. Barqarorlik: eksrimal turizmni rivojlantirish barqaror tarzda amalga oshirilishi kerak. Bunga ekologik toza amaliyotlarni qabul qilish va O‘zbekistonning madaniy va tabiiy merosini asrab-avaylash orqali erishish mumkin.

6. Texnologiyani qabul qilish: O‘zbekiston tashrif buyuruvchilar tajribasini yaxshilash uchun texnologiyani qo‘llashi kerak. Buni virtual haqiqat, kengaytirilgan haqiqat va mobil ilovalardan foydalanish orqali amalga oshirish mumkin.

7. Xavsiz va mavsumsizligi: Shu bilan birga sayyohlarni o’zgacha tematik joylar, parklar, bog’glar, aquaparklar, xavsiz atraktsonlarimiz va mavsumiyligini muammolarini yo’qotsak sayyohlar xohlayaotgan narsani bera olsak, biz ham O’zbekistonga ko’p turistlrni qabul qila olamiz va turizimni yaxshigina rivojlantira olamiz.

Xulosa qilishimiz kerakki, O'zbekistonda ekstremal turizm turlari keng o'zgaruvchilar bilan keng rivojlanmoqda va sayohatchilar uchun yana ko'p imkoniyatlar

yaratmoqda. Turizm sohasi rivojlanishi esa ko'p muammolar va talablarni bajarishni talab qiladi, bu esa shuningdek, ta'sirli ekologik va ijtimoiy ta'sirlarga ega bo'lishi kerak.

Tabii, O'zbekistonda ekstremal turizmning rivojlantirilishi xizmatlarining yanada kengaytirilishi va uni muvozanatli va ekologik ravishda o'rganishning o'ziga xos muammolari mavjud. Shu bilan birga, ekstremal turizmning rivojlantirilishida tashkil etilgan muhim qadam - O'zbekiston bo'ylab sayohatlar uchun xalqaro marketing strategiyalarini amalga oshirishdir. Bu strategiyalar, O'zbekistonda turizmni yanada kengaytirish va O'zbekistonga kelgan sayohatchilar sonini oshirishga yordam beradi. muhim qadam bo'ladi.

Barcha muammolar va talablar ko'rib chiqilishi kerak, bu esa ekstremal turizmni rivojlantirishga yo'l ochishda yuqori darajada muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Djuraevna R. M. et al. Development Prospects for Digital Economy Development in Uzbekistan //Academic Journal of Digital Economics and Stability. – 2021. – С. 58-64 2. Raimova M. D., ogli Makhatov S. I. DIGITAL ECONOMY DEVELOPMENT PRIORITIES IN UZBEKISTAN //Journal of Central Asian Social Studies. – 2021. – Т.

2. – №. 02. – С. 160-168.

3. Yakubova Shamshinur Shukhratovna. "Innovative Approaches for Modeling the Impact of Monetary Policy on Economic Development." Academic Journal of Digital Economics and Stability (2021): 311-318.

4. Bozarov E., Babayeva L. TURIZM SOHASIDA KLASTERLARNING SAMARASI VA AHAMIYATI //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 6. – С. 208-212.

5. G'Ulomxasanov E., Ruziyev B., Akramov S. TURIZMDA DESTINATSIYA //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 143-150. 6. Gulomkhasanov E., Uktamova U., Akramov S. DEVELOPMENT OF ECOTURISM IN UZBEKISTAN //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 8. – С. 614-617.

6. Gulomkhasanov E., Uktamova U., Akramov S. DEVELOPMENT OF ECOTURISM IN UZBEKISTAN //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 8. – С. 614-617.

MAMLAKATIMIZDA TURIZM SOHASINING SALOHIYATI (RAQAMLI KO`RSATKICHLAR ASOSIDA)

Zulfiqorov Umid
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti talabasi.
Fakultet: Turizm
Guruh: TOUE-31U
Ilmiy rahbar: **Nurmatova S.Sh**

Anotatsiya: *Ushbu maqolada mamlakatimizda turizmning o’rni hamda rivojlanib borayotgani, O’zbekistonda turizmga berilayotgan e’tibor va mavjud imkoniyatlar, mamlakatimizdagi turizm turlari, turistik moddiy - madaniy me’ros ob’yektlar, tabiiy iqlim sharoiti, o`zbek xalqining mehmondo’stligi, milliy taomlari sayyohlarni o’ziga tortadi. Ushbu maqolaning maqsadi O’zbekiston turizmning qadimdan to hozirgi kungacha bo’lgan davrdagi tutgan o’rni hamda O’zbekistonda turizmning rivojlanishi va turizmga bo’lgan e’tibor ortib borishi, xalqaro turizm darajasiga olib chiqish borasida olib borilayotgan qaror - farmonlar qilinayotgan ishlar haqida turizmning mamlakatimizdagi o’rnini yoritib berishdan iborat.*

KIRISH

O’zbekistonda turizmni rivojlanishiga turtki bo’lgan Buyuk Ipak yo’li G’arb bilan Sharqni bog’lovchi savdo karvoni yo’li vazifasini bajargan. Buyuk Ipak yo’li Miloddan avv II asrdan XIV asr o’rtalarigacha faoliyat ko’rsatgan. Buyuk Ipak yo’li Tranzit yo’l 12 ming kilometrga cho’zilgan. Buyuk Ipak yo’li orqali tavarlar, katta bilim, madaniyat, texnologiya almashinuvi, diplomatik aloqalar o’rnatilishida tamal tosh bo’lgan. “Buyuk Ipak yo’li” nomi o’sha davrlarda G’arb mamlakatlari uchun qimmatbaho tovar bo’lmish- ipak bilan bog’liq. Ipak toqish texnalogiyasi Xitoyda besh ming yil avval paydo bo’lgan deyiladi. III asrlarda ko’plab mamlakatlar qatori O’zbekistonda ham Farg’ona vodiysida ipak yasash o’rganila boshlangan. Ipak yo’lida Ipak matodan tashqari qimmatbaho toshlar, shisha, ziravorlar, qurol-yarog’ va boshqa tavorlar bilan savdo qilishgan. Buyuk Ipak yo’li asta - sekin Farg’ona vodiysidan tashqari boshqa yangi shaharlarda hunarmandchilik rivojlanib bordi xususan Andijon, Buxoro, Shahrisabz, Samarqand, Xiva, Qo’qon kabi shaharlarda hunarmandchilik rivojlanib Buyuk Ipak yo’li bo’ylab tovarlar savdo-sotiq karvonlar uchun karvon saroylar barpo etilib karvonlar tunab o’z tavarlarini sotib ketishga zamin yaratdi. Ipak yo’li butun dunyoga ma’lum bo’lgach tez orada bu yo’l orqali nafaqat karvonchilar, balki afsonaviy sayohatchilarni ham qiziqishi orta boshlagan. Bular Italiyalik Morko Polo Ipak yo’li bo’ylab sayohat qilgan. Hattoki bosqinchi Chingizxon ham Ipak yo’li bo’ylab o’tganligi keltirilgan. O’zbekistonda turizmning rivojlanib borayotgani hech kimga sir emas. Keyingi yillarda turistlarni o’ziga jalab qiluvchi tarixiy shaharlar, Qadimiy madaniy me’ros yodgorliklari, o’zbek milliy urf-odatlar, milliy o’zbek taomlari, tabiati, tarixi, me’morchiligi, ekoturizmi, tibbiyot turizmi, gastronamik turizmi, qishloq xo’jaligi turizmi, ziyorat turizmi, ekstrimal turizm, go’zal tabiati flora-faunalari, tabiat qo’riqxonalari, hayvonot olami, mexmonxonalar

rivojlanib borishi turistlarni jalb qilib kelmoqda. Turizm sohasida qilinayotgan ishlar qaror-farmonlar va turistlarni jalb qilishga qaratilayotgan chora-tadbirlar, sharoit qulayligi, narx-navo arzonligi, turistik xizmatlar yaxshilanib borishi, tog’lari, turistlarni jalb qilmoqda.

Kalit so’zlar: *turistik obektlar, O`zbekistondagi turlar, turizm turlari, monumentlar, statistik ko`rsatkichlar, marketing, iqtisodiyot.*

ASOSIY QISM

O`zbekistonda turizm yaqin yillardan rivojlanishni boshladi. Bu soha O`zbekiston uchun yangi soha bo`lganligi uchun yalpi ichki mahsulotga sezilarli darajada ta’sir ko`rsata olmadi. Lekin turizm kam investitsiya kiritib ko`p foyda oladigan sohalardan biri hisoblanadi. Kop`pchilik davlatlarda turizm asosiy yalpi mahsulotning 80%gacha qoplaydi. Aholining turmush darajasi ham aynan turizm bilan bog`liq. Shunday ekan O`zbekistonda ham turizm sohasini rivojlantirish aholining turmush darajasini yaxshilashga turtki bo`la oladigan sohadir. O`zbekiston 1991-yil mustaqillikga erishgandan so`ng hukumat turizmni iqtisodiyotni rivojlantirish vositasi sifatida rivojlantirishga kirishdi. Mamlakatning boy madaniy merosi, jumladan Islom me’morchiligi hamda Buyuk Ipak yo`lidagi qadimiy shaharlar so`ngi yillarda sayyohlar soni ortib bormoqda.

XX asrning 60-yillaridan boshlab turizmga nisbatan e’tibor tubdan o’zgardi.1966-1970-yillardagi kapital mablag’ oldingi besh yillikka nisbatan 4,5 baravarga oshdi.1971-1975-yillarda turbazalar, mehmonxonalar, kemping[38] va avtopansionatlar[39] qurilishi boshlandi.1980-yilga kelib 150dan ortiq turizm tashkilotlari, 575 ta sayr va sayohat byurolari, 6 ming mashinali avtoxo’jaliklar ishga tushirildi.1985-89 yillarda ichki va hududiy turizmning hajmi 1,4-1,6 mln kishini tashkil etdi, bunda chet ellik turistlarning miqdori 130-180 ming kishini tashkil etar edi.Sobiq Ittifoqda O’zbekiston turizmi 3-o’rinni egallardi.Turizm xizmat hajmi 1,5 mln. turist va 6-7 mln. ekskursantdan iborat edi.Qo’shimcha mahalliy mehmonxona va pansionatlar 4-5 mingdan oshdi.Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so`ng Prezidentimizning bevosita tashabbuslari bilan turizmni rivojlantirish ustuvor masalaga aylandi. O`zbekiston Respublikasida turizmning rivojlanishi beshta bosqichga bo`linadi.

Birinchi bosqich: (o`z ichiga 1992 yilni oladi). Ushbu bosqich respublikamizda milliy turizmning dastlabki shakllantirilishi bilan xarakterlanadi. Bu bosqichda turizm infratuzilmasida yetakchi hisoblangan "O`zbekturizm" Milliy kompaniyasiga asos solindi.

Ikkinchi bosqich: (1993-1995 yillar). Bunda turizmning milliy rivojlanish modeli ishlab chiqildi. Ushbu bosqichda turistik xizmatlar ko`rsatish hajmi oshib bordi. "O`zbekturizm" milliy kompaniyasi turistik operatorlar bilan to`g’ridan-to`g’ri aloqa qilish maqsadida Germaniya (Frankfurt-Mayn), Buyuk Britaniya (London), AQSH (N'yu-York),

[38] Kemping - Chodir vaqtinchalik boshpanada tunashni o’z ichiga olgadigan ochiq havoda tabiat qo’ynida dam olish shakli.

[39] Avtoponsionatlar - avtomtlashtirilgan xizmat ko’rsatish tizimi misol mijoz yoqilg’I quyish shaxobchasi yoqilg’ini o’zi to’ldirib to’lov terminali orqali to’lovni amalga oshiradi. Telifoninternet orqali to’lov hamda xarid qilish bankomatlarni misolqilsa ham bo’ladi.

Birlashgan Arab amirliklari (SHarja) va Rossiya (Moskva) kabi mamlakatlarda o`zining vakolatxonalarini ochdi.

Uchinchi bosqich: (1995-1997 yillar). Bunda turistik xizmatlar sohasida xususiylashtirish jarayoni boshlandi. 1996 yilning boshlarida "O`zbekturizm" milliy kompaniyasi tizimidagi turistik ob`ektlar umumiy miqdorining 90 foizga yaqini davlat tasarrufidan chiqarildi.

To`rtinchi bosqich: (o`z ichiga 1998 yilni oladi). Bu bosqichda eksport salohiyatini oshirish, valyuta[40], turistlar investitsiya[41]larning barqaror oqimini ta`minlash uchun imkoniyat yaratildi. Respublikada milliy turizmni jahon andozalari darajasida shakllantirish turizmga bilvosita tegishli bo`lgan xizmat ko`rsatish infratuzilmasini, xususan, turistlarni xorijdan kutib oladigan chegara, bojxona va aeroport xizmatlarini qayta shakllantirish boshlandi.

Beshinchi bosqich: (1999 yil maydan hozirgi davrgacha). Ushbu bosqichda O`zbekistonning xorijiy mamlakatlardagi diplomatik vakolatxonalarida turizm bo`yicha maslahatchi lavozimi joriy etildi. Ushbu yilning avgust oyida mamlakat Parlamentida "Turizm to`g’risida" gi qonun qabul qilindi va buning natijasida turizm sohasini faoliyat ko`rsatishining huquqiy asoslari yanada takomillashtirildi.

Hozirgi kunga kelib O`zbekistonda turizmni rivojlantirish uchun asos solindi deb hisoblasa bo`ladi.

Bunga dalil sifatida 1995 yil 2 iyundagi "Buyuk Ipak yo`li"ni qayta tiklashda O`zbekiston Respublikasi ishtirokini avj oldirish va Respublikada xalqaro turizmni rivojlantirish to`g’risidagi farmonining Prezidentimiz[42] tomonidan qabul qilinishidir .

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu ilmiy maqolaning ilmiy yo`nalishini nazariy-uslubiy jihatdan tadqiq etishda ilmiy abstraktsiyalash usulidan foydalanilgan bo`lsa, turizm bo`yicha turistik obyektlar ularning statistik ko`rsatkichlari zamonaviy holatini tahlil qilishda, muammo va rivojlanish istiqbollarini o`rganishda analiz va sintez usulidan foydalanilgan.

Turizmning samaradorlik darajasi quyidagi raqamlarda o‘z aksini topadi: 2015 yilda eng ko‘p xorijlik mehmonlarni qabul qilishda Fransiya (83,7 million), AQSh (74,8 million), Ispaniya (65,0 million), Xitoy (55,6 million) va Italiya (48,6 million) kuchli beshlikda turishibdi. Germaniya, Buyuk Britaniya, Rossiya va Meksika kuchli o‘ntalikdan joy olgan. Biroq bu ko‘rsatkich bo‘yicha Yevropa va Osiyoning bir nechta shaharlari yetakchilik qilgan.Bunga misol qilib Hongkong (27,7 million), London (17,4 million), Singapur (17,1 million), Bangkok (16,2 million) va Parij (15,0 million) singari shaharlarni keltirish mumkin.

[40] Valyuta - Tovar va xizmatlarni ayirboshlash sifatida xizmat qiladigan nominal qiymatlik. Qog’oz yoki tanga ko’rinishidagi pul.
[41] Investitsiya - Biznisni rivojlantirish uchun moliyaviy tomondan qo’llab - quvvatlash mabilag’ kiritish.
[42] Prezident - O’zbekiston Respublikasi prezidenti.

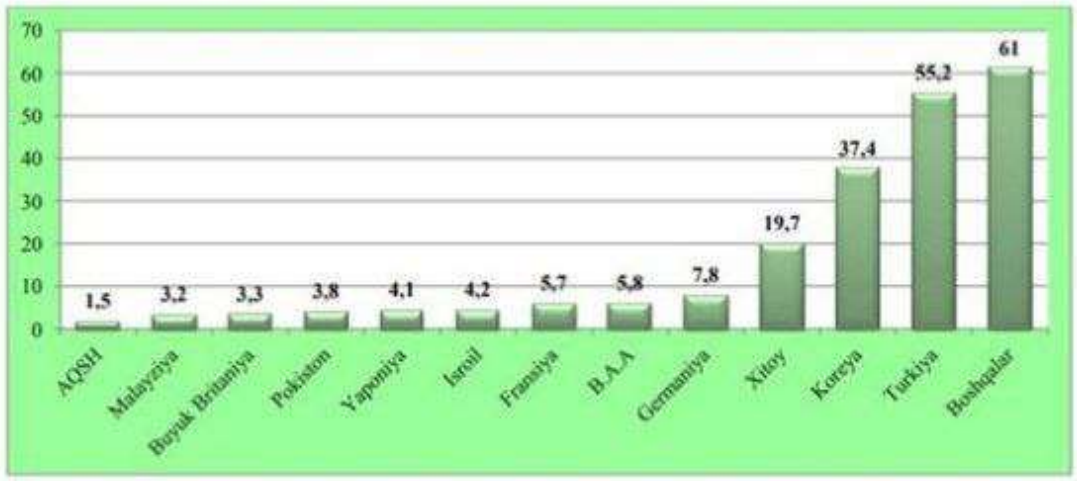

2017 yilda O`zbekiston Respublikasiga uzoq xorijiy davlatlardan kelgan chet el fuqarolari sonining mamlakatlar bo`yicha taqsimlanishi, ming kishi

2017 yilning birinchi yarmida yurtimizga 1 million 800 ming nafar sayyoh tashrif buyurgani, bu ko‘rsatkich 2016 yilga qaraganda 17 foizga oshganO‘zbekistonga 6,748 million kishi tashrif buyurgan bo‘lib, bu 2018-yil statistikasidan 125 foizga (5,346 million kishi) ko‘pdir.

O‘zbekistonga tashrif buyurgan turistlarning umumiy sonidan 6,260 million kishi MDH mamlakatlaridan, 488,4 ming sayyoh esa olis xorij mamlakatlaridan kelgan.Shu bilan birga, 2019-yilda turizm xizmatlarining eksport43i 1,313 milliard dollarni tashkil etgan, 2018-yilda u 1,041 milliard dollariga teng bo‘lgan (o'sish 126 foiz).Ushbu qiymatning yarmidan ko‘prog‘ini MDH44 mamlakatlaridan kelgan sayyohlar (966,559 mln. AQSH dollari) sarflagan, 346,472 mln. dollar esa boshqa mamlakatlarning sayohatchilariga to‘g‘ri keladi.Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO)45 ma’lumotlariga ko‘ra, 2019-yilda O‘zbekistonga jami 2,9 million xalqaro sayyoh tashrif buyurgan, bu o‘tgan yilga nisbatan 27 foizga oshgan. Mamlakatning turizm sanoati COVID-19 pandemiyasidan oldin tez sur'atlar bilan o'sib bordi va hukumat sanoatni tiklar ekan, ushbu o'sishni davom ettirishga harakat qilmoqda. Quyida O‘zbekistondagi turizmga oid qo‘shimcha statistik ma’lumotlar - 2019-yilda eng ko‘p sayyohlik manbalari: Rossiya (24%), Qozog‘iston (15%), Xitoy (14%), Janubiy

Koreya (10%) va Germaniya (5%). - 2019-yilda xalqaro sayyohlar uchun o‘rtacha qolish muddati: 5,5 kecha. - 2019-yilda eng ko‘p sayyohlik yo‘nalishlari: Samarqand (55%), Buxoro (25%) va Xiva (10%). - 2019-yilda O‘zbekistonda mehmonxona xonalari soni: 30 000 ta. - 2019-yilda O‘zbekistonda sayyohlik agentliklari soni: 352 ta. - 2019-yilda turizm sohasining O‘zbekiston yalpi ichki mahsulotiga qo‘shgan hissasi: 4,2 foiz. 2019-yilda O‘zbekistonda turizm sanoati tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan ish o‘rinlari soni: 480

[43] Eksport - Mamlakatda ishlab chiqarilgan, ammo chet eliste’molchilariga sotiladigan tovar.
[44] MDH - Mustaqil davlatlar hamdo’stligi - Ilgari Sovet Ittifoqi tarkibiga kirgan davlatlar o’rtasidagi hamkorlik munosabatlarini tartibga solish uchun mo’ljallangan xalqaro tashkilot.
[45] UNWTO - Jahon sayyohlik sayyohlik tashkiloti - Barqaror va qulay turizmni rivojlantirishbilan shug’ullanadigan tashkilot.1975-yil 2-yanvarda kuchga kirgan faoliyati. Bosh qarorgohi Ispaniya Madridda joylashgan.

ming. Bu statistik ma’lumotlar O‘zbekistonda turizm muhim soha ekanligini, uning o‘sishi va rivojlanishini davom ettirish uchun davlat va xususiy sektor tomonidan ish olib borilayotganidan dalolat beradi.O‘zbekiston katta tarixiy-madaniy merosga – 7300 dan ortiq qadimiy-me'moriy va arxeologik obidalarga ega. Ularning ko‘pchiligi Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Termiz, Qo‘qon va Toshkent shaharlarida joylashgan. Yurtimizdagi 200 dan ziyod tarixiy yodgorlik va obidalar YUNESKO46ning madaniy merosi ro‘yxatiga kiritilgan.

O’zbekiston Respublikasida turistik xizmatlar hajmining 2005-2019 yillardagi o`sish dinamikasi

Joriy yilning 22 dekabr kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev parlamentga Murojaatida barcha sohalar qatorida turizm sanoati borasida quyidagi fikrlarni bildirdi:«Hozirgi kunda milliy iqtisodiyotga yuqori daromad keltiradigan istiqbolli tarmoqlardan biri – bu turizmdir. O‘zbekiston turizm sohasida dunyo bo‘yicha ulkan salohiyatga ega bo‘lgan davlat hisoblanadi. Yurtimizda 7300 dan ortiq madaniy meros obektlari mavjud va ularning qariyb 200 tasi YUNESKO ro‘yxatiga kiritilgan.Prezidentimiz dunyoning 33 ta mamlakatida O‘zbekiston elchixonalari faoliyat ko‘rsatayotgan elchilarga qarata qilgan onlayn murojaatida O‘zbekistonga xorijiy investitsiya hamda turistlarni jalb qilishni, ayniqsa, har bir elchiga har kuni 10 nafar sayyoh jo‘natishga e'tibor berishni ta'kidladi. Ya'ni, turist ham investitsiya degani, degan g‘oyani ilgari surdi.Hozirgacha xorijiy mamlakatlarda O‘zbekiston haqida ko‘proq ma'lumotlarni targ‘ibot qilishda oqsoqlikka yo‘l qo‘yilmoqda. Xususan, bugungi kunda yurtimizga tashrif buyurayotgan aksariyat sayyohlar turizm firmalari tomonidan jalb etilmoqda. Yevropaning deyarli barcha mamlakatlarida O‘zbekiston va aholisi haqida yetarlicha ma'lumotga ega emas.. Ular aynan turfirmalar orqali eshitib, qiziqish bildirib kelishmoqda.Ma'lumotlarga ko‘ra, ayni paytda turizmning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 2 foizni tashkil etadi. Bu judayam past ko‘rsatkich. Turizm faoliyatini amalga oshirgan firma va tashkilotlarning soni esa 433 tadan iborat.Yalpi ichki mahsulotining 11%ini tashkil qilmoqda. So’nggi 40 yil davomida boshqa

[46] YUNESKO - Tashkilot bo’lib taqrixiy obyektlarni muhofaza qilishni o’z ichiga oladi.

mamlakatlarga tashrif buyuruvchi turistlar soni 20 martaga turizmdan keluvchi daromad 60 martaga oshdi va xalqaro turizmdan olinuvchi daromad 400 mlrd dollarga etdi.O’zbekistonda turizmning turlari: O’zbkistonda sayyohlar ko’rishi mumkin bo’lgan bir qancha turizm turari mavjud, jumladan:

Madaniy turizm: O’zbekiston o’zining boy madaniy merosi bilan mashhur bo’lib, tashrif buyuruvchilar Samarqanddagi Registon, Buxoro Ark qo’rg’oni, Xivadagi Ichan qal’a kabi qadimiy shaharlar, muzeylar va tarixiy diqqatga sazovor joylar bilan tanishishlari mumkin.

Ekoturizm: O’zbekiston tog’lari, cho’llar va daryolarni o’z ichiga olgan rang - barang tabiiy landshaftga ega. Tashrif buyuruvchilar milliy bog’lar, qo’riqxonalar va qishloq hududlarini kezib, mamlakatning tabiiy go’zalligi va yovvoyi tabiati bilan tanishishlari mumkin.

Sarguzasht turizmi: O’zbekistonda trekking, alpinizm chang’i sporti va rafting47 kabi sarguzashtli sport turlariga tegishli sarguzashtga boy turizm turi bor.

Diniy turizm: O’zbekiston Islom tarixi va madaniyatining muhim markazi bo’lib, tashrif buyuruvchilar butun mamlakat bo’ylab masjidlar, madrasalar, maqbaralar bilan tanishishlari mumkin.

Tibbiy turizmi: O'zbekistonga nafaqat qadimiy me'moriy obidalarni ko'rish, betakror tabiat va madaniyatdan bahramand bo'lish, balki sog'lig'ingizni yaxshilash uchun ham tashrif buyurishingiz mumkin. Tibbiy xizmatlarni ko’rsatish, chet el dagi ta’tilda yuqori malakali tibbiy yordam olish. Zomin sanotoriyani Jizzaxda joylashgan misol keltirish mumkin.

Gastronamik turizmi: O'zbek oshxonasi, ehtimol, dunyodagi eng xilma-xil va rang-barang taomlar jamlangan. Agar siz dunyodagi eng mazali palov, ko'mirdagi shirali qo'zichoq, tandir-kabob, achchiq lag'mon yoki tiniq samsadan bahramand bo'lishni istasangiz-O'zbekistonga tashrif buyuring. An'anaviy taomlar: O’zbek noni - non, patir, shirmoi-non, katlama.Xamirli taomlar: somsa, manti, xonim, chuchvara, norin, qovurma lag’mon.Guruchli taomlar: palov, moshkichiri, moshhurda, mastava, hasip.Uzumdan: vinolari kiradi.

Qishloq xo’jalik turizmi: O’zbekiston sayyohlik kompaniyalari turli etnik turlarni taklif etadi. Qishloq aholisi hayotida ishtirok etishingiz, chekka qishloqda yoki uylarda yashashingiz, qishloq mahaliy aholi to’y va boshqa shu kabi urf-odatlar bilan tanishishingiz va unda ishtirok etishingiz mumkin. Ot va tuyalarga minishingiz rang - barang cho’l va tabiat ekzotik manzaralarga boy sayohatni amalga oshirishingiz mumkin.

Ekstremal turizmi: Ko’pincha sho’k turizmi deb ham yuritiladi. Turizm industriyasida xavfli joylarga (tog’lar, o’rmonlar, cho’llar, g’orlar, va shu kabi joylarga sayohat qilish yoki xavli turizmda ishtirok etish bilan bog’liq joy, voqealar sportga xos holatlar mos keladi.

[47] Rafting - tog’ daryolarida sun’iy eshkak eshish kanallarida 6, 4 va 2 o’rindiqli puflama qayiqlarda suzish. Rossiyada rafting “Camel” kompaniyasining reklamasidan so’ng tez rivojlanib boshlagan. Keyin ushbu sport g’oyasi tug’ulishiga sabab bo’lib, turistik musobaqalarga kiritila boshlangan.

Yoshlar turizmi: Do’stlar bilan sayohat qilganimizda O’zbekistonda yoshlar turizmi bor bo’lgan afzalliklarga ega. Arzon narxga ega bo’lgan. Lagerlar va Yotoqxonalar.24 soatlik Tungi Barlar va Restoranlar.Yoshlar festivali Dj[48]-lar bilan musiqiy tadbirlar o’tkaziladi.

Sport turizmi: O'zbekiston o'zining keng va xilma-xil landshaftlari tufayli ekstremal sport turlari uchun ko'plab imkoniyatlarni taqdim etmoqda, garchi bu sport turlari mamlakatda hali ham yangi bo’lsada.

Ekstremal chang’i, snoubord. Mototsikl poygasi, Motokros.Skeytbord, tog’ velosipedi, toshga chiqish, Paragliding.

Ekstrimal chang’i - Ekstremal tarizdapastga tushish cang’isi friraydning ektremal turidir. Ushbu turdagi tushish tog’li yerda uzoq va o’ta tik yon bag’rlarlarida amalga oshiriladi. Bu atama dastlab 1970 - yillarda Frantsuz chang’ichilari tomonidan “ ekstremal chang’i sporti” sifatida kiritilgan. Tik tog’dan pastga qarab chang’ida tushibborasiz.

Snoubord - Bu foydalanuvchi ikkala oyog’ini bir xil taxtaga qo’yadigan taxta, oyoqlar taxtaga mahkamlanadi. Foydalanuvchi qorda uchadi. Bu sport turi bo’lib ommalashib bormoqda.

Mototsikl poygasi - Mototsikllardan raqobat bardosh foydalanish, professionallar va havaskorlar tomonidan yo’llarda, tabiiy yerlarda shug’ullanadigan sport.

Motokros - Mototsikldan foydalaniladigan sport turlaridan biri, Tabiiy va sun’iy to’siqlar bilan yopiq yo’llar bo’ylab noteks qo’pol yerlarda o’tkaziladigan sport turi.

Skeytbord - To’rt g’ildirakga ga bo’lgan taxta turli harakatlar orqali uchadigan ekstrimal sport turi.

Tog’ velosipedi - Bu maxsus jihozlangan tog’ yoki gibrid yo’llarda velosipedidan foydalanadigan holda, odatda qo’pol yerlarda velosipedni haydashni o’z ichiga olagan ekstremal sport turi. Bu sport turi namuna sifatida 1896 - yilda Yelloustounga Buffalo askarlarining ekspeditsiyasi paytida vujudga kela boshlagan va 1940 - yilda sport turiga aylangan. Birinchi chempionat 1950- yilda o’tkazilgan. 1955 - yilda Buyuk Britaniyada birinchi tog’ velosiped assotsiatsiyasi 49tashkil etiltgan. 1980 - yilda Amerika Qo’shma Shtatlarda ham rivojlanib borgan.

Paragliding - Paraplanda uchuvchi paraplanchilarning ko’ngilochar va raqobatbardosh sarguzasht sport turi. Yengil vaznli, ekin uchadigan, piyoda uchadigan, qattiq asosiy tuzilmaga ega bo’lmagan samalyot. Uchuvchi jabduqda o’tiradi yoki mato qanoti ostiga osilgan pillaga o’xshash “ko’ndak[50]” da yotadi. Havo oqimiga qarab uchadi.

Toshga chiqish - tog’ tekisligiga tirmashib arqon yordamida tepaga ko’tarilish, ekstremal sport turi xisoblanadi.

Ishbilarmonlik turizmi shuningdek korpativ turizm industriyasi[51] sohasi bilan bir qatorda, xizmat safarlarini tashkil etish va boshqarishni ta’minlaydi va ishbilarmonlik

[48] Dj - musiqa chalib shu musiqaga mos qo’shiq kuylovchi shaxs.
[49] Assotsiatsiya - (Inglizcha Association - Uyushma ma’lum bir naqsad uchun birlashgan shaxslar guruhi, kodeksning 501 (a) bo’limiga muvofiq, assotsiatsiya yozma hujjatga ega bo’lishi kerak masalan tasis hujjatlari.
[50] Ko’ndak (yun - kontakion) cherkov vizantiya gimnografiyasiga ma’lum bir bayramiga bag’ishlangan she’riy janr. Bizda ushalab turadigan odamni qism.
[51] Industiriya -turistlar istemoli uchun zarur bo’lgan xizmatlar.

sayohatlari, turli kompaniya xodimlari bilan uchrashuvlar. Korporativ52 tadbirlar va uchrashuvlar sohasi ham beznes turizmi bilan bevosita bog’liqdir Qonunlar Prezdent turizmga tegishli so’zlari qonun farmonlari ,strategiyalari.So‘nggi yillarda O‘zbekiston hukumati mamlakatda turizmni rivojlantirish va rivojlantirish bo‘yicha qator chora-tadbirlarni amalga oshirdi. Turizm bilan bog'liq eng muhim qonun va qarorlardan ba'zilari:

1. O‘zbekistonda turizm sohasini tartibga solish va turizmni barqaror rivojlantirishga ko‘maklashish maqsadida 1999-yilda “Turizm to‘g‘risida”gi qonun qabul qilingan.

2. Turizmning huquqiy asoslarini takomillashtirish va sohaga sarmoya kiritishni rag‘batlantirish maqsadida 2018-yilda Prezidentning “Turizm industriyasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni qabul qilingan.

3. Turizm infratuzilmasini rivojlantirish va mamlakatimizga tashrif buyuruvchilarni yanada ko‘proq jalb etish maqsadida 2020-yilda “Toshkent shahridagi xalqaro aeroport yaqinida erkin turistik zona tashkil etish to‘g‘risida”gi Prezident qarori qabul qilindi.

4. Prezidentning 2021-yilda “O‘zbekiston Respublikasida turizmni 2021-2025-yillarda rivojlantirish to‘g‘risida”gi qarori turizm sohasini kelgusi besh yilda rivojlantirish strategiyasini belgilab berish maqsadida qabul qilindi. Farmonda turizm infratuzilmasini yaxshilash, sayyohlik mahsulotlarini targ‘ib qilish, O‘zbekistonga kelayotgan sayyohlar sonini ko‘paytirish bo‘yicha chora-tadbirlar o‘rin olgan.2019 yil 13 avgust kuni O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi prezident farmoni qabul qilindi. Bu haqda «Huquqiy axborot» kanali orqali xabar berildi.Farmonga muvofiq 2020 yil 1 yanvardan: Turizm faoliyati sub’ektlari va aviatashuvchilarning xorijiy mamlakatlardan O‘zbekistonga charter reyslarini tashkil qilish bo‘yicha xarajatlarining bir qismi har bir xorijiy turist uchun, u respublika hududida kamida besh kecha tunab qolgan taqdirda, 20 AQSH dollari, qish mavsumida (20 noyabrdan 20 fevralgacha) esa 50 ta xorijiy kinokompaniyalarning O‘zbekiston hududida audiovizual mahsulotlar (kino, tele va videofilm, klip, multfilm, animelar53) yaratishdagi xarajatlarining bir qismi («rebate»54) bitta mahsulot uchun 300 ming AQSH dollaridan oshmagan miqdorda qoplab beriladi;O‘zbekistonning tarixiy va afsonaviy shaxslari to‘g‘risidagi to‘liq metrajli badiiy, qisqa metrajli badiiy, xronikal55 hujjatli filmlarni suratga olish uchun 3 milliard so‘mdan oshmagan miqdorda grantlar ajratiladi;Tadbirkorlik sub’ektlarining respublika hududlarida (Toshkent shahridan tashqari) chet el taomlariga yoki alohida yo‘nalishga ixtisoslashtirilgan mavzuli ovqatlanish shoxobchalarini, shuningdek, «karaoke56» zallari va turistik qo‘ngilochar muassasalarni tashkil etish xarajatlarining bir qismi har bir loyiha uchun 10 million so‘m miqdorida qoplanadi.

Turagent , mexmonxona va memoriy yodgorliklar soni:

[52] Korparativ - lotincha corporatio-birlashma uyushma,hamjamiyat)rivojlangan yirik aksiyadorlar jamiyatidir.
[53] Anime - Animatsiya multiplikatsion ko’rinishdagi harakatlar va ko’rinishlar multfilimlar kiradi.
[54] Rebate - chegirmalar rag’batlantiruvchi dastur. Yetkazibberuvchi o’z mijozlariga sotib olishda belgilangan maqsadlarga erishish uchun pul mukofotini taklif qiladi. Shartnomaga muvofiq mijoz xariddan so’ng tavar narxining bir foizini qaytarib oladi.
[55] Xronikal - vaqt yilnomalar yani voqealar sodir bo’lgan tartibda tarixiy bo’lgan voqeani aks ettirish.
[56] Karaoke - Qo’shiqni yozilib ekranda ko’ringan so’zlarga qarab kuylash.

1. Turagentlar soni: O‘zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2021-yil holatiga ko‘ra, O‘zbekistonda litsenziyalangan turoperatorlar va sayyohlik agentliklari soni 797 tani tashkil etgan.

2. Mehmonxonalar soni: 2021-yil holatiga ko‘ra, O‘zbekistonda 1200 dan ortiq mehmonxona va mehmonxonalar mavjud bo‘lib, ularda jami 50.000dan ortiq xona mavjud. Bularga hashamatli mehmonxonalardan tortib to byudjetli mehmonxonalargacha bo'lgan turar joy variantlari kiradi.

3. Me’moriy yodgorliklar soni: O‘zbekistonda juda ko‘p me’moriy yodgorliklar, jumladan, qadimiy shaharlar, masjidlar, maqbaralar va qal’alar joylashgan. O‘zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, mamlakatimizda 7 mingdan ortiq tarixiy va madaniyat yodgorliklari mavjud. Eng mashhur yodgorliklarga Samarqanddagi Registon, Buxorodagi Ark qal'asi, Xivadagi Ichon-qal'a qo'rg'oni kiradi. Eslatib o‘tamiz, O‘zbekistonning turizm sanoati rivojlanib, o‘sishda davom etar ekan, bu raqamlar o‘zgarishi mumkin.O‘zbekiston katta tarixiy-madaniy merosga – 7300 dan ortiq qadimiy-me'moriy va arxeologik obidalarga ega. Ularning ko‘pchiligi Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Termiz, Qo‘qon va Toshkent shaharlarida joylashgan. Yurtimizdagi 200 dan ziyod tarixiy yodgorlik va obidalar YUNESKOning madaniy merosi ro‘yxatiga kiritilgan.2018 yilda O‘zbekistonga tashrif buyurgan 5 346 219 nafar sayyohdan 5 020 392 nafari MDH mamlakatlaridan kelgan, uzoq xorijiy mamlakatlardan tashrif buyurganlar soni esa 325 827 nafarni tashkil qildi. O‘zbekistonga kelgan sayyohlar orasida eng katta ko‘rsatkich qo‘shni Qozog‘iston fuqarolari tomonidan qayd etilgan: 2 293 077 nafar. Undan keyingi o‘rinda 1 095 505 fuqarosi bilan Tojikiston va 1 055 688 fuqarosi bilan Qirg‘iziston kelgan. Uzoq xorijiy mamlakatlardan tashrif buyurganlar orasida esa Turkiya fuqarolari yetakchilik qilmoqda: 41 299 nafar. Keyingi o‘rinlarda 32 444 kishi bilan Xitoy va 27 269 sayyoh bilan Janubiy Koreya qayd etilgan.

Viza va ro‘yxatga olish jarayonlarining soddalashuvi O‘tgan yil davomida 9 mamlakat uchun vizasiz rejim e'lon qilindi. Fuqarolari uchun soddalashtirilgan viza rejimi qo‘llanuvchi mamlakatlar soni esa 12 tadan 50 taga oshdi. 2018 yilning 15 iyulidan va'da qilinganidek elektron kirish vizalarini rasmiylashtirish va berish tizimi ishlay boshladi. Xorijiy fuqarolarni vaqtinchalik ro‘yxatga qo‘yish to‘liq elektron formatdagi E-MEHMON tizimiga o‘tkazildi. O‘zbekistondan tranzit orqali o‘tuvchi 101 davlat fuqarolari uchun mamlakatda vaqtinchalik vizasiz bo‘lish tartibi kiritildi.

Monumental[57] san’at yodgorliklari soni:

2022-yilning 1-yanvar holatiga respublikamizda jami moddiy madaniy meros obyektlari soni 8 210 tani tashkil etgan bo‘lib, shundan 617 tasi (jami moddiy madaniy meros obyektlarining 7,5 %i) monumental san’at yodgorliklari hisoblanadi.

Hududlar kesimida monumental san’at yodgorliklari soni:

Qoraqalpog‘iston Resp.– 88

Xorazm – 81

Toshkent – 74

Jizzax – 59

Toshkent sh. – 4

Turizm dunyo tamaddumining bosh gultoji bo`lib, hozirgi kunda sayohat insoniyat maqsadlarining asosini tashkil qilib kelmoqda. Ayniqsa, milliy turizmning rivojlantirish istiqbollari, O`zbekistonda turizm industriyasining jahon bozoridagi mavqeini oshirishga ko`maklashadi. Fikrimizning isboti sifatida bugungi kunda turizm sohasida katta yutuqlarga erishilayotganligi, tez sur’atlar bilan o`sib borayotganligi, yangidan – yangi mehmonxonalarning barpo etilayotganligi, ishchi o`rinlari sonining ko`payishi, malakali mutaxassislarning ortib borishi, turistlar oqimining yildan – yilga ko`payayotganligini ta’kidlab o`tishimiz joiz deb hisoblaymiz. Albatta O`zbekistonning qulay iqlim sharoitlari va o`ziga xos landshaftini inobatga olganda sport va ekologik turizmning rivojlanishi uchun barcha asoslar mavjud. Farg’ona vodiysi va Toshkent viloyati ajoyib tog’ tizimlari, gullagan vodiylar va ajoyib tog’ daryolariga boy. Tog’ning toza havosi, yil davomida quyoshli kunlarning ko`pligi, ajoyib tog’ manzaralari nafaqat O`zbekiston fuqarolarining, balki Qozog’iston, Qirg’iziston va Tojikiston kabi qo`shni mamlakatlarning aholisi ham tashrif buyuruvchi turizm obyektlariga aylanishiga imkon beradi.O`zbekiston hududida mineral

[57] Monumental - lotincha - “ moneo” olingan bo’lib eslab qolish degan ma’noni anglatadi. Haykallar yogorlilari kiradi. Misol Abu Ali Ibn Sino, Amir Temur buyuk shaxslr siymosidagi haykallar monument xisoblanadi.

suvlarning turli xil turlari keng tarqalgan, mamlakatdagi 300 dan ortiq shifobaxsh yer osti mineral suv manbalariga ko`plab odam tashrif buyuradi.

Hozirgi kunda bu manbalardan 121 tasi faoliyat yuritmoqda. Chimyon va To`rtko`l kabi tog’ – chang’i sportini rivojlantirish mumkin bo`lgan bir qancha tog’ maskanlari mavjud. Baland qorli tog’lar, alpinizm, speleoturizm, daryo turizmi kabi turli tog’ turizmi turlarini amalga oshirish imkonini beradi. Shifobaxsh giyohlarning ko`pligi turli xil ekologik turlar, turli giyohlar va o`simliklar yig’ish uchun turlarni tashkil etishga imkoniyat yaratadi. Bu esa ko`plab chet ellik turistlar orasida qiziqish uyg’otadi. Turizmning hozirgi holatini baholar ekanmiz, shuni qayd etish muhimki, O`zbekistonda infratuzilmaning rivojlanish darajasi chet ellik turistlarning ehtiyojlarini to`liq qondira olmayapti.

Infratuzilmaning 58rivojlanmaganligiga raqobat va takomillashishni rag’batlantirish

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Toshkent shahri	221	233	248	234	256	285	314	321	340	332	229	178
tumanlar:												
Uchtepa	2	2	2	2	2	2	2	2	5	5	1	4
Bektemir	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1
Yunusobod	33	5	7	5	8	0	4	9	4	1	6	8
Mirzo Ulug‘bek	1	6	8	6	0	5	1	2	3	7	0	3
Mirobod	1	2	6	4	2	8	6	9	6	6	2	2
Shayhontohur	2	3	5	3	5	2	5	5	2	8	7	8
Olmazor	5	5	5	5	5	5	6	5	7	11	4	2
Sergeli	2	2	2	2	2	2	2	3	3	4	2	0
Yakkasaroy	34	39	40	38	42	48	53	56	61	51	40	26
Yashnobod	12	13	14	12	12	12	12	16	13	15	17	13
Yangihayot	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Chilonzor	18	15	18	16	17	20	22	23	25	23	8	10

imkonini bermagan avvalgi ma’muriy-buyruqbozlik tizimi sababchi hisoblanadi. Infratuzilma yetarlicha rivojlanmagan taqdirda turistlar oqimini ko`paytirish va shunga mos ravishda valyuta tushumini ko`paytirish mumkin emas. Bundan kelib chiqqan holda infratuzilmaning ahvoliturizmning rivojlanishi va mamlakat imidjini shakllantirishga bevosita ta’sir ko`rsatadi.

Bosh vazir o‘rinbosari Aziz Abduhakimovning 59so’ziga doir 2019-2025 yillar uchun Turizmni rivojlantirish konsepsiyasi" bo‘yicha olti yil ichida turizmning O‘zbekiston yalpi

[58] Infratuzilma – yo’l, iqtisodiyot< inshootlar, binolar, elektr ta’minoti kabilarni rivojlantirish tashkiliy tuzilma.

ichki mahsulotidagi ulushini - 2,3 foizdan (2017 y.) 5 foizga, xorijlik sayyohlar sonini esa 9-10 million nafarga, jumladan uzoq xorijiy mamlakatlardan keluvchi turistlar sonini 2 milliongacha oshirish ko‘zda tutilgan. Shuningdek, turizm eksporti hajmini 950 million dollardan 2,2 milliard dollargacha oshirish kutilmoqda. Joylashuv vositalari sonini esa 850 tadan 3000 tagacha chiqarish rejalashtirilgan. Turoperatorlar soni ham 860 tadan deyarli ikki baravarga oshishi ko‘zda tutilgan.

2018-2019 YILLARDA CHET ELLIK TURISTLAR SONI VA ULARNING FARQLARI

Bundan tashqari, xorijiy turistlarning O‘zbekistonda bo‘lish o‘rtacha vaqtini kamida 8 kunga yetkazishni maqsad qilganmiz, ya'ni har bir shaharda - kamida 3 kundan, hozir ular har bir shaharda ko‘pi bilan 1,5-2 kun qolishadi»Shuningdek, ma'lum qilinishicha, «O‘zbekiston bo‘ylab sayohat qil» nomli ichki turizmni rivojlantirishga yo‘naltirilgan dastur doirasida mahalliy sayyohlar sonini ham deyarli ikki baravarga - 14 milliondan 25 milliongacha oshirish ko‘zda tutilmoqda

XULOSA

Xulosa qilib aytganda: Turizm bugungi kunda tez rivojlanayotgan va daromadi bo’yicha yetakchi sohalardan biri hisoblanadi. So’nggi yillarda turizm jahon eksportida o’zining ulkan hissasiga ega bo’ldi va butun jahon yalpi ichki mahsulotining 11%ini tashkil qilmoqda. So’nggi 40 yil davomida boshqa mamlakatlarga tashrif buyuruvchi turistlar soni 20 martaga turizmdan keluvchi daromad 60 martaga oshdi va xalqaro turizmdan olinuvchi daromad 400 mlrd dollarga etdi. Xususan, O`zbekistonda erishilayotgan muvaffaqiyatlar zaminida iqtisodiyotni liberallashtirishni[60] chuqurlashtirish, mamlakatni modernizatsiyalash[61], barcha sohalarni, xususan, xizmat ko`rsatish sohasining yetakchi tarmoqlaridan biri bo`lgan turizmni ham barqaror rivojlantirish yotibdi. Fikrimnning isboti sifatida bugungi kunda turizm sohasida katta yutuqlarga erishilayotganligi, tez sur’atlar bilan o`sib borayotganligi, yangidan – yangi mehmonxonalarning barpo etilayotganligi, ishchi o`rinlari sonining ko`payishi, malakali mutaxassislarning ortib borishi, turistlar oqimining yildan – yilga ko`payayotganligini ta’kidlab o`tishimni joiz deb hisoblayman. Albatta O`zbekistonning qulay iqlim sharoitlari va o`ziga xos landshaftini[62] inobatga olganda sport va ekologik turizmning rivojlanishi uchun barcha asoslar mavjud. Qadimiy yodgorliklar o’rganilmagan va o’rganilgan qadamjo joylar, ziyoratgohlar tarixiy obidalarimiz yaqol misol bo’la oladi.

[59] Aziz Abduhakimov – Bosh vazir o’rinbosari iqtisodchi Yaponiya Xitotsubashi universiteti magistraturasini tamomlagan.

[60] Liberallashtirish - Davlat nazoratini yumshatish ijtimoiy masalalar ajralish kabi masalalarni qonuniy tomomdan yumshatish. Ko’pincha iqtisodiy atama sifatida ishlatiladi. Xalqaro savdo kapital cheklovlarini yengillashtirish nazarda tutiladi.

[61] Modernizatsiya - An’anaviy jamiyatdan zamonaviy jamiyatga o’tish. An’anaviy iqtisodiyotdan zamonaviy raqamli iqtisodiyotga o’tish.

[62] Landshaft - Gollandcha “ landschap” so’zidan kelib chiqib qishloq rasmlariga berilgan nom. Geografik atama rassomlar tomonidan yerning o’zini chizishadi. Tabiati go’zal bo’lgan yerlar shu kabilar kiradi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Turizm sayyohlik. T.Xoldarov , X.Tulenova Toshkent 2016 yil.
2. Review.uz
3.https://www.prezident.uz
4. Abdulqosimov X. O‘zbekistonda turizmni rivojlantirish muammolari va istiqbollari.
5. Gazeta.uz
6. “O‘zbekiston Respublikasini turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” PF-5611, 05.01.2019y.
7. UNWTO barometer 2018 – World Tourism Organization (UNWTO), april 2018.https://www.moodiedavittreport. com/wp-content/uploads/2018/04/wto-1.png
8. World Travel Trends 2018/2019.
9. O‘zbekistonda 2020 yilga qadar yana 100 ta mehmonxona quriladi http://www.xs.uz/uz/post/ozbekistonda-2020- yilga-qadar-yana-100-ta-mehmonkhona-quriladi
10. https://kun.uz/news/2019/01/30/ozbekistonda-turizmsohasida-amalga-oshirilgan-ishlar-sarhisobi-va-yaqinkelajak-uchun-prognozlar
11. https://toshstat.uz

ELEKTRON RESURSLAR:

1. https://www.prizident.uz.
2. https://www.wikipedia.org.
3. https://www.lex.uz.
4.https://www.elib.buxdu.uz

O’ZBEKISTONDA KO’NGIL-OCHAR TURIZIMINING DOLZARB AHAMIYATI VA MUAMMOLAR

Xoshimov Asadbek
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti 3-kurs talabasi
Fakultet: Turizim
Guruh: TOUE-31U
Ilmiy rahbar: **Xasanova Nargiza**

Anotatsiya: *Ushbu maqolada biz O‘zbekistonda ko‘ngilochar turizmning bugungi holati, uning mamlakat iqtisodiyoti uchun ahamiyati va rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash uchun hal qilinishi kerak bo‘lgan vazifalarni o‘rganamiz. Ko'ngilochar turizm mavzusini ochib berishda va yaratib berishda ma'lumotlarni to'plash uchun aralash ilmiy tadqiqod metodikasi usuli qo'llanildi. Olingan Natijalar asosida siyosat va qoidalar, iqtisodiyot, marketing, menejment, hukumatning munosabati, tajriba va ishchi kuchi, ob'ektlar va diqqatga sazovor joylar, shuningdek, infratuzilma muammolari ko'ngilochar turizmni rivojlantirish uchun asosiy to'siqlar sifatida ko'rib chiqiladi. Va shu asosida O'zbekistonda Ko'ngilochar turizmini rivojlantirish uchun takliflar beriladi.*

Kalit so’zlar: *Ko’ngilochar turizm, turfirma, infratuzilma marketing.*

KIRISH

Ko'ngilochar turizm - bu ko'ngilochar tadbirlar va diqqatga sazovor joylarni boshdan kechirish uchun asosiy maqsad bilan amalga oshiriladigan sayohat turini anglatadi. Bunga tematik parklarga tashrif buyurish, kontsertlar yoki festivallarga borish, teatr yoki musiqiy tomoshalar kabi jonli tomoshalarni ko'rish va sport, o'yin yoki qimor o'yinlari kabi boshqa ko'ngilochar tadbirlarda qatnashish kiradi.

Ko'ngilochar turizm turli shakllarda bo'lishi mumkin va har qanday yoshdagi va qiziqishdagi odamlar tomonidan zavqlanishi mumkin. Bu ko'pincha kundalik hayotdagi stresslardan qochish va qiziqarli va hayajonli tarzda yangi tajribalardan bahramand bo'lish usuli sifatida qaraladi. Dunyo bo'ylab ko'plab shaharlar va yo'nalishlar sayyohlarni jalb qilish uchun o'ziga xos ko'ngilochar takliflar va diqqatga sazovor joylarni ishlab chiqildi va ko'ngilochar turizm global turizm sanoatining muhim hissasiga aylandi. Ko'ngilochar turizm uzoq va rang-barang tarixga ega bo'lib, odamlar boshqa shaharlar va mamlakatlardagi spektakl va festivallarni ko'rish uchun sayohat qilgan qadimgi davrlarga borib taqaladi. O'zbekistonda ko'ngilochar turizm tarixi. Markaziy Osiyoda joylashgan O‘zbekiston madaniy-ko‘ngilochar turizmning boy tarixiga ega. Mintaqa asrlar davomida Sharq va G‘arbni bog‘lab turgan Ipak yo‘lining asosiy chorrahasi bo‘lib kelgan. Bu turli xil madaniy merosga va tashrif buyuruvchilar uchun ko'ngilochar imkoniyatlarning keng doirasiga olib keldi. O‘zbekiston mintaqaning tog‘lari va cho‘llari kabi go‘zal tabiati, boy tarixi va madaniyati bilan mashhur edi. Mehmonlar an'anaviy musiqa va raqs ijrolaridan bahramand bo'lishlari, muzeylar va tarixiy joylarga tashrif buyurishlari mumkin.

O‘zbekiston 1991-yilda mustaqillikka erishganidan so‘ng turizm sanoatini, jumladan, ko‘ngilochar xizmatlarni rivojlantirishga intilmoqda. Hukumat tarixiy obidalar va madaniy muassasalarni qayta tamirlashga sarmoya kiritilmoqda va O‘zbekistonni sayyohlik maskani sifatida faol targ‘ib qilinmoqda.

O‘zbekistonda eng mashhur ko‘ngilochar turlaridan biri bu an’anaviy musiqa va raqsdir. Mamlakatda bir qancha musiqa va raqs ansambllari mavjud bo‘lib, ular tashrif buyuruvchilar uchun an’anaviy o‘zbek musiqa va raqslarini ijro etadi. Masalan, Davlat raqs ansambli turli xil an’anaviy raqslarni, jumladan, Xorazm va Buxoro raqslarini ijro etadi. O‘zbekistonda ko’ngilochar turizimining yana bir mashhur turi bu sportdir. Mamlakat o'zining dzyudoga o'xshash kurash kabi jang san'atlari bilan mashhur. Mehmonlar musobaqalarni tomosha qilishlari va hatto ushbu an'anaviy sport turlaridan saboq olishlari mumkin. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev[63] raisligida 22-fevral kuni videoselektor yig'ilishi o'tkazildi. Unda xorijiy turistlar oqimini ko'paytirish va ichki turizmni yanada rivojlantirish, sayyohlik xizmatlarini yaxshilash va turlarini kengaytirish bo'yicha ko'rilayotgan choralar natijadorligi tanqidiy tahlil qilindi. Mamlakatimiz turizm sohasida ulkan salohiyatga ega bo'la turib, uzoq yillar bu imkoniyatdan to'liq va samarali foydalanilmadi. Turizm rivoji uchun qulay iqtisodiy va tashkiliy-huquqiy shart-sharoitlar yaratilmadi, hamma o'z bilganicha faoliyat yuritib keldi. Davlatimiz rahbarining 2016-yil 2-dekabrdagi "O'zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoniga muvofiq, sayyohlik mamlakatimiz iqtisodiyotining strategik tarmog'i sifatida belgilandi. Prezidentning 2017-yil 16-avgustdagi qarori bilan 2018-2019-yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar dasturi tasdiqlandi. Joriy yil fevral oyining o'zida Prezidentning shu sohaga doir 4 ta muhim hujjati qabul qilingani davlatimizning turizm rivojiga yuksak e'tiboridan dalolat bo'ldi. Ushbu hujjatlar bilan sohada yig'ilib qolgan muammolarni hal etish, turizm salohiyatini oshirish bo'yicha ustuvor vazifalar belgilandi, ichki turizmni yanada rivojlantirishga ko'plab imtiyozlar, yengilliklar berildi.

Shavkat Mirziyoyev turizmning iqtisodiyotdagi o'rnini alohida ta'kidlab, mamlakatimizda bu boradagi ahvol va sohani rivojlantirish bo'yicha ko'rilayotgan choralar samaradorligini birma-bir tahlil qildi. Yig'ilishda 2017-yilda O'zbekistonga qariyb 2 million 700 ming turist tashrif buyurgani aytildi. Bu ko'rsatkich sifat jihatidan tahlil qilinib, qarindoshlarini ko'rish, davolanish, o'qish yoki tijorat kabi maqsadlarda kelayotganlar ko'pchilikni tashkil etishi ta'kidlandi.

Joriy yilning 10-fevralidan boshlab Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur, Malayziya, Indoneziya, Turkiya va Isroildan kelayotgan turistlarga mamlakatimizda 30 kungacha vizasiz bo'lishga ruxsat berildi. Bundan tashqari, 39 mamlakat fuqarolariga viza berish tartibi soddalashtirildi. 2018-yil 1-iyuldan elektron vizalar joriy qilindi.

[63] Shavkat Mirziyoyev - O’zbekiston Respublikasi Prizidenti

Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasiga tegishli vazirlik va idoralar bilan birgalikda, turizmning barcha istiqbolli yo'nalishlarida sayyohlar sonini ko'paytirish, turizm xizmatlari real eksportini 5 yil ichida kamida ikki barobar oshirish vazifasi qo'yildi.

ASOSIY QISIM

Ko‘ngilochar turizm O‘zbekistonda tobora muhim sohaga aylanib bormoqda, chunki mamlakat o‘z iqtisodiyotini diversifikatsiya[64] qilishga va ko‘proq tashrif buyuruvchilarni jalb qilishga intilmoqda. O‘zbekiston o‘zining boy tarixi va madaniy merosi, ko‘plab qadimiy shaharlari, masjidlari, maqbaralari va dunyoning turli burchaklaridan sayyohlarni o‘ziga tortadigan boshqa diqqatga sazovor joylari bilan mashhur. Biroq, so'nggi yillarda mamlakat o'zining ko'ngilochar sektorini, jumladan, tematik parklar, akvaparklar va boshqa dam olish maskanlarini rivojlantirishga sarmoya kiritmoqda. Ko‘ngilochar turizm O‘zbekistonga sezilarli iqtisodiy foyda keltirishi mumkin bo‘lsa-da, u qator muammolarga ham duch kelmoqda. O‘zbekiston Markaziy Osiyoning boy madaniy merosi, qadimiy tarixi va go‘zal tabiat manzarasiga ega davlatidir. Biroq, turizm salohiyatiga qaramay, O‘zbekistonda ko‘ngilochar turizm hali ham yaxshi rivojlanmagan. Ushbu maqolada O‘zbekistonda ko‘ngilochar turizmning yaxshi rivojlanmaganligi sabablari va uni rivojlantirishning ba’zi usullari haqida so‘z boradi. O‘zbekistonda ko‘ngilochar turizmning rivojlanmaganligining asosiy sabablaridan biri bu infratuzilmaning yo‘qligidir. Mamlakatda ko'ngilochar turizm uchun zamonaviy va mos ob'ektlar, masalan, tematik bog'lar, akvaparklar, hayvonot bog'lari va ko'ngilochar markazlar mavjud emas. Bundan tashqari, mavjud ko'ngilochar ob'ektlarning aksariyati eskirgan, mavsumiyligi va yaxshi ta'mirlanmagan, bu esa sayyohlarni ularga tashrif buyurishdan qaytaradi. Dunyo bo'ylab rivojlangan ko'ngilochar turizm sanoati bilan mashhur bo'lgan bir qancha mamlakatlar mavjud. Bu mamlakatlar o'zlarining turli xil diqqatga sazovor joylari, ko'ngilochar imkoniyatlari va o'yin-kulgi va dam olish tajribasini qidirayotgan sayyohlarga xizmat ko'rsatadigan infratuzilmalari bilan mashhur. Ko'ngilochar turizm uchun eng mashhur mamlakatlar qatoriga quyidagilar kiradi:

TADQIQOT METADOLIGIYASI

Ushbu ilmiy maqolaning ilmiy yonalishini nazariy-uslubiy jihatdan tadqiq etishda ilmiy abstraktsiyalash usulidan foydalanilgan bolsa, O'zbekistonda ko'ngil-ochar turizimining dolzarb ahamiyati va muammolari tahlil qilishda, muammo va rivojlanish istiqbollarini o’rganishda analiz sintez va aralash usulidan foydalanilgan.

TAHLIL

1. Amerika Qo'shma Shtatlari: Qo'shma Shtatlar ko'ngilochar turizm bo'yicha yetakchi yo'nalish bo'lib, har yili o'zining tematik parklari, kazinolari, musiqa festivallari va sport tadbirlariga millionlab mehmonlarni jalb qiladi.

2. Frantsiya: Frantsiya o'zining boy madaniy merosi, jahon darajasidagi muzeylari va Disneylend Parij kabi mashhur istirohat bog'lari bilan mashhur.

[64] Diversifikatsiya (lot. diversifi catio — o‘zgarish, xilma-xil taraqqiyot) — korxona (birlashma)larning faoliyati sohalari va ishlab chiqaradigan mahsulotlari turining kengayishi, yangilanib turishi.

3. Yaponiya: Yaponiya o'zining anime va manga[65] madaniyati, video o'yin arkadalari va Tokio Disneylend va Universal Studios Japan kabi tematik parklari bilan mashhur.

4. Birlashgan Arab Amirliklari: BAAda dunyodagi eng hashamatli mehmonxonalar, savdo markazlari va ko‘ngilochar maskanlar, jumladan, dunyodagi eng baland bino Burj Xalifa va Dubay savdo markazi joylashgan.

5. Janubiy Koreya: Janubiy Koreya ko'ngilochar turizm uchun mashhur joy, ayniqsa K-Pop[66] musiqasi, koreys dramalari va koreys oshxonasi muxlislari uchun.

Bu mamlakatlarni O‘zbekiston bilan solishtirganda shuni ta’kidlash kerakki, O‘zbekiston hali ham ko‘ngilochar turizm industriyasini rivojlantirmoqda. O‘zbekiston o‘zining boy madaniy merosi, tarixiy arxitekturasi va ajoyib tabiat manzaralari bilan mashhur bo‘lsa-da, sayyohlar uchun ko‘ngilochar va hordiq chiqarish imkoniyatlarini hali to‘liq ishlab chiqmagan. Biroq O‘zbekiston turizmni rivojlantirish bo‘yicha qadam tashlamoqda, hukumat infratuzilmaga sarmoya kiritmoqda, mamlakatning o‘ziga xos madaniy boyliklarini targ‘ib qilmoqda va yangi turizm yo‘nalishlarini rivojlantirmoqda. Investitsiyalar va rivojlanish davom etar ekan, O‘zbekiston mintaqadagi ko‘ngilochar turizm bo‘yicha yetakchi yo‘nalishga aylanish salohiyatiga ega. O‘zbekistonda ko‘ngilochar turizmning rivojlanmaganligining yana bir sababi reklama va marketing yaxshi yo’lga qo’yilmaganligi. Mamlakatning turizm idoralari O‘zbekistonning ko‘ngilochar turizm industriyasini ham ichki, ham xalqaro miqyosda targ‘ib qilish borasida yetarlicha ish olib borilmagan. Oqibatda ko‘pchilik sayyohlar mamlakatda mavjud ko‘ngilochar imkoniyatlardan bexabar va ular O‘zbekistonni ko‘ngilochar turizm manzili sifatida ko‘zdan kechirishga moyil emas. Bundan tashqari, ko'ngilochar turizimining mavsumiyligi .Boshqa davlatlar bilan solishtiradigan bo’lsak u yerda ko’ngilochar turizimini har bir turi rivojlangan va eng kereglisi mavsumsizligi istalgan vahtda istalgan mavsumda borsa bo’ladi lekin bizda haligacha imkoni yo’q shu sababli O'zbekistonda ko'ngilochar turizmning rivojlanmaganligining yana bir sababidir. Mamlakatdagi ko'ngilochar ob'ektlarning aksariyati an'anaviy madaniy tadbirlar, masalan, xalq musiqasi va raqs tomoshalari, tarixiy joylar bilan cheklangan. Ushbu tadbirlar muhim bo'lsa-da, lekin barcha sayyohlar uchun, ayniqsa, zamonaviy va xilma-xil ko'ngilochar joylarni qidirayotgan sayyohlar uchun yoqmasligi mumkin. Yana bir muammo – ko‘ngilochar sohani rivojlantirish bilan O‘zbekistonning madaniy merosini asrab-avaylash bilan muvozanatni saqlash zarurati. Mamlakatning tarixiy diqqatga sazovor joylari sayyohlar uchun katta qiziqish uyg'otsa-da, yangi ko'ngilochar ob'ektlarning qurilishi bu joylarning haqiqiyligi va jozibasini buzishi mumkin. O‘zbekistonda ko‘ngilochar turizmni rivojlantirishga ko‘maklashish uchun hukumat va turizm organlari bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirishi mumkin. Birinchidan, ular butun mamlakat bo'ylab tematik bog'lar, akvaparklar va boshqa dam olish markazlari kabi zamonaviy va xilma-xil ko'ngilochar ob'ektlarni qurishga sarmoya kiritishlari mumkin. Ushbu ob'ektlar ko'proq sayyohlarni, ayniqsa, ko'ngilochar joylarni

[65] Anime va manga — Yaponiya sanoati tomonidan ishlab chiqarilgan ommaviy axborot vositalarining shakllari. Anime — bu o‘ziga xos animatsiya uslubiga ega yapon multfilmi.
[66] K-pop — Janubiy Koreya madaniyatining bir qismi sifatida Janubiy Koreyada paydo bo'lgan mashhur musiqa shakli.

qidirayotgan bolali oilalarni jalb qiladi. Hukumat O‘zbekistonning ko‘ngilochar turizm industriyasini targ‘ib qilish va marketingi uchun ko‘proq mablag‘ ajratishi mumkin. Ular xalqaro sayyohlik agentliklari va turoperatorlar bilan hamkorlik qilib, mamlakatning ko‘ngilochar imkoniyatlarini namoyish etishlari va O‘zbekistonga ko‘proq sayyohlarni jalb qilishlari mumkin.Yana bizdagi bir qancha turfirmalar bilan bog’liq bo’lgan muammolarni ko’rib chiqamiz.

Birinchidan, respublikada turizm sohasida faoliyat ko‘rsatayotgan ayrim kompaniyalarning monopollashganlik xarakteriga ega ekanligi. Ma’lum bir sabablarga ko‘ra, ushbu kompaniyalar tarkibidagi ob’yektlarning xususiylashtirilish jarayoni ancha sust amalga oshirilmoqda. Bundan tashqari, yangi tashkil qilinayotgan kichik turistik firmalarning ayrimlari ham yirik turistik kompaniyalarda mavjud imkoniyatlarning ko‘pchiligiga ega emas;

Ikkinchidan, turizm sohasida yuqori malakali kadrlarning yetishmasligi oqibatida yangidan-yangi kichik turistik firmalarning tashkil etilishi va samarali faoliyat ko‘rsatishi ancha dolzarb muammoga aylanmoqda;

Uchinchidan, respublika viloyatlari va tumanlarining ko‘pchiligida mahalliy vakillik organlarida faoliyat ko‘rsatayotgan amaldorlarning turizmni iqtisodiyotiga qo‘shadigan hissasini to‘g‘ri baholay olmasligi natijasida va ularning ishga eskicha tafakkurda yondashishlari turistik firmalarning tashkil etilishi, shuningdek, turizm bozoriga bilvosita ta’sir ko‘rsatadigan kichik va xususiy biznes bilan shug‘ullanuvchi turistik korxonalarning ochilishiga beparvolik bilan qaralmoqda;

To‘rtinchidan, yangi tashkil etilgan turistik firmalar tor faoliyat doirasi bilan cheklanib qolmoqda. Bundan tashqari ular “O‘zbekturizm” milliy kompaniyasi uchun an’anaviy hisoblangan ayrim xizmat turlaridan tashqariga o‘tishmayapti. Buning natijasida, bu firmalarning xorijiy turistlar tomonidan qiziqish bilan e’tirof etilishiga yetarlicha imkon yaratilmayapti. Agarda turistik firmalar noan’anaviy xizmat turlari, masalan, mamlakatimizning go‘zal va serjilo tabiatiga o‘zaro ajoyib sayohatlarni uyushtirish, turistlar uchun mahalliy qishloqlar va ovullarda xalq milliy urf-odatlari bilan tanishtirish ekskursiyalarini tashkil etish, shuningdek, turistlar uchun milliy ruhdagi konsert va tomoshalarni uyushtirish kabi xizmat turlarini tashkil etishsa ular o‘z oldilariga qo‘ygan maqsadlariga erishishlari mumkin.

Beshinchidan, mahalliy hunarmandchilik mahsulotlarini, milliy ruhdagi kiyim-kechaklarni, milliy taomlarni va boshqa shu kabilarni ishlab chiqarish eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Yuqorida ta’kidlab o‘tganimizdek, xususiy turistik firmalar turizm xizmatlar bozorini jadal sur’atlarda va sifatli rivojlanishi uchun nihoyatda muhim ahamiyatga egadir. Mamlakatimizda bozor iqtisodiyotiga mos turizm infratuzilmasi endi rivojlanayotganligi bois xususiy turistik firmalarning deyarli barchasi kichik tadbirkorlik sub’yektlari hisoblanadi. Xorijiy mutaxassislarning baholashlariga ko‘ra, O‘zbekistonda hukm surayotgan osoyishtalik, yurtimizning qadimiy madaniy yodgorliklari va go‘zal tabiati mamlakatga har yili 2-2.5 mlngacha bo‘lgan turistlarni tashrif buyurishi uchun imkon yaratadi. Buning uchun bunday katta hajmdagi turistlar oqimini qabul qilish

imkoniyatiga ega bo‘lgan xususiy mulk shaklidagi otellar, kempinglar[67], mehmonxonalar, turistik bazalar tizimi va boshqa shu kabilarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Yana shuni ta'kidlash kerekki, hukumat ushbu sektorga sarmoya kiritgan kompaniyalarga soliq imtiyozlari, subsidiyalar va boshqa imtiyozlar berish orqali ko'ngilochar turizm sanoatiga xususiy sektorni jalb qilishni rag'batlantirishi mumkin. Bu ko‘proq investorlarni jalb etish va O‘zbekistonda ko‘ngilochar turizmni rivojlantirishga turtki bo‘ladigan qulay ishbilarmonlik muhitini yaratadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘zbekistonda ko‘ngilochar turizmni rivojlantirish bo‘yicha ba’zi potentsial xulosalar va takliflar:

1. Infratuzilmaga sarmoya kiritish: O‘zbekiston turistlarni jalb qilish uchun mehmonxonalar, transport va ko‘ngilochar ob’ektlar kabi infratuzilmaga sarmoya kiritishi kerak.

2. Turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish: O‘zbekiston nafaqat tarixiy va madaniy turizmga e’tibor qaratishi, balki sayyohlik mahsulotlarini festivallar, tematik bog‘lar, atraktsonlar, aquaparklar va sport tadbirlari kabi ko‘ngilochar tadbirlarni ham o‘z ichiga olishi kerak.

3. O‘zbekiston madaniyati va an’analarini targ‘ib qilish: O‘zbekiston o‘z madaniyati va an’analarini an’anaviy musiqa, raqs va oshxona kabi ko‘ngilochar tadbirlar orqali namoyish qilishi mumkin.

4. Xususiy sektor bilan hamkorlik: Hukumat ko'ngilochar turizmni rivojlantirish uchun xususiy sektor bilan hamkorlik qilishi kerak. Xususiy sektor ko'ngilochar ob'ektlar va tadbirlarni rivojlantirish uchun tajriba va resurslarni jalb qilishi mumkin.

5. Barqarorlik: Ko'ngilochar turizmni rivojlantirish barqaror tarzda amalga oshirilishi kerak. Bunga ekologik toza amaliyotlarni qabul qilish va O‘zbekistonning madaniy va tabiiy merosini asrab-avaylash orqali erishish mumkin.

6. Texnologiyani qabul qilish: O‘zbekiston tashrif buyuruvchilar tajribasini yaxshilash uchun texnologiyani qo‘llashi kerak. Buni virtual haqiqat, kengaytirilgan haqiqat va mobil ilovalardan foydalanish orqali amalga oshirish mumkin.

7. Xavsiz va mavsumsizligi: Shu bilan birga sayyohlarni o’zgacha tematik joylar, parklar, bog’glar, aquaparklar, xavsiz atraktsonlarimiz va mavsumiyligini muammolarini yo’qotsak sayyohlar xohlayaotgan narsani bera olsak, biz ham O’zbekistonga ko’p turistlrni qabul qila olamiz va turizimni yaxshigina rivojlantira olamiz.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, O‘zbekistonda ko‘ngilochar turizmning rivojlanmaganligini turli omillar, masalan, infratuzilmaning yo‘qligi, marketingning yomonligi, ko‘ngilochar turlarining xilma-xilligi cheklanganligi bilan izohlash mumkin. Biroq, hukumat va turizm organlari zamonaviy va xilma-xil ko'ngilochar ob'ektlarga sarmoya kiritish, reklama va marketing ishlarini ko'paytirish va ko'ngilochar turizm sanoatiga xususiy sektorni jalb qilishni rag'batlantirish orqali ushbu sanoatning

[67] KEMPING (ing. camping) — avtomashinalarda sayohat qiluvchilar uchun chodirli yoki yengil tipda qurilgan uylari va avtomobillar turadigan joylari (bevosita chodirlar oldida yoki umumiy maydonchada) bor yozgi oromgoh.

rivojlanishiga yordam berishi mumkin. Bu orqali O‘zbekiston o‘zining sayyohlik salohiyatidan foydalanishi va iqtisodiy o‘sishini oshirishi mumkin. Umuman olganda, ko'ngilochar turizm O'zbekiston uchun katta istiqbolga ega bo'lgan soha bo'lib, uning salohiyatiga to'liq erishish uchun puxta rejalashtirish va investitsiyalarni talab qiladi. Ushbu maqolada biz O‘zbekistonda ko‘ngilochar turizmning bugungi holati, uning mamlakat iqtisodiyoti uchun ahamiyati va rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash uchun hal qilinishi kerak bo‘lgan vazifalarni o‘rgandik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Travel Guide Uzbekistan – Tashkent: National Company Uzbekturizm 2003.
2. Abdulqosimov X. O‘zbekistonda turizmni rivojlantirish muammolari va istiqbollari.
3. Uysal, M, Perdue, RR, & Sirgy, MJ (Eds.). (2012). Turizm va hayot sifatini o'rganish bo'yicha qo'llanma: Turistlar va mezbon jamoalar aholisining hayotini yaxshilash.
4. Hall, CM, & Page, SJ (2014). Turizm va rekreatsiya geografiyasi: Atrof-muhit, joy va makon. Routledge.
5. Babaqulov, D., Xolmatov, B. va Qo‘ziev, K. (2020). O‘zbekiston turizm industriyasini rivojlantirishda ko‘ngilochar turizmning o‘rni. xalqaro ilmiy va tadqiqot nashrlari jurnali, 10(10), 186-192.
6. Norqulova, S., & Ismoilov, O. (2019). O'zbekistonda ko'ngilochar turizmni rivojlantirish. Innovatsion texnologiyalar va tadqiqot muhandisligi xalqaro jurnali, 8(7), 2583-2589.
7. Kavak, AE va Karaoglu, N. (2019). O'zbekistonda kongilochar turizm bozorini rivojlantirish potentsialini ishlab chiqish. Turizm va joy jurnali, 10, 186-191.

ELEKTRON RESURSLAR:

1. https://www.prizident.uz.
2. https://www.wikipedia.org.
3. https://www.lex.uz.
4.https://www.elib.buxdu.uz

O’ZBEKISTONDAGI EKOLOGIK MANZILGOHLAR MAVJUDLIGI VA ULARGA SALBIY TASIR ETUVCHI OMILLAR, TADQIQOT OLIB BORISH,HAMDA MAVJUD MUOMOLARGA TAKLIFLAR BERISH

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti
Fakultet: Turizim kechki talim Guruh:TOUE-31U 3-kurs talabalari
Absurashidov Davlatbek Azamat o’g’li
Abdugapparov Fazliddin Alisher o’g’li
Toirov Dilshod Ma’ruf o’g’li
Ilmiy rahbar: **Nurmatova S.SH**

Annotatsiy: *Bu maqolada O’zbekistondagi jadal modernizatsiya va sanoatlashtirish natijasida xavfda qolgan eko manzilgohlar holati muhokama qilinadi. Ekologik manzilgohlar ko’pligiyu yurtdoshlarimiz malumotga ega emasligi, transport vositalarining atrof muhitga tasiri. Tadqiqotimizda barqaror hayotni targ’ib qilishda aholi punktlariga ahamiyat berib, saqlab qolish, ular duch keladigan muomolar haqida yechimlar. Barqaror transport infratuzilmalariga takliflarni ko’rib chiqish, xalqoro tashkilotlar manbalarini tadqiq qilib, duch kelayotgan muomolarni o’rganib chiqish, taqoslash orqali takliflar beriladi.*

Kalit so’zlar: *Modernizatsiya, sanoatlashtirish, barqaror, aholi punktlari, infratuzilma*

KIRISH

Xalqaro ekoturizm assotsatsiyasi(TIES[68]) manbalarida ekoturizimni “atrof muhitni muhofaza qiluvchi va mahalliy aholi farovonligini yaxshilaydigan tabiiy hududlarga masuliyatli sayohat” deb takidlanadi. Yani ekoturizm tabiat bilan bog’liq har qanday turizm turi emas balki tabiatga e’tibor va hurmatdir. Malumki hozirgu kunda ekoturizm daromadli sohalardan biri bo’lib ulgurdi, negaki ijtimoiy –iqtisodiy, shu bilan birga ekologik muomolarni bartaraf etish uchun muhim sohalardan biri ekanligi ma’lum. Boshqa turizim turlari yiliga 5 barobar o’sadi, ekoturizimda esa yiliga o’rtacha 20-30 barobar o’sish kuzatilmoqda va Yurtimizda 800 (2017) dan ziyod turoperatorlik firmalar, 50 044 (2021) ga yaqin mehmonxonalar, 30 dan ortiq qo’riqxona, milliy bog’, tabiat yodgorliklari, 60 ta o’rmon xo’jaliklari faoliyatlariga ega foydali resurslarga ega. Islandiya mamlakatini namuna qilib olsak OECD[69] (iqtisodiy tadqiqotlar) tomonidan berilgan malumotlar shuni ko’rsatadiki oxirgi yillarda xalqaro sayohlar soni yillik 30 foizdan oshmoqda, bundan tashqari u “dunyodagi eng barqaror energiya foydalanuvchisi” unvoniga ega.

Asosiy qisim: Mamlakatimiz bo’ylab ko’plab ekologik manzilgohlar mavjudligi va turlari jihatdan ko’pligi malum darajada ayon. Bunga misollar tariqasida Navoiy viloyatidagi

[68] 1990-yilda tashkil etilgan Xalqaro ekoturizm jamiyati yo‘riqnomalar va standartlar, o‘qitish, texnik yordam va ta’lim resurslari bilan ta’minlab, ekoturizmni rivojlantirishda birinchi o‘rinda turadi.
[69] Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD) hayotni yaxshilash uchun yaxshi siyosatlar yaratish ustida ishlovchi xalqaro tashkilotdir.

“Aydar” o’tov lageri sahrodagi dam olish maskani va Nurota shahridagi “Safari” o’tov lageri, Qoraqolpog’istondagi Mo’ynoq shahri yaqinida joylashgan “Mo’ynoq” lageri, Jizzax vohasidagi “Qizilqum”cho’li va Aydarko’l ko’li, Samarqandda tog’oldi va dashtlar, Namangan viloyatida Pop ixtisoslashgan davlat o’rmon xo’jaligi, Toshkent shahrida Chorvoq suv ombori va Nefrit ko’li va yana yurtimiz bo’ylab juda ko’plab manzilgohlar borligi ajablanarli. Biroq bu ekologik hududlar turli xil salbiy omillar ta’sirida xavf ostida qoladi. Ularga ta’sir etayotgan asosiy omillardan biri – Mamlakatimizdagi jadal modernizatsiya[70] va sanoatlashuvidir[71]. Bu atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi ifloslanish va o'rmonlarning kesilishi shu bilan yana bir qator salbiy hususiyatlarni olib keladi.

Ekoturizmni rivojlantirish nuqtai nazaridan O‘zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Bu ekologik hududlarning ahamiyati haqida xabardorlikni oshirishga yordam beradi va ularni asrashga yordam beradi. Shuningdek, u mahalliy aholi uchun muqobil daromad manbai bo‘lib, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo‘shishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda ekologik hududlarni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishga ko‘maklashish choralarini ko‘rish muhim ahamiyatga ega. Bunga ilmiy izlanishlar, barqaror transport infratuzilmasini rivojlantirish, ekoturizmni rivojlantirish orqali erishish mumkin. Birgalikda ishlash orqali biz ekologik hududlarning saqlanishini ta’minlashimiz va O‘zbekistonning yanada barqaror kelajagini ta’minlashimiz mumkin.

O‘zbekistonda ekologik hududlarga ta’sir etuvchi yana bir omil bu transport vositalarining atrof-muhitga ta’siridir. Avtomobillar va boshqa transport vositalarining ko‘payishi atmosfera havosining ifloslanishining kuchayishiga olib keldi, bu esa atrof-muhit va aholi salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu muammolarni hal etishda O‘zbekistonda ekologik hududlar bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borish, duch kelayotgan muammolarni hal etish yo‘llarini taklif etish muhim ahamiyatga ega. Amalga oshirish mumkin bo'lgan yechimlarning ba'zilari barqaror transport infratuzilmasini rivojlantirish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish va ekoturizmni rag'batlantirishni o'z ichiga oladi. Barqaror[72] transport infratuzilmasi nuqtai nazaridan elektr va gibrid transport vositalarini rivojlantirish va ulardan foydalanishni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Bu havo ifloslanishini sezilarli darajada kamaytirishi va yanada barqaror muhitga hissa qo'shishi mumkin. Quyosh va shamol energiyasi kabi qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish, shuningdek, qazib olinadigan yoqilg'iga bog'liqlikni kamaytirish orqali yanada barqaror muhitga hissa qo'shishi mumkin. Ekoturizmni rivojlantirish nuqtai nazaridan O‘zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirish muhim tashkiliy vazifa. Bu

[70] Modernizatsiya, modernizatsiyalash (fransuzchadan moderne — „eng yangi“, „zamonaviy“) — biror narsani yangilash, unga zamonaviy tus berish, uni zamonaviy talablarga muvofiq o‘zgartirish.
[71] Sanoat, deb xom ashyo, material, yoqilg‘i, energiya va boshqa mahsulotlar ishlab chiqaruvchi yoki aholiga xizmat ko‘rsatuvchi (zavod, fabrika, kon, shaxta, elektr stansiya, ferma va hk) majmuasiga aytiladi. Sanoat xalq xo‘jaligining muhim sohasidir.
[72] Qaror toptan, qat’iy, uzil-kesil o‘rnashgan; ustuvor.

ekologik hududlarning ahamiyati haqida xabardorlikni oshirishga va ularni asrashga yordam beradi.

Elektr avtobuslar, yuk mashinalari va mototsikllar olib kirish uchun nol foizli bojxona boji o‘rnatildi. Bu O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev[73] 2022-yil 9 dekabrdagi “Yo‘l sohasini boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida belgilab qo‘yilgan, bu esa judda katta etibor qaratilyotgandan darak.

Quyidagi keltiriladigan malumotlar asosiy qarashlarni o’z ichiga oladi. Birinchidan O'zbekistonda ekologik hududlarga ta'sir etuvchi omillar. O‘zbekistonning ekologik aholi punktlari[74] jadal modernizatsiya va sanoatlashtirishning salbiy ta’siriga nisbatan zaifdir. Avtotransport vositalaridan va boshqa ifloslantiruvchi manbalardan foydalanishning ko'payishi atrof-muhitga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Noto'g'ri turizm amaliyoti ham ekologik hududlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, bu esa aholining haddan tashqari ko'payishiga va atrof-muhitning buzilishiga olib kelishi mumkin. Ikkinchidan O‘zbekistonda ekologik hududlar bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar. O‘zbekistonda ekologik hududlarga oid ilmiy izlanishlar ko‘payib bormoqda, bu esa ushbu hududlarning holati va ular oldida turgan muammolar haqida qimmatli ma’lumotlar beradi. Ushbu tadqiqot O‘zbekistonda barqaror transport infratuzilmasi va ekologik hududlarni saqlashni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha boshqa chora-tadbirlar zarurligini ko‘rsatadi. Uchunchidan Muammolarni hal qilish bo'yicha takliflar. O‘zbekistonda ekologik aholi punktlari oldida turgan muammolarni hal qilish uchun barqaror yechimlar bo‘yicha bir qancha takliflar mavjud. Ekologik toza transport vositalari va velosipedlarni ijaraga berish sxemalari kabi barqaror transport infratuzilmasini rivojlantirish, shuningdek, ekologik hududlarga ta'sirni minimallashtiradigan mas'uliyatli turizm amaliyotlarini ilgari surish shular jumlasidandir. Xalqaro tashkilotlar ushbu sa'y-harakatlarni qo'llab-quvvatlash uchun qimmatli manbalar va tajribalarni taqdim etishlari mumkin.

Islandiya[75] barqaror energiya va turizmiga e’tibor qaratgan namunali davlatlardan biri. Bu mamlakat barqaror energiyadan foydalanishning yorqin namunasiga aylanadi, energiyaning 85% dan ortig'i geotermal[76] va gidroenergetika[77] kabi qayta tiklanadigan manbalardan olinadi. Bu Islandiyaga Jahon iqtisodiy forumida "dunyodagi eng barqaror energiya foydalanuvchisi" unvoniga sazovor bo'ldi. Qayta tiklanadigan energiyadan foydalanish bilan bir qatorda Islandiya ham ekoturizmni rivojlantirishda muvaffaqiyatlarga erishmoqda. Mamlakatda so'nggi yillarda xalqaro ziyoratchilar soni yiliga 30% ga oshgan,

[73] Shavkat Mirziyiyev- O’zbekiston Respublikasi Prizidenti

[74] Aholi punkti odamlar doimiy yashaydigan joy bo‘lib, shahar shaklida bo‘lishi mumkin. Aholi punktlarida bir necha yuzdan to bir necha milliongacha aholi istiqomat qiladi. Biror davlat hududidagi eng katta aholi punktlaridan biri o‘sha davlat poytaxti mavqe’iga ega bo‘lishi mumkin.

[75] Islandiya (Island), Islandiya Respublikasi— Atlantika okeanining shimoliy qismidagi Islandiya orolda joylashgan davlat. Maydon 103 ming km2. Aholisi 368 ming kishi (2021-yil). Ma’muriy jihatdan 23 okrug (sisla)ga, ular esa jamoalarga bo'linadi. Poytaxti — Reykyavik shahri.

[76] Geotermal energiya — bu Yer qobig‘idagi issiqlik energiyasi bo‘lib, u sayyoraning yadrosidan va materiallarning radioaktiv parchalanishidan paydo bo‘ladi.

[77] Gidroenergetika - bu energiya tarmog'i , suv oqimining energiyasini elektr energiyasiga aylantirish uchun xizmat qiluvchi yirik tabiiy va sun'iy quyi tizimlar to'plami .

ularning aksariyati Islandiyaning noyob tabiiy go'zalligi va ochiq havoda sayr qilish uchun kelgan. Sayyohlar uchun alohida diqqatga sazovor joy Islandiyaning qora qumi va dramatik vulqon manzaralari bilan mashhur bo'lgan ajoyib plyajlari. Turizmning o'sishi barqarorlik va ortiqcha turizm bilan bog'liq ba'zi xavotirlarga olib kelgan bo'lsa-da, Islandiya mas'uliyatli turizm amaliyotlarini targ'ib qilish va ma'lum hududlarga tashrif buyuruvchilar sonini cheklash orqali ushbu muammolarni yumshatish uchun choralar ko'rdi.

Islandiya sayyohlik kengashi ma’lumotlariga ko‘ra, 2019-yilda Islandiyaga 2,3 milliondan ortiq tashrif buyurgan bo‘lsa, 2010-yilda bu ko‘rsatkich atigi 300 000 kishini tashkil etgan. Turizmning bu o‘sishi mamlakat iqtisodiyotiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi, turizm Islandiya yalpi ichki mahsulotining 10% dan ortig‘ini tashkil qiladi.

Turizim 2010 yildan beri rivojlana boshladi: Xalqaro kelishlarning yillik o’sish sur’ati.

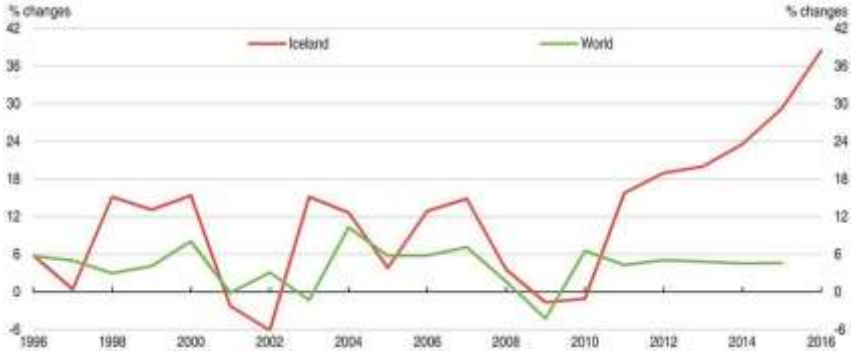

Manba:1 Islandiya turizm kengashi va Jahon bankining WDI ma’lumotlar bazasi.

Ushbu iqtisodiy manfaatlarga qaramay, Islandiya o'zining barqarorlik maqsadlariga sodiq qoladi va turizmning atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish siyosatini amalga oshirdi. Misol uchun, hukumat plastik qoplarga soliq joriy qildi va tashrif buyuruvchilarni qayta ishlatiladigan suv idishlari va oziq-ovqat qoplaridan foydalanishga undaydi. Bundan tashqari, mamlakatning milliy aviakompaniyasi Icelandair[78] o'z reyslari uchun uglerod gazini qoplash dasturini amalga oshirdi.

Umuman olganda, Islandiyaning energiyadan barqaror foydalanish va ekoturizmdagi muvaffaqiyati iqtisodiy o‘sishni atrof-muhitni muhofaza qilish bilan muvozanatlashmoqchi bo‘lgan boshqa mamlakatlar uchun namuna bo‘lib xizmat qiladi. Barqarorlik va mas'uliyatli sayyohlik amaliyotiga ustuvor ahamiyat berib, Islandiya o'zining tabiiy go'zalligi va resurslaridan foydalanishga va ularni kelajak avlodlar uchun himoya qilishga muvaffaq bo'ldi.

Elektr transport vositalari Islandiyada elektr transport vositalarini qabul qilish bo'yicha dunyodagi eng yuqori ko'rsatkichlardan biriga ega, ro'yxatga olingan barcha transport vositalarining 25% dan ortig'i elektr yoki gibriddir. Bu qisman mamlakatda qayta tiklanadigan energiyaning mo‘l-ko‘l ta’minlanishi bilan bog‘liq bo‘lib, bu elektr transport vositalarini qazib olinadigan yoqilg‘iga tayanmasdan quvvatlantirishni yanada qulayroq qiladi. Qayta tiklanadigan energiyada Islandiya qayta tiklanadigan energiyadan foydalanish

[78] Icelandair Islandiya aviakompaniyasi va mamlakatning bayroq tashuvchisidir . Bosh qarorgohi Keflavikda joylashgan . Kompaniya Keflavik xalqaro aeroportidagi markazidan Atlantika okeanining har ikki tomoniga parvozlarni amalga oshiradi

bo'yicha yetakchi bo'lib, mamlakatning deyarli barcha elektr energiyasi ishlab chiqarilishini geotermal va gidroelektr energiyasi tashkil qiladi. Bu Islandiyadagi elektr transport vositalari elektr energiyasi uchun qazib olinadigan yoqilg'iga tayanadigan mamlakatlarnikiga qaraganda kichikroq uglerodga ega ekanligini anglatadi. Islandiyadagi avtomobil sanoati so'nggi yillarda tez o'sib borayotgan mamlakat turizm sektori bilan chambarchas bog'liq. Turizmning atrof-muhitga ta'sirini bartaraf etish uchun hukumat barqaror sayohatni, jumladan, elektr va gibrid transport vositalaridan foydalanishni rag'batlantirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirdi.

Avtomobil ijarasi kompaniyalari esa Islandiyadagi ko'plab avtoulovlarni ijaraga beruvchi kompaniyalar hozirda o'z parklarining bir qismi sifatida elektr va gibrid transport vositalarini taklif qilmoqdalar va ba'zilari kelgusi yillarda to'liq elektr parkiga o'tish majburiyatini olishgan. Jamoat transporti tizimi nisbatan cheklangan bo'lsa-da, uni yaxshilash va barqarorligini oshirish uchun harakatlar olib borilmoqda. Misol uchun, Reykyavik[79] shahrida elektr avtobuslaridan foydalanadigan avtobus tezkor tranzit tizimi joriy etildi va kelgusi yillarda tizimni kengaytirish rejalashtirilmoqda. Islandiya aholisining kamligi va ishlab chiqarish imkoniyatlari cheklanganligi sababli nisbatan kichik mahalliy avtomobil sanoatiga ega. Shu bilan birga, mamlakat barqaror transportni rivojlantirish va avtomobil sanoatining atrof-muhitga ta'sirini kamaytirishda sezilarli yutuqlarga erishgan.

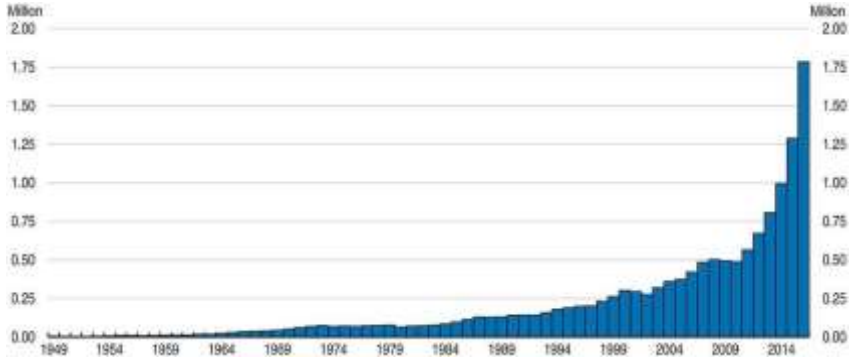

Manba: 2 Islandiya sayohlik kengashi (OECD-ilibrary)

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu ilmiy maqolaning ilmiy yo`nalishini nazariy-uslubiy jihatdan tadqiq etishda ilmiy abstraktsiyalash usulida sifat va miqdoriy hamda muammo va rivojlanish istiqbollarini o`rganishda analiz va sintez usulidan foydalanilgan.

Xulosa va takliflar

Ekoturizm O‘zbekiston turizm industriyasining barqaror rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, shu bilan birga uning noyob ekologik hududlarini saqlashga ko‘maklashish uchun katta imkoniyatlarga ega. Biroq bu salohiyatni amalga chiqarish uchun O‘zbekistonda ekoturizmni rivojlantirish oldida turgan vazifalar va imkoniyatlarni hal etish zarur. Barqaror yechimlarni amalga oshirish va mas'uliyatli turizm amaliyotlarini ilgari surish orqali O'zbekiston o'zining tabiiy va madaniy merosini asrab-avaylashni qo'llab-quvvatlashi, shu bilan birga mahalliy hamjamiyatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga

[79] Islandiya Respublikasi Poytaxti — Reykyavik shahri

ko'maklashishi mumkin va quyidagi takliflarni ko’rib chiqishimiz mumkin. Barqaror transport infratuzilmasini rivojlantirish, hukumat transport vositalarining atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish uchun velosiped yo'laklari, jamoat transporti va elektromobillar kabi barqaror transport infratuzilmasiga sarmoya kiritishi mumkin. Ekoturizmni rag'batlantirish, Hukumat mahalliy aholi o'rtasida xabardorlikni oshirish, turoperatorlar uchun treninglar o'tkazish va mas'uliyatli turizmga ustuvor ahamiyat beradigan siyosatni amalga oshirish orqali ekoturizmni rivojlantirishi mumkin.Jamiyat ishtirokini rag‘batlantirish, hukumat mahalliy hamjamiyatlarni ekoturizm loyihalarini ishlab chiqish, ularga iqtisodiy foyda keltirish va farovonligini oshirishga jalb qilishi mumkin. Muvaffaqiyatli misollardan o'rganish, O'zbekiston barqaror energiyadan foydalanish va ekologik toza turizm bo'yicha namunaga aylangan Islandiya kabi barqaror turizmning muvaffaqiyatli namunalaridan saboq olishi mumkin. Ushbu takliflarni hayotga tatbiq etish orqali O‘zbekiston ekologik aholi punktlarini himoya qilishi, barqaror turizmni rivojlantirishi, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo‘shishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Arshad, M. (2021). O‘zbekistonda ekoturizmni rivojlantirish: muammolar va imkoniyatlar. Barqaror turizm jurnali.

2. Ceballos-Lascurain, H. (1996). Turizm, ekoturizm va muhofaza etiladigan hududlar: butun dunyoda tabiatga asoslangan turizmning holati va uni rivojlantirish bo'yicha ko'rsatmalar. IUCN.

3. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi (UNDP). (2017). O‘zbekistonda ekoturizmning rivojlanishi. BMTTD

4.Travel Guide Uzbekistan – Tashkent: National Company Uzbekturizm 2003.

5. Hall, CM, & Page, SJ (2014). Turizm va ekreatsiya geografiyasi: Atrof-muhit, joy va makon. Routledge.

ELEKTRON RESURSLAR:

1.https://www.prizident.uz.
2.https://www.wikipedia.org.
3.https://www.lex.uz.
4.https://www.elib.buxdu.uz
5. https://www.oecd-ilibrary.org
6. https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/
7. https://uzbekistan.travel/en/v/ecotourism/
8. https://www.bmt.org/news/2021/hook-island-eco-resort-given-green-light/
9. https://uzlidep.uz/uz/news-of-party/7138

O‘ZBEKISTON TURIZM INDUSTRIYASIDA MALAKALI KADRLAR TAYYORLASH VA RIVOJLANTIRISH UCHUN BERILGAN TAKLIFLAR

Makhmudov Jaloliddin
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti talabasi
Fakultet: Turizim
Guruh: TOUE-31U
Ilmiy rahbar: **Nurmatova Sitora**

Anotatsiya: *Ushbu maqolada turizm hozirgi kunda jadal rivojlanayotgan sohaga aylanayotganligi va turizmni rivojlantirish uchun malakali mutaxassislar, kadrlarni yetishtirib chiqarish nafaqat boshqa mintaqalarda balki mamlakatimizda ham dolzarb mavzuga aylanib borayotganligi haqida so ‘z boradi. Shu sababli va turizm sohasida taqsil olayotgan talabalarni kelgusida amaliyot va ish o ‘rni bilan ta ’minlashga doir g ‘oya va ko ‘nikmalar maqolada ilgari surilgan. Chunonchi yangi OTM , kollej-litsey va shunga o ‘xshash ta ’lim muassasalarini tashkil etib ularga shu soha obyektlarini biriktirish yoki ularni xususiylashtirish taklifi berilgan.Shuningdek maqolaning ilmiy yo’nalishini nazariy-uslubiy jihatdan tadqiq etishda ilmiy abstraktsiyalash usulidan foydalanilgan bo’lsa, turizm boyicha tayyolanayotgan kadrlarning zamonaviy holatini tahlil qilishda va ularga taklif berish uchun miqdoriy va sifat usulidan foydalanilgan.*

KIRISH

Hozirgi kunda ish bilan ta’minlovchi sohalar qatorida kuchli yigirmalikka kiruvchi, mamlakatlar byudjetiga milliardlab foyda olib kelayotgan madaniyatlar almashinuviga ta’sir qiluvchi industriya hisoblanuvchi turizm yildan-yilga rivojlanib, raqamlardagi ko’rsatkichlari nollar bilan boyimoqda. Xususan respublikamizni ham chetlab o’tgani yo’q.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev oz nutqida: “Turism – iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri, mavjud imkoniyatlardan samarali foydalangan holda, ushbu tarmoqni yanada takomillashtirish zarur buni davrning o‘zi taqozo etmoqda.O‘zbekiston ham sayohat, ham ziyorat uchun qulay mamlakat. Chunki ona zaminimizda butun dunyoga ma’lum va mashhur bo‘lgan ajdodlarimiz mangu qo‘nim topgan. Ular qoldirgan boy ma’naviy-madaniy merosga xalqaro maydonda qiziqish juda katta deb takidladi Prezidentimiz.Bu sohani rivojlantirish uchun strategiya tuzish,yetuk kadrlarni yetishtirib chiqarishn maqsad qilib qo’yildi va qarorlar qabul qilindi.Takidlab o’tilganidek kadrlar yetishtirib chiqarish yoki mavjud kadrlarni qayta tayyorlash vazifasi yo’lida OTMlarda yangi sohalar ochilishi bu maqsad yo’lida ilk qadamlar bo’ldi.

Tarixga yuzlansak Shveytsariya turizm va mehmondo’stlik maktabi tarixda birinchilardan bo’lib mexmonxona xususan turizm uchun malakali kadrlar yetishtirib chiqaruvchi ilk o’quv muassasasi hisoblanadi.Maktab 1966-yilda tashkil etilgan va 2013-yilda EHL guruhiga qo‘shilgan. Har bir semestrda 30 xil davlatdan o‘rtacha 350 nafar talaba ta’lim oladi. Mehmonxona boshqaruvi maktabi asosiy kasbiy ta’lim va oliy ma’lumotdan tortib fan bakalavriat darajasigacha bo’lgan federal tan olingan malakalarni

qamrab olgan. EHL Campus Passugg 19-asrda qurilgan kurort mehmonxonasi atrofida parpo etilgan bo’lib, turar joy va beshta ichki restoranni taklif qiluvchi bir nechta binolarni o’z ichiga oladi.E’tiborga molik tarafi shundaki dastlabki ta’lim berish maskanlari turizm obyektlariga bog’langan ya’ni shu joy uchun alohida inson resurslarini yetkazib bergan.Hozirgi kunga kelib ham turizm rivojlangan davlatlarda shu metodika qo’llanilib kelinmoqda.

O’zbekistonda ham shunday usuldagi ta’lim muassasasi boshqa yo’nalishlarda bor va samarali xizmat qilib kelmoqda Chunonchi, AKFA universiteti shunday metodikani qo’llab kelmoqda. Tibbiyot sohasiga ixtisoslashgan bu universitetning shu nomdagi xususiy klinikaga biriktirilgani bu uslub uchun yaqqol misol bo‘la oladi.Tibbiyot va boshqa yo‘nalishlar uchun amaliyot klinikalarda o‘tkaziladi va ish o‘rni ham yaratiladi.

Talab shundaki bu strukturani turizm salohiyati rivojlanib borayotgan mintaqalar misolida turizm segmenti uchun ham sinab ko‘rishdir.

ASOSIY QISIM

Turizm sohasi hozirgi kunda jadal rivojlanib, jahon iqtisodiyotiga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatuvchi industriya hisoblanadi.Bu sanoatning maxsuloti ko‘ngilochar joylar, mexmonxonalar, madaniy meros obidalari va insonning sayohat qilishida ishtirok etuvchi xizmat va maxsulotlar hisoblanadi.Sayohatchilar (turistlar)-shu sohaning iste’molchilari sanaladi.BMT Jahon sayyohlik tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, 2015-yilda dunyo bo‘ylab 1 milliard 184 million sayyoh qayd etilgan bo‘lsa, 2016-yil yakuniga ko‘ra bu ko‘rsatkich 1 milliard 235 million nafarga, ya’ni 3,9 foizga oshgan. 2015-yilda sayohatchilarga ko‘rsatilgan eksport xizmatlari qiymati qariyb 1,5 trillion AQSH dollarini tashkil etdi. 2016-2017 yillarda bu raqamlarda katta farqni ko’rish mumkin. Raqamlardan shuni ko‘rsatadiki, sayyohlik sohasi bugungi kunning eng muhim iqtisodiy sohalaridan biriga aylandi. Shu bois dunyoning ko‘plab davlatlari ushbu sohani yanada rivojlantirish, bu borada tegishli infrastrukturani jahon standartlari darajasida yaratish va sayyohlar oqimini oshirish bo‘yicha barcha chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda.2015 yilda eng ko‘p xorijlik mehmonlarni qabul qilishda Fransiya (83,7 million), AQSh (74,8 million), Ispaniya (65,0 million), Xitoy (55,6 million) va Italiya (48,6 million) kuchli beshlikda turishibdi. Germaniya, Buyuk Britaniya, Rossiya va Meksika kuchli o‘ntalikdan joy olgan. Biroq bu ko‘rsatkich bo‘yicha Yevropa va Osiyoning bir nechta shaharlari yetakchilik qilmoqda. Bunga misol qilib Hongkong (27,7 million), London (17,4 million), Singapur (17,1 million), Bangkok (16,2 million) va Parij (15,0 million) singari shaharlarni keltirish mumkin.Bu raqamlar rivojlangan davlatlarni turizm sohasini reytingini anchagina baland pog‘onlarga olib chiqmoqda.Bu reytingda O‘zbekiston 150-o‘rinni egallamoqda. Hayratlanarlisi shundaki,140 ta sayyohlik maskani bilan 85-o‘rinni Qozog‘iston egallagan.O‘zbekiston 7300 dan ortiq madaniy qadamjolar va ulardan 200 tasi YuNeSKO ning madaniy merosi ro‘yhatiga kiritilgan obyektlarga ega bo‘lib, Markaziy Osiyo davlatlari ichida oxirgi o‘rinni egallab turibti.

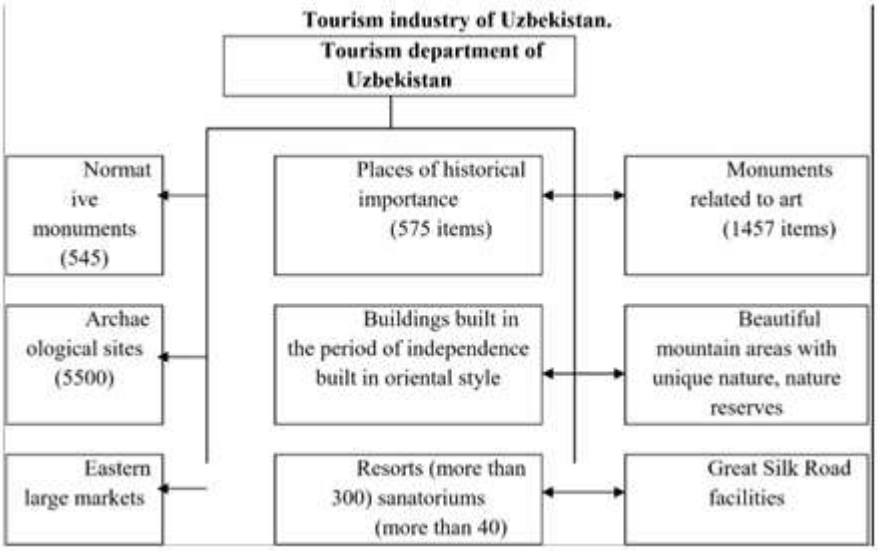

1-rasm. O‘zbekiston turizm boshqarmasi.

Bundan ko‘rinib turibdiki yetarlicha resurslardan foydalanib industriyani rivojlantiruvchi malakali mutaxassislar yetishmasligi va marketing rivojlanishi ortidan ko‘plab tashrif buyurishi mumkin bo’lgan turistlar uchun sifatli xizmat ko‘rsatish asosiy muammolardan bo‘lishi mumkin. Bu ko‘rsatkich 7.5 millon turist (2018) uchun tafovut yaratishi mumkin.

Shuni aytib o‘tish joizki,hozirgi kunda O’zbekistonda eng ko’p abituriyentlarni jalb qilayotgan sohalar yurisprudensiya, meditsina,harbiy ta’lim yo’nalishlari,agro yo’nalishlar hisoblanadi.Bunga sabablar ishga joylashish bilan bog‘liq ishonchga borib taqaladi.Turizmni bu qatorga qo’shish uchun abituriyentlarni jalb qilishda ularga amaliyot va ish bilan joylashishda uchrayotgan muammolarni o’rganib chiqib va shu muammolarga yechimlarga asoslangan takliflarni tadbiq etishimiz lozim.

Bu masalaga yechim sifatida OTMlar sonini ko‘paytish va ularni shu soha obyektlariga biriktirish taklifi beriladi.Ya’ni bu ta’lim muassasalarini sayohat maskanlari,madaniy meros obyektlariga yaqin joyda qurish;turizmga hizmat ko‘rsatuvchi infratuzilmalarni (taomlanish joylari;turar joylar;transportlar xizmati va hokazo) qurish yoki xususiylashtirish ko‘zda tutilgan.Bunga misol sifatida boshqa yo‘nalishda qo‘llanilib muvaffaqiyatga erishib kelayotgan AKFA universiteti olishimiz mumkin.Talabar uchun amaliyot va ish o‘rnini tashkillashtirish uchun sharoitlar yaratilgan.

Berilgan takliflarni boshqa rivojlangan mamlakatlar kesimida ko‘radigan bo‘lsak ta’lim muassasasi sayohat maskanlarida joylashgan Antaliya Turizm Akademiyasi misol bo‘la oladi.Bu o‘quv maskani Turkiyaning turizm avj olgan joyida ya’ni Antaliyada joylashgan.

Nomi Davlati
EHL- Ecole Hôtelière de Lausanne Shveytsariya
Nevada universiteti, Las-Vegas, AQSH
Les Roches Global Hospitality Education Shveytsariya

Shveytsariya mehmonxona boshqaruvi maktabi Shveytsariya
Gaagadagi mehmonxona maktabi Niderlandiya
Montreux mehmonxona instituti Shveytsariya
Sezar Ritz kollejlari Shveytsariya
Gonkong politexnika universiteti Gongkong SAR
IHTTI mehmonxona boshqaruvi maktabi, Shveytsariya
Glion oliy ta’lim instituti, Shveytsariya

Nomi	Davlati
EHL- Ecole Hôtelière de Lausanne	Shveytsariya
Nevada universiteti, Las-Vegas,	AQSH
Les Roches Global Hospitality Education	Shveytsariya
Shveytsariya mehmonxona boshqaruvi maktabi	Shveytsariya
Gaagadagi mehmonxona maktabi	Niderlandiya
Montreux mehmonxona instituti	Shveytsariya
Sezar Ritz kollejlari	Shveytsariya
Gonkong politexnika universiteti	Gongkong SAR
IHTTI mehmonxona boshqaruvi maktabi,	Shveytsariya
Glion oliy ta’lim instituti,	Shveytsariya

1-jadval. Dunyoning eng yaxshi turizm institutlari yettiligi

Eti’borga molik tarafi shundaki,turizmga xizmat ko‘rsatishda kerakli inson resurslari bozorida Shvetsariya ustunlik qilmoqda.Bu biz uchun tayyor andoza bo’la oladi. Shvetsariya bilan ta’lim tizimi bo‘yicha kelishuvlar asosida maktablar, kollej-litsey, oliy ta’lim muassasalari ochilishi turizmni rivojlantirish yo’lida takliflarning eng yaxshisi bo’la oladi.

Hozirgi kunda institut (universitetlar) aro reyting ham abituriyentlar orasida katta obro‘ga ega. Afsuski dunyoning eng yaxshi oliy ta’lim muassasalarining mingtaligida O’zbekistonning hech qaysi universiteti yoki instituti o’rin egallamagan. Innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish borasida ham boshqa rivojlanayotgan mamlakatlardan orqadamiz. Oliy o‘quv yurtlari tarbiyalanuvchilari uchun mamlakatimizdagi OTMlarni reytingini yuqoriga ko’tarish, yuqori mingtalikda o’zi ta’lim olayotgan o‘quv dargohini ko’rish ularga nafaqat motivatsiya balkim barcha sohalarda o’qish uchun ham ishonch ham beradi.Oliy ta’lim uchun 1000 ta eng yaxshi qo‘shilish juda mashaqqatli mehnat, fidoyilik va mukammallikka erishish uchun uzoq muddatli sadoqatni talab qiladigan murakkab vazifadir. Biroq, oliy ta’lim uchun eng yaxshi 1000 ta institutga qo’shilish imkoniyatini oshirishning ba’zi usullarini ko’rib chiqamiz.

Top-1000 ga kirish uchun takliflar

● Akademik mukammallikka e’tibor qaratish: Oliy ta’lim uchun eng yaxshi muassasa bo’lishning eng muhim omili – akademik mukammallik. Bunga eng yaxshi professor-o’qituvchilarni yollash, qiyin va qat’iy o’quv dasturlarini taklif qilish va akademik yutuqlar uchun yuqori standartlarni saqlash kiradi.

● Kuchli obro’ga ega bo‘lish: kuchli obro’-e’tibor eng yaxshi talabalar, professor-o’qituvchilar va xodimlarni jalb qilish uchun zarurdir. Ilg’or tadqiqotlar olib borish, ajoyib o’quv dasturlarini taklif qilish va talabalarga ajoyib xizmatlarni taqdim etish orqali kuchli obro’ga ega bo’lish mumkin.

● Infratuzilmaga sarmoya kiritish: Muassasa infratuzilmasining sifati uning eng yaxshi talabalar va professor-o‘qituvchilarni jalb qilish qobiliyatiga katta ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ta’lim tajribasini oshiradigan zamonaviy jihozlar, zamonaviy texnologiyalar va boshqa resurslarga sarmoya kiritish zarur.

● Innovatsiya madaniyatini tarbiyalash: professor-o‘qituvchilar va talabalarni innovatsion tadqiqotlar bilan shug‘ullanishga va institut obro‘si va akademik yuksaklikka hissa qo‘shadigan yangi g‘oyalarni ishlab chiqishga undash.

● Kuchli hamkorlikni yo’lga qo’yish: Ta’lim muassasasining tadqiqot imkoniyatlarini oshirish va talabalarga qimmatli ta’lim imkoniyatlarini taqdim etish uchun boshqa muassasalar, sanoat va hukumat bilan mustahkam hamkorlikni yo’lga qo’yish.

● Xilma-xillik va inklyuzivlikka e’tibor qaratish: Yuqori iste’dodlarni jalb qilish va faol ta’lim hamjamiyatini yaratish uchun xilma-xil va inklyuziv muhit muhim ahamiyatga ega. Turli xillikni uning barcha shakllarida qabul qilish va barcha talabalar, professor-o’qituvchilar va xodimlar uchun mehmondo’st va inklyuziv muhit yaratish kerak.

● Strategik rejani ishlab chiqish: Ta’lim muassasasini maqsadlari, vazifalari va eng yaxshi oliy ta’lim muassasasiga aylanish strategiyasini belgilab beruvchi uzoq muddatli strategik rejani ishlab chiqish zarur.

● Talabalar natijalariga e’tibor qaratish: Ta’lim muassasani talabalarga tanlagan kasblarida muvaffaqiyat qozonishlari uchun zarur bo’lgan bilim va ko’nikmalarni taqdim etishini ta’minlash uchun bitiruv ko’rsatkichlari, bandlik darajasi va bitiruvdan keyingi muvaffaqiyat kabi talabalar natijalarini o’lchash va kuzatib borish talab etiladi.

● Bitiruvchilarni jalb qilish: muassasangiz uchun kuchli tarafdorlar va himoyachilar tarmog’ini yaratish uchun bitiruvchilar bilan hamkorlik qilish va ular bilan mustahkam hamkorlikni yo‘lga qo‘yish taklif etiladi. Bitiruvchilar qimmatli fikr-mulohazalarini taqdim etishlari, mablag’ yig’ish bo’yicha sa’y-harakatlarini qo’llab-quvvatlashlari va yangi talabalar va o’qituvchilarni jalb qilishda yordam berishlari mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

turizm industriyasida malakali kadrlar tayyorlash va ularga amliyot, ish o’rinlari yaratish uchun taklif va xulosalar.

1. Infratuzilmaga sarmoya kiritish: O‘zbekiston turistlarni jalb qilish uchun bor resurslarni targ‘ib qilib shu sohani rivojlantirish uchun malakali mutaxassislarni yetishtirib chiqaruvchi ta’lim muassasalariga sarmoya kiritish.

2. Andoza olish ya'ni shu yo’nalishdagi rivojlangan mamlakatlar bilan kelishuvlar asosida filiallar ochish yoki ularning foydalanayotga metodikalari asosida ta’lim muassasalarini tuzish taklifi berilgan.

3. Qurilishi ko‘zda tutilgan infratuzilmalarni turizm markazlarida qurish yoki biriktirish talabalar amaliyot uchun yaxshi imkoniyat yaratadi.

4.Yangi OTM, kollej-litsey va shunga o‘xshash ta’lim muassasalarini tashkil etib ularga shu soha obyektlarini biriktirish yoki ularni xususiylashtirish ham o'quvchilarni ish o‘rni bilan ta’minlaydi.

5. OTMlar reytingini aniqlash: mavjud ta’lim muassasalarini reytingini aniqlash uchun xalqaro standartlardan foydalanish zarur.

6. SWOT analiz o’tkazib mavjud kamchiliklarni o’rnini to’ldirish yoki kelgusida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni oldini olish,imkoniyatlardan to‘liq foydalanish uchun strategiya tuzish zarur.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Respublikamizdagi bor resurslardan oqilona foydalangan holda keyingi avlodga yetkazish, u orqali foyda olish va xizmat ko‘rsatish sohalarini rivojlantiruvchi kadrlarni tayyorlash potensial muammolarga oqilona yechim hisoblanadi.Talab shundaki rivojlanib borayotgan industriyani bizda ham ommalashtirishga e’tibor qaratishdir. Ta’lim infratuzilmalariga sarmoya kiritish,rekonstruksiya qilish mamlakatimizda ommalashib va rivojlanib borayotgan turizm industriyasi uchun katta poydevor bo‘lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Travel Guide Uzbekistan – Tashkent: National Company Uzbekturizm 2003.

2. M.S.Azimovna Markaziy Osiyoda ekonometrik tadqiqot va modellashtirish jarayonining bosqichlari,Turizm menejmenti va moliyasi bo’yicha innovatsiyalar jurnali

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 2 dekabrdagi PF-4861-son Farmoni.

“Respublikaning turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ayrim farmonlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida” 2017 yil 4 maydagi PF-5033-son qarori.

5. “2018-2019-yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida“gi qarori

ELEKTRON RESURSLAR:

1. https://www.prizident.uz.

2. https://www.wikipedia.org.

3. https://www.lex.uz.

4.https://www.elib.buxdu.uz

5.www.kun.uz

6.www.globalscholarships.com

СЕМЕЙНЫЙ НЕФРОТИЧЕСКИЙ СИНДРОМ

Сатибалдиева Н.Р
Ташкентская Медицинская Академия

Семейный нефротический синдром диагностируется в случае развития нефротического синдромау нескольких членов одной семьи (братьев, сестер,близнецов). Семейный нефротический синдром про-является у сибсов обычно в одном и том же возрас-те. Особенностью его является однотипность развития и характера течения клинико-лабораторного и морфологического симптомокомплекса нефротического синдрома у членов семьи, реакции на терапию глюкокортикоидами, характера течения заболевания,исхода.

Цель исследования: *На примере одной семьи продемонстрировать семейный характер заболевания.*

Материал и методы. Исследование проводиласьметодом выкопировки данных истории болезни с последующим анализом. Больная Ж., 2 лет поступила в клинику с жалобами на генерализованные отеки,изменения в моче (массивная протеинурия). В анамнезе девочка от 1 нормально протекавшей беременности и родов, от молодых здоровых родителей, до1 года развивалась соответственно возрасту, наестественном вскармливании. В 1 год 2 мес. Впервые диагностирован первичный нефротический синдром,по поводу чего неоднократно получала лечение по месту жительства: гормонотерапия, антикоагулянты, антиагреганты. Заболевание характеризовалось частым рецидивированием на фоне проводимой патогенетической терапии. В лечение дополнительно включены цитостатики, проведена пульс-терапия метилпредом. Несмотря на активную терапию у девочки развилась картина ХПН и через 2 года от начала заболевания девочка экзетировала при явлениях нарастающей ХПН. У родного брата девочки в том же возрасте появляются отеки, протеинурия, по поводу чего он также с диагнозом острый гломерулонефрит получает гормонотерапию, однако как и в первом случае терапия неэффективна, отеки и протеинурия нарастают, отмечается подъем артериального давления до 140/100 мм, общее недомогание. При обследовании: в общем анализе мочи белок−3,3%, микроскопия скудная, в общем анализе крови умеренная анемия (Нв−85г/л),СОЭ−18 мм/ч. Биохимические исследования: общий белок сыворотки крови 54 г/л, мочевина−17,3ммоль/л, креатинин −0,17 ммоль/л, общий холестерин 9,0 ммоль/л. Проводимая патогенетическая терапия (преднизолон, гепарин, курантил), диуретики, дезинтоксикационная терапия оказывают кратковременный эффект. Через 1 год от начала заболевания у ребенка развилась хроническая почечная недостаточность. На биопсии-фокально-сегментарный гломерулосклероз. В настоящее время проводится терапия цитостатиками.

Результаты исследования. Учитывая что у двух больных в одной семье без наследственной отягощенности по нефропатиями в одном и том же возрасте развилась однотипная клиническая картина заболевания, с торпидным течением и в течение 2-х лет переходом в хроническую почечную недостаточность. На биопсии необратимые изменения единственным методом лечения данного варианта заболевания является цитостатикотерапия.

Выводы. Особенностью семейного нефротического синдрома является однотипность развития и характера течения заболевания, реакция на глюкокортикостероиды (чаще гормонорезистентный вариант), эффективно лечение цитостатиками. При прогрессирова нии болезни, как в нашем случае, в ХПН больным требуется гемодиализ или транс плантация почек.

ЛИТЕРАТУРА:

1.B.T. Khalmatova, G.A. Tashmatova Prevalence of symptoms of bronchial asthma in children under 5years old // Ministry of Health of the Republic of Belarus Educational Institution "Gomel State Medical University" - P. 109-111.

2. Kudratova Z. E., Mukhammadieva L. A., Kuvandikov G. B. Features of the etiopathogenesis of obstructive bronchitis and laryngotracheitis caused by atypical microflora // Achievements of science and education. – 2020. – no. 14. - S. 71-72.

3. Ruina O. V. et al. Clinical and economic features of antibiotic therapy for acute obstructive bronchitis in children // Scientific dialogue: Questions of medicine..

4. Ryvkin AI et al. Clinical and functional characteristics of various types of acute obstructive bronchitis in young children // Topical issues of prevention, diagnosis and rational therapy of childhood diseases. -2017. - S. 90-92.

5. Kholzhigitova M. B. et al. Clinical and bronchoscopic characteristics of the inflammatory process in patients with chronic obstructive bronchitis // Problems of science and education. – 2019. – no. 25 (74).

6. Allayarova S. D., Yusupova M. A. Differential diagnostic criteria for obstructive bronchitis associated with various infections of the respiratory tract in children // Scientific dialogue: Young scientist. - 2017.- S. 10-12.

7. Tashmatova G.A. Khalmatova B.T. Modern methods for diagnosing the function of external respiration in children with bronchial asthma // Bulletin of the Tashkent Medical Academy - 2021. - P. 164-167. Mirrakhimova M. Kh, Nishanbaeva N. Yu, Kasimova M. B PSYCHOSOMATIC RELATIONSHIPS IN ATOPIC DERMATITIS.// International Journal of Education, Social Science & Humanities. FARS Publishers, Impact factor (SJIF) = 6.786//Volume-11| Issue3| 2023,pp. 734-738

8. Mirrakhimova M. Kh, Nishanbaeva N. Yu, Shamsiyeva E.R, Saydaliev A.B//Atopic Dermatitis and Mental Disorders Psychosomatic Relationships//Journal of Coastal Life Medicine. JCLMM 1/11 (2023) //pp.1153–1159

DEVELOPMENT OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK SKILLS THROUGH CROCODILE CHEMISTRY COMPUTER PROGRAM

Anorboyeva Ziyoda
daughter of Anvarjon, student of Chirchik Pedagogical University
Eshchanov Ruzumboy Abdullayevich
is a professor of the Department of Scientific and Methodological Chemistry of Chirchik Pedagogical University,
Ataullayev Zakir Maksudovich
Urganch State University Associate Professor of Chemistry Department

Today, the rapid development of science and technology leads to many changes in human life. The only way to eliminate and prevent problems that exist now and are likely to arise in the near future is to direct the accumulated knowledge, formed skills and qualifications, acquired experience and conclusions to a single goal, to effectively combine the educational process with the development of technology. This, in turn, places new tasks directly before educational institutions in the world, in particular, in our country.

According to the decision of the President of the Republic of Uzbekistan No. PQ-4805 of August 12, 2020, Annex 5, Clause 19, part two, "virtual laboratories" are included in the educational process in higher and professional educational institutions starting from the 2021-2022 academic year. phased implementation tasks are defined [1].

We know that chemistry is an experimental science, and it is difficult to master the subject without laboratory experiments in teaching this science. Most secondary schools do not have enough chemical equipment and reagents for independent experiments, and even if there are enough, it takes a long time to complete the experiments. That time is the main obstacle to the fact that students do not have enough time to perform experiments, make experimental conclusions, strengthen the subject, and do not form the necessary knowledge and skills [2].

Usually, during chemical reactions, it is not possible to observe the process of transformation of the reacting molecules into other molecules (at the molecular level). Using a computer program, it will be possible to observe the dynamics of molecules during the reaction of a chemical substance with other substances. It is possible to model chemical processes, carry out various reactions and, most importantly, conduct experiments safely.

In fact, the Crocodile chemistry virtual laboratory program allows practical performance of experiments, formation of analytical and systematic thinking. For example, the change in the color of solution indicators when studying the interaction of water with oxides. The color change of the indicators in the solution formed by the interaction of calcium oxide with water can be monitored using a computer program. Pour 50 ml of water into a glass and add 10 grams of quicklime. Watch what happened. Cool the resulting white solution. Take 2-3 milliliters from the white part of the penis into three test tubes, add litmus solution to the 1st test tube, phenolphthalein to the 2nd test tube, and methyl yellow

solution to the 3rd test tube. Pay attention to the change in the color of the solution to which the indicators are added, and you can compare it with the table of indicators.

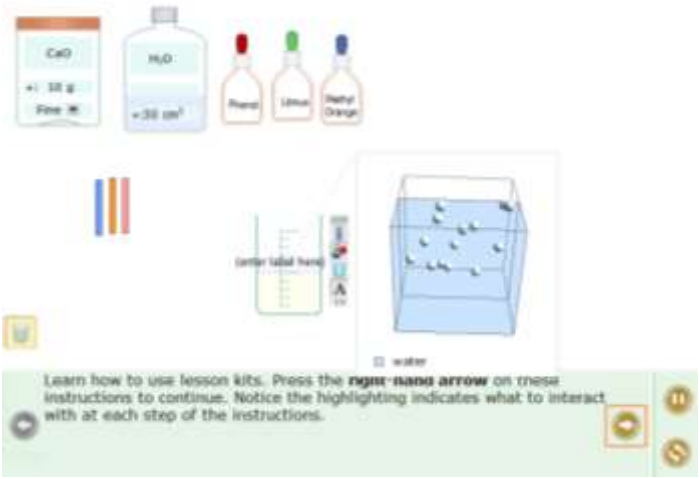

Figure 1. The interaction of calcium oxide with water in the Crocodile chemistry computer program

Crocodile chemistry program can be widely used by high school students and teachers, students and professors of academic and higher education institutions as an additional pedagogical software tool.

This program teaches the user to be inquisitive, think creatively, and analyze the results of work, regardless of his profession. The possibilities of the program are very wide, and it can be widely used in practical and experimental training (i.e. in solving problems), especially in performing virtual experimental work.

In conclusion, the changes related to the new realities of socio-economic and political life currently taking place in the educational system of our country force the pedagogues of educational institutions to go beyond the scope of traditional training and introduce a new approach to the educational process. makes you think about ways to find approaches. These fundamental changes that are taking place require the development of methodological support of the educational process in each educational institution. It is natural that modern information and communication technologies will become the main source of pedagogical innovations in the coming years and serve to develop students' independent work skills.

REFERENCES:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 - yil 12 - avgustdagi PQ-4805-son qarori.

2. Ataullaev. Z.M., The Role of Virtual and NonStandard Laboratory Experiences in the Development of Student’s Independent Work Skills // Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. cl asses Involume 11, of Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching (EJLAT) August, 2022. ISSN (E): 2795-739X JIF: 8.225

NATURAL GEOGRAPHICAL POSITION OF KHOREZM REGION

Son of Sobirov Javakhir Khairulla
Faculty of Natural Sciences, Urgench State University
Geography course 3-Stage Student

Annotation: *This article provides information on the importance of the location of the natural geographical position of the Khorezm region. The article also reflected on the favorable and unfavorable aspects of the geographical location of the Khorezm region.*

Keywords: *geographical location, mezzo, macro, micro, evil Sands, amudario, Left Bank, deigish,*

The Khorezm region is located in the northwestern part of the Republic of Uzbekistan between the northern latitudes 40º, 30º and 42º, and the eastern longitudes 60º-62º. The northernmost extreme point of the province corresponds to Nurmanbobo tqayi near the village of Olchin in Gurlan district, and the southern extreme point corresponds to Qizilqum reserve some south of Tuzilaqal'a.

The municipality stretched 280 km from northwest to Southeast. The latitude in which the municipality's City of Urganch is located is around 80 km in length from West to East.

More than 80% of the region is located on the Left Bank of the Amudarya, the rest on the right bank.

The regions on the Right Bank of the river were formed in connection with the transfer of the Republican parts of Karakolpagistan and Bukhara region to the Khorezm region, which lay undeveloped.

The area of land on the Left Bank of the municipality from Amudarya is 4.5 ming.kv.km the area is 6.3 thousand, when calculated by the land on the Kali right bank kv.km makes up the. In terms of the size of the regional area, it is ahead of the regions of Andijan and Syrdarya within the regions of our country. But if we compare it with foreign countries, it is much larger in terms of area than many others, such as Trinidad and Tobago, Barbados, Guadeloupe, the Republic of Maldives.

The province meets Turkmenistan and Karakolpogistan from the North, and Turkmenistan again through its western and southern borders Karakum. All of the above boundaries run through the plains.

The eastern border runs through Amudarya to the Republic of Karakolpogistan, while the southeastern border runs along the Right Bank of Amudarya to Bukhara Oblast.

The longest border of the province is from the south and west to the Karakum Desert, a sand that runs to the foothills of the Kopetdog and the Caspian Sea. The sand is formed mainly from the rocks of the Tertiary period and partly from the Cretaceous period. The top of the crust consists of yellowish sand hills.

The name Karakum is the name given not to the color of the sand, but to their desolate, lifeless appearance. The name actually means “Evil Sands”. The Karakum runs along the southern edge of the Oasis, forming a “large arc”. In some lands, the sands were sucked into the interior of the Oasis. This can also be seen around the districts of Khiva and Yangiariq. The Karakum did not rise 20-30 meters above the alluvial plain. In the sandy areas that entered the Oasis, they were reinforced with vegetation. Sand dunes, barkhanly sands are also found here, which are easily moved by sand dunes and wind. The area of the municipality on the Right Bank of the Amudaryodan is bounded by the Southern and Western Kyzylkums. The Kyzylkum relief has a strong connection with the rocks of the Cretaceous Period that formed it.

The Karakum and Qizilqum deserts are almost indistinguishable in origin and geological formation. They are also found primarily in the destruction of the mother genera and the gray bristles of sand that appear alluvially. They lie flat on the banks of the river in the form of dyunas, barkhans or Barkhan systems, as well as on the old Plains. Barkhans occupy large massifs and drift towards the direction where strong winds blow. The coniferous sands are relatively stagnant, over which most vegetation grows.

The rock plateau in the south of Khorezm, Zaunguz Sands, is formed mainly from limestones and Sands. Beneath them are also the mergel clays of the Paleogene. The current Valley of the amudarya mainly occupies its Left Bank.

The width of the River Valley ranges from several hundred meters to 7-8 kilometers in some places. Alluvial deposits covering the territory of the region grow from a few centimeters to 20-30 meters. The Khorezm area can be divided in terms of the structure of the Earth's surface mainly into two parts: the northern part, which is 100-110 meters above sea level, and the remote southern parts, which are 120-150 meters above sea level. The county's land surface is mostly flat, with a gradual slope from southeast to North. The average height of the oasis above sea level is 110-120 meters. The banks of the amudaryo Valley also begin to decline towards the river ozani and gradually adjoin the land around it.

Starting from the tuyamoyin reservoir, the river valley expands for a while. Before the construction of the tuyamoyin reservoir, there were frequent floods in the Oasis, and there were frequent incidents of “dipping” the kayirs, the shores, with dambas (boats) dredged to prevent the danger of human flooding.

On the shores of amudarya at a distance of tens of kilometers, relief forms composed of dambas occupy considerable areas.

The labor activity of man in the process of hundreds of years has changed the natural earth surface of the province and formed anthropogenic landscapes.

From very ancient times, due to the extremely advanced irrigation work in Khorezm and its heavy cultivation of soils, the Oasis Earth's surface has become much more leveled.

Along with canals dug hundreds of years ago in the region, dozens of newly constructed ditches (dams) formed from the treatment of ditches, (reserves), waterworks, ditches, ditches, steep ditches (low-high Hills) dug for the zey zuv, keep the Oasis Earth's surface a little low.

Relief forms formed by wind (eol) activity are also found in areas bordering the Karakum and Qizilqum deserts. On the territory of the region, alluvial, that is, forms of relief associated with river activity, are also significant. In later times, due to the construction of the Tuyamuin reservoir, the fertile mud (clay) that the river brings has greatly reduced, leaving some places without coming at all. This also plays a very noticeable role in the formation of Oasis relief. Previously, Amudarya annually laid 120-150 kilograms of fertile mud per hectare. The average thickness of the sedimentary layer in the Oasis reaches 70-80 meters.

Most of the territory of the region was formed from the Quaternary and present-day deposits of the Kaynazoy era. Partial Neogene deposits are also found in the southern regions of the Oasis bordering the Karakum and Qizilqum desert. In some areas of the province on the Right Bank of the Amudarya, island-style deposits of the Cretaceous and Paleogene of the Mesazoan era are scattered. The territory of the Khorezm region is also considered part of the Turon platform (plate).

In the course of millions of years, the area was a sea tag, which later became land due to their retreat. Crystalline, Marine and alluvial sedimentary rocks are common on the territory of the region. In the mesazoan era and during the Paleogene, the territory of the province was a deep sea trough. The Sultan Uweis mountains on the banks of the river rise from the sea in an island style. In addition to various crabs, microfauna, large sharks also lived in the sea. In total, 4 types of deposits can be found in the geological part of Khorezm. These are:

1.Regions made up of ancient crystalline rocks (Humortog, Q ubatog).

2.Areas formed from chalk deposits on the Right Bank of the amudarya.

3.In the vicinity of the Camellia are places consisting of Paleogene rocks.

4.Zaonguz Karakumi consisting of neogenic genera.

The territory of the Khorezm region is seismically included in the 7-point zone, but Earthquakes of such intensity can recur every 10,000 years.

The region is somewhat poor in minerals, where a large amount of brick is found in gravel and other building materials, both for the production of HOM-materials, silicate materials.

Most geographer scientists are engaged in the issues of natural – geographical zoning of the Khorezm Oasis. E.M Murzayev, N.D Dolimov, N.A Kogai, L.Babushkin I, T.Researchers such as Ollaberganov have separated the territory of the region as an independent natural rayon.

LITERATURE USED

1. " Селъское хозяйство Узбекистана" Jurnallari. 1991-2001-yillar.

2. Qurbaniyozov R. "Xorazm geografiyasi" Urgench 1997.

3. Qurbaniyozov R." Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti asoslari" Toshkent o‘qituvchi 1995-y.

4.Сухорукова С. М. «Экономика и экология». М. – Высшая вкола. 1998 it.

5.Бирлашган миллатлар ташкилотининг иқлим ўзгариши бўйича Узбекистоннинг биринчи миллий ахбороти. Т. 1999.

6. Узбекистон вилоятлари.. Тошкент: Комуслар бош 1995 п.

7. Э. Набиев, Р. Каюмов. Узбекистоннинг иктисодий салоҳияти «Академия «Университет - 2000 й.

8. Узбекистон Республикасининг 1999 Пилда ижтимоий-икти- содий ривожланишининг асосий кўрсаткичлари. Тошкент 2000 г. 16. Агропромышленный комплекс Тошкент 1998 (стат сборник)

9. O‘g‘li S. J. X., Qizi O. M. P. L. XORAZM VILOYATIDAGI SHO’R VA OQAVA SUVLARINI TABIIY YO’L BILAN TOZALASH USULLARI //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. D4. – С. 10-13.

10. Islambayevna M. M. et al. XORAZM VILOYATI TABIIY GEOGRAFIK O‘RNINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI (GEOGRAFIK O‘RNINING QULAY VA NOQULAY TOMONLARI) HAQIDA //Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 50-53.

O’QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASH KO’NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDA KLASTER METODIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

UrDU akademik litseyi Tabiiy fanlar kafedrasi o’qituvchilari
Atabayeva M.R, Masharipov A.T Matniyazov U.A

Hozirgi zamon yoshlari aqliy kamolotining rivojlanib boirayotganini, ularning ilm o`rganishga chanqoqligi, mustaqil fikrlash va ilmiy-ijodiy izlanishlari, yangiliklar va kashfiyotlarga nisbatan cheksiz qiziqishi va ta’lim mazmuniga talabchanligi, o`qituvchining o`z ustida ishlashiga, malakasini oshirib borishda va ongini yanada rivojlantirishda, ta’lim tizimidagi barcha yangiliklardan barobar bo`lib borishi kerakligini asosiy motif bo`lib xizmat qiladi.

«Ta’lim to‘g`risida»gi qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning talabi har tomonlama barkamol avlodni voyaga yetkazishdan iboratdir. Bu ishga bolaning bog`chada ilk saboqlarini olayotgan paytdan boshlab e’tibor qaratish lozim. Uzluksiz ta’lim tizimining oldiga qo‘yilgan talablaridan biri- ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish, ilm-fanning so‘nggi yutuqlarini amaliyotga joriy etish orqali ijodkor, ijtimoiy faol, yuksak ma’naviyatli, kasb-hunarli, Ona-Vatanga sadoqat, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalangan, ijodiy va mustaqil fikr yurita oladigan, davlat va jamiyat oldida o‘z burchi va javobgarligini his etadigan barkamol shaxsni kamolga yetkazish, ularning ongi va qalbiga milliy istiqlol g`oyasini singdirish kabi muhim vazifalarni amalga oshirish nazarda tutiladi.

Ushbu vazifalarning muvaffaqiyatli hal etilishi ta’lim-tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsiyalar, yangi-yangi pedagogik –psixologik tushunchalar, interfaol metodlari ta’lim beruvchi tomonidan o`zlashtirilib va qo`llanilib borilishi, ta’lim mazmunini tubdan o`zgatirib yuboradi desak mubolog`a bo`lmaydi. Zamonaviy o`qtuvchi dars jarayonida “aktyor” emas, aksincha “rejissiyor” bo`lishi kerakligini anglashi lozim. U o`z o`quvchi-talabalarining fanga ijodkorlik nuqtai nazari bilan qarashlarini tashkil qilishi, ularda izlanuvchanlik hissiyotlarini shakllantirishi va albatta, yangi pedagogik texnologiya usullarida foydalangan holda darsni tashkil etish kerak bo`ladi. Buning uchun esa bir necha yangicha ta’lim usullarinui yaxshi bilishi kerak.

Interfaol metodlar ortiqcha ruxiy va jismoniy kuch sarflamaydi, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishish maqsadini nazarda tutadi. Dars mobaynida ma’lum nazariy bilimlarni o`quvchiga yetkazish unda ayrim faoliyat yuzasidan ko`nikma va malaka hosil qilish, ma’naviy sifatlarni shakllantirish, o`quvchi bilimini nazorat qilish hamda baholash o`qituvchidan yuksak mahorat va tezkorlik talab qiladi. Bu borada o`qituvchi darslarda foydalanishi mumkin bo`lgan ayrim pedagogik vositalar: ta’kidlovchi savollar bunda o`quvchining bergan savoliga qarab uning fikrlash darajasini aniqlash mumkin.

Dars mashg`ulotlari interfaol o‘qitish usullaridan, o‘yinli texnologiyalardan keng va samarali foydalangan holda amalga oshirilsa, bolalarda faol va mantiqiy fikrlash qobiliyati, nutqiy tovush madaniyati, diqqati, mantiqiy xotirasi, aqliy qobiliyati rivojlanadi. Interfaol

o‘qitish usullarida bolalar o‘quv jarayonining markaziy figurasi bo‘lib, bunda uquv jarayoni bolalar ehtiyojidan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi. O‘qitish usullarini o‘zaro bog`lab mashg`ulot o‘tilsa bolalar tomonidan uni o‘zlashtirish samarali bo‘ladi.

Darslik matnidagi bilim- ko’nikmalarni mustaqil fikrlash va tahlil qilishda esa klaster metodi juda qulay metodlardan hisoblanadi. .

Klaster atamasi amerikalik iqtisodchi, Garvard maktabi professori, raqobat imkoniyatlarini o‘rganish bo‘yicha mutaxassis bo‘lgan Maykl Yujin Porter tomonidan ilk bor qo‘llangan edi. U klasterga geografik jihatdan qo‘shni bo‘lgan, bir-biri bilan bog‘langan, muayayn bir sohada faoliyat olib boradigan hamda bir-birining ishini to‘ldiradigan korxona va tashkilotlar birlashmasi sifatida ta'rif bergan[80]. Pedagogikada «klaster (cluster)» - «tarmoqlar metodi texnologiyasi» deb ham ataladi va bu metod mantiqiy fikrlash, umumiy fikrlash doirasini

Klaster – bu asosiy semantik birliklar ajratilganda, ular orasidagi barcha aloqalarni ko'rsatadigan diagramma shaklida qayd etilgan axborot tashkil etishning grafik shakli. Bu o'quv materialini tizimlashtirish va umumlashtirishga yordam beradigan modeldir.

Klaster modelidan mashg’ulotlarda quyidagi holatlarda foydalanish mumkin:

1. yangi materialni tushuntirish
2. o'rganilgan mavzuni mustahkamlash
3. o'quv qo'llanmalari bilan mustaqil ishlashda
4. uy vazifasini tekshirish uchun
5. tadqiqot, amaliy mashg'ulotlar paytida

Klasterdan foydalanish dars davomida, darsning umumiy strategiyasi shaklida, uning barcha bosqichlarida (taklif, anglash, tahlil qilish) mumkin.

Mashg’ulotlarda klasterdan foydalanish ma'lum bir mavzuni tushunishga qaratilgan, o'rganilayotgan materialni maqsadga qarab grafik tasvirlashga imkon beradi, bilimlarni mustaqil ravishda izlashga yordam beradi.

Klaster tuzishning asosiy qoidalari

Klaster bir bosh shaklda yoki yo'ldoshli sayyora modeli shaklida yaratiladi. Markazda asosiy tushuncha, fikr joylashsa, har tomondan markaziy tushunchaga to'g'ri chiziqlar bilan bog'langan katta semantik birliklarni turadi. Bu mavzu bo'yicha fikrlar, g’oyalar, faktlar, tasvirlar, tasavvurni ifodalovchi so'zlar, iboralar, jumlalar bo'lishi mumkin. Dars tashkil etilish usuliga qarab, klaster uchun doskada, alohida varaqda yoki individual topshiriqni bajarayotganda har bir talaba daftarida tuzilishi mumkin. Klasterni tuzishda ko'p rangli bo’r, bo'yoqlar, qalamlar, markerlardan foydalanish tavsiya etiladi. Bu barcha ma'lumotlarni tizimlashtirish jarayonini soddalashtirib, muayyan fikrlarni ta'kidlab, umumiy rasmni yanada aniqroq ko'rsatishga imkon beradi.

Quyida biz “Kompleks birikmalar” mavzusi bo`yicha umumlashtirish darsi jarayonida “Klaster” usulidan foydalanishga misol keltiramiz (“Klaster”so`zi “shoxa, tarmoq” ma’nosini anglatadi). Bu usulning asosiy ijobiy tomoni shundaki, u o`quvchilarda darslik va

[80] Muhammedov G’. I. Pedagogik ta’lim innovatsion klasteri: ehtiyoj,zarurat, natija. –Xalq so’zi, jamiyat, 15 fevral 2019 y.

qo`llanmalar bilan ishlash ko`nikmasini shakllanishiga, mustaqil ta’limni amalga oshirishga keng fikrlashga katta yordam beradi.

Dars olib borilayotgan o’quvchilarni 4 guruhga bo`lamiz. Har bir guruhga kompleks birikmaning 4 ta sinfini (asidokomplekslar, ammikatlar, akvakomplekslar va poligalogenidlar) o`rganib kelish hamda ularning ayrim sinfiga tegishli foprmula va tenglamalarni bir xil o`lchamdagi kartochkalarga yozib kelish topshiriladi. Doskani 4 qismga bo`lib, har bir qismining yuqori tomoniga kompleks birikmalar sinflarining nomi yozib qo`yiladi. Har bir guruh o`zlariga tegishli bo`lgan kompleks sinfning klasterini yopishtirib chiqadi. Buning uchun magnit doska aplikatsiyasidan foydalaniladi. Ball qo`yish mezoni berilgan vazifani qisqa vaqtda bajarilishi, mavzu tartibi bo`yicha kartochkalarni sistemali yopishtirilishi, kompleks birikmalarning kimyoviy formulalari va ular orasidagi reaksiya tenglamalarini to`g`ri yozilganligi bilan belgilanadi. Bu jarayonni bajarishda o`quvchilarning qiziqishi va faolligi ortadi.

asidokomplekslar	ammikatlar	akvakomplekslar	Poligalogenidlar
Ligandlari kislota qoldiqlaridan iborat birikmalar asidokomplekslar deyiladi	Bu komplekslar o`zining ichki sferasida ammiak yoki organik aminlar saqlaydi	Anorganik moddalarda suv molekulasi birikib turg`unligi bo`lgan moddalar bo`ladi. Agar suv molekulasi ligandlik vazifasini bajarsa akvakomplekslar hosil bo`ladi	Markaziy ioni Ligandlari galogenlardan iborat bo`lsa poligalogenid komplekslar deyiladi
Misollar			
$K_4[Fe(CN)_6]$ $2K_3[Fe(CN)_6]$ $K_3[Co(NO_2)_6]$ $Na_2[Zn(CN)_4]$	$[Co(NH_3)_5Cl]Cl_2$ $[Co(NH_3)_6]Cl_3$ $[Zn(NH_3)_4]$ $[Cd(NH_3)_4](OH)_2$	$Na_3[Cr(OH)_6]$ $[Zn(H_2O)_4]CI_2$	$K[JJ_2]$, $K[ICl_4]$, $K[BrCI_2]$

Dars jarayonida yuqoridagi jadvaldagi manbalarni quyidagi klaster asosida davom qildirishni guruhlarga topshiriq shaklida berib muayyan vaqt davomida olish munkin.

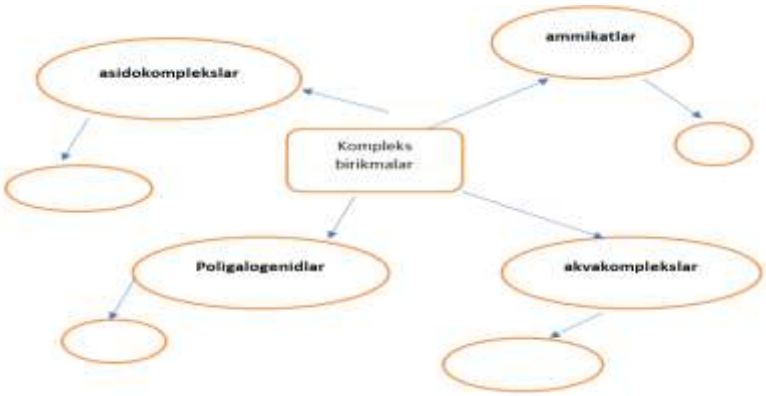

Bundan tashqari dars jarayonida biror kimyoviy moddaning kimyoviy xossa xususiyatlarini o’rganishda turli klasterlardan ham foydalanish mumkin:

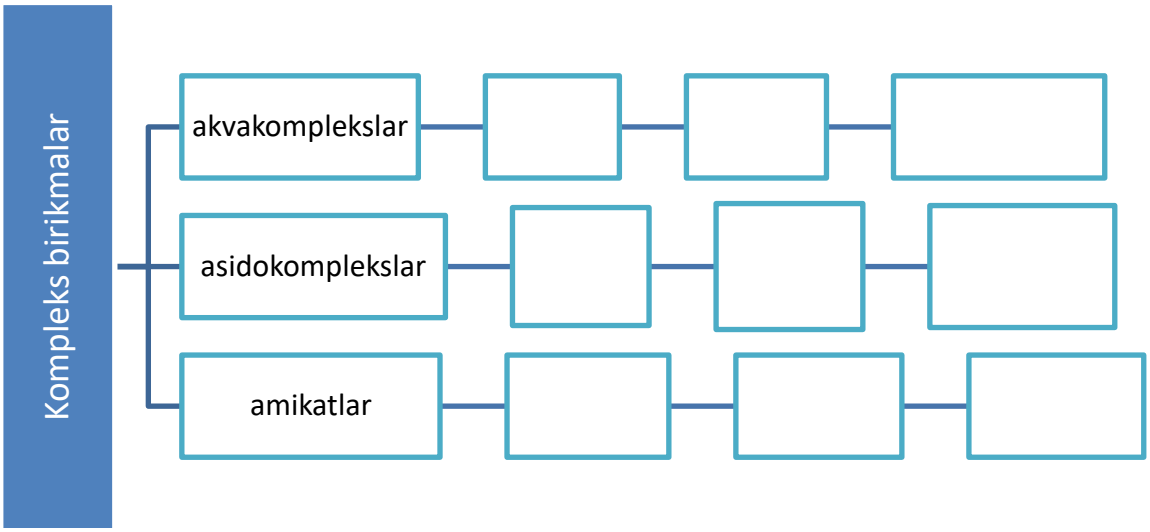

Klaster usulining afzallik tomoni shundaki, u rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi vazifani o`taydi. Bu usul bilan talaba va o`quvchilarning bilimlarini egallash mahorati, mantiqiy va tizimli fikrlash ko`nikmasi rivojlanadi.

Bunday darslarda klasterdan foydalanish quyidagi afzalliklarga ega:

* bu sizga katta hajmdagi ma'lumotlarni olish imkonini beradi;

* jamoaning barcha ishtirokchilarini o'quv jarayoniga jalb qiladi, ular uchun bu qiziqarli;

* o’quvchilar faol va ochiq bo’lishadi, chunki ular xato qilishdan, noto'g'ri fikr bildirishdan qo'rqmaydilar.

Ushbu ish jarayonida quyidagi ko'nikmalar shakllanadi va rivojlanadi:

* savollar berish qobiliyati;

* asosiy narsani ta'kidlay olish qobiliyati;

* sabab-natija munosabatlarini o'rnatish va xulosalar chiqarish qobiliyati;

* umumiy muammolarni tushunish orqali qismdan umumiy holatga o'tish;

* taqqoslash va tahlil qilish qobiliyati;

* o’xshatishlarni aniqlash qobiliyati.

Mashg’ulotlarda klaster usulini qo'llash o’quvchilarga nima beradi?

Klasterni qabul qilish tizimli fikrlashni rivojlantiradi, talabalarga nafaqat o'quv materiallarini, balki ularning baholash qarorlarini tizimlashtirishga o'rgatadi, kuzatishlar, tajriba va yangi olingan bilimlar asosida shakllangan o'z fikrlarini ishlab chiqish va ifoda etishga o'rgatadi, bir vaqtning o'zida bir nechta vaziyatlarni ko'rib chiqish, axborotni ijodiy qayta ishlash qobiliyatini rivojlantiradi. Darslarda kuzatilayotgan qoidalar darsni samaradorligini oshirishni ko`rsatib o`tivchi quyidagi qoidalarni sanab o`tamiz.

Mashg`ulotning samaradorligini oshirish uchun amal qilish mumkin bo`lgan qoidalari:

• Dars qoldirmaslik va kech qolmaslik;

• Aniq maqsad quyish va unga erishish;

• Vaqtdan unumli foydalanish;

• Fikrni bo`lmaslik; eshita olish, savol berish madaniyatiga rioya qilish;
• O`zgalar fikrini hurmat qilish, o`zaro hurmat;
• Ma’suliyatli bo`lish; faollik, ijodkorlik va bunyodkorlik;
• Kayfiyatni mutadil saqlash;
• Tashkilotchi va tashabbuskor bo`lish;
• Fikrni qisqa, aniq va ravon ifoda etish;

Xulosa qilib aytadigan bo`lsak, bu qoidalar shaxsni yuqori madaniyatli keng fikrlovchi, ijodkor bo`lib shakllanishiga yordam beradi shuningdek, o`zgalarni fikrini hurmat qilishga o`rgatadi. O`quvchitalabalarimiz dars jarayonida shu qoidalariga amal qila olsa, o`z fikrilarni, g`oyalarni aytishdan cho`chimasa, serg`ayrat, shijoatli, qalb tuyg`ulari ilmda beorom bo`lsa, o`zgalarni fikrini hurmat qilib olishsa darslar o`z samarasini berishi aniq. Hozirgi davr talabidan kelib chiqqan holda talabalarni o`zo`zini tarbiyalaydigan, o`zi mustaqil izlanib, bilimlarini egallaydigan darajaga olib chiqish asosiy vazifa hisoblanadi.

Demak, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan noan'anaviy texnologiyalar talabalarning motivatsiyasini oshiradi, hamkorlik muhitini shakllantiradi va ularga ijodiy erkinlik, o'z-o'zini hurmat qilishlik hissini beradi. “Ko’p millatli jonajon O’zbekistonimizda har bir farzandni “bu mening farzandim,ertangi kunimning poydevori, zamini” deb tarbiya qilsak albatta natijaga erishamiz”[81], kelajak avlodimiz bo’lmish yoshlar tarbiyasida aslo xatoga yo’l qo’ymasligimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tolipov O’. Pedagogik texnologiya(Nazariya va amaliyot) Toshkent : “Fan” 2005
2. Zagashev I., Zair-Bek S. Tanqidiy fikrlash: rivojlanish texnologiyasi [matn]/ I. Zagashev, S. Zair-Bek. - Sankt-Peterburg.: "Skifiya" va "Alyans Delta", 2003.-284 b.
3. Mushtavinskaya, I.V. Darsda va o'qituvchi tayyorlash tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi [matn]/ I. V. Mushtavinskaya. – M.: Karo, 2009. -144 b.
4. Zair-Bek S.I., Mushtavinskaya I.V., Darsda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, M., Ma'rifat, 2011.
5. Muhammedov G’. I. Pedagogik ta’lim innovatsion klasteri: ehtiyoj,zarurat, natija. – Xalq so’zi, jamiyat, 15 fevral 2019 y.
6. Toshpo’latov M Klaster: mohiyat, samara va istiqbol. - http://www.biznes-daily.uz/ru/mening-mulkim/53616-

[81] 29-dekabr.O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Xalqaro kongress markazida o’qituvchilar bilan bo’lgan uchrashuvidagi nutqidan.

ТАЪЛИМДА ЎҚИТУВЧИ ФАОЛИЯТИНИНГ ПСИХОЛОГИК ЎРГАНИЛИШИ

Тошболтаева Нодира Иброхимжоновна
Усмонов Рахимжон Раҳмонали ўғли
ФарДУ Сиртқи бўлим ўқитувчилари.

Аннотация: *Ушбу мақолада таълим тизимида педагогларнинг фаолияти, касбий фаолият маъсулияти, ўқитувчи фаолиятининг психологик ўрганилиши тўғрисида маълумотлар баён этилган.*

Калит сўзлар: *таълим, шахс, баркамоллик, педагогик технология, ижодий ёндашув, фаолият, самарали таъсир, услуб.*

Аннотация: *В данной статье описывается деятельность педагогов в системе образования, ответственность профессиональной деятельности, психологическое исследование деятельности педагога.*

Ключевые слова: *образование, личность, компетентность, педагогическая технология, творческий подход, деятельность, действенное воздействие, метод.*

Abstract: *This article describes the activities of pedagogues in the educational system, the responsibility of professional activity, and the psychological study of the teacher's activity.*

Key words: *education, personality, competence, pedagogical technology, creative approach, activity, effective influence, method.*

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга ошириш узлуксиз таълим тизимининг тузилмаси ва мазмунини замонавий фан ютуқлари ва ижтимоий тажрибага таянган ҳолда туб ислоҳотларни кўзда тутади. Бунинг учун аввало, таълим тизимининг барча шаклдаги муассасаларида таълим жараёнини илғор илмий-услубий жиҳатдан асосланган янги ва замонавий услубиёт билан амалда таминлаш зарур. Ёш авлодга таълим-тарбия беришнинг мақсади, вазифалари, мазмуни, услубий талабларга кўра фан, техника ва илғор технология ютуқларидан унумли фойдаланиш бугунги таълим тизими олдида турган долзарб муаммолардан бири ҳисобланади.

Инновацион методлар ёрдамида машғулотлар олиб борилиши тингловчиларда ўз-ўзини англаш ҳиссини янада ривожланишига, педагогик фаолиятида касбий сифатларини шаклланишида ўз самарасини кўрсатади. Шунингдек, улар билим бераётган ёш авлодга келгуси ҳаёт йўлини тўғри белгилаш, маънавий юксак, ишонч ва ахлоқий қадриятлар моҳиятини тўғри англашга, турли муаммоли вазиятларда тўғри қарор қабул қилиш, тафаккурини ривожлантириш учун замин яратади.

Ж.Ж.Руссо, немис педагоги А.Дистерверглар ҳам ўзларининг дидактик таълимотларида болада мустақил фикрлашни ривожлантириш зарурлиги ғоясини

илгари сурган. Улар мустақилликни тарбиянинг асосий тамойили деб хисоблаганлар. Зеро, Дистервергнинг фикрича, мустақил эгалланган билимлар ва кўникмалар катта аҳамиятга эга. «Ақлни ҳеч нарса билан тўлдириб бўлмайди. Уларни инсон ўзи мустақил ўрганиши, ўзлаштириши ва қайта ишлаши зарур». «Ёмон ўқитувчи тайёр хақиқатни беради, яхши ўқитувчи эса уни топиш йўлини ўргатади».

Машғулотларни педагогик технологиялар асосида олиб бориш тингловчиларда қуйидаги сифат ва фаолликни ривожлантиради:

- турли ижтимоий гуруҳларда фаол мулоқотга кириша олиш (коммуникабеллик);
- ўз устида ишлаш;
- тингловчиларни фаоллиги ортади;
- янги маълумотларни бериш билан бирга дидактик қобилиятлар ривожланади;
- муаммоли вазиятларда тўғри ва оқилона қарорлар қабул қилади;
- мустақил-ижодий тафаккурини ривожлантиради;

Ўтказилган тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, педагоглик фаолияти билан шуғулланаётган мутаҳассисларда профессионал сифатларни шаклланиши бевосита касбий иш стажи билан боғлиқлиги аниқланди. Уларга ўнта касбий сифатлар берилиб, муҳимлигига кўра даражалаб беришлари сўралганда;

1-5 йил стажга эга бўлган педагоглар биринчи, иккинчи, учинчи ўринларга қаттиққўллик, талабчанлик, касбини севиш сифатларини белгилашган.

5-10 йил стажга эга бўлган педагоглар олдинги ўринларга касбини севиш, психологик билимдонлик, дидактик қобилиятларни қўйишган. Бундан кўриниб турибдики, ўқитувчининг педагогик фаолият стажи ортиб борган сари ўз касбини моҳиятини чуқур ўрганади, касбга доир талабларни беихтиёр ўзлаштиради. Шу билан бирга ўз касбининг сир-асрорларини мукаммал ўрганиб, тингловчилардаги ҳолатларни тез англаб олади ва уларда юзага келган муаммоларни бартараф этиш усулларини топа олади.

Буюк аллома Абу Наср Форобий фикрича: инсон тушуниш, фаҳмлаш, муҳокама қилиш, ўйлаб топиш, фикрлаш қувватига туғилишидан эга бўлади ва уларнинг қандай вужудга келганинини ўзи ҳам билмайди, бу хусусиятлар шахснинг ўсиб, камолга ета бориши билан ривожланиб боради.

Кўзланган мақсадлар амалга оширилиши учун ўқитувчи маҳсус педагогик шахс сифатларига эга бўлиши керак. Лекин бундай сифатларнинг ягона руйхати психолог ва педагоглар томонидан аниқланмаган. Шундай бўлсада адабиётлар тахлилига кўра, аксарият олимлар “ўқитувчи-фасилитатор” образини диққат марказига қўйиб келмоқдалар. Гуманистик психологиясининг намоёндаларидан бўлган К. Роджерснинг фикрига кўра “фасилитатор - бу катализатор, ўйғотувчи, ўқувчига эркинлик ва ўқиш учун имконият беради ва энг мухими, ўқувчилар билан биргаликда ўқийдилар”. Фасилитаторни сифатларига эга бўлмаган ўқитувчи талабалар ривожланишига салбий таъсир кўрсатади, унга ҳам инсон, хам мутахассис сифатида

ривожланишга эришиш қийин. Бундай ўқитувчи ўқувчиларни ички дунёсини тушуна олмайди, ўзини самимий қилиб тута олмайди, “ниқоб” остида яширинаётиб, ўқувчиларга совуқлиқ ва ҳурматсизлик билан қарайди.

Хулоса қилиб шуни айтиб ўтамизки, замонавий касб-ҳунар таълимида фаолият юритаётган педагог унга юклатилган вазифаларни самарали амалга ошириши учун “ўқитувчи-фасилитатор” сифатида педагогик жараённи олиб бориши, талабалар фаолиятидан ижобий кутишларни кўзлаши, педагогик фаолиятининг марказига талабалар, ҳамкасабалар, маъмурият, ота-оналарни ва ўзининг қизиқишларини қўйиб ишлаши, яъни гуманистик марказлашишга амал қилиши мақсадга мувофиқдир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Дистерверг А. Избранные педагогические сочинения. М.: Учпедгиз. 1956. С 79

2. Раҳимов С. Абу Али ибн Сино таълим ва тарбия ҳақида.79-бет.

3. Ибн Сино Фалсафий қиссалар. Т.:Ўқитувчи. 1963 й

4. Ibrokhimjonovna T. N. PERSONAL EDUCATION AS A MAIN BASIS OF SOCIETY'S DEVELOPMENT //Academicia Globe: Inderscience Research. – 2021. – Т. 2. – №. 03. – С. 1-2.

5. Тошболтаева Нодира Иброхимжоновна //БИЛИШ ЖАРАЁНЛАРИ РИВОЖЛАНИШИДА ШАХСНИ ТАРАҚҚИЙ ЭТИШИ// JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH VOLUME-2, ISSUE13 (26-December). 472-475.

6. Тошболтаева Нодира Иброхимжоновна //ШАХС ТАРАҚҚИЁТИДА ТАФАККУРНИНГ АҲАМИЯТЛИЛИГИ МАСАЛАЛАРИ// Международный научный журнал «Научный импульс». № 5 (100), часть 2. Декабрь, 2022. 196-199 стр.

7. Toshboltayeva Nodira Ibrohimjonovna //The importance of thinking in the complex process of individual activity// International conference on Studies in Humanities, Education and Sciences. January 10 th,2022. 69-70 pages.

8. Тошболтаева Нодира Иброхимжоновна, Тошболтаев Салохиддин Хамидуллаевич //МУСТАҚИЛ ТАФАККУР ЖАРАЁНИНИ ИБН СИНО ТАЪЛИМОТИДА ТАҲЛИЛИ// Международный научный журнал «Новости образования: исследование в XXI веке». № 6 (100), часть 2. январь, 2023 г. 114-118 стр.

9. Элеонора Мирзажонова, Абдуллажон Хомидов //КОМПЛЕКСНОСТЬ И ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЫ С ДОШКОЛЬНИКАМИ С НАРУШЕНИЯМИ РАЗВИТИЯ// Международный научный журнал «Новости образования: исследование в XXI веке». № 4 (100), часть 1. ноябрь, 2022 г. 232-237 стр.

10. Ahmadjonov Nurmuhammad //DEVELOP STUDENTS' THINKING SKILLS IN THE LEARNING PROCESSBASICS// ResearchJet Journal of Analysis and Inventions. Volume 2, Issue 1, Jan, 2021. 15-21 pages.

11. Ahmadjonov Nurmuhammad, Sobirjonova Masturabonu //8-9 YOSHDAGI BOLALARDA GEOMETRIK MATERIALLARNI O‘RGANISH ORQALI AQLIY OPERATSIYALARNI SHAKLLANTIRISH// 3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Ingenious Global Thoughts Hosted from Kuala Lumpur, Malaysia May 31. Vol. 25 No. 1 (2021). 182-188.

12. Ahmadjonov Nurmuhammad Nabijon o‘g‘li //KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA TAFAKKUR HAQIDAGI NAZARIY QARASHLAR// IJODKOR O‘QITUVCHI JURNALI. 5 MAY / 2023 YIL / 29 – SON. 232-238 betlar.

13. Ahmadjonov Nurmuhammad Nabijon o‘g‘li //KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNING TAFAKKUR OPERATSIYALARI RIVOJLANISHINI NAZARIY JIHATDAN O'RGANILISHI// 5 MAY / 2023 YIL. 29 – SON. 239-246 betlar.

14. Ahmadjonov Nurmuhammad Nabijon o‘g‘li //PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE FATHER'S RELATIONSHIP IN PERSONS WITHDIFFERENT DEGREE OF DEPENDENCE// “PEDAGOGS” international research journal. Volume-24, Issue-3, Decembe. 2022. 124-127 pages.

15. А.Абдуллаева Н.Тошболтаева //ОНГ ВА ТАФАККУР БУЗИЛИШЛАРИ// FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES: a collection scientific works of the International scientific conference. 13 April 2023. Part 18. 27-32 pages.

16. MuazzamTulkinovna Isakova //Socio-Psychological Factors Are The Effect Ofperson’s Mental Health// European Journal of Molecular & Clinical Medicine. Volume 07, Issue 03, 2020. 4699-4718 pages.

17. Muazzam Isakova Tulqinovna //FAMILY AS A FACTOR IN MENTAL HEALTH// ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 10, Issue 7, July 2020. 200-210 pages.

18. Isakova Muazzam To‘lqinovna //Additional Learning is as a Factor of Mental Health// International Journal of Psychosocial Rehabilitation. Vol. 24, Issue 05, 2020. 7330-7335 pages.

19. Исакова М.Т. //ГЕНДЕРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ ВЕДУЩИХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ МЕЖДУ ОТНОШЕНИЕМ К ЗДОРОВЬЮ И ИНДИВИДУАЛЬНО-ДИНАМИЧЕСКИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ// ВЕСТНИК ИНТЕГРАТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ. 2021, Выпуск 23. 144-149 стр.

20. M.T.Isakova //SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF A PERSON'S ATTITUDE TO HIS MENTAL HEALTH// Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). Vol 10, Issue 4, April, 2021. 29-36 pages.

21. M.T.Isakova //OILA MUHITI RUHIY SALOMATLIKNING OMILI SIFATIDA// PSIXOLOGIYA ILMIY AXBOROTNOMA. 2021-yil, 2-son. 127-134 betlar.

22. Isakova Muazam Tulkinovna //THE RESULTS OF THE EMPIRICAL TRANSFER OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS AFFECTING THE MENTAL HEALTH OF THE INDIVIDUAL// ELECTRONIC JOURNAL OF ACTUAL PROBLEMS OF MODERN SCIENCE, EDUCATION AND TRAINING. JUNE, 2021-XI. ISSN 2181-9750. 4-15 pages.

23. A.R.Abdullayeva //PSYCHOLOGICAL FACTORS OF FORMING A HEALTHY LIFESTYLE IN THE FAMILY// ResearchJet Journal of Analysis and Inventions. Volume 4, Issue 3March, 2023. 43-50 pages.

24. Eleonora Topvoldievna Mirzajonova, Odinaxon Raxmanovna Parpiyeva //Modern Special Preschool Education: Problems and Solutions// Journal of Pedagogical Inventions and Practices. Vol. 9. 06-2022. 100-106 pages.

25. Odinaxon Raxmanovna Parpiyeva, Ro„zimatova Arofatxon Maxmudjon qizi //TA‟LIM OLUVCHILARNI FANLARNI O„ZLASHTIRISHGA QIZIQTIRISH USULLARI// IJODKOR O_QITUVCHI JURNALI. 5 OKTYABR / 2022 YIL / 22 – SON. 226-230 betlar.

26. M.M. Ahmedov, S.M. Ruzimatova, A.YU.Yoldashev //Organization of Technological Educational Processes and Using the Method of "Integration Strategy" in Improving the Management System// Journal of Pedagogical Inventions and Practices. Volume 19. 06-04-2023. 1-6 pages.

27. Eleonora Topvoldiyevna Mirzajonova, Rasuljon Raxmonali o‘g‘li Tilavoldiyev //O‘SMIR YOSHDAGI O‘QUVCHILARDA AXBOROTDAN FOYDALANISH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY NAZARIY ASOSLARI// International Journal of Education, Social Science & Humanities. FARS Publishers. Volume-11. Issue3. 2023. 660-669 pages.

28. Eleonora Topvoldiyevna Mirzajonova, Dostonbek Muxtarjon o‘g‘li Masharipov //INKLYUZIV TA‘LIM OLAYOTGAN BOLALARNING O_ZIGA XOS XUSUSIYATLARINI PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK O‘RGANISH// INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM: a collection scientific works of the International scientific conference 25 th March, 2023. Washington, USA: "CESS", 2023. Part 28. 192-199 pages.

29. Mirzajonova Eleonora Topvoldiyevna, Xomidov Abdullajon Adxam o‘g‘li //ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ МЫШЛЕНИЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ, ОБУЧАЮЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ// International Journal of Education, Social Science & Humanities. FARS Publishers. Volume-11. Issue-1. 2023. 217-223 pages.

30. Э.Мирзажонова, А.Хомидов, Г.Мамажонова //АКТУАЛЬНОСТЬ ПЕРЕВОДА ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДИК// O‘ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. 9-SON. 20.06.2022. 211-217 betllar.

31. Murodil R. The concept of makiavellism in the scientific psychological literature and the degree of mac-scale in a person //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 5. – С. 1249-1257.

32. Rajabov M.J., Absalamov E.U. //NLP IN ADVERTISING AND PRINCIPLES OF ITS APPLICATION// Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества. – 2020. – С. 355-357.

33. Rajabov M.J., Sotvoldiev J.M. //INFORMATION-PSYCHOLOGICAL EFFECTS OF ADVERTISING AND BUYER MOTIVATION// Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества. – 2020. – С. 62-64.

34. G‘aniyeva Xalimaxon Axmatxonovna //PSYCHOLOGICAL FUNDAMENTALS OF THE SOCIAL ENVIRONMENT IN PERSONAL DEVELOPMENT// EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH Volume1 Issue02, May 2021. 717-724 pages.

ФИЛОСОФИЯ В МЕДИЦИНЕ

Тойирова Гулчехра Абдуманнон кизи
Студентка Медико-педагогического и лечебного факультета
Ташкентского государственного стоматологического института (ТГСИ)
Министерства здравоохранения Республики Узбекистан г. Ташкент
Умирзакова Наргиза Акмаловна
кандидат философских наук, доцент
заведующая кафедрой социогуманитарных наук с курсом биоэтики
Ташкентского государственного стоматологического института (ТГСИ)
Министерства здравоохранения Республики Узбекистан
г. Ташкент

Аннотация: *Философия "вливается" во все сферы нашей жизни. Она оказывает свое влияние как на самого человека, так и на окружающий его мир. Эта наука считается родоначальником всего того, что мы имеем сейчас. Но философия - это динамичная наука и она продолжает свое действие и по сей день. Благодаря такому влиянию формируются все грани личности человека и , в том числе, медицинского работника. Идеальный врач - это прежде всего гармоничная личность, которую формирует философия!*

Summary: *Philosophy "flows" into all spheres of our life. It will have an impact both on the person himself and on the world around him. This science is considered the ancestor of everything that we have now. But philosophy is a dynamic science and it continues to operate to this day. Thanks to this influence, all facets of a person's personality, including a medical worker, are formed. The ideal doctor is, first of all, a harmonious personality, which is formed by philosophy!*

Ключевые слова: *философия,медицина,врач, философия медицины, личность.*

Key words: *philosophy, medicine, doctor, philosophy of medicine, personality,*

Философия − учение о мире, и месте человека в нём; наука о всеобщих науках развития природы, общества. С её помощью мировоззрение достигает высокой степени обобщённости теоретичности. В основе философии лежит стремление человека к истине, к добру то есть ко всему жизненно важному. Она есть форма духовности, она возникла тогда, когда человек обнаружил, что он есть не только телесное, физическое существо, но и совесть, свободная воля и разум. Философия это свободное мышление и искание истины. Философия зависит от культуры, представляет собой ее выражение и в то же время формирует ее.

Еще со времен Гиппократа считалось, что тот, кто не является хорошим человеком, не может быть хорошим врачом. Нравственная чистота врача всегда

ставилась в один ряд с уровнем врачебной эрудиций и интеллектом клинициста. Именно гуманистическая направленность личности врача помогает ему преодолевать усталость, постоянно совершенствовать свои профессиональные знания, оттачивать диагностические приемы, вырабатывать творческое клиническое мышление. Для врача-гуманиста его врачебная память наблюдательность, логическое мышление приобретают особый личный смысл, становятся его неотъемлемыми качествами и средством самоутверждения. Человеколюбие помогает ему стать психологом и педагогом, по отношению к больному, подсказывает правильный ход из состояния депрессии в случае постигших профессиональных неудач и ошибок. Все это помогает формировать философия.

Благодаря теории философского познания раскрываются закономерности природных и общественных явлений, исследуются формы продвижения человеческого мышления к истине, пути и средства ее достижения, обобщаются результаты других наук. В том числе и такой науки как медицина. Однако, медицин принципиально отличается как от известных общественных наук, так и от общественно-научных и гуманитарных дисциплин. Она представляет собой уникальное единство познавательных и ценностных форм умственного отражения и практического преобразования человеческой жизни. Последнее и сближает медицину с философией.

В.И. Катеров рассматривает врачебно-клиническое мышление двояко: с одной стороны, как философию (врачебное мировоззрение), с другой − как метод. В соответствии с этим врачебно-клиническое мышление определяется как, во- первых, совокупность обще принципиальных взглядов на болезнь, на ее течение и излечение. Во-вторых, оно выступает как комплекс неписанных правил, которыми врач руководствуется в каждом отдельном случае при решении практических задач − постановке диагноза, прогноза и назначении терапии. В-третьих, врачебно-клиническое мышление как своеобразный творческий мыслительный процесс, заключающийся в постоянном решении практических задач, является антиподом стандартизации и шаблонности.

А.С. Попов, В.Г. Кондратьев под клиническим мышлением понимают специфическую умственную деятельность практического врача, обеспечивающую наиболее эффективное использование данных теории и личного опыта для решения диагностических и терапевтических задач относительно конкретного больного. наиболее важной чертой клинического мышления они считают способность к умственному воспроизведению синтетической и динамической внутренней картины болезни.

В то же время, истины и ценности философии, в отличие от истин науки, не носят принудительного характера. У. Джемс (американский философ и психолог) отмечает, что наука одинакова для всех и ее можно усвоить, ее результатам и методам можно

научить и научиться. Изучающий науку обязан принять и усвоить то, что ему говорят. Изучающий философию не обязан воспринимать все, что написано в философских книгах. Но все, что он слушает и читает, должно стимулировать его собственное мышление, делать его культурным. «Философия не печет хлеб, но озаряет духовные перспективы мира и способна преисполнить сердца наши мужеством», - подчеркивает У. Джемс. Философия всегда видит альтернативу, она учит никогда не считать свои собственные взгляды единственно возможными, она учит видеть и выбирать варианты, сознательно, не подчиняясь чужой воле.

Поэтому медицинскому работнику просто необходимо соединять в себе и науку и философию для успешного прохождения своего профессионального и жизненного пути.

Выводы. Таким образом, современная научная философия и вся ее система необходима для адекватного отражения медициной своего объекта − здоровья и болезней человека. От этого взаимодействия выигрывают и медицина, и философия: первая получает твердые мировоззренческие и методологические ориентиры и идейные стимулы для своего развития, а философия науки и медицины впитывает в себя опыт изучения диалектики развития нормальной и патологической жизнедеятельности организма и личности человека.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Введение в философию.Хрестоматия.Часть 1,2/Авторы-составители: Е.А.Андриянова, М.Н.Кузнецова, Л.И. Тетюев. Издание 2-е доп. Саратов: Издательство Саратовского ГМУ, 2005

2. Кохановский В.П. Философия и методология науки. М., 1999. - No4.

4. Интернет ресурсы.

METALLURGIYA XOMASHYO-MINERAL BAZASINING ZAMONAVIY AHVOLI

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi
Meyliyev To‘lqin Meyli o‘g‘li
Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi
Nazarov Oybek Abdulla o‘g‘li
Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi
Salimov Muxriddin Muhammadi o‘g‘li

Annotatsiya:*Ushbu maqolada foydali qazilmalar konlarini o‘zlashtirishda va boyitish fabrikalarida ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning jadallashtirish va qimmatbaho komponentlarni turli platina guruhi metallari tarkibli texnogen chiqindi va yarim mahsulotlardan ajratib olish texnologiyalarini yaratish bo‘yicha chora tadbirlar o‘rganildi.*

Kalit so‘zlar: *Ma’dan, mineral, nodir metallar, zichlik, qovushqoqlik, bolg‘alanuvchanlik, erish harorati, kristal panjarasi, qattiqlik, mustahkamlik.*

Xom ashyolardan kompleks foydalanishning muhim tomoni shundaki davlat iqtisodi va xalq xo‘jaligida keng qo‘llanishidir. Birgina noyob elementlar elektronika, mashinasozlik, radiotexnika rivojida muhim o‘rin tutadi. Ba’zi minerallar erkin holda ruda tarkibida umuman uchramaydi. Ularni faqat yo‘ldosh usulda qayta ishlab olish mumkin. Hozirgi vaqtda platinoidlar guruhi metallarini, noyob va kamyob yer metallarini faqat kompleks qayta ishlash usuli bilan olish mumkin. Yo‘ldosh usulda ko‘plab rangli metallar olinib shuningdek, oltin va kumush, hamda davlatimizda ishlab chiqiladigan sulfat kislotaning to‘rtdan bir qismi ham yo‘ldosh usulda olinadi. Kompleks qayta ishlash asosida tashkil etilgan yangi uslublar sanoatda yarim o‘tkazgichlar ishlab chiqarish, o‘tga chidamli, yuqori qattiqlikga ega materiallar ishlab chiqarish kabi yo‘nalishlarni kashf qildi. So‘nggi 30 yilliklar mobaynida ruda tarkibida metall miqdori kamayib bormoqda. Ishlab chiqarish unumdorligini oshirish uchun murakkab tarkibli, qiyin ajraluvchi minerallardan chiqindi va balansdan tashqari rudalarni qayta ishlashga to‘g‘ri keladi. Bu esa ishlab chiqarish jarayonini yanada takomillashtirishni talab qiladi. Ko‘plab rangli metallar ishlab chiqarish vaqtida (mis, nikel, rux, qo‘rg‘oshin, titan va boshqalar), ularning turli texnologik jarayonlar ta’sirida yo‘qotilishi kuzatiladi, yo‘ldosh usulda qayta ishlash esa bu kamchilikarni bartaraf etgan holda yuqori sifatli metall olishni ta’minlaydi. Xom ashyolardan kompleks foydalanishning muhim tomoni shundaki davlat iqtisodi va xalq xo‘jaligida keng qo‘llanishidir. Birgina noyob elementlar elektronika, mashinasozlik, radiotexnika rivojida muhim o‘rin tutadi. Ba’zi minerallar erkin holda ruda tarkibida umuman uchramaydi. Ularni faqat yo‘ldosh usulda qayta ishlab olish mumkin. Hozirgi vaqtda platinoidlar guruhi metallarini, noyob va kamyob yer metallarini faqat kompleks qayta ishlash usuli bilan olish mumkin. Yo‘ldosh usulda ko‘plab rangli metallar olinib shuningdek, oltin va kumush,

hamda davlatimizda ishlab chiqiladigan sulfat kislotaning to‘rtdan bir qismi ham yo‘ldosh usulda olinadi. Kompleks qayta ishlash asosida tashkil etilgan yangi uslublar sanoatda yarim o‘tkazgichlar ishlab chiqarish, o‘tga chidamli, yuqori qattiqlikga ega materiallar ishlab chiqarish kabi yo‘nalishlarni kashf qildi. So‘nggi 30 yilliklar mobaynida ruda tarkibida metall miqdori kamayib bormoqda. Ishlab chiqarish unumdorligini oshirish uchun murakkab tarkibli, qiyin ajraluvchi minerallardan chiqindi va balansdan tashqari rudalarni qayta ishlashga to‘g‘ri keladi. Bu esa ishlab chiqarish jarayonini yanada takomillashtirishni talab qiladi. Ko‘plab rangli metallar ishlab chiqarish vaqtida (mis, nikel, rux, qo‘rg‘oshin, titan va boshqalar), ularning turli texnologik jarayonlar ta’sirida yo‘qotilishi kuzatiladi, yo‘ldosh usulda qayta ishlash esa bu kamchilikarni bartaraf etgan holda yuqori sifatli metall olishni ta’minlaydi. Xom ashyolardan kompleks foydalanishning muhim tomoni shundaki davlat iqtisodi va xalq xo‘jaligida keng qo‘llanishidir. Birgina noyob elementlar elektronika, mashinasozlik, radiotexnika rivojida muhim o‘rin tutadi. Ba’zi minerallar erkin holda ruda tarkibida umuman uchramaydi. Ularni faqat yo‘ldosh usulda qayta ishlab olish mumkin. Hozirgi vaqtda platinoidlar guruhi metallarini, noyob va kamyob yer metallarini faqat kompleks qayta ishlash usuli bilan olish mumkin. Yo‘ldosh usulda ko‘plab rangli metallar olinib shuningdek, oltin va kumush, hamda davlatimizda ishlab chiqiladigan sulfat kislotaning to‘rtdan bir qismi ham yo‘ldosh usulda olinadi. Kompleks qayta ishlash asosida tashkil etilgan yangi uslublar sanoatda yarim o‘tkazgichlar ishlab chiqarish, o‘tga chidamli, yuqori qattiqlikga ega materiallar ishlab chiqarish kabi yo‘nalishlarni kashf qildi. So‘nggi 30 yilliklar mobaynida ruda tarkibida metall miqdori kamayib bormoqda. Ishlab chiqarish unumdorligini oshirish uchun murakkab tarkibli, qiyin ajraluvchi minerallardan chiqindi va balansdan tashqari rudalarni qayta ishlashga to‘g‘ri keladi. Bu esa ishlab chiqarish jarayonini yanada takomillashtirishni talab qiladi. Ko‘plab rangli metallar ishlab chiqarish vaqtida (mis, nikel, rux, qo‘rg‘oshin, titan va boshqalar), ularning turli texnologik jarayonlar ta’sirida yo‘qotilishi kuzatiladi, yo‘ldosh usulda qayta ishlash esa bu kamchilikarni bartaraf etgan holda yuqori sifatli metall olishni ta’minlaydi.

Xom ashyolardan komleks foydalanish natijasida mahsulot ishlab chiqarishga ketadigan xarajatlar ancha qisqaradi. Ayni vaqtda xalq xo‘jaligi uchun zarur bo‘lgan rangli va noyob metallarni ishlab chiqarish uchun 2 mlrd tonna mineral rudalari, 100 kVatt /soat elektr energiya, 6 mlrd m3 tabiiy gaz, 2 mlrd m3 kislorod, 3 mlrd m3 suv va million tonna turli xildagi qo‘shimcha agregatlar sarflanadi. Yo‘ldosh usulda katta hajmdagi xom ashyoni qayta ishlash yuqori samaradorlik keltiradi. Balxash va Ust-Komenogorsk kombinatlarida olinadigan mahsulotning to‘rtdan bir qismi yo‘ldosh usulda ishlab chiqarish hissasiga to‘g‘ri kelsa, sof foydaning esa teng yarmini tashkil etadi. Metallurgiya zavodlarida mahsulot olish uchun xarajatlarning qisqartirilishi, chiqindi gazlarning ushlab qolinishi hisobiga foyda miqdori oshiriladi. Masalan: metallurgiya zavodlari chiqindi gazlari hisobiga olingan sulfat kislota tan narxi, kolchedan yoxud tabiiy oltingugurtdan olingan kislota tan narxiga nisbatan 1,5-2 martaba arzon hisoblanadi.

Tog‘ kon ishlarini tashkil etishda kon yo‘zi balansdan tashqari va noruda foydali qazilmalarni qurulish yoki boshqa maqsadda ishlatish kon ishlari xarajatlarini ma’lum miqdorda arzonlashtirishga va chiqindi tashlash joylarini ifloslanmasligiga olib keladi. Boyitish fabrikalari va metallurgiya zavodlari havo atmasferasini va suvlarni zararlovchi omillardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Qimmatbaho komponentlarni metallurgiya chiqindi gazlari bilan chiqib ketishini oldini olish uchun ularni ushlab qolib qayta ishlanadi va atmasferani zaralanishdan saqlaydi.

Boyitish fabrikalarida suv tozalash inshoatlarining qurilishi va metallurgiya zavodlarida aylanma suv sxemasining ishlab chiqilganligi nafaqat daryo va dengiz suvlarini, chiqindi suvlar bilan zararlanishini oldini oladi balki uning tarkibidagi foydali komponentlarni: oltin, molibden, volframni olish imkoni mavjud bo‘ladi. Xom ashyodan kompleks foydalanishning baholanishi tartibga keltirilgan normalarga asosan belgilanadi. Kompleks qayta ishlashning muhimlik darajasi xom ashyoning tabiatiga, qo‘llanilayotgan texnalogiyaga, ishlab chiqarish fabrikasining biriktirilganligiga va boshqa ko‘plab omillarga bog‘liq. Ularning belgilanishi har bir jarayon uchun alohida o‘rganilib, xom ashyo uchun o‘rganiladi. Bu ko‘rsatgichlarga erishilgan natijalar yoki kutilayotgan holatlar bog‘liq bo‘lib unda qayta ishlanayotgan mahsulotlar soni, ajralish ko‘rsatgichi, qimmatbaho komponentlarning yo‘qotilishi kabi omillar misol bo‘la oladi. Bu ko‘rsatgichlar ikki asosiy talabga javob berishi kerak: ularni to‘liq ajratib olish va xom ashyodan kompleks foydalanish darajasining to‘g‘ri qo‘yilishi. Xom ashyolarni kompleks qayta ishlashning komplekslik darajasi 2 ta asosiy guruhga bo‘linadi: berilgan mahsulotga nisbatan va hisob-kitob ko‘rsatkichi bo‘yicha.

Berilgan mahsulotga quyidagilar kiradi:

a) xom ashyoda foydali qazilma miqdori (soni, miqdori gr yoki tonnada belgilanadi);

b)chiqindilardagi foydali qazilma miqdori (ishlanadigan chiqindi miqdori, foydali qazilma miqdori);

v) aylanuvchi mahsulotdagi foydali qazilma miqdori (tarkibi va miqdori);

g) yo‘qotilgan foydali qazilma miqdori(hisobga olinmagan yo‘qotishlar miqdori);

Hisob-kitob ko‘rsatkichi bo‘yicha:

a) foydali qazilmani ajratib olish;

b) foydali qazilmaning yo‘qotilishi;

v) yo‘ldosh usulda kelgan xom ashyoning miqdori;

g) tayyor mahsulotdagi foydali qazilma narx miqdori;

d) komples foydalanishning to‘liqliligi;

Hisob-kitob bo‘yicha ko‘rsatkichlarning oxirgi uchtasi yo‘ldosh usulda kelgan xom ashyoning miqdorini to‘liq ajratib olish, tayyor mahsulotdagi foydali qazilma narx miqdori va komples foydalanishning to‘liqliligi asosiy xom ashyoning kompleks foydalanish darajasini belgilovchi ko‘rsatgichlar hisoblanadi. Metall holidagi oltinni ajratib olish uchun xomashyo sifatida oltinli rudalar, ko‘p metallik sulfidli rudalar va ikkilamchi mahsulotlar-ishlab chiqarish va xo‘jalik lom va chiqindilari hisoblanadi. O‘zbekiston qudratli mineral-xomashyo bazasiga ega, bu esa mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish uchun asos bo‘lib,

bugungi kunda 1800 dan ortiq konlarni va foydali qazilmalarning 1000 ga yaqin istiqbolli ko‘rinishini, 118 turdagi mineral xom ashyoni o‘z ichiga olib, ulardan 65 tasi qazib olinishga joriy qilinib qayta ishlanmoqda. 1500 dan ortiq konlar o‘rganilgan, shu jumladan. 188 tasi neft, gaz va kondensat, 48 tasi qimmatbaho metallar, 43 tasi rangli, nodir, noyob va radio faol metallar, 5 tasi qora metallar, 3 tasi ko‘mir, 37 tasi tog‘-kon ma’danlari (rangli), 22 tasi kon va kimyo birikmalari, 30 tasi yaltiroq javohir toshli xomashyo, 525 tasi turli maqsadlar uchun qurilish materiallari va 357 tasi toza va mineral yer osti suvlaridan tashkil topgan resurslardir. Hozirda o‘rganilgan konlarning 40 foizdan ortig‘i o‘zlashtirilmoqdaO‘zbekiston qudratli mineral-xomashyo bazasiga ega, bu esa mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish uchun asos bo‘lib, bugungi kunda 1800 dan ortiq konlarni va foydali qazilmalarning 1000 ga yaqin istiqbolli ko‘rinishini, 118 turdagi mineral xom ashyoni o‘z ichiga olib, ulardan 65 tasi qazib olinishga joriy qilinib qayta ishlanmoqda. 1500 dan ortiq konlar o‘rganilgan, shu jumladan. 188 tasi neft, gaz va kondensat, 48 tasi qimmatbaho metallar, 43 tasi rangli, nodir, noyob va radio faol metallar, 5 tasi qora metallar, 3 tasi ko‘mir, 37 tasi tog‘-kon ma’danlari (rangli), 22 tasi kon va kimyo birikmalari, 30 tasi yaltiroq javohir toshli xomashyo, 525 tasi turli maqsadlar uchun qurilish materiallari va 357 tasi toza va mineral yer osti suvlaridan tashkil topgan resurslardir. Hozirda o‘rganilgan konlarning 40 foizdan ortig‘i o‘zlashtirilmoqdaO‘zbekiston qudratli mineral-xomashyo bazasiga ega, bu esa mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish uchun asos bo‘lib, bugungi kunda 1800 dan ortiq konlarni va foydali qazilmalarning 1000 ga yaqin istiqbolli ko‘rinishini, 118 turdagi mineral xom ashyoni o‘z ichiga olib, ulardan 65 tasi qazib olinishga joriy qilinib qayta ishlanmoqda. 1500 dan ortiq konlar o‘rganilgan, shu jumladan. 188 tasi neft, gaz va kondensat, 48 tasi qimmatbaho metallar, 43 tasi rangli, nodir, noyob va radio faol metallar, 5 tasi qora metallar, 3 tasi ko‘mir, 37 tasi tog‘-kon ma’danlari (rangli), 22 tasi kon va kimyo birikmalari, 30 tasi yaltiroq javohir toshli xomashyo, 525 tasi turli maqsadlar uchun qurilish materiallari va 357 tasi toza va mineral yer osti suvlaridan tashkil topgan resurslardir. Hozirda o‘rganilgan konlarning 40 foizdan ortig‘i o‘zlashtirilmoqda.

XULOSA

Bugungi kunda dunyo miqyosida nodir metallarga bo‘lgan talab juda yuqori bo‘lib, bu metallar doimo ham ma’danlar tarkibida yetarli darajada uchramaydi va natijada kamyob, nodir metallarni ma’lum bir polimetallik ma’danlarni qayta ishlash vaqtida, yo‘ldosh usulda takomillashtirilgan texnologiyalar yordamida ajratib olish usullari ishlab chiqishimiz kerak.. Qimmatbaho komponentlarni turli platina guruhi metallari tarkibli texnogen chiqindi va yarim mahsulotlardan yo‘ldosh usulda ajratib olish texnologiyalarini yaratish hamda amaliyotda qo‘llashimiz kerak. O‘zbekistonning tabiiy mineral resurslarga boy bo‘lishiga qaramay, texnogen chiqindilarni qayta ishlashga jalb qilish iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1.A. Barry Wiils and A. James Finch. Wiil’s Mineral Processing Technology. USA University of Technology, 2007.

2. В.М. Авдохин. Основы обогащения полезных ископаемых. Учебник - М.: МГГУ, 2006.

3. Основы обогащения полезных ислопаемых. Metso. Издание 3. 2010.

4. А.А. Саидахмедов, С.К. Ярлакабов. Роль материала критической крупности при само- и полусамоизмельчении // Передовые научно технические и социально гуманитарные проекты в современной науке – Сборник статей II международной научно-практической конференции // Москва 2018. – с67.5.

5.A. Abdurahmonov. Gidrometallurgiya jarayonlari nazariyasi va dastgohlari. Navoiy, NDKI, 2001.

ABU RAYHON BERUNIYNING ASARLARIDA TA’LIM-TARBIYA MASALALARI

M.A’zamova
FarDU Pedagogika yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqola buyuk mutafakkir, qomusiy alloma, astronom, geograf, Sharq uyg`onish davrining asoschilaridan biri Abu Rayxon Beruniyning ta`lim-tarbiyaga oid qarashlariga bag`ishlanadi. Uning turli davrlarda yozilgan asarlaridan olingan parchalari hamda ushbu fikrlarning qisqacha sharhlari bilan ham ushbu maqola sizlarni tanishtiradi.*

Kalit so‘zlar: *Ma`danshunoslik, geografiya, astronomiya, qomusiy, Sanskrit, Ma`mun akademiyasi, shaxs, rivojlanish, ijtimoiy muhit, jamiyat, ilm, tarbiya, pedagogika, irsiyat.*

Pedagogika fani tarixiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, Vatanimizda yetishib chiqqan buyuk qomusiy olimlarning pedagogik qarashlarida olg’a surilgan insonparvarlik, komil insonni yetishtirish, yoshlarda insoniy fazilatlarni shakllantirish xususidagi g’oyalari, ta’lim, bilim berish, tarbiyalash vositalari, ta’lim va tarbiyani amalga oshirish usullari haqidagi tavsiyalari milliy pedagogika tarixi rivojiga qo‘shgan hissalari bugungi kunda ham yoshlar tarbiyasi uchun xizmat qilmoqda.Xuddi shunday qomusiy olimlarimizdan biri Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al -Beruniy (973-1048)hisoblanadi. . U zot Xorazmning Kat shahrida tugilgan. Zehni nihoyatda o‘tkir bolgan Beruniy Xorazm Ma`mun akademiyasida ijod qilgan. Olim ayniqsa, astronomiya, matematika, fizika, madanshunoslik, geografiya, til, tarix kabi fanlarni puxta egalladi. Ayni paytda ozi ham bu fanlar taraqqiyotiga ulkan hissa qoshdi. Beruniy zamonasining mashhur olimi Abu Nasr Mansur ibn Iroq qolida talim oladi, osha paytlar Buxoroda yashayotgan bolajak olim Abu Ali ibn Sino bilan yozishmalar orqali ilmiy muloqotda boladi. U ona tilidan tashqari arab, sugdiy, fors, suryoniy, yunon tillarini, keyinchalik Hindistonda sanskrit tilini o‘rgandi., yunon tilini esa yunon millatiga mansub qo‘shnisidan organgan. Bu esa o‘z navbatida Beruniyga mazkur tillardagi asarlar bilan chuqur tanishishga imkoniyat yaratdi. Xorazmdagi siyosiy vaziyatni ozgarishi natijasida Beruniy 998 yili Jurjon shahriga ketishga majbur boladi. U bu davrga qadar Kot va Ray shaharlarida ozining dstlabki ilmiy izlanishlarini boshlab yuborgan edi. Jorjonda kechgan yillar (yillar) Beruniy uchun yirik izlanishlar va ijodiy kamolot davri bo‘ldi.

Sharq uyg`onish davrining asoschilaridan biri bo‘lgan ushbu buyuk allomaning ilmiy izlanishlarining mahsuli hozirgi davr rivojotida ham o‘z hissasini qo‘shib kelmoqda. Har bir sohada tarixiy tajribalarga alohida e`tibor qaratilar ekan,aynan bilimlarning o‘zlashtirilishi, jamiyatdagi axloqiy normalarga bo‘ysunish shartlari biroz qiyindek tuyuladi. Lekin barcha qomusiy allomalar kabi Beruniy ham bilimlarning boshi oilada egallanishi zarurligini uqtiradi. Olim “Daryolarning suvi dengizga quyilganda uning suvi o‘zgarmaganidek, amal va lazzat ham ilm oluvchiga ta`sir etmasligi kerak”, deydi. Darhaqiqat bu so‘zlar, ilm

oluvchining naqadar pok, axloqli, vijdon sohibi bo‘lishi kerak ekanligini, ilmni muqaddas deb bilmoq, unga daromad va amal manbai emas , ezguliklar kaliti sifatida qaramoq kerak ekanligini ko‘rsatadi. Xususan, allomaning quyidagi pedagogik tamoyillari, o‘quv-tarbiya shakllari va usullarining shaxsni kamolga yetkazishdagi o‘rni va roli beqiyosdir.. Beruniyning ta’kidlashicha, bilim olish va insoniyat yaratgan bilimlarni egallash uchun o‘quvchi-talabadan dastlab axloqiy poklik talab qilinadi. Shuningdek, ta’lim bilan tarbiyaning bir butunligini ko‘rsatadi, faqat shu birlikka amal qilgan shogirdlar kamolot sari bora oladi, deb ishontiradi. O‘quvchi-talabalarning yaxshi o‘qishi uchun muallim rostgo‘y, savodxon,shogirdlariga prinsipial yumshoq muomalali bo‘lishi kerak. Muallim o‘quvchi-talabani doimo to‘g‘ri yo‘lga boshlashi, uning sezgir va talabchan bo‘lishi lozimligini uqtiradi. Zotan, o‘quvchi-talabaga mehr-muhabbatli bo‘lish ta’lm-tarbiya mezonidir. Beruniy o‘qitish jarayoni muallimning o‘qib-o‘rgatishi, takrorlashi bilan bevosita bog’liq ekanini alohida uqtiradi. Allomaning aynan “Bilim qaytarish va takrorlashlarning mevasi” qabilidagi hikmatli sozlari ham o‘z fikrlarining isboti sifatida shu kungacha o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Shuningdek, u kitob o‘qishning usul va metodlariga alohida e’tibor beradi. Kitoblarni shunchaki emas, balki fikrlab, kichik-kichik bo‘limlarga bo‘lib o‘qish, hamma o‘qilgan joylarini umumlashtirib, qayta o‘qish haqida didaktik mulohazalar bildiradi. Beruniy o‘qitishga faqat induktiv yo‘l bilangina emas, balki deduktiv yo‘l bilan ish tutish lozimligini ta’kidlaydi. Bunda olim har qaysi metodni o‘z joyida qo‘llamoq zarurligini yaxshi bilgani ko‘rinib turibdi. Bunday o‘qish tafakkurni o‘stirib, bilishning sifatini yaxshilaydi, aqliy bilimlarni boyitadi.Abu Rayhon Beruniy dastlab o‘quvchi-talabaning ongli o‘qishi, matnning hajmi kichik, mazmuni sodda,keyinchalik esa hajmni katta mazmuni murakkabroq bo‘lganlarini o‘qishga kirishishi, o‘qish jarayonida taqqoslash, qiyoslashga e’tibor berish talabalarning ongli bo‘lishiga asos solishini eslatib o‘tgan. Olim o‘qilganlarning hammasini qaytarib o‘qish deganda, asosan, xato qilmay, so‘zlarni buzmay, ortiqcha tovush ishlatmay, bo‘g‘inlarni tushirib qoldirmay, so‘z urg‘usini o‘z o‘mida qo‘llab to‘g‘ri o‘qishni ta’kidlaydi. O ‘qishning tez, to‘g‘ri va ifodali bo‘lishi, o‘qish davomida bolaning o‘z-o‘zini tuzatib borishi xatosiz o‘qishga yordam beradi. Bunday o‘qishda asosiy mazmunini tushunib so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilib va ifoda etilgan voqealarning ichki va tashqi mohiyatini anglab o‘qishni ta’kidlaydi., Hozirgi vaqtda o‘quvchi-talabaning savodli o‘qishida to‘rtta asosiy tarkibiy qism, ayniqsa,ahamiyatlidir. Bular ongli, ifodali, to‘g‘ri va tez o‘qishdir. Ular o‘zaro ichki bog’lanish motivlariga ega.O‘rta asrning buyuk donishmandi Beruniy o‘qishhaqida ana shu o‘zaro bog’liqlik o‘quvchi-talabalarning o‘qish faoliyatini mukammallashtirishga, rivojlantirishga imkon yaratishini nazarda tutgan edi.

Abu Rayhon Beruniy ilm olishda takrorlashni ustun qo‘yadi, shu bilan birga, bilim berish xilma-xil yoki bilan, eng muhimi, o‘quvchi talabani toliqtirmasdan, charchatmasdan turli vositalar bilan o‘quvchi xotirasini kuchaytirish, tafakkurini boyitish va bilishni chuqurlata borish orqali amalga oshirilishi zarurligini uqtiradi.

U haqiqiy maqsadga erishish uchun yo‘lini to‘sib turgan hamma noaniqliklar va shubhalarni bartaraf qilish, bunda juda ehtiyotkorlik bilan harakatlanish

lozimligi,o‘zlashtirilgan bilimlar hayotda tajriba qilib olinmasa, bundan hech naf bo‘lmasligihaqida gapiradi. X-XI asrlarda Beruniyning didaktikasidagi ta’lim berish usullari va metodlari ayrim jihatlarining soddaligi va qarama-qarshiliklariga qaramasdan, katta kashfiyotligi va ilmiyligi bilan qimmatlidir. Beruniyning ilmiy bilimlarni egallash yo‘llari, usullari haqidagi fikrlari hozirgi davr uchun ham dolzarbdir.

O‘quvchiga bilim berishda:

- o‘quvchini zeriktirmaslik;
- bilim berishda bir hil narsani yoki bir hil fanni o‘rgatavermaslik;
- uzviylik, izchillik;
- tahlil qilish va taqqoslash;
- ma’lumdan noma’lumga, yaqindan uzoqqa, soddan qiyinga qarab borish; takrorlash;
- yangi mavzularni qiziqarli, asosan, ko‘rgazmali bayon etish va hokazoga e’tibor berish kerakligi uqtiriladi.

Beruniy fan sohasidagi yodgorliklarni, ilmiy bilimlarga oid qoldirilgan barcha boyliklarni qunt bilan o‘rganishga da’vat etadi.Olim ilm toliblariga qalbni yomon illatlardan, inson o‘zi sezishi mumkin bo‘lmagan holatlardan, qotib qolgan urf-odatlardan, hirsdan, behuda raqobatdan, ochko‘zlikdan, shon-shuhratdan saqlanishi zarurligini o‘qtirgan.

Shuningdek, har bir xalqning o‘ziga hos ta’lim usullari, yo‘llari, shakllari borligini ta’kidlash bilan birga har bir halqning ham o‘qitish tizimi alifbodan boshlanishini ko‘rsatadi. Grammatika, matematika fanlarini o‘qitishga oid qimmatli fikrlar bayon etadi. Beruniy til va adabiyot, tarix, geografiya, geodeziya, biologiya, mineralogiya fanlari, tibbiyot va dorishunoslik, fizika, falakiyot ilmiga oid tadqiqotlarini o‘zi targ’ib etgan nazariya hamda kuzatishlar natijasida amaliyotda sinab ko‘rib, fanda haqiqat ustivor turishini ta’kidladi. U barcha illatlarning asosiy sababi ilmsizlikda deb biladi. Ilmlarni egallashda esa shahsda intilish va qiziqish, muhitni alohida ta’kidlaydi. Bilim olishda tushunib o‘rganish, ilmiy tadqiqotchining poklikka rioya etishiga alohida e’tibor beradi. Jamiyatning ravnaqi, ma’rifatning rivojiga bog’liq degan g’oyani ilgari so‘radi. Beruniy bilim olishni ahloqiy tarbiya bilan bog’laydi. Zero, insonda komillikning muhim mezoni yuksak ahloqlilikdir.

Beruniyning inson kamolotida ahloqiy tarbiyaning muhim o‘rnini ta’kidlashini uning yuqorida qayd etilgan «O‘tmish avlodlardan qolgan yodgorliklar», «Hindiston», «Mineralogiya», «Kitob as – Saidona», «al – Qonuni al – Mas’udiy», «Giodeziya» va boshqa asarlarida ko‘ramiz.Uning fikricha, ahloqiylik insonning eng asosiy sifati bo‘lishi kerak. Bu hislat birdaniga tarkib topmaydi. U kishilarning o‘zaro muloqoti, ijtimoiy muhit – jamiyat taraqqiyoti jarayonida tarkib topadi.Beruniy ham ahloqiy tarbiyaga musulmon dini talablaridan kelib chiqqan holda ta’rif beradi. Ahloqiylik yahshilik bilan yomonlik o‘rtasidagi kurash natijasida namoyon bo‘ladi va tarkib topadi deydi, u. Yahshilik va yomonlik insonning hulq-atvorini belgilaydigan mezon sifatida qo‘llaniladi.U yahshi hislatlarga to‘g’rilik, odillik, o‘zini vazmin tutish, insof, kamtarlik, lutf, sobitqadamlik, ehtiyotkorlik, sahiylik, shirinsuhanlik, rahbarlikda adolatlilik, tadbirkorlik kabilarni kiritadi. Yomon illatlarga esa hasadgo‘ylik, bahillik, nosog’lom raqobat, o‘z manfaatini

ko‘zlash, mansabparastlik va hokazolarni kiritadi.Beruniy fahrlanishni yahshi hulq ma’nosida ishlatib, «Yodgorliklar»da shunday deydi: «Fahrlanish – Haqiqatda yahshi hulqlar va oliy fe’llarda oldin ketish, ilmu hikmatni egallash va imkoniyat boricha mavjud nopokliklardan tozalanishdir. Kimda shunday sifatlar topilsa, Hukm uning foydasiga va kimda bular etishmasa, hukm uning zarariga bo‘ladi»

Ma’lum bir davrda olimlar inson kamolotiga irsiyat, muhitning ta’sirini inkor etib, faqat tarbiyani tan oldilar. Lekin Beruniy o‘z zamondoshlari – buyuk mutafakkirlar Forobiy, Ibn Sinolar kabi inson kamolotida har uchalasini ham muhim deb hisoblaydi. Ya’ni u insonning kamolotga etishida ilmu ma’rifat, san’at va amaliyot asosiy rol o‘ynasa-da, nasl-nasab, ijtimoiy muhit va ijtimoiy turmush qonuniyatlari ham katta ahamiyatga ega ekanligini ta’kidlaydi.Abu Rayhon Beruniy nazarida inson kamolga etishining eng muhim omillari ilm ma’rifatli bo‘lish va yuksak ahloqlilikdir.Abu Rayhon Beruniy ta’limiy-axloqiy qarashlari bilan ta’lim nazariyasida o‘ziga hos maktab yaratdi va bu maktab davomchilari 21 asrni “Oltin asr” ga aylantirish taraddudida olimning bebaho merosidan oqilona foydalanmoqdalar. Allomaga bo‘lgan chuqur ehtirom va hurmat nishonasi uning qarashlarini hayotga tatbiq etishlik hamda tarixiy tajriba yordamida ulkan cho‘qqilarni zabt etmoqlikdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.A.Zununov. Pedagogika tarixi. Toskkent-2004.
2.M.Qurbonov.Ijtimoiy pedagogika. - Toshkent,2003,41-b
3.J. Hasanboyev. Pedagogika,-"Noshir'Toshkent,20n, 33 -b
4.B.X.Xodjayev Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent,2017
5.K. Hoshimov,S. Nishonova. Pedagogika tarixi, Toshkent 2005 ,84-90 –b
6.Yusufovich, A. A. (2022). BO ‘LAJAK PEDAGOGLARDA KASBIY KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MASLALARI. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(23), 120-124.
7.Yusufovich, A. A. (2022). BO’LAJAK PEDAGOGLARNING KREATIV KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 10(10), 224-227.
8.Yusufovich, A. A., & Alisher o'g'li, E. O. (2022). PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES FOR THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(6), 1157-1161.
9.Ахмедов, А., Эгамбердиев, А., & Сотволдиева, О. (2022). The role of pedagogical technologies in improving the quality of education. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), 59-60.
10.Yusufovich, A. A. (2020). ISSUES OF FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE, WHICH IS AN INTEGRAL PART OF PROFESSIONAL-

PEDAGOGICAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN THE EDUCATIONAL PROCESS. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(7).

11.Yusufovich, A. A. (2022). Developing the communicative competence of future teachers is an effective measurement for self-organization. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 12(1), 302-304.

12.Yusufovich, A. A. (2022). BO ‘LAJAK PEDAGOGLARDA KASBIY KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MASLALARI. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(23), 120-124.

13.Yusufovich, A. A. (2022). DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FUTURE PSYCHOLOGISTS IS THE MOST IMPORTANT CONDITION FOR INCREASING THE QUALITY OF EDUCATION. Science and Innovation, 1(1), 572-586.

https://tma.uz/

BEGONA O‘TLAR VA ULARGA QARSHI KURASH, TUPROQ MUHITINING AHAMIYATI

Mirzahamdamova Shohsanam Komiljon qizi
Axmadova Aziza Jahongir qizi
Po‘latova Sevinch Vahobjon qizi

Annotatsiya: *Begona o‘tlarga qarshi samarali kurashish uchun ularning tarqalishini oldini olish tadbirlarini agrotexnik tadbirlar bilan birgalikda olib borish zarur. Agrotexnika tadbirlarini amalga oshirish muddati va qo‘yilgan vazifalarga ko‘ra kuzgi shudgorlash, yerga ekin ekishdan oldingi, ekin ekilganidan keyingi va qator oralariga ishlov berishdagi tadbirlarga bo‘linadi. Kuzgi shudgorni sifatli qilib ikki yarus pluglar bilan o‘tkazish begona o‘tlar sonini keskin kamaytiradi. Chimqirrali plug bilan tuproq yuzasiga to‘kilgan begona o‘t urug‘lari 30-35 sm chuqurlikka ko‘milsa, ma’lum miqdorda unuvchanligini yo‘qotadi.*

Kalit so‘zlar: *begona o‘tlar, tarqalishi, tuproq, qarshi kurash, shudgorlash, karantin tadbirlar.*

Аннотация: *Для эффективной борьбы с сорняками необходимо проводить мероприятия по предупреждению их распространения совместно с агротехническими мероприятиями. По периоду выполнения агротехнических мероприятий и задач зяблевая вспашка подразделяется на мероприятия до посева, после посева и междурядья. Качественная зяблевая вспашка двухъярусными плугами резко снизит количество сорняков. Семена сорняков, высыпанные на поверхность почвы плугом, теряют некоторое количество плодородия, если их заглубить на глубину 30-35 см.*

Ключевые слова: *сорняки, распространение, почва, борьба, обработка почвы, карантинные мероприятия.*

Abstract: *In order to effectively fight against weeds, it is necessary to carry out measures to prevent their spread together with agrotechnical measures. According to the period of implementation of agrotechnical activities and tasks, fall plowing is divided into activities before planting crops, after planting crops, and between rows. High-quality fall plowing with double-layer plows will dramatically reduce the number of weeds. Weed seeds, which are spilled on the surface of the soil with a plow, lose a certain amount of fertility if they are buried to a depth of 30-35 cm.*

Key words: *weeds, spread, soil, control, tillage, quarantine measures.*

KIRISH

Dalalarni begona o‘tlardan toza bo‘lishini ta’minlashda ularni tarqalishini oldini olish tadbirlari muhim ahamiyatga ega. Ko‘pchilik begona o‘tlarning urug‘i ekin bilan birga yetiladi. Hosil yig‘ishtirib olinganda ular donga aralashib ketadi. Odatda bug‘doyga olabuta, ismaloq, beda urug‘iga zarpechak, sholiga kurmak aralashgan bo‘ladi. Urug‘likni tozalash ekinning sof bo‘lishiga imkon beradi. Begona o‘tlar urug‘i yetilmasdan ekinlar hosilini yig‘ib olish urug‘likning toza bo‘lishini ta’minlaydi. Bedani 15-25% gullaganda o‘rish begona o‘tlar

urug‘i yetilishiga yo‘l qo‘ymaydi. Kanal, ariq, zovur yo‘l yoqalarida o‘sadigan begona o‘tlarni urug‘lamasdan yo‘qotib turish suv orqali urug‘lar tarqalishining oldini oladi. Begona o‘tlar tarqalishini oldini olish uchun dalalarga yaxshi chirigan go‘ng solish kerak. Chirimagan go‘ngda esa begona o‘t urug‘lari ko‘p bo‘ladi. Ekinlar ko‘chat qalinligi siyrak bo‘lsa begona o‘tlar o‘sishiga Imkoniyat yaratiladi. Shuning uchun ko‘chat qalinligi normal bo‘lishiga erishish lozim. Bir xil ekin surunkasiga ekilaversa, shu ekin agrotexnikasiga moslashgan begona o‘tlar ko‘payib ketadi. Buni oldini olish uchun agrotexnikasi bir-biridan keskin farq qiladigan ekinlar navbatlab ekish lozim.

Karantin tadbirlar. Begona o‘tlarni tarqalishining oldini olish uchun ichki va tashqi karantin tadbirlari qo‘llaniladi. Ichki karantin mamlakat ichidagi xavfli begona o‘tlarni bir viloyatdan ikkinchi viloyatga o‘tishini oldini oladi. Tashqi karantin esa chetlardan ashaddiy begona o‘tlarni O‘zbekistonga kirib kelishini oldini oladi. Ichki karantin begona o‘tlarga yovvoyi gultojixo‘roz, ajriq, g‘umay, kakra, salomalaykum, achchiqmiya, oqmiya, kampirchopon, devkurmak, g‘ovkurmak, zarpechak va boshqalar kiradi

Begona o‘tlarga qarshi samarali kurashish uchun ularning tarqalishini oldini olish tadbirlarini agrotexnik tadbirlar bilan birgalikda olib borish zarur. Agrotexnika tadbirlarini amalga oshirish muddati va qo‘yilgan vazifalarga ko‘ra kuzgi shudgorlash, yerga ekin ekishdan oldingi, ekin ekilganidan keyingi va qator oralariga ishlov berishdagi tadbirlarga bo‘linadi. Kuzgi shudgorni sifatli qilib ikki yarus pluglar bilan o‘tkazish begona o‘tlar sonini keskin kamaytiradi. Chimqirrali plug bilan tuproq yuzasiga to‘kilgan begona o‘t urug‘lari 30-35 sm chuqurlikka ko‘milsa, ma’lum miqdorda unuvchanligini yo‘qotadi. G‘umay, ajiriq, qamish kabi ildizpoyali begona o‘tlarni shudgorlashdan oldin ag‘dargichi olingan plugda 18-22 sm chuqurlikda yumshatib, so‘ngra chizel yordamida ildizpoyalarni tirmalab olish kerak. Har yil o‘zgargan chuqurlikda haydash ham begona o‘tlarni kamaytiradi. Agar yer birinchi yili 40 sm chuqurlikda, keyingi yillarda 25,30,35 va 40 sm chuqurlikda shudgorlansa begona o‘t urug‘lari tushgan qatlam uch yilgacha yer betiga chiqmaydi va unuvchan urug‘lar miqdori kamayadi. Begona o‘tlarga qarshi maxsus choralarga biologik, olovli kurash, mulchalash kabi usullar kiradi. Almashlab ekish, ekinlarning ekish muddatlari, me’yorlari begona o‘tlarning zararkunandalari va kasalliklaridan foydalanish biologik kurash usuliga kiradi. Agrotexnikasi turlicha bo‘lgan ekinlarni navbatlab ekish begona o‘tlarni keskin kamaytiradi. Masalan, bedadan keyin paxta ekilsa, begona o‘tlar soni 40-50% kamayadi. Shumg‘iyaga qarshi fitomiza pashshasi qo‘llanilganda uning urug‘i 71% gacha kamayadi.

G‘alla ekinlarida 2,4 -D ning aminli tuzlari yoki eferlari ishlatiladi. Solish me’yori 1-2 kg/ga, 300 l/ga suvda eritib, samolyotda 600 l/ga suvda eritib OVX - 28 purkagichida purkash mumkin. Shuningdek, hozirgi kunda bug‘doyda granstar gerbitsidi ham qo‘llaniladi. Shotida yalan (8-16lcg/ga), propanid (16-30kg/ga), g‘allada trillat (2-4 kg/ ga) gerbitsidlaridan foydalaniladi. Sabzida linuron (0,8-3,0 l/ga) kerosin (300-400 l/ga), piyozda ramrod (4,6-6,6 l/ga) kabi gerbitsidlar qo‘llaniladi. Begona o‘tlarga qarshi kurashda agrotexnik, biologik va kimyoviy kurash choralarini uyg‘unlashgan holda olib borish kerak. Paxta hosildorligini oshirish va uning yalpi hosilini ko‘paytirishga paxtachilikda kompleks mexanizatsiyani va o‘simliklami himoya qilishda ximizatsiyani keng joriy qilish hamda

dehqonchilik madaniyatini yuksaltirish tufayli erishildi. Shuningdek, respublika paxtakorlari keyingi 10 yil ichida asosiy paxta maydonlaridagi va dala atroflaridagi begona o‘tlarni yo‘qotish, begona o‘tlar oqibatida ko‘riladigan zararni kamaytirish, qo‘l mehnatini kamaytirish, mashinalarning ish unumdorligini oshirish va mashina bilan terib olinadigan paxtaning sifatini yaxshilash maqsadida qo‘llangan kompleks tadbirlar ham bu borada muhim rol o‘ynaydi. Begona o‘tlar paxta hosildorligini oshirishda asosiy to‘siqlardan biri hisoblanadi. Sug‘orma dehqonchilik zonalarida begona o‘tlarning avj olib o‘sishi, rivojlanishi va tez ko‘payishi munosabati bilan ular g‘o‘zaning eng xavfli dushrnaniga aylanib bormoqda. Hozir almashlab ekish dalalarida 74 xildan ko‘proq begona o‘tlar uchraydi. Ular orasida bir yilliklardan olabuta, machin, shamak, bo‘ritaroq, ituzum, semizo‘t, itqo‘noq, ko‘k itqo‘noq, dag‘al kanop va boshqalar; ko‘p yilliklardan g‘umay, ajriq, qo‘ypechak, bo‘ztikan, yantoq, salomalaykum va hokazolar bor. Paxta dalalarida tarqalgan begona o‘tlarning biologik xususiyatlariga kelsak, ular nihoyatda tez ko‘payadigan, urug‘larini osongina sochadigan va turti vaqtlarda ko‘karadigan bo‘lib, nihollari bir tekisda unrnastigi bilan ajralib turadi. Ko‘p yillik begona o‘tlarning ildiz bachkilari juda yashovchi bo‘ladi. Yer betiga chiqarilgan begona o‘t qoldiqlari nam yetarli bo‘lgan sharoitda tez ko‘karadi, oson ildiz otadi. Begona o‘tlarning ildizlarida kurtaklar rivojlanadi va ulardan ham ustki poyalar mustaqil yashay oladigan o‘simlik turlari paydo bo‘ladi. Ekinlarni sug‘orishda beriladigan suvlar (ular bilan begona o‘tlarning urug‘lari va vegetativ poyalari uzoq-uzoq masofalarga tarqaladi), tuproqni ekish oldidan yumshatish va qator oralarini o‘z vaqtida ishlamaslik, sug‘orish paytida chimdan foydalanish, shuningdek, surunkasiga yaxshi chiritilmagan go‘ng sabab bo‘ladi. Bundan tashqari, oldini olish choralari qo‘llanilmaganda paxta maydonlari atrofida, sug‘orish shaxobchalari bo‘ylarida, yo‘l yoqalarida hamda bo‘sh yotgan yerlarda yoz fasli davomida begona o‘tlar bir necha marta urug‘ bog‘lashga ulgurdi. Bu xildagi shamol hayvonlar va parrandalar orqali tarqalib, yana ekin maydonlariga kelib qoladi. Turli xil begona o‘tlarning urug‘lari, ildiz poyalari va ildiz-bachkilari har qanday tuproq iqlim sharoitida, hatto eng takomillashgan agrotexnika tadbirIari qo‘llanilganda ham, tuproqning 0-30 sm li haydalma qatlamida to‘planadi, bir yillik begona o‘tning asosiy qismi esa tuproqning yuza qavatida (0-10 sm) ko‘karib chiqadi. Olimlar tomonidan aniqlanishicha, tuproqning haydalma qatlamida bo‘ladigan begona o‘t urug‘lari zahirasi gektariga 0,3 dan 3-4 mlrd donagacha boradi. Olimlar begona o‘tlarga qarshi 10-15 yil mobaynida surunkasiga olib borgan kurash tadbirlari tufayli tuproqdagi begona o‘t urug‘lari miqdori 50-70 mln. donagacha kamaygan. Begona o‘tlarni bundan ortiq kamaytirish mumkin emas ekan. Buni begona o‘tlar tez ko‘payishi xususiyatiga ega ekanligi, ularning zahirasi har yili yangilanib turishi, shuningdek, begona o‘t urug‘larining yashovchanligi, uzoq muddat saqlanishi bilan izohlash mumkin. Begona o‘tlar yaxshi o‘g‘itlangan maydonlarda madaniy ekinlar (g‘o‘za, makkajo‘xori, beda va boshqalar) bilan kuchli darajada raqobatlik qiladi va oqibatda ko‘riladigan zarar ko‘pincha ancha yuqori bo‘ladi. Bir qator begona o‘tlar ma’lum turdagi mineral o‘g‘itlar bilan oziqlanishga juda ta’sirchan bo‘ladi va ulardan intensiv ravishda foydalaniladi. Masalan, azot o‘g‘itlar bilan yaxshi ta’minlanadigan sharoitda sho‘ra va olabuta ildizlari va yer usti qismlari avj olib o‘sadi. Itqo‘noq, ko‘k itqo‘noq va shamakda bu

xildagi kuchli o‘sish o‘simliklar fosforli o‘g‘itlar bilan yaxshi ta’minlangan hollarda sodir bo‘ladi. Mineral o‘g‘itlar me’yorini oshirish begona o‘tlarning o‘sishi va rivojlanishini g‘o‘zaga nisbatan 10-15 marta kuchaytiradi. Mineral o‘g‘itlarning oshirilgan me’yorini qo‘llanilishi munosabati bilan begona o‘tlarni yo‘qotish bo‘yicha kompleks kurash choralarini joriy etish asosiy vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Almashlab ekish dalalaridagi va tuprog‘i ishlanmaydigan maydonlardagi begona o‘tlarga qarshi qo‘llaniladigan tadbirlar kompleksiga biologik, kimyoviy va agrotexnik kurash choralari kiradi. Bu xildagi kurash choralari paxta hosilini oshirish bilan birga paxtachilikka katta zarar keltirayotgan begona o‘tlarni butunlay qirib tashlash imkonini beradi. Tuprog‘i o‘rtacha va kuchli darajada sho‘rlangan, tuproq unumdorligi unchalik yuqori bo‘lmagan yerlarda joriy etish uchun tavsiya etilgan 3:6 va 2:4: 1:3 dalali almashlab ekish sxemalari begona o‘tlarni yo‘qotishda eng samarali tadbirlardan hisoblanadi. G‘o‘za - beda almashlab ekishning o‘t dalasida bedaning bir tekisda qalin bo‘lishi paxta maydonlarini butun rotatsiya davomida o‘tlardan holi tutish imkonini beradi. Unumdorligi yuqori bo‘lgan bo‘z tuproqlar uchun g‘o‘za-beda almashlab ekishning 3:7 dalali sxemasi mos keladi. Bunda almashlab ekish dalalarida ekinlarning navbatlanishi munosabati bilan yorug‘lik va sug‘orishga bo‘lgan talab har xil bo‘lganligidan dalalardagi ekologik rejim ham keskin darajada o‘zgaradi. Bu esa o‘z navbatida begona o‘tlarni siqib qo‘yishi va ularni butunlay yo‘qotishga olib boradi. Begona o‘tlarga qarshi kurashish borasidagi agrotexnik kurash tadbirlari sistemasida yer haydash muhim ahamiyat kasb etadi. Yer haydashdan maqsad tuproqni yumshatish va ularning urug‘larini yerga chuqur ko‘mib yuborishdir. Yer qo‘sh yarusli plugda qavat-qavat haydalganda tuproqning haydalma qatlami ikki qavatga bo‘linib, ustki qavati plug tomonidan ochilgan egat tubiga tashlanib, pastki qavati uning ustiga ag‘dariladi. Bu bilan tuproq haydalma qatlamining to‘la ag‘darib (1800ga) haydalishi ta’minlanadi. Natijada, tuproqqa chuqur ko‘mib yuborilgan begona o‘t urug‘lari va ularning qoldiqlari qayta ko‘kara olmaydi. Dala atroflari sug‘orish shaxobchalari va novlar yaqinidagi joylarni sifatli qilib haydash ham muhim ahamiyatga ega. Chunki bu xildagi yerlarda asosan ildizpoyali ko‘p yillik o‘tlar tarqalgan bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. Kimsanboyev X.X., Yo‘ldoshev A. va boshqalar - O‘simliklarni kimyoviy himoya qilish. Darslik - T.: “O‘qituvchi”, 1997.-280 b.

2. Xo‘jaev SH.T., Xolmurodov E.A. - “Entomologiya, o‘simliklarni zararkunandalardan uyg‘unlashgan himoya qilish, qishloq xo‘jalik ekinlarini himoya qilish va agrotoksikologiya asoslari”. Darslik - Toshkent, “Fan” nashriyoti, 2009.-396 b.

3. Xasanov B.O. va boshqalar “G‘o‘zani zararkunanda kasallik va begona o‘tlardan himoya qilish”. Darslik- “Universitet” nashriyoti, Toshkent. 2002.-379 b.

4. O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligida ishlatish uchun ruxsat etilgan pestitsidlar va agroximikatlar ro‘yxati. “O‘simliklar himoyasi va karantini” jurnali ilovasi. Toshkent, 2013.-335 b.

5. Yaxontov V.V. - O‘rta Osiyoda qishloq ekinlarining va mahsulotlarining zararkunandalarini va ularga qarshi kurash. Darslik- T., 1962. -186 b.

OQOVA SUVLARNI TABIIY YO'L BILAN TOZALASH USULLARI

Orzimatov Jaxongir Tajaliyevich
FarPI, PhD
Toshpo’latov Jo’rabek Otabek-o’g’li
FarPI magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oqova suv tarkibida har xil zararli moddalar bo'lgan sizot suvlarini tozalab ulardan xalq xo'jaligida va sanoatda qayta foydalanish haqida ma'lumot berib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *organoleptik, fizik-kimyoviy, dispers ko'rsatkichlar, rekuperatsion va destruktiv usullar, yopiq zanjirli tizimlar.*

Atrof-muhitni antropogen ta'sirlardan himoya qilishga bugungi kunda dunyo miqyosida katta e'tibor berilmoqda. Sanoatning, shu jumladan, kimyo sanoatining jadal rivojlanishi, xomashyo qazib olishning ko'payishi, transportdan foydalanishning oshib borishi atrof-muhitga juda ko'plab chiqindilar tashlanishiga sabab bo'lmoqda.

Mamlakatimizda va chet davlatlarda atrof-muhit ifloslanishini kamaytirish bilan oldini olish maqsadida tegishli qonunlar ishlab chiqilmoqda, turli texnologik, sanitartexnik, texnik, tashkiliy boshqa chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Sanoatning rivojlanishi, qishloq xo'jaligining sanoat asosiga o'tkazilishi, shaharlarning o'sishi, odamlarning ko'payishi suv iste'molining ortishiga olib kelmoqda. Bugungi kunda 418 sanoat korxonalarida tarkibi turlicha bo'lgan oqova suvlar hosil bo'lmoqda. Tabiiyki ularni tozalash uchun zamonaviy tozalash inshootlari va texnologiyalarini yaratish hamda joriy etish hozirgi kunning muhim masalalaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, sanoat korxonalarida suvning yopiq zanjirli tizimini hosil qilish hisobiga toza suv iste'molining kamaytirish ham asosiy muammolardan biridir. Buning uchun shu sohada ishlovchi mutaxassislarda yetarlicha bilim, ko'nikma va malakalar bo'lishi talab etiladi. Oqova suvlarni tabiiy yo'l bilan tozalashda birinchi navbatda ularning zaralilik darajasini undagi ifloslantiruvchi moddalarning xususiyati va tarkibiga bog'liq. Og'ir metallarning tuzlari, sianidlar, fenollar, vodorod sulfid, kanserogen moddalar va boshqa shu kabi moddalar oqova suvning yuqori darajada zaharlanishiga va hidi o'zgarishiga olib keladi.

Oqova suvlarning ishqoriy va kislotali bo'lishi quvur materialiga, kanalizatsiya kollektorlariga va tozalovchi inshootlarning uskunalariga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Sanoat oqova suvlarining ifloslilik darajalari doimo nazorat qilib turiladi. U quyidagi ko'rsatkichlar bilan aniqlanadi:

1. Organoleptik ko'rsatkichlar (suvning rangi, mazasi, hidi, tiniqligi, loyqaligi va boshqalar).

2. Fizik-kimyoviy ko'rsatkichlar (optik zichligi, pH, harorati, elektr o'tkazuvchanligi, ishqoriyligi, kislotaliligi, qattiqligi, oquvchanligi, zichligi, sirt tarangligi va boshqalar).

3. Erigan organik va anorganik moddalar aralashmasining miqdori, kislorodga bo'lgan kimyoviy ehtiyoj va kislorodga bo'lgan biokimyoviy ehtiyoj.

4. Dag'al dispers, kolloid zarrachalar shaklida aralashmalarning mavjudligi.

Oqova suvlarni samarali tozalash sxemasini tanlab olish uchun eng qulay bo'lgan sinflanish akademik L.A.Kulskiy tomonidan ishlab chiqilgan. Ushbu sinflanishga binoan oqova suvlar 4 guruhga bo'linadi:

1-guruh - tarkibida o'lchamlari 10-3 /10-5m bo'lgan suvda erimaydigan yirik dispersli zarrachalar bilan ifloslangan oqova suvlar;

2-guruh - tarkibida o'lchamlari 10-5 /10-7m bo'lgan suvda erimaydigan mayda dispersli va kolloid zarrachalar bilan ifloslangan oqova suvlar;

3-guruh - tarkibida suvda erigan organik moddalar bilan ifloslangan oqova suvlar; 4-guruh - tarkibida suvda erigan anorganik moddalar bilan ifloslangan oqova suvlar;

Quyosh radiatsiyasi va iflos suvga toza suv kelib quyilishi natijasida suv qaytadan tozalanadi. Turli bakteriya, zamburug' va suv o'tlari suvni qayta tozalashda faol agentlarda hisoblanadi. Suv turli iflos moddalarga haddan tashqari to'yingan bo'lsa u holda uni tozalash uchun turli mustaqil yoki kompleks usullardan foydalaniladi. Suv ta'minotining yopiq tizimini hosil qilish uchun sanoat oqova suvlari mexanik, kimyoviy, fizik-kimyoviy, biologik va termik tozalash usullari orqali korxona turiga qarab suvning zarur sifatiga qadar tozalanadi. Bundan tashqari,qayd qilingan usullar 419 rekuperatsion va destruktiv usullarga bo'linadi. Rekuperatsion usullar oqova suv tarkibidagi barcha qimmatbaho moddalarni ajratib olib, so'ngra qayta ishlatishga qaratilgan. Destruktiv usulda suvni ifloslantiruvchi moddalardan oksidlash yoki qaytarish usullari yordamida parchalantiriladi. Parchalash mahsulotlari suvdan gaz yoki cho'kma ko'rinishida ajratib olinadi. Tozalash usullarini tanlash quyidagi omillarni hisobga olgan holda olib boriladi:

1) qayta ishlatishni hisobga olgan holda tozalangan suvga qo'yiladigan sanitar va texnologik talablar;

2) oqova suv miqdori; 3) korxonada zararsizlantirish jarayoni uchun zarur bo'lgan energetik va moddiy resurslar miqdori shuningdek, tozalash qurilmasi va inshootlari uchun zarur maydon. Yuqoridagi ma'lumotlarga asoslangan holda oqova suvlarini tabiiy yo'l bilan tozalab kutilgan natijalarga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

[1]. Razzakov, S. J., S. A. Kholmirzaev, and A. S. Abdurahmonov. "Experimental study of heatresistant reinforced concrete slab." Nauchno-tehnicheskiy journal FerPI 1 (2020): 71-78.

[2]. Ризаев Б. Ш., Абдурахмонов А. С. Особенности физико-механических свойств теплоизоляционных материалов для крыш //Вестник Науки и Творчества. – 2018. – №. 2 (26). – С. 41-44.

[3]. Sultonboevich A. A. et al. THE USE OF NON-CONVENTIONAL ENERGY SOURCES IN URBAN DEVELOPMENT //Conference Zone. – 2022. – С. 95-98.

[4]. Sultonboyevich A. A. BASIC PRINCIPLES OF ECOLOGICAL TERRITORIAL ORGANIZATION OF URBAN PLANNING //INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876. – 2022. – Т. 16. – №. 3. – С. 20-23.

[5]. Abdurakhmonov , A. S. . (2021). Structural Analysis of Heat-Resistant Heat-Resistant Plate from Brick Battle. International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology, 1(4), 106–108.

MAKTABGACHA PEDAGOGIKA

Xasanova Gulhayo Faxriddin qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maktabgacha ta ’lim fakulteti Maktabgacha ta ’lim yo ‘nalishi 1 bosqich talabasi.

Annotatsiya: *Maktabgacha pedagogika maktabga kirishdan oldingi yoshdagi bolalarning rivojlanish, tarbiyalash va boshlang'ich ta'lim shakllarini o'rganadigan pedagogika sohasi. U umumiy pedagogikaning metodologiyasi va kategoriyaviy apparatiga asoslanadi. Umumiy pedagogika, bolalar sohalari kesishmasida chegaraviy pozitsiyani egallaydi. Psixologiya va yosh fiziologiyasi: ushbu ilmiy ma'lumotlar, fanlar nazariydir. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim va tarbiyaning maqsadlari, vositalari va usullarini ishlab chiqish uchun asos yoshi. Ushbu maqolada, maktabgacha pedagogika haqida fikr va mulohazalar yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta’lim, tarbiya, jarayon, Pedagogika, nazariya, metodlar, bolalar, pedagogik mahorat, mutaxassislar, rivojlantirish.*

Maktabgacha pedagogika pedagogik tushunchalar bilan ishlaydi: tarbiya, ta'lim, ta'lim, pedagogik jarayon, shaxsning yaxlit rivojlanishi, bolalik. Insonni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash, xalqimizning azaliy orzusi bo‘lib, ajdodlarimiz ma'rifat, ma'naviyat va madaniyat qanday qilib yosh avlodga o‘rgatish – ularni komillikka yetaklash yo‘llari, qonun-qoidalarini muttasil izlaganlar. Bu esa pedagogika fanini yuzaga kelishiga sabab bo‘lgan. Chunki insonni ma'rifatli va ma'naviy komillikka erishishi pedagogika fanining yetakchiligida amalga oshiriladi.

Mamlakatimizda ta'lim tizimida uzoqni ko’zlab olib borilayotgan islohotlar bugun nafaqat jamoatchiligimiz, balki butun jahonda ham katta e'tibor bilan e'tirof etilmoqda. Bugun yangicha qiyofa kasb etgan, zamon talablari darajasida ta'mirlangan, eng so’nggi rusumdagi o’quv jihozlari bilan jihozlangan maktablar orzu emas ayni haqiqatdir.

Maktabgacha ta'lim-bu san'at deyish mumkin. Tasavvur qilsak, birinchi marta qulaylik zonasidan chiqib ketayotgan yosh bolalar guruhiga rahbarlik qilish va ularga asosiy hayotiy ko'nikmalarni o'rgatish. Bir qarashda, ota-onalarga ta'limning dastlabki yillari bolalarga tengdoshlari bilan muloqot qilish va sinfdagi hayotga moslashishga yordam berish imkoniyatini beradigandek tuyulishi mumkin.

Biroq, ko'plab ta'lim mutaxassislari bola hayotining dastlabki besh yili ularning rivojlanishi uchun eng muhim davrlardan biri bo'lib, ularning voyaga etishiga doimiy ta'sir ko'rsatishi mumkin degan xulosaga kelishdi. Ushbu yondashuvda bolalar qiziquvchan va faol o'quvchilar deb hisoblanadilar, ular atrof-muhit tomonidan rag'batlantirilishi va o'z tezligida ko'proq narsalarni kashf etishga undashi kerak. Ular o'z ta'limlari bilan faxrlanishga, sinfda ijobiy tajribaga ega bo'lishga, o'rganish va o'rganishda o'zlarini qulay va ishonchli his qilishga da'vat etiladi.

Sinf o'rganishni osonlashtiradigan materialdan iborat katalizator sifatida ishlaydi. Bolalar musiqa, san'at, raqs, yozish va boshqa tadbirlar orqali muloqot qilishga da'vat etiladi. Ushbu yondashuvdan foydalanadigan muassasalar odatda bolalarga o'zini namoyon qilish va ijodkorlik orqali jamiyatda o'z o'rnini egallashga imkon beradigan faoliyatni ta'minlaydi. O'qituvchilar odatda talabalarning o'sishini kuzatadilar, chunki ular o'zlarining bilimlarini aks ettiradilar.

O'yin usuli maktabgacha ta'limning mashhur usuli hisoblanadi. Ushbu yondashuv bolani o'qitishning eng yaxshi usuli bu faoliyat bilan shug'ullanish degan fikrdan kelib chiqadi. Maktablar yosh bolalarni o'rgatish uchun rolli o'yinlar, virtual o'yinlar, qo'shiq aytish, bepul o'yin va boshqa ko'p narsalarga tayanadi. Odatda, bunday o'rganish usuli bolaga do'stona muhitda hech qanday bosim o'tkazmasdan ta'sir qiladi, deb ishoniladi. Ushbu usuldan foydalanadigan maktablar ongli ravishda bolaning ehtiyojlariga e'tibor qaratadilar va bunday ehtiyojlarni qondirish atrofida aylanadigan tadbirlarni o'tkazadilar.

O'yin yo'li usuli 3-5 yoshdagi bolalarni o'qitadigan ta'lim muassasalari tomonidan keng qabul qilinadi. Ushbu yosh bolalar hali ham o'z dunyosi uchun nisbatan yangi ekanligini hisobga olsak, bu usul har kuni bir qator amaliy vazifalarni yoqtiradigan bolalar uchun juda mos keladi.

Maktabgacha pedagogikaning ijtimoiy funktsiyasi zamonaviy jamiyatning yosh avlodni tarbiyalash sohasidagi talablari bilan bog'liq. Maktabgacha pedagogikaning amaliy vazifasi maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va o'qitishning yangi ilg'or dasturlari va usullarini ishlab chiqishdan iborat. Maktabgacha pedagogikaning bashoratli roli - maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish tendentsiyalari va istiqbollarini o'rganish, maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashni tashkil etish.

Ilmiy prognoz asosida maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashning yangi kontseptsiyalari yaratiladi, maktabgacha ta'lim standartlari ishlab chiqiladi, oilada va maktabgacha ta'lim muassasalarida maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashning nazariy asoslari va texnologiyalari, ta'lim jarayonining xususiyatlari o'rganiladi. maktabgacha ta'lim muassasalarida har xil turdagi va turlari o'rganiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar pedagogikasidan tadqiqotlar kuzatish, pedagogik tajriba, suhbat, hujjatlarni o‘rganish, bolalar faoliyati mahsulini taviil qilish metodlari orqali amalga oshiriladi. Bu metodlar asosida tadqiqotlar mazkur soha bilan shug‘ullanuvchi tadqiqotchi va tarbiyachilar tomonidan olib boriladi. Har bir kuzatish jarayoni batafsil yoziladi va ilmiy jihatdan taxlil qilinadi. Pedagogik tajribada birinchi navbatda bola, uning rivojlanishi uchun yaratiladigan pedagogik shart-sharoitlar nazarda tutiladi. Pedagogik tajriba ehtiyotkorlik bilan obyektiv ravishla olib borilganlagina amalga oshiriladigan tadqiqot natijalarining ob’yektivligini ta’minlash imkoniyati tug‘iladi. Suhbat metodi u yoki bu bolani, yoki bir gurux. bolalarni yaxshiroq o‘rganish imkonini yaratadi, ta’limtarbiya jarayonida yo‘l qo‘yilgan xatolar aniqlanadi.

Xulosa. Bolalar bilan suhbat ularning qiziqishlarini, nutqidagi o‘ziga xoslikni, atrof muhit hamda kishilarga munosabatini aniqlashga yordam beradi. Hujjatlar, ya’ni bog‘cha va aloqida tarbiyachilarning reja va hisobotlarini o‘rganish ham nazariy xulosalar

chiqariisha muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga mazkur hujjatlar maktabgacha ta’lim muassasalaridagi tashkiliy ishlar haqida aniq xulosalar chiqarish imkonini yaratadi. Ushbu xulosalar o‘z navbatida tarbiya usullarini kashf etishga yordam beradi. Bolalar faoliyati mahsulini tahlil qilish metodi Maktabgacha yoshdagi bolalar pedagogikasining muhim tadqiqot usulidir. Bolalar faoliyati taxlili ularni shakllantirishda juda yangi natijalar beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Kozlova S.A., Kulikova T.A. Maktabgacha pedagogika. M., 2018 yil.
2. Jo’rayev R. H., Safarova R. G’., Ibragimov X. I., Musayev U. Q. Pedagogika fani Konsepsiyasi. Xalq ta’limi, 2004, № 5, 8-31-b.
3. Asqar Zunnunov. O’zbek pedagogikasi tarixi.-T.: «O’qituvchi»,1997.- 271 b.
4. Asqar Zunnunov. Pedagogika nazariyasi. .-T.: «Aloqachi»,2006.- 163 b.
5. Ibragimov X. I., Abdullayeva SH. A. Pedagogika. O’quv qo’llanma.-T.: «Fan», 2014. 182 b.
6. Mavlonova R. va boshqalar. Pedagogika. 2021. 211 b.

O‘RMON XO‘JALIGI SOHASINING AHAMIYATI VA BUGUNGI KUNDAGI O‘RNI

Xushvaqtov Jamshid Eshmurod o‘g‘li
Anvarbekov Islombek Anvarbek o‘g‘li
Umarova Fotima Faxriddin qizi

Annotatsiya: *O‘rmonlar - odamlar uchun dam olish maskanidir, ular zararli gaz, changlarni ushlab qolishadi, mikroiqlimni vujudga keltiradi, tuproqni eroziyadan saqlaydi. Tuproqning ustidan yog‘ib kelayotgan yog‘in-sochinning suvi o‘rmonning ichidan o‘tayotib mikroorganizmlardan tozalanadi. Shu ma’lum bo`lganki o‘rmon ichidan oqib o‘tgan suvning 1 litrida 9 ta oshqozon chuvalchangi bo‘lib, o‘rmondan o‘tmagan suvda esa 18 ta bo‘lgan, ya’ni 2 marotaba ortiq.*

Kalit so‘zlar: *o‘rmon, qurulish, zamonaviy texnologiya, namlik, tuproq, rivojlanish, daraxtzorlar.*

Аннотация: *Леса являются местом отдыха людей, они задерживают вредные газы и пыль, создают микроклимат, защищают почву от эрозии. Дождевая вода, попадая на почву, очищается от микроорганизмов по мере прохождения через лес. Было известно, что в 1 л воды, протекавшей по лесу, было 9 желудочных червей, а в воде, не прошедшей через лес, 18, т. е. в 2 раза больше.*

Ключевые слова: *лес, строительство, современная технология, влага, почва, развитие, древесные рощи.*

Abstract: *Forests are a place of recreation for people, they trap harmful gases and dust, create a microclimate, and protect the soil from erosion. Rainwater falling on the soil is cleaned of microorganisms as it passes through the forest. It was known that there were 9 stomach worms in 1 liter of water that flowed through the forest, and 18 in the water that did not pass through the forest, that is, 2 times more.*

Key words: forest, construction, modern technology, moisture, soil, development, tree groves.

KIRISH

O‘rmon xo‘jaligi sohasi bo‘yicha mutaxassis bo‘lish uchun o‘rmonning hayot qonunlarini bilish kerak, uning rivojlanishi, qayta tiklanishi (ko‘payishi), yetishtirish, o‘rmonni parvarish qilish, o‘rmonning hosildorligini oshirish va boshqalar. Yuqorida ko‘rsatilgan muhim savollarga o‘rmonchilik fani javob beradi. Fan ikki qismga bo‘`linadi. Birinchi qismi o‘rmonshunoslik deb ataladi yoki o‘rmonning biologiyasi, bunda o‘rmon hayotning qonunlari o‘rganiladi, ya’ni o‘rmon bilan atrof-muhit orasidagi o‘zaro aloqa. Ikkinchi qismi amaliy o‘rmonchilik o‘rmonni kesish usuli bilan parvarishlashni va boshqa kesishlarni yoritadi, undan tashqari o‘rmonning yog‘ochdan tashqari bo‘lgan mahsuloti. Ikkala qismi bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, bir-birini to‘lg‘azadilar.

O‘rmonlar yog‘och ishlab chiqaruvchi asosiy manba sifatida xalq xo‘jaligining hamma sohalarida keng qo‘llaniladi. Bu - qurilish. Qog‘oz, mebel sanoati yog‘ochdan 2000 gacha har xil materiallar ularning asosiylari 1 sxemada keltirilgan. Yog‘ochga bo‘lgan talab yildan-yilga

ortib boryapti. Dunyo miqyosida yog‘ochga bo‘lgan talab 2005 yilga borib 2-3 marotaba oshadi. Yog‘ochdan tashqari o‘rmonlar oziq-ovqat olish uchun ham xizmat qiladi. (Yong‘oq, xandon pista, Sivers olmasi va boshqalar) va shifobaxsh xom ashyo sifatida xizmat qiladi (na’matak, chirg‘an oq, eman, sofora va boshqalar). Undan tashqari 500 ga yaqin shifobaxsh o‘tlar bizning tog‘ mintaqamizdagi o‘rmonlarda o‘sadi va ulardan foydalaniladi.

O‘rmonlar - odamlar uchun dam olish maskanidir, ular zararli gaz, changlarni ushlab qolishadi, mikroiqlimni vujudga keltiradi, tuproqni eroziyadan saqlaydi. Tuproqning ustidan yog‘ib kelayotgan yog‘in-sochinning suvi o‘rmonning ichidan o‘tayotib mikroorganizmlardan tozalanadi. Shu ma’lum bo`lganki o‘rmon ichidan oqib o‘tgan suvning 1 litrida 9 ta oshqozon chuvalchangi bo‘lib, o‘rmondan o‘tmagan suvda esa 18 ta bo‘lgan, ya’ni 2 marotaba ortiq. Nihoyat o‘rmon - bu ov qiladigan joydir, undan tashqari ularda asalarichilikni rivojlantirish mumkin (zarang, tol, oq akatsiya, sofora va butalar). O‘zbekistonda o‘rmonning katta ahamiyatga ega ekanligini e’tiborga olib, Oliy Majlisning 14 sessiyasida (aprel, 1999 y) «O‘rmon to‘g‘risida Qonun» qabul qilindi. Unda o‘rmon xodimlarining asosiy vazifalari ko‘rsatilgan.

Yer kurrasida o‘rmonlar bir tekisda joylashgan emas. O‘rmon maydonlarining yarmi tropik mintaqaga to‘g‘ri keladi, qolganlari o‘rta mintaqa, shimoliy yarim sharda joylashgan (Rossiya, Kanada, AQSh va boshqalar). 1 kishi hisobiga olganda Rossiyaga 5-8 ga, Lotin Amerikasida 5, Kanadada- 4 ga, Afrikada - 2,4 ga maydon to‘g‘ri keladi.

O‘zbekistondagi o‘rmonlarni tashkil etuvchi asosiy tur bo‘lib, archa kiradi. Archazorlar - tuproqni muxofaza qiladi, suvni himoya qiladi va uni tartibga soladi.

Bizning tog‘ mintaqamizda archaning turi uchraydi: Qora archa (zarafshon archasi), saurarcha (yarimsharsimon archa), o‘rik archa (turkiston archasi). Ular bir-birlaridan tashqi ko‘rinishi, vertikal tuzilishi bilan farq qiladilar. Archadan keyin tog`larda tabiiy ravishda yong`oqzorlar o`sadi: xandon pista 600-1700 m balandlikda, grek yong‘og‘i 1000-1500 m, bodom 800-1600 m va mevali daraxtzorlar (olma, olxo‘ri, do‘lana, nok va boshqalar). Tog‘larda kichik guruh bo‘lib (karkas) uchraydi, daryolar yonida - xurmo, zarang, olcha uchraydi.

O‘zbekistonda tabiiy - o‘rmonlarlan tashqari kichik o‘rmonzorlar ko‘rinishida, qishloq xo‘jalik ekinlari atrofida o‘rmon ixotazorlari, kanallar, suv omborlari, avtomobil, gaz quvurlari 10 mln ga sun’iy daraxtzorlar mavjud. Bu yerda har xil daraxt, buta o‘simliklari uchraydi, bizning sharoitimizga moslashib qolgan introduktsiya qilingan turlar o‘sadi. Ularning ko‘pchiligi (eman, qayrag‘och, oq akasiya, sofora, daraxlarning ayrim turlari) bizda tezroq o‘sadi (o‘z vataniga nisbatan), issiq iqlim va havoning quruqligiga yaxshi chidaydi.

Qumli-cho‘l mintaqasida qora va oq saksavul o‘sadi, ulardan tashqari sho‘ra, qandim, cherkez, daryolar cherkez, daryolar chetida yulg‘un, turangil o‘sadi. Bu o‘rmonlar O‘zbekiston o‘rmonzorlarining 70% ni tashkil etadilar va qumni mahkamlovchi sifatida ishlatiladi va mollar uchun yem-xashak rolini o‘taydilar.

O‘zbekistonning uchinchi o‘rmon-tashkil etuvchi mintaqasi bu to‘qayzorlardir. Ular daryolarga yaqin joylashgandir, qirg’oqni yuvilib ketishdan himoya qiladilar, suvni tartibga soladilar. Ularga turangil, tol, jiyda turlari kiradi, tog‘larda kamroq ravishda qayin, so‘gdiana, shumtoli uchraydi.

O‘zUXITI, Botanika bog‘i, ToshDAU ning o‘rmonchilik va o‘rmon melioratsiya kafedrasi olimlari introduktsiya qilingan turlari bizning sharoitimizda o‘stirish usullari to‘g‘risida tavsiyalar ishlab chiqishgan.

O‘zbekiston o‘rmonlar maydoni respublikaning umumiy maydonining 4% ni tashkil etadi. O‘rmonchiliklarning asosiy vazifasi o‘rmonlarni barpo qilish, o‘rmonlarni o‘stirish va shu o‘rmonlarni himoya qilishdir. O‘rmon to‘g‘risida to‘g‘ri tushunchaga ega bo‘lmasdan turib o‘rmonda xo‘jalikni samarali ravishda olib borish mumkin emas. Ko‘pincha odamlar o‘rmon-daraxtlarning majmuasidan iborat deb tushuniladi. Bu noto‘g‘ridir. Daraxtlari ko‘p bo‘lgan parkni o‘rmon deb bo‘lmaydi, alleya va dashtni alohida daraxt deb bo‘lmaydi.

Daraxtlar majmuasi o‘rmonni tashkil qilishi uchun daraxtning soni emas balki sifatli belgilari ham bo‘lishi kerak. Masalan, o‘rmonda va o‘rmondan tashqari o‘sib turgan daraxtning shakli va ko‘rinishi. Sifatli belgilar daraxtlarning bir-biriga ta’siridan paydo bo‘ladi, ya’ni shu natija o‘rmonda harorat, namlik, yorug‘lik va boshqa faktorlar o‘zgaradi. O‘rmonda daraxtlar bir-biriga ta’sir qilibgina qolmay, tashqi muhitga ham ta’sir ko‘rsatadi. O‘rmonda daraxtlar va hayvonot dunyosi orasida o‘zaro bog‘liqlik paydo bo‘ladi, natijada o‘rmon o‘zining shaxsiy muhitini barpo etadi. Juda katta va yirik daraxtlar, shox-shabbalari rivojlangan. Bundaylar 5% uchraydi. Yirik shox-shabbalari rivojlangan daraxtlar 30-40 %. O‘rtachalari, balandligi kichikroq, shox-shabbalari ensizroq 20-40 %. O‘sishdan qolganlari , shox-shabbalari, kichik 10-20 %. Shox-shabbalari bir tekisli. Bir tomonlama shox-shabbalari. Qurib borayotgan va quriganlari (10 % gacha). Shox-shabbasi hali tirik. Shox-shabbasi quruq.

O‘rmonlarni kesib paravarish qilish ishlarida bu klassifikatsiya hozir ham qo‘llaniladi. Andoza (GOST) bo‘yicha boshqa klassifikatsiyalar ham mavjud.

Hamma daraxtlar bir xildagi tuproq iqlim sharoitida o‘sib, yoshi bir xil bo‘la turib nima uchun bunday sinflarga bo‘lish qo‘llaniladi? degan savol tug‘ilishi mumkin. Tadqiqotchilarning ma’lumotiga ko‘ra asosiy sabab bu ularning irsiyati, genetik belgilaridir. Undan tashqari, urug‘lar har xil sharoitga tushib qoladi, bir sharoitda tuprog‘i sernam, boshqalari namligi ozroq joyga tushib qoladi. Undan tashqari har xil miqdorda yorug‘lik, harorat, tuproqning unumdorligi, changni va zararli gazlarni ta’siri va hokazo faktorlar bo‘lishi mumkin.

Kuzatuvlar natijasida shular aniqlandiki, tuproqda ozuqa moddasi va namligi oz bo‘lsa daraxtlarning deferentsiyasi (tabaqalanishi bo‘linishi) kuchsizroq kechadi, chunki hamma daraxtlar noqulay bo‘lib sekin o‘sishadi. Tuprog‘i ozuqa moddalarga boyroq, sernam bo‘lgan joylarda daraxtlarning balandligi bo‘yicha tabaqalanishi kuchliroq bo‘ladi. Bu yerda daraxtlar tezroq o‘sishadi, bir-biriga ta’siri ham kuchliroq bo‘lib, ayrim hollarda ular orasida qarama qarshilik paydo bo‘ladi.

O‘rmon daraxtzorlardan (daraxtlar), yosh daraxtlardan (podrost), butalar (podlesok), tuproqning ustki qismini qoplagan o‘simliklar (jivoy napochvenniy pokrov), o‘rmon tuproq ustidagi barglar, mayda shoxlar va to‘shama qoldiqlardan iborat qatlam (lesnaya podstilka) va tuproq (ildiz tarmoqlari) dan iborat.

Tirik qoplam - tuproqning ustki qismini yopib turuvchi o‘t o‘lanlar. Ularning turlari daraxt turlarining tarkibiga bog‘liqdir. O‘rmon tuprog‘i ustidagi barglar, shoxlar va poya qoldiqlaridan iborat qatlam yoki to‘shama. Bu to‘shama bir tomondan tuproqni eroziyadan saqlaydi, Ikkinchi tomondan o‘rmonni qayta tiklanishiga xalaqit beradi. Rizosfera - daraxtlar tikka turish uchun sharoit yaratadi, ularga namlik va ozuqani beradi. Ularning chuqurligi daraxtlari va tuproq sharoitda bog`liqdir.

To‘liqlik (polnota) - daraxt shox-shabbalarining bir-biriga tegib turishligi. Agar daraxtlarning shox-shabbalari orasida bo‘shliq bo‘lmasa unga to‘liqlik 1 ga bo‘ladi, agar bo‘shliq 50 % ni tashkil etsa to‘liqligi 0,5 ga teng bo‘ladi va hokazo. Zichligi bir gektar o‘rmondagi daraxtlarning soni.

Bonitet - daraxtzorlarning mahsuldorligi, daraxtlarning o‘rtacha balandligi va yoshini hisobga olib aniqlanadi. Masalan, 50 yashar chinor daraxtlari bir sharoitda balandligi 25-30 m ga, boshqa tuproq iqlim sharoitida 10-15 mga yetadi. Sharoit qancha yaxshi bo‘lsa, mahsuldorlik shunchalik yuqori bo‘ladi, ya’ni o‘rmonning boniteti yuqori bo‘ladi. Hozirgi davrda bonitet 5 klassga bo‘linadi -I,II,III,VI V- klasslar, qo‘shimcha ko‘rsatkichlar ham bor Ia, Ib, Iv. Tabiatda o‘rmon bir bonitetdan ikkinchi bonitetga o‘tishi kuzatilgan. Bonitetni prof. M.M.Orlov jadvalidan aniqlashadi, ammo hamma turlar uchun jadval tuzilmagan.

Tovarligi - qurilishi uchun yog‘och qismining yog‘och miqdori, I klassli tovarlikda yog‘ochning yog‘och miqdori 90% dan yuqori, bu ignabargli daraxtlar uchun, keng bargliklar uchun esa 70% dan yuqori. II klass- igna bargliklar uchun 70-90 % va keng barglilar uchun 45-70%. III klass ignabarglilar uchun 70% dan kamroq va keng barglilar uchun 45 % dan oz.

O‘rmonning belgisiga uning turi kiradi. Bu masala biroz murakkabroqdir, shuning uchun u alohida ko`riladi, ya'ni mustaqil mavzu sifatida ko‘riladi. O‘rmon maydoniga o‘rmon ichidagi ochiq (sayxon) yer, yalanglik harakterlidir, u yerda o`rmon bo‘lmaydi; siyrak daraxtzor - to‘liqligi 0,3 dan past bo‘lgan o‘rmon, yalanglik - o‘rmon ichidagi o‘t bilan qoplangan yer uchastkasi.

XULOSA

Daraxtzor - asosiy komponentdir, u ikki - uch pog‘ona (yarus) dan iborat bo‘lishi mumkin, yoki bir turdan tashkil topgan bo‘ladi. Shakli bo‘yicha o‘rmon murakkab va oddiy bo‘lishi mumkin. Oddiy o‘rmonda hamma daraxtlar bir pog‘onada joylashgan, murakkab o‘rmonda 2, 3, 4, pog‘ona bo‘lishi mumkin. Yosh daraxtzor (podrost) - yosh avlod, pastki pog‘onani (yarusni) egallaydi, ona daraxtlar kesilgandan so‘ng ularni o‘rnini egallaydilar. Yosh daraxtzorning yoshi 3-5 yil. U o‘ziga nisbatan alohida e’tiborni talab qiladi – ya’ni himoya qilish, mollardan himoya qilish va mexanik zararlanishdan saqlanish kerak. Butalar (podlesok) - butalar yoki ikki darajali daraxtlar turlari. Vazifasi - tuproqni qurib qolishdan

saqlash, eroziyadan himoya qilish begona o‘t -o‘lanlarni o‘sishiga xalaqit berish. Ularning ko‘pchiligi tuproqning unumdorligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Nigmatov U. «Mero` sodeystviya estestvennomu vozobnovleniyu v archovnikax Uzbekistana». T: 1960.

2. Ablayev S.M, Dosaxmetov A.O, Yuldashev Ya.X. «O‘zbekiston sharoitida terak yetishtirish». T.: 1995.

3. Ablayev S.M. «Fistashka», Agropromizdat, M: 1987.

4. Bog`danov P.L. «Dendrologiya». M.: 1974.

5. Bulgin N.Ch. «Dendrologiya». M.: 1985.

6. Gorshenin N.M, Shvidenko A.I. «Lesovodstvo». Lvov. 1977.

7. Nigmatov U. «Mero` sodeystviya estestvennomu vozobnovleniyu v archovnikax Uzbekistana». T: 1960.

8. Usmanov K. «Dendrologiya». T: 1980.

ПЕДАГОГЛАРНИ УЗЛУКСИЗ КАСБИЙ РИВОЖЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА ИНДИВИДУАЛЛАШТИРИШ МАЗМУНИ

Худойбердиева Жанона Рустамовна
ЎзПФИТИ мустақил изланувчиси

Таълим ислоҳотларининг замонавий боскичи жамиятда юз бераётган янгиланишларнинг тезкорлиги, таълим ташкилотларига қўйилаётган янги, янада юкори талабларга тезрок мослашиш билан боғлиқ долзарб вазифаларни илгари сурмокда

Малака ошириш таълими муассасаларининг амалий фаолияти, ўқув режа ва дастурларининг таҳлили ҳамда бир неча йиллик кузатишлар курсларда асосий эътибор педагог ходимларнинг умумий тайёргарлигини, касбий компетентлилигини такомиллаштирилишиги қаратилишини, барча учун бир хилдаги усул, методларнинг қўлланилаётганлигини, уларнинг касбий хусусиятлари индивидуализми, маҳорат даражаси ва эҳтиёжлари етарлича инобатга олинмаётганлигини кўрсатди. Шу нуқтаи назардан педагогларни узлуксиз касбий ривожлантриш тизими олдида кечиктирмасдан ҳал этилиши лозим бўлган муҳим вазифалар турибди. Улардан бири педагогни суст объектдан фаол, мустақил, интилувчан, рақобатбардош, яъни фаолиятидан кўзлаган мақсад, вазифаларини тушунадиган, қандай ва қай даражада касбий маҳоратга эга бўлиши лозимлиги, имконияти ҳамда қобилиятларини биладиган субъектга айлантиришдир. Мазкур ҳолатда муаммонинг самарали ечимига жараённи педагогларга ўз ички салоҳиятидан мумкин қадар фаол фойдаланиш, касбий эҳтиёжларини англаш ва уни коррекциялашга шароит яратувчи индивидуаллаштириш орқали эришиш мумкин.

Педагогик энциклопедияда кўрсатилишича, индивидуаллаштириш деганда ҳар бир таълим олувчининг индивидуал-психологик хусусиятлари ҳисобга олинадиган, уларнинг ўқув-билув фаолиятини бошқариш тизими тушунилади. Индивидуаллаштирилган ўқитиш эса ўқув жараёнини ташкил этишда индивидуал ёндашиш асосида танланган ўқитиш йўллари ва турли ўқув-услубий, психологик-педагогик ҳамда ташкилий бошқарув тадбирлари орқали таъминланишидир [9; 83-84-б.]. Шунингдек, жараёнда ўқитиш усули ва суръати таълим олувчиларнинг индивидуал фарқлари, ўқишга бўлган қобилиятларининг ривожланиш даражасига кўра танланиши инобатга олинади [10; 201-б.].

Узлуксиз касбий ривожлантириш жараёнини индивидуаллаштириш қуйидаги йўналишларда татбиқ этилиши мумкин:

- мазмунига кўра, тингловчиларга узлуксиз касбий ривожлантириш курслари ўқув режа ва дастурларини тузиш жараёнида иштирок этиши ҳамда белгиланадиган таълим йўналишига ўзгартиришлар киритишига имконият берилиши;

- ҳажмига кўра, тингловчиларнинг лаёқати, қобилияти, ўзлаштириш суръати, педагогик тажрибасини инобатга олган ҳолда эҳтиёж ва қизиқишларига кўра фанини чуқурроқ ўрганишига шароит яратилиши;

- вақти ва муддатига кўра, узлуксиз касбий ривожлантириш жараёни мазмунининг маълум ҳажмини ўрганиш тингловчиларнинг индивидуал-психологик хусусиятлари ҳамда тайёргарлик даражаларига кўра белгиланиши.

Кейинги даврлардаги илмий адабиётларда педагоглар касбий ривожланиши ва узлуксиз касбий ривожлантириш жараёнини индивидуаллаштиришни тавсифловчи турли хил атамалар қўлланилмоқда. Тадқиқотимиз нуқтаи назаридан уларнинг таҳлили алоҳида эътиборга молик.

Индивидуал таълим дастури – таълим олувчининг шахсий, ўқув, касбий қизиқишлари, эҳтиёжлари, талаблари асосида мустақил ишлаб чиқиладиган, шахсий ва касбий ривожланишига йўналтирилган ўқиш ёки бошқа фаолиятининг дастлабки дастуридир [6; 228-б.; 14; 43-б.]. Шунингдек, таълим олувчининг келгусидаги фаолияти, мақсади, мазмуни, натижалари, вақти, жойи, воситалари ва педагоглар ҳамда бошқа таълим олувчи субъектлар билан ўзаро таъсири ҳақида тушунчаси (тасаввури) сифатида ҳам талқин этилади [12; 42-б.].

Узлуксиз касбий ривожлантириш курслари шаклларининг хилма-хиллиги унинг самарадорлигини тўла таъминлаш учун етарли бўлмайди, тўхтами билан М.Жуманиёзова ўз тадқиқотларида курснинг мазмуни муҳимдир ва у индивидуал малака ошириш дастурлари асосида тузилиши лозим, деган хулосага келади. Лекин, индивидуал малака ошириш дастурини асосан курслар оралиғида ўқитувчини фан йўналишидаги замонавий билимлар, педагогика-психология соҳасидаги янгиликлар билан таништириб боришга йўналтирилган восита сифатида қарайди [4; 88-96-б.]. Бизнингча, бу жараён ўқитувчини ўз мавқеи, вазифаси, бурчини англаган ҳолда касбий ривожланиш стратегиясини назарда тутиши, малака ошириш курслари, турли методик тадбирларда иштироки, ўзини такомиллаштиришга қаратилган барча касбий ҳаракатларини қамраб олиши зарур.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Возгова З.В. Деятельностный подход к моделированию региональной системы непрерывного повышения квалификации научно-педагогических работников: дисс... док.пед.наук. – Москва, 2015. – 388 с.

2. Гончарова А.С., Чумичева Р.М. Организация индивидуальной образовательной траектории обучения бакалавров // Вестник НГГУ. – 2012. – № 2. – С.3-11.

3. Жуманиёзова М.Т. Малака ошириш жараёнида ўқитувчиларни инновацион фаолиятга тайёрлашнинг педагогик асослари (тарих фани ўқитувчилари мисолида): Пед. фан. ном. ...дисс. – Тошкент, 2007. – 176 б.

PEDAGOGLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHI VA MALAKA OSHIRISHINING ZAMONAVIY TALABLARI

Xudoyberdiyeva Janona Rustamovna
O‘Zpfiti mustaqil izlanuvchisi

Mamlakatimizdagi ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, o`zgarishlar tezligi avlodlar almashinuvi tezligidan ilgarilab borayotganligi uchun jamiyatimiz bugungi kunda ko`proq o`z ustida ishlaydigan, erkin fikrlaydigan, ijodkor va tashabbuskor insonlarga ehtiyoj sezmoqda. Bularning hammasi pedagoglarning uzluksiz malakasini va pedagogik salohiyatini oshirishni, kasbiy rivojlantirishni talab etadi.

Hozirgi davrda pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishda individual tarzda yondoshib pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishning zamonaviy talablari va innovatsion usullarini bilishi hamda ularga asoslanishi, ilg`or pedagogik tajribalarni va fan-texnika yutuqlarini muntazam o`rganib borishi, ularni o`z faoliyatiga tadbiq etishi, pedagogik jarayonlar subyektlarining innovatsion faoliyatini tashkil etish va boshqarishning zamonaviy usullarini o`zlashtirgan bo`lishi zarur. Zotan, pedagogning o`z ishiga ustaligi, moslashuvchanligi, ma’naviyati va intellektual salohiyati nafaqat ta’lim sifatiga, balki mamlakatimiz taraqqiyotiga ta’sir etadi. Jamiyatimizda bo`layotgan o`zgarishlarda pedagog yetakchi rolda ekanligini anglash uning ijodiy va kasbiy mahoratini, malakasini oshirishga katta e’tibor berishni talab etadi.

Pedagoglarning uzluksiz malaka oshirish jarayonining asosiy maqsadi – rahbar va pedagog xodimlar shaxsiga va ularning kasbiy faoliyatiga qo`yilayotgan zamonaviy talablar bilan mavjud ijtimoiy-iqtisodiy shartsharoitlarda ular oldida turgan ta’limni modernizatsiya qilish, yangilash hamda rivojlantirish bilan bog`liq muammolarni, shuningdek, rahbar va pedagog xodimlarning o`z kasbi va lavozimi yo`nalishidagi pedagogik va boshqaruv funksiyalarini bajarishga tayyorligining yetarli darajada emasligi o`rtasidagi nomuvofiqlikni bartaraf etishdan iborat bo`lishi zarur.

Ta’lim tizimida uzluksiz malaka oshirish jarayonining barcha bosqichlari va yo`nalishlarida pedagog xodimni o`z kasbiy tajribalarini, professional kompetentligini anglashga, tahlil qilish va baholashga, ehtiyojlarni aniqlash va to`ldirishga yo`naltirish zarur. Mazkur jarayonda pedagog xodimning nafaqat kasbiy, balki shaxsiy-ijtimoiy maqomini o`stirish masalasiga ham jiddiy e’tibor qaratish kerak. Chunki, malaka oshirish jarayoni pedagog xodimlarning nafaqat kasbiy, shu bilan birga yashash tarzi va hayotiy muammolarini hal etishga ham qaratilishi kerak.

Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida pedagog xodimlarda kasbiy ahamiyatga ega bo’lgan shaxsiy sifatlarni rivojlantirish uchun quyidagilarga e’tibor qaratish lozim.

1.Malaka oshirishga qo`yilayotgan yangi ijtimoiy talablarni hisobga olgan holda rahbar va pedagog xodimning o`z faoliyatini qayta anglashi va baholashi. Bunda rahbar va pedagog xodimlar o`z faoliyatini tahlil qiladilar va baholaydilar, maqsad, vositalar va natijalar

o`rtasidagi nomuvofiqliklarni, tushunmovchiliklarni hamda o`zini o`zi rivojlantirish yo`nalishlarini aniqlaydilar. Bunda faoliyatning odatiy stereotiplarini yo`qotish, yangi tushunchalar asosida o`zining shaxsiy va kasbiy faoliyati haqida tasavvur hosil qilish, eskirgan va samarasiz uslublar yordamida o`z faoliyatini amalga oshirish mumkin emasligini tushunib yetish nazarda tutiladi. Ular o`z faoliyatiga nisbatan refleksiv munosabatda bo`lishga o`tadi va avvalgi faoliyatini tanqidiy tahlil qilish asosida kasbiy-shaxsiy rivojlanish jarayonining faollashuvi vujudga keladi.

2. Kasbiy faoliyat yo`nalishidagi tushunchalarni va yangiliklarni, shu bilan birga mavjud muammolarni anglashga nisbatan intilishning o`zgarishi. Bunda rahbar va pedagog xodimlar bilimi, ko`nikma va malakalarining yangilanishi, ma’naviy va madaniy salohiyatning rivojlanishi hamda axborotlar almashinuvi amalga oshadi, ularda kasbiy faoliyat yo`nalishidagi tushunchalarning o`zgarishi va ayni vaqtda shaxsiy o`zgarishlar vujudga keladi. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish yo`nalishidagi tajribalar boyiydi.

Pedagoglarning uzluksiz malaka oshirish jarayoni samaradorligi, mazkur jarayonning natijasiga ta’sir ko`rsatuvchi quyidagi bir qator omillar orqali ifodalanadi:

kasbiy faoliyatning yuqori darajasiga erishishga undovchi motivatsion xatti-harakatlarni ifodalovchi omillar;

natijaga erishish uchun yo`naltirilgan mavjud hatti-harakatlar izchilligi bilan bog`liq bo`lgan omillar;

kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish choralarining subyektiv asoslari bilan bog`liq bo`lgan omillar;

shaxsiy rivojlanish ehtiyojlarini vujudga keltiruvchi ijtimoiy (tashqi), biopsixologik (ichki), pedagogik (tashkil etuvchi) va yo`naltiruvchi omillar.

Mazkur omillarning ta’sir ko`rsatish darajasi ta’lim muassasasidagi ta’limiy muhit, tarbiyaviy munosabatlar va ularning rivojlanish darajasi orqali ifodalanadi.

Uzluksiz malaka oshirish jarayonining samaradorligini ta’minlashda quyidagilarni inobatga olish zarur:

- mazkur jarayon tanqidiy va tahliliy xarakterga ega bo`lishi;
- zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish;
- ijodiy hamkorlikni ta’minlovchi refleksiv ta’limiy muhitni vujudga keltirish;
- subyekt-subyekt munosabatlarini rivojlantirish;
- shaxsiy imkoniyatlarni takomillashtirish uchun zarur psixologik muhitni vujudga keltirish;
- axborotlarning yangiligi va ishonchliligini ta’minlash.

Uzluksiz malaka oshirish jarayonini ta’lim muassasalari rahbarlari va pedagog xodimlarning shaxsiy yo`naltirilgan faoliyatini amalga oshirish maqsadida tashkil etilgan o`zaro ta’sir tizimi, ta’limning yangi mazmuni, refleksiv ta’limiy muhitni tashkil etishning yangi vositalari sifatida ko`rib chiqish zarur.

Pedagog xodimlarni nafaqat kasbiy faoliyatga motivlashtirishni rivojlantirish, balki ularning shaxsiy sifatlarini rivojlantirish uchun ham shart-sharoitlar yaratish zarur.

Mazkur jarayonda refleksiv ta’limiy muhitni tashkil etish ularning shaxsiy kamol topishiga ijobiy ta’sir ko`rsatuvchi muhit sifatida xizmat qiladi.

Jamiyatimizda ro’y berayotgan tub o`zgarishlar ta’limning uzluksizligi va individuallashuvini, demokratlashuvi va shaxsga yo`naltirilishiga sabab bo`lmoqda. Ta’limda har qanday o`zgarishlar bo`lishidan qat’iy nazar, pedagog jamiyat taraqqiyotining asosiy targ`ibotchisi, bosh strategi va texnologi bo`lib qolaveradi.

ISLOMIY SUG`URTA -TAKAFUL

Ziyayev Jamshidbek Xurshidbek o`g`li
Toshkent moliya instituti “Soliqlar va sug`urta” fakulteti talabasi

Islom sug‘urtani turli shakllarda amalga oshirilishi mumkin, jumladan takaful, vaqf, o‘zaro yordam jamg‘armalari va o‘zaro sug‘urta ko‘rinishida. Misol uchun, “takaful” arabcha so‘z bo‘lib “o‘zaro kafolatlash” ma’nosini bildiradi va O‘zbekiston qonunchiligida ko‘zda tutilgan, fuqaro va tashkilotlar tomonidan muayyan pul mablag‘larini birlashtirish yo‘li bilan, amalga oshirilishi mumkin bo‘lgan ikki tomonlama sug‘urtaga mos keladi. Ushbu sug‘urta turi ayrim mamlakatlarda vaqf ko‘rinishida ham qo‘llanib kelinmoqda. Bundan, moliyaviy mahsulot yoki tizimning nafaqat nomiga balki uning shakli va tamoyillariga ham e’tibor qaratish muhimligini anglashimiz mumkin.

Takaful to‘g‘ri amalga oshirilishi uchun maxsus sug‘urta jamg‘armasi tuziladi. Jamg‘arma a’zolari oldindan e’lon qilingan tartib-qoidaga ko‘ra sug‘urta uchun badallarni ehson sifatida jamg‘armaga kiritishadi, jamg‘arma esa o‘z mulkiga aylangan ushbu mablag‘lar hisobidan a’zolarining kelishilgan zararlarini qoplab turadi. Yil yakunida sug‘urtadan ortgan mablag‘larning bir qismi jamiyat nizomidagi tartib-qoidalar asosida keyingi yillar zaxirasiga olib qo‘yilishi yoki a’zolar o‘rtasida taqsimlanishi, vaqf shaklida tuzilgan jamg‘armaning qoldig‘idan esa muhtojlarga moddiy yordam ham ko‘rsatilishi mumkin. Takaful sug'urtasi qonuniy qoidalarga muvofiq ishtirok etish sug'urtasi deb ta'riflanadi. Ishtirok etishni sug'urtalashda qonunda nazarda tutilgan biznes turlari bo'yicha tashkil etilgan sug'urta kompaniyalari ishtirok etish tamoyillariga binoan sug'urta qildiradigan va o'zlarining sug'urta faoliyatida ushbu tizim tamoyillariga muvofiq harakat qiladigan odamlarni sug'urtalashni ta'minlaydi. Halol sug'urta tizimi yoki Takaful sug'urta tizimi ko'p yillar davomida islom e'tiqodi ustun bo'lgan mamlakatlarda qo'llanilgan. Zamonaviy ma'noda, bu haqida yigirmanchi asrda an'anaviy sug'urtaga alternativa sifatida gapira boshladilar. Bugungi ma'noda birinchi halol sug'urta kompaniyalari 1979 yilda Birlashgan Arab Amirliklari va Sudanda tashkil etilgan. Keyinchalik, ushbu kompaniyalar Malayziya va Saudiya Arabistonida tashkil etilgan. Bugungi kunda musulmon bo'lmagan mamlakatlarda halol sug'urta yoki takaful sug'urtasi amalga oshiriladi. o'tkaziladi.

ISLOMIY SUG`URTADA	AN`NAVIY SUG`URTADA
O'zaro hamjihatlik halol sug'urtasida juda muhimdir.	. An'anaviy sug'urta faqat tijorat elementlariga asoslanadi.
Halol sug'urtasida qiziqish, qimor o'ynash va noaniqlik yo'q	An'anaviy sug'urta qiziqish, qimor o'yinlari va shubhalarni o'z ichiga oladi.
Uning ishtirokchilari tomonidan halol sug'urtasida to'lanadigan mukofotlar boshqa ishtirokchilarni yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatarlardan himoya qilish uchun fondda saqlanadi	An'anaviy sug'urta kompaniyalariga to'lanadigan mukofotlar, ularga mumkin bo'lgan xatarlar evaziga tegishli
Halol sug'urta kompaniyalari ham qonunlar, ham Islom qoidalari bilan bog'langan	An'anaviy sug'urta kompaniyalari faqat amaldagi qonunlarga bog'liqdir
Halol sug'urta tizimida ishtirokchilar tomonidan yaratilgan fond va aktsiyadorlar tomonidan yaratilgan fond alohida saqlanadi	An'anaviy sug'urtada to'lanadigan mukofotlar kompaniyaning daromadi hisoblanadi va davr oxirida aktsiyadorlarga to'lanadi
Halol sug'urtasida davr oxirida olingan ortiqcha faqat ishtirokchilar o'rtasida taqsimlanadi	An'anaviy sug'urtada barcha ortiqcha va foyda aktsiyadorlarga to'lanadi
Agar ishtirokchi halol sug'urtasida muddat oxirida kamomadga ega bo'lsa, fond boshqaruvi ishtirokchiga foizsiz kredit beradi	An'anaviy sug'urta etishmovchiligi bo'lgan taqdirda, sug'urta kompaniyasi tavakkalchiliklarni o'z zimmasiga oladi
Halol sug'urtasida ham ishtirokchilar, ham aksiyadorlarning jamg'armalari Islom asoslariga muvofiq investitsiyalarga yo'naltirilgan	An'anaviy sug'urtada bunday majburiyat yo'q.
Halol sug'urtadagi takaful kompaniyalari o'zlarining qayta sug'urta tizimiga va ReTakaful kompaniyalariga ega bo'lib, ular ham islom tamoyillari asosida ishlaydi	An'anaviy sug'urtada qayta sug'urta kompaniyalari islom tamoyillari asosida ishlashga majbur emaslar.

Halol sug'urta tizimida an'anaviy sug'urta kompaniyalari tomonidan sotiladigan barcha turdagi sug'urta turlari mavjud, masalan, transport vositalarini sug'urtalash, transport vositalarini majburiy sug'urta qilish, yong'in, TCIP, shaxsiy baxtsiz hodisalar, muhandislik va boshqalar.

Bu erda muhim jihat shundaki, garchi an'anaviy sug'urta va halol sug'urta sug'urta tizimining faoliyati jihatidan har xil bo'lsa ham, barcha mahsulotlar bir xil huquqiy tartibga solinadi. Sug'urta kompaniyalari tomonidan taqdim etilayotgan barcha mahsulotlar uchun

bandlar tegishli qonunlarda tushuntirilgan va ushbu bandlar qoidalarga kiritiladi. Shuning uchun an'anaviy sug'urta kompaniyalari va halol sug'urta kompaniyalari tomonidan chiqarilgan siyosatlar xizmat ko'rsatish va tarkib jihatidan bir xil.

Shuningdek, narx jihatidan halol sug'urta kompaniyalari boshqa sug'urta kompaniyalari bilan bir xil bozorda ishlaydi va bir xil raqobat sharoitida bo'ladi.

Halol sug'urta kompaniyalari qatoriga kiruvchi shariat maslahat kengashi ham kafolatlangan aktivlar Islom tamoyillariga mos keladimi-yo'qligini ko'rib chiqadi. Shu sababli, islomiy nuqtai nazardan, tamaki omborlari, alkogolli ichimliklar va sigareta sotuvchilar, odobsiz noshirlar, foizli bank filiallari va shu kabi muassasalar kabi mol-mulk sug'urta qilinmaydi.

Takaful sug'urtasi qonuniy qoidalarga muvofiq ishtirok etish sug'urtasi deb ta'riflanadi. Ishtirok etishni sug'urtalashda qonunda nazarda tutilgan biznes turlari bo'yicha tashkil etilgan sug'urta kompaniyalari ishtirok etish tamoyillariga binoan sug'urta qildiradigan va o'zlarining sug'urta faoliyatida ushbu tizim tamoyillariga muvofiq harakat qiladigan odamlarni sug'urtalashni ta'minlaydi.

halol sug'urta tizimi yoki Takaful sug'urta tizimi ko'p yillar davomida islom e'tiqodi ustun bo'lgan mamlakatlarda qo'llanilgan. Zamonaviy ma'noda, bu haqida yigirmanchi asrda an'anaviy sug'urtaga alternativa sifatida gapira boshladilar. Bugungi ma'noda birinchi halol sug'urta kompaniyalari 1979 yilda Birlashgan Arab Amirliklari va Sudanda tashkil etilgan. Keyinchalik, ushbu kompaniyalar Malayziya va Saudiya Arabistonida tashkil etilgan. Bugungi kunda musulmon bo'lmagan mamlakatlarda halol sug'urta yoki takaful sug'urtasi Bu amalga oshiriladi.

Takaful kompaniyalari uchun eng muhim talablardan biri shirkat maslahat kengashining kompaniyaning mutaxassislaridan iborat bo'lishidir. Agar bunday qo'mita bo'lmasa, kompaniyani takaful kompaniyasi deb atash mumkin emas. Ushbu kengash a'zolari islom ilmlari bo'yicha mutaxassislardir. Kompaniya tomonidan tuzilgan barcha shartnomalar, tayyorlangan siyosatlar, sug'urta qilingan mol-mulk ushbu kengash tomonidan har doim tekshiriladi va Islomga tegishli bo'lmagan har qanday muammolar haqida xabar beriladi.

Halol sug'urta tizimida ishtirokchilar tomonidan to'lanadigan pullar hovuzda to'planadi va zarar uchun to'lovlar ushbu hovuzdan amalga oshiriladi. Ushbu tejamkorlik Shariat maslahat kengashi tomonidan tasdiqlangan investitsiya sohalarida qo'llaniladi va foyda ushbu pulga o'tkaziladi.

Jamg‘arma boshqaruvi odatda tijorat tashkilotiga topshiriladi. Bunda boshqaruvchi tashkilot jamg‘armaga egalik qilmaydi, balki jamg‘arma faoliyatini vakil sifatida boshqaradi va o‘zining hizmatlari evaziga jamg‘armadan haq olish huquqiga ega bo‘ladi. Bunda, boshqaruvchi tashkilot va jamg‘arma a’zolari o‘rtasida manfaatlar qarama-qarshiligi yuzaga kelmaydi, chunki jamg‘arma hisobidan zararlarni to‘lamaslikdan boshqaruvchi tashkilot hech qanaqasiga manfaatdor bo‘lmaydi. Shu o‘rinda bir narsani ta’kidlash lozim: jamg‘armaning tovon to‘lovidan ortgan qismi jamg‘arma va uning a’zolari ixtiyorida qoldiriladi, ya’ni boshqaruvchi tashkilot tasarrufiga o‘tkazilmaydi.

Ba’zida ko‘rilgan zarar taxmin qilingan ko‘rsatkichlardan yuqori bo‘lib qolishi va shu sababli jamg‘arilgan badallar zararlarni qoplashga yetmay qolishi mumkin. Shunday paytlarda tovon to‘lovi uchun kerak bo‘lgan mablag‘ jamg‘armaning boshqaruvchi tashkilotidan qarz yoki boshqa o‘zaro sug‘urta jamiyatlaridan (avvalroq tuzilgan kelishuv asosida) yordam sifatida olinadi.

Olingan qarzlar keyingi yillardagi sug‘urta to‘lovlaridan ortgan zaxira hisobidan qaytariladi. Agar boshqa jamg‘armalardan, ularga oldindan badal o‘tkazib turish hisobiga, yordam puli olingan bo‘lsa, ushbu yordam puli qaytarilmaydi.

Yuqorida sizlarning e’tiboringizga havola qilingan ma’lumot, yaqindan beri O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan “UZARO” o‘zaro sug‘urta jamiyatining telegram sahifasida berilgan ma’lumotlar asosida tayyorlandi.

Sug‘urta arabchada ta’min, deyiladi. Bu yangi arabiy istiloh bo‘lib, uning inglizcha istilohdagi muqobili Insurance ya’ni, omonlikni ro‘yobga chiqarishdir. Sekurity ajnabiy kalimasi ba’zi umumiy arab lahjalariga sukurta bo‘lib kirib qolgan. (Ushbu kalimani buzib talaffuz qilish bilan bizning diyorlarga kelganda sug‘urta deb ishlatila boshlangan). Ba’zi kitoblarning sarlavhalarida yoki ta’minga tegishli fatvolarda bugungi kunimizda ham sukurta kalimasi uchrab turadi.

Ta’min ya’ni sug‘urta mol ehtimoliy talofatga uchrasa uni to‘lab berish evaziga ma’lum mablag‘ yoki xizmat yoki boshqa bir moliyaviy to‘lov to‘lashni zimmasiga olib, sug‘urta qildiruvchidan pul olib tuziladigan shartnomadir. Agar mol talofatga uchrasa, ushbu olgan bo‘lakni muqobilida to‘lanadi.

Ilmiy ibora bilan boshqacha qilib aytganda, ta’min jamoaviy reja bo‘lib ta’kidi yo‘q o‘ringa ta’kidni qo‘yishdir. Bunda xatarlar jamlanib ularni bir-biriga yeyishtirish chegaralash qonunlariga mutobiq holda bo‘ladi.

Xayriya sug‘urtasi: Buning timsoli zakot, sadaqotlar, yaqinlarga nafaqa berish, diyalarni to‘lash, vasiyatlar, vaqflar, kaffarotlar va nazrlar kabi nizomlarda ko‘rinadi.

Buning maqsadi faqirlarni faqirlikdan chiqarishdir. Musibatga uchragan kishini ehtiyojini qondirish bilan xayriya sug‘urtasi o‘z ishini yakunlaydi. Lekin o‘zaro yordam yoki tijoriy sug‘urtalarda esa halokatga uchragan boylikni avvalgi saviyasiga ko‘tarish maqsadi oldinga qo‘yiladi.

Xayriya sug‘urtasi degan so‘zni sug‘urta ta’rifi orasiga qo‘shish aslida to‘g‘ri emas. Chunki, bunda a’zolik badali, ishtirokchilar shartnomasi ya’ni ta’min evaziga muqobil turadigan hech narsa yo‘q. Shundan kelib chiqib ba’zi fuqaholar, bizning islom shariatimizda o‘zaro yordam yoki tijoriy sug‘urtalar kabi kelgindi sug‘urtalarning keragi yo‘q, shariatimiz talofatga uchragan, qarzga botib qolgan kabi holatlarga azaldan xayriya ishlarini joriy qilgan, deyishadi.

Ijtimoiy sug‘urtada ishchi ushbu sug‘urta uchun a’zolik badali to‘lab boradi. Bu badal sug‘urtaning bir bo‘lagidir. Ish beruvchi to‘layotgan mablag‘ esa hech qanday hukmni o‘zgartirmaydi, balki bu aynan ishchining o‘z mablag‘idir. Chunki, ishchi uni haq sifatida emas, balki nasiya, qo‘shimcha oylik sifatida oladi. Ijtimoiy sug‘urtada ham sug‘urta uchun ehtimoliy mablag‘ bo‘ladi. Bu mablag‘ ko‘payib kamayib turadi. Xususan sug‘urtaning ba’zi

turlarida shunday. Ishsizlik yoki jarohat olganlik sug‘urtasida ishchi umri davomida sug‘urta badalini to‘lab berish, va umri mobaynida ishsiz qolmasligi yoki jarohat olmasligi mumkin. Demak ijtimoiy sug‘urta bilan yakka shaxslar sug‘urtasida o‘rtasida nima farq bor? Ikkisida ham noaniqlik barobar emasmi? Shunday ekan biriga ruxsat berib, ikkisiga ruxsat bermaslik qanday bo‘ladi?

O‘ZARO ALMASHUV VA O‘ZARO YORDAM SUG‘URTASI;

O‘zaro almashuv sug‘urtasini kichkina hay’at yurgizadi. Uning sarmoyasi bo‘lmaydi. Agar a’zolardan biriga zarar yetsa, hay’at a’zolaridan ma’lum miqdordagi mablag‘ni to‘playdi.

Bu sug‘urta turining yaxshi tomoni, bunda aldov va hiyla bilan zarardan boshqa jihatga mablag‘ni ishlatib yuborish bo‘lmaydi. Chunki, a’zolar barchasi bir-birlarini yaxshi taniydi. Lekin bu turdagi sug‘urtaning aybi shuki, bunda har bir a’zo qancha badal to‘lashini yoki qachon ishtirok etishini oldindan bilmaydi. Buning mas’uliyati chegaralanmagan bo‘ladi. Ko‘pincha a’zolar adadi “Ko‘p sonlik” qonunga to‘g‘ri kelmaydi. “Law of large Humbers”. Uni qoyim qilish oson bo‘lib, ko‘pchilik qonuniga kirmaydi. Bunda ma’lum a’zolik badali asosida ish yuritmay, balki o‘zgarib turadigan ishtirokchilik badali asosida ish olib boriladi. (Agar zarar ko‘p bo‘lsa ko‘p, kam bo‘lsa kam badal beriladi).

Ba’zi kotiblar o‘zaro almashuv sug‘urtasi bilan o‘zaro yordam sug‘urtasi orasida farq bor deydilar. Lekin chuqurroq nazar solinsa bu farqni sezish qiyin. O‘zaro yordam sug‘urtasi yordamlashish falsafasi asosiga quriladi. Unga a’zo bo‘lish eshigi doim ochiqdir. Har bir a’zo to‘lagan badalining miqdoridan qat’iy nazar bir xil ovozga ega bo‘ladi. Agar mablag‘ oshib qolsa, uni a’zolarga bo‘lib berish ham mumkin yoki ommaning manfaati yoki xayriyalar uchun sarflashga olib qo‘yish ham mumkin. Ba’zi hay’atlar o‘zaro almashuv va o‘zaro yordam sug‘urtalari uchun oldindan mablag‘ yig‘ib qo‘yishni ham yo‘lga qo‘yganlar. Bunda agar zarar vujudga kelsa, uning o‘rnini qoplashga kechiktirilmaydi. Bunday mablag‘ni birdan olib qo‘yish yoki tijoriy sug‘urtagidek oylik hisobida yig‘ib borish ham mumkin.

Tijoriy sug‘urta: Tijoriy sug‘urtani biror muassasa yoki tijoriy shirkat yo‘lga qo‘yadi. Uning asosiy maqsadi foyda olishdir. Bu tashkilot sug‘urta qildiruvchilardan ma’lum miqdorda a’zolik badali yig‘ib oladi va ushbu mablag‘ bilan ehtimoliy hodisalar uchun sarf xarajatlarni amalga oshirib, undan ortganini o‘z foydasiga oladi.

Tijoriy sug‘urtaga xatarni ma’lum evaz hisobiga ko‘chirib berish deb qarash mumkin. Shuning uchun, ba’zi fuqaholar bu turdagi sug‘urtaga ijozat bermaganlar. Chunki, unda xatarni o‘zgartirish yoki boshqa tomonga ko‘chirish uchun evaz e’tiborga olinadi. Ushbu fuqaholar o‘zaro yordam sug‘urtasiga ruxsat berganlar. Chunki, bunda xatarni ko‘tarish yoki tarqatib yuborish uchun o‘zaro yordam e’tiborga olinadi.

Hukmi: Shu o‘rinda fuqaholar va ishtirokchilar: “Biz avvaldan joriy bo‘lib kelayotgan islomiy merosimiz bilan kifoyalansak bo‘ladi, boshqa tijoriy yoki o‘zaro yordam sug‘urtalari kabi kelgindi tushunchalarga ehtiyojimiz yo‘q. Chunki bu ikki turdagi sug‘urtalarda noaniqlik, aldov, qimor, ribo, ko‘z bo‘yash va kishilar molini botil yo‘l bilan yeyish bor. Shuning uchun, bularga shar’iy jihatdan ruxsat berib bo‘lmaydi”, deydilar.

Xulosa: Sug`urta har bir inson o`zini va mol-mulkini turli baxtsiz hodisalardan kafolatlash uchun juda ham kerak.Ayniqsa u islomiy sug`urta bo`lsa nur ustiga a`lo nur bo`ladi. Shunday qilib, takaful an'anaviy sug'urtaning islomiy alternatividir. Takafulning asosiy tushunchalari maqbul shar'iy modellarga asoslangan ta’avvun (hamkorlik), tabarru (xayr-ehsonlar) va kooperativ risklarni o'z ichiga oladi. Takaful bilan shug'ullanish uchun Shari'ah tomonidan tasdiqlangan innovatsion modellar va tuzilmalarga mudaraba modeli, vaqala modeli, dastlabki ikkita modelni birlashtirgan gibrid modeli va vaqf-vaqala-mudaraba modeli kiradi. Modellar ishtirokchilarning investitsiya fondlari va ishtirokchilarning risk fondlarini boshqarish uchun standart formulalarni o'z ichiga oladi. Takaful sanoati jahon sug'urta sanoatiga o'z hissasini qo'shishda davom etish uchun o'sish va bozorga yanada kirib borish uchun muhim salohiyatga ega. U paydo bo'lishidan boshlab, u yildan-yilga doimiy ravishda o'sib bormoqda va dunyo bo'ylab yangi mahsulotlar va xizmatlarni taklif etmoqda. Shu sababli ham mamlakatimizga sug’urtaning islomiy ko’rinishini joriy qilish va tadbiq qilish O’zbekiston sug’urta tizimi uchun juda muhim hisoblanadi. Mamlakatimiz aholisining asosiy qismini musulmonlar tashkil qilganligi uchun ham bu tizimni joriy qilish ko’zlangan natijalarni olib keladi.

CONDITIONS FOR EFFECTIVE ORGANIZATION OF PRACTICAL LESSONS IN "NATURAL SCIENCES" LESSONS OF PRIMARY CLASS

Arzikulova Holida Nazarovna
General secondary education No. 35 in Forish District,
Jizzakh Region elementary school teacher

Abstract: *this article discusses the importance of SCIENCE classes in primary school students' understanding of the integral, inseparable, wholeness of the world, the formation of a scientific worldview, and the development of research skills. Also, the cases of practical exercises in the 2nd grade "Natural Sciences" textbook are covered.*

Key words: *primary grade, science, SCIENCE, hands-on activity, practice, vertebrates, invertebrates, heat, light.*

BOSHLANG‘ICH SINF “TABIIY FANLAR” DARSLARIDA AMALIY MASHG‘ULOTLARNI SAMARALI TASHKIL ETISH SHART-SHAROITLARI

Arziqulova Xolida Nazarovna
Jizzax viloyati Forish tumanidagi 35-sonli umumiy o‘rta ta’lim
maktabining boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: *ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining olamning yaxlit, ajralmas, bir butunligini anglashi, ilmiy dunyoqarashi shakllanishi, tadqiqotchilik ko‘nikmalari rivojlanishida Tabiiy fanlar (SCIENCE) darslarini ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, 2-sinf “Tabiiy fanlar” darsligidagi amaliy mashg‘ulotlarining bajarilish holatlari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *boshlang‘ich sinf, tabiiy fanlar, SCIENCE, amaliy mashg‘ulot, amaliyot, umurtqali hayvonlar, umurtqasiz hayvonlar, issiqlik, yorug‘lik.*

Improving the level of knowledge and broadening the worldview of students and young people, making them capable and talented personnel, no less than their peers in the world, is the main goal of the reforms carried out in the education system in our country.

In the newly revised Law of the Republic of Uzbekistan “About Education”, special attention is paid to primary education, which is considered a component of general secondary and secondary special education. It is determined that "Primary education is aimed at forming the foundations of literacy, knowledge, skills and abilities necessary for students to continue general secondary education"[1] Accordingly, we can say that effective organization of each lesson organized in primary education with the introduction of interactive methods, modern educational technologies, and information and

communication technologies into the lesson process is the main task of every pedagogue today.

As one of the important changes in the education system of Uzbekistan, we can see that starting from the 2021-2022 academic year, SCIENCE, which includes natural sciences, has been introduced in grades 1-6.

Natural science (SCIENCE) has been taught until now in the 1st-2nd grade "The world around us", in the 3rd-4th grade "Natural science", and in the upper grades there are 4 separate subjects, i.e. geography, biology, physics (from the 6th grade). , combines the sciences of chemistry (from the 7th grade)[5].

The advantages and importance of natural sciences (SCIENCE) is that through science, the student understands the integral, inseparable, wholeness of the world, develops a scientific worldview, and develops research skills. As a result, the possibility of successful participation in international studies such as PISA and TIMSS increases[2].

Natural sciences are the sciences that study the substances that make up a person, his health, as well as the entire environment: the soil, the atmosphere, the earth in general, space, nature, all living and inanimate objects, and their changes.

In the organization of natural science lessons in elementary grades, based on the fact that children regularly study the world around us, it is necessary to form a whole idea about nature, their place and the natural resources of all countries in young students. . Students should get acquainted with how people use the natural resources of our country in their labor activities. It is very important to show children that human labor is closely related to nature.

According to these requirements, students of younger age:

- to provide accurate knowledge about animate and inanimate nature, whose interrelationship is revealed;
- providing information about the human body and its health care;
- equip them with the knowledge and skills of conducting observations in nature;
- introducing the human labor activity aimed at rational use of nature and increase of its wealth;
- It is necessary to cultivate love for nature and the desire to protect it[4].

Practice is the criterion of truth. The need for knowledge arises in practice, and their correctness is checked and confirmed through practice.

Knowledge does not appear in people's brains by itself, but is formed in certain work activities. Practice is the main factor in the relationship between man and nature, which, in turn, plays an important role in the system of human relations and social production. The main types of practice are material production and scientific experience. Scientific-natural practice performs the following tasks:

1. Practice is a developmental factor of the cognitive process. He has theoretical knowledge

generalizes and does not allow them to be separated from life processes.

2. Practice is also the order, application, and goal of knowing.

3. Practice is a criterion that shows that the process of knowing is real[3].

Practice in natural sciences is the main factor of scientific production. Practice leads to the emergence, scientific formation and development of theory.

Information about bees and wasps was given in the practical exercise on the topic "Let's study invertebrates and vertebrates"[6] given in the 2nd grade "Natural Sciences" textbook. After getting acquainted with this information, in order to strengthen the students' knowledge and organize the lesson in an interesting way, by studying together the bird in the living corner organized in the student's house, the students' interest in science will increase and the acquired knowledge will be applied in daily activities. We have witnessed the formation of competences for receiving llay.

Also, the following information is given in the practical exercise on the topic "We study the effect of heat on bodies"[6] in the textbook:

The bubble bursts if it is brought close to the fire without water.

If water is poured into the bubble and brought close to the fire, it will not burst.

Therefore, the water absorbs most of the heat from the candle and prevents the bubble from bursting.

During this activity, together with the students, we filled a bubble with water and held it to a burning candle. As a result, together with the students, we witnessed that if water is poured into the bubble and it is brought closer to the fire, the balloon does not burst.

The water absorbs most of the heat from the candle and prevents the bubble from bursting.

As a result of conducting a small research, students develop scientific awareness and practical competencies.

As a result of the practical training, students learned the effect of light and heat on objects and their correct use.

During the study of the subject, the teacher explains to the students the melting of snow and ice in the mountains, the emergence of river waters, the development of plants as the days get warmer and spring comes as a result of heat and light[7].

The scientific knowledge of primary school students about nature is important in the formation of their worldviews, in the development of their thinking, in substantiating the laws of nature, the subject of natural sciences (SCIENCE) and the practical exercises organized in these classes.

REFERENCES:

1. O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637. 2020-yil 23-sentabr. https://lex.uz.

2. Abdikhadirovna, U. D. (2022). POSSIBILITIES OF IMPROVING THE METHODOLOGY OF PREPARING PRIMARY CLASS STUDENTS FOR THE INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM BASED ON DIGITAL TECHNOLOGIES (EXAMPLE OF PIRLS). *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, *3*(25), 159-163.

3. Dilrabo, E. ., & Dildora, U. . (2022). Modern Approaches Natural Science Lessons. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, *6*, 481–484. Retrieved from https://emjms.academicjournal.io/index.php/emjms/article/view/437

4. Nuriddinova M.I. Tabiatshunoslik o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. –T.: Cho‘lpon, 2005.

5. Sayfullayev G.M., Alimova L. Boshlang‘ich sinflarda tabiiy fanlarni o`tishda amaliy ishlarni tashkil etish // maqola. Scientific progress scientific journal. VOLUME 2 | ISSUE 6 | 2021 ISSN: 2181-1601. **www.scientificprogress.uz.**

6. Suyarov K.T. va boshqalar. Tabiiy fan. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik. –T.: Respublika ta’lim markazi, 2021.

7. Suyarov K.T. va boshqalar. Tabiiy fan. O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. –T.: Respublika ta’lim markazi, 2021.

ЭТНИК БИРЛИК ТАРАҚҚИЁТИДА АНЪАНАВИЙ ВА ЗАМОНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАР ДИАЛЕКТИКАСИНИНГ АҲАМИЯТИ

Орипов Элёр Шавкатович
Қўқон давлат педагогика институти

Аннотация: *Ушбу мақолада этник бирлик турмуш-тарзи жараёнида шаклланган анъаналарнинг ўзига хос хусусиятлари ҳамда этник бирлик қадриятларини анъанавийлик ва замонавийлик диалектикаси асосида ўрганишнинг аксиологик-прагматик жиҳатлари тадқиқ қилинади.*

Калит сўзлар: *анъана, қадрият, этник бирлик, анъанавийлик, замонавийлик, диалектика, аксиологик, прагматик*

ЗНАЧЕНИЕ ДИАЛЕКТИКИ ТРАДИЦИОННЫХ И СОВРЕМЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ В РАЗВИТИИ ЭТНИЧЕСКОГО ЕДИНСТВА

Орипов Элёр Шавкатович
Кокандский государственный педагогический институт

Аннотация: *В данной статье исследуются специфические характеристики традиций, формирующихся в процессе жизненного уклада этноса, и аксиолого-прагматические аспекты изучения ценностей этноса на основе диалектики традиционализма и современности.*

Ключевые слова: *традиция, ценность, этническое единство, традиционализм, современность, диалектика, аксиологичность, прагматичность*

THE IMPORTANCE OF THE DIALECTIC OF TRADITIONAL AND MODERN VALUES IN THE DEVELOPMENT OF ETHNIC UNITY

OripovElyor Shavkatovich
Kokand State Pedagogical Institute

Resume: *In this article, the specific characteristics of the traditions formed in the process of the lifestyle of the ethnic unity and the axiological-pragmatic aspects of the study of the values of the ethnic unity based on the dialectic of traditionalism and modernity are studied.*

Key words: *tradition, value, ethnic unity, traditionalism, modernity, dialectic, axiological, pragmatic*

При изучении взаимосвязи традиций, сформировавшихся в процессе жизни той или иной этнической общности, с особенностями этой этнической общности целесообразно определить в качестве объекта исследования их социально-духовное бытие. Потому что каждая этническая единица в своем развитии столкнулась с рядом проблем во времени и пространстве, придумала тысячу различных способов их решения, обогатила свой социально-духовный опыт действенными методами. Исследователь Сугрей Л. А дает следующее пояснение: «информация кодируется и программируется в языке, которым пользуются представители определенного этноса, в воспитывающей их материальной и духовной культуре, в специфических формах социализации личности этого этноса, в специфике особенности психического реагирования на события общего значения - значение этой информации для этноса такое же, как и та роль, которую генетическая информация играет для организма" [1] . В этот момент исследователь правильно оценивает значение традиций в социализации человека. Подчеркивается, что традиции этнических общностей передаются будущим поколениям через социальные законы, а не через законы природы.

Уровень мышления каждого этноса определяется его отношением к вещам и событиям, его образом жизни и деятельностью, сформированными на основе его исторического опыта и древних традиций. В целом «уклад жизни, традиции всегда формируют поведение людей каждой страны. Он превращает свое поведение и реакцию на события в привычку, он впитывается в кровь нации, он входит в состав тысячи и одной клетки. принимает» [2] .

Из характера социальных процессов последних лет видно, что сдержанность и интеллигентность нашего президента Ш.Мирзиёева в его стиле работы означают, что наша национальная политика основывается на традиционных ценностях.

Традиционные ценности обеспечивают развитие жизни и деятельности этнической общности в рамках определенного стандарта. В обществе, основанном на традиционных ценностях, мышление человека естественным образом развивается по отношению к этим ценностям. Социологи У. Томас и Ф. Знанецкий, научно проанализировавшие этот процесс, объясняют его понятием «ориентация человека на ценности». Ценностную ориентацию они объясняют как «социальную инструкцию личности, регулирующую поведение» [3] . Ценности становятся важными в жизни и деятельности людей только в том случае, если они правильно поняты и приняты. Изучая это исследование, мы изучили аспекты, связанные с нашей научной темой. На наш взгляд, ценностная ориентация отражает жизненный опыт и психические переживания этнического единства в сознании личности, служит формированию в ней общественно значимых черт. Через традиционные ценности в мышлении личности формируется прочная, устойчивая система ценностей, которая становится своеобразной осью сознания, соединяющей идеалы, желания, потребности и интересы личности с характером и деятельностью предков и обеспечивающей преемственность.

Поэтому традиционные ценности важны как контролирующий и регулирующий фактор внутренних переживаний человека.

Ведь традиционные ценности важны в обогащении жизни и деятельности той или иной этнической единицы духовными идеалами. Великий писатель Чингиз Айтматов так описывает этот вопрос: «Мы не должны использовать нравственные принципы, характеризующие наш общественный строй, в моделях достижения человеческих идеалов. Среди этих принципов наиболее важными являются честный труд на благо общества, человеческие отношения и взаимоуважение между людьми, честность и справедливость, несогласие с несправедливостью. ...Каждое поколение, каждый человек принимает его как священное и нерушимое наследие своих предков» [4] . На самом деле наличие традиционных ценностей для развития каждой этнической единицы позволяет создать стабильную среду и условия.

Приверженность индивида традиционным ценностям определяет степень его социализации. В частности, наивысшими показателями являются патриотизм, работа в команде, гуманизм и креативность. Только в том случае, если мышление индивида будет освобождено от внутренних противоречий, в нем сформируются качества, свойственные традиционным ценностям, в противном случае мышление индивида может стать дистанцированным от своей общности и ценностей, т. е. нигилизмом. В этом смысле исследование системы личностных ценностей личности имеет особое значение при решении проблем, возникающих в процессе его социализации.

Личностные ценности проявляются в том, что вещи и события объективного мира воспринимаются субъектом в рамках требований его потребностей и интересов. Сближение этих различных по назначению и содержанию ценностей в одном пространстве имеет диалектическое значение прежде всего тем, что формирует в общественном сознании чувство «толерантности» к ценностям, создает почву для развитие ценностей, относящихся ко всему человечеству, регулирует взаимодействие между людьми, более того, они регулируют индивидуальное поведение, выполняя роль «зеркала», служащего дальнейшему развитию характера, оно является основой для социального и духовного разработка. Система личных ценностей создается индивидами в процессе активного усвоения общественных ценностей, объективированных в произведениях материальной и духовной культуры.

Примечательна разработанная В. А. Ядовым концепция формирования социального поведения у конкретного человека. В нем говорится, что «человек имеет сложную систему различных диспозиционных структур, организованных иерархически, которые регулируют его поведение и деятельность» [5] . Каждый этап этой системы состоит из трех компонентов: потребности, классифицируемой по включенности личности в различные сферы социальной деятельности; ситуации, в которых действует индивид, и «конфликт» этих ситуаций с конкретными потребностями, а также «диспозиционная структура», регулирующая поведение и

деятельность индивида [6] . Мы хотим сказать, что уровень ценностной ориентации человека определяется отношением личности к традиционным ценностям и направляет жизнь и деятельность человека в общественно значимую сторону, что служит развитию задатков сочувствия. социальных норм в образе жизни и характере человека.

В связи с наличием традиций в жизни этнической общности почти не бывает конфликтов. Потому что традиционная жизнь, возникшая в результате совместной борьбы с проблемами и трудностями на протяжении веков, объединила их вокруг единой идеи и цели, сформировала способность решать внутренние вопросы на основе взаимного согласия и уступки (консенсуса). Однако в большинстве западных обществ «эгоистичные стремления одной группы людей противоречат стремлениям другой группы людей» [7] создали в этой реальности внутренние и внешние конфликты. В прошлом было много таких случаев.

Этнические традиции представляют собой образ жизни той или иной этнической группы и представляют собой непрерывный процесс, в котором вещи и события действительности передаются будущим поколениям, не изменяя своей истинной природы. Немаловажно и изучение истории возникновения этнической единицы в развитии традиций. Ведь в процессе формирования этнической общности такие факторы, как общественно-политическая обстановка, удобство природно-географической среды, уровень общественного сознания, выражают сущность традиций. Именно эти факторы определяют масштабы и долговечность традиций. Процесс этногенеза - очень сложное явление, требующее преемственности и последовательности. Каждый этнос принимает накопленный опыт на уровне требований времени и пространства, обогащает его собственным опытом и передает его последующим. В результате постоянного продолжения такого положения сущность традиций возрастает от простоты к совершенству, от целостности к всеобщности. Сугрей Л. А дает следующее определение: « Этногенез − это развертывание механизма межпоколенческой преемственности и распространение его на всю этническую группу. Соответственно традиции небольшого этноса, например, давшего название этносу, обогащаются в ходе этногенеза традициями, важными для большого этноса» [8] . Как справедливо заметил исследователь, этнос постоянно развивается, и ни одна из его характеристик не должна рассматриваться как постоянная характеристика. Одна из важнейших задач феномена этногенеза состоит в том, что этническое единство выступает как фактор сохранения идентичности даже тогда, когда требования времени и пространства вынуждают переоценивать содержание традиций.

Традиции, являющиеся продуктом образа жизни и мышления определенной этнической общности, прививаются в мировоззрение и душу человека преимущественно через микросреду (семью, соседство) и пример взрослых. При этом

человек предстает как верный защитник традиций, иногда как субъект их переоценки исходя из собственных потребностей.В процессе социализации человек принимает традиции, ценные для него, в образе жизни и в мышлении этой общности «происходит видоизменение (изменение) сформировавшихся типов жизни и деятельности» [9]. В этом процессе сохранятся важные для стратегического развития этноса традиции, а остальные станут менее ценными сами по себе под влиянием естественного отбора.

Этнос и традиция − понятия взаимосвязанные, одно требует другого. Социальные отношения между этническим единством и традицией исследуются через парадигму традиционализма. Парадигма традиционализма защищает и регулирует социальный и духовный процесс в реальности на основе традиционных ценностей, ставших содержанием образа жизни этнического единства. Необходимость обеспечения устойчивости этноса и традиций накладывает на традиционные ценности ряд социальных задач:

задача социально-духовного прогнозирования - традиционные ценности определяют критерии развития этнической единицы в социально-духовной сфере в ближайшем будущем;

интегративная функция - формирует универсальные традиции, объединяющие различные социальные группы и этнические группы в обществе для достижения общей цели. У членов общины, верящих в такие традиции, развивается взаимная духовная и духовная близость, участливое и гармоничное проживание по отношению друг к другу сближает их духовно, что создает гармонию общих для общины нравственных норм и социальных целей. Появится возможность укрепить взаимное доверие между ними. Команда, основанная на сильном взаимном доверии, решает проблемы, возникающие в неопределенных и сложных ситуациях, вместе, как если бы это была «семья». Сегодня необходимо подчеркнуть значение Ислама в создании таких духовных и духовных профессионалов в нашей стране. В этом смысле наши традиции являются одним из институтов, формирующих духовных и духовных профессионалов в нашей стране, их серьезный анализ и претворение в жизнь является одной из стратегических задач сегодняшнего дня;

его воспитательная и воспитательная функция − формирует устойчивую веру в умах и сердцах членов этнической общности, побуждает их к пониманию не только собственного «Я», но и социального «Я», а главное, сохраняет все формы национальности, которые защищают от сегодняшних духовных атак;

направляющая функция - когда традиционные ценности становятся образом жизни членов общества, добро и человечность становятся первичным явлением в их деятельности и определяют направление к великим целям. В частности, в период исторических перемен и глубоких реформ эта задача приобретает жизненно важное значение;

функция самообновления и управления - подразумевается, что традиционные ценности, составляющие содержание образа жизни этнического единства, сохраняют свою первоначальную сущность даже в тот период, когда изменились требования и потребности времени и пространства. Хотя традиционные ценности представляют собой самообновляющуюся и саморегулирующуюся систему, ее движение вперед или назад зависит от человеческого фактора.В этом смысле философия традиционализма может противостоять учениям пропагандистов «современности», пытающихся вестернизировать путь жизни всех этнических общностей мира. Потому что традиционализм выступает в общественном сознании как феномен национального самосознания. Ведь «осознание национального самосознания является фактором, мобилизующим и организующим нацию к активным действиям в решении задач в социально-экономической и политической, культурно-образовательной сферах в процессе национального развития» [10] .

Анализ отношений между социальным мышлением и бытием важен при изучении особенностей традиции. Такие аспекты, как взаимное доверие к общественному и индивидуальному мышлению, уважение мнения большинства, гармония потребностей, являются объективной необходимостью совершенствования традиционных характеристик этнической общности. Традиции и формы общественной мысли, необходимые для развития общества, входят в образ жизни людей через науку, религию, искусство и обновляются в рамках реальных потребностей. Эти потребности должны соответствовать законам общественного бытия. Социально-природные особенности поведения людей мы можем наблюдать в традициях, выступающих как выражение повседневного образа жизни этнической общности. По сути традиции, затрагивает ли она в первую очередь материальную жизнь общества или духовный мир? - структурно-функциональный анализ этого взгляда позволяет непредвзято и объективно изучать экономическую и духовную жизнь нации. По правилам гносеологии, так же как ее внешние характеристики и признаки важны для познания сущности вещей и событий, так и первоначальная цель и содержание традиций могут определяться по их внешним признакам, т.е. по их овеществленному состоянию, иначе они проявляются как утопия, воображаемое явление. При этом мы не хотим оценивать традиции как первооснову общественного развития, хотя они и влияют на процесс развития материальной жизни общества, на самом деле важна их служба по стабилизации социально-духовной среды в этом процессе.

ТРАДИЦИОННЫЕ ЦЕННОСТИ:

1) позволяет членам этнической общности глубже понять смысл жизни, приспособиться к социальным нормам определенной сферы;

2) выступает как важный инструмент, определяющий образ жизни людей, образ мышления, жизненные принципы [11] ;

3) гармонизирует взаимоотношения в системе человек-общество-природа и обеспечивает их последовательное развитие;

4) служит стабилизации социально-духовной среды путем совершенствования духовно-духовного мира этнического единства.

Важнейшим аспектом объекта нашего исследования для социальной философии является изучение факторов, создающих традиции, и причин их развития. Именно эти черты выступают как решение проблемы жизнеспособности или нежизнеспособности доктрин социальной системы. Причина, по которой концепция традиционализма противопоставляется учению современной формы, заключается в существовании мнимого и одностороннего мировоззрения типа «традиции изображаются как непреложно застывшие и консервативные явления, тогда как новаторство включает в себя все вещи и явления, ведущие к обновление и развитие» [12] . Непризнание концепции традиционализма как доктрины вынуждает делать искусственные выводы или опираться на другие доктрины в решении проблем социальной и духовной жизни общества. Самое печальное, что ценности этнического единства, то есть традиции, оторваны от внимания государства и общества. Нынешняя традиция прославляется и ценится как объект исследования в теории, а на практике те, кто следует этому учению, признаются в глазах некоторых зарубежных наблюдателей «старомыслящими» нациями. В этом смысле для формирования традиционализма как учения необходимо учитывать тот факт, что развитие традиций этнической общности в процессе развития личности происходит на основе законов диалектики, т. е. перехода количественных изменения к качественным изменениям традиций и созданию их стандартов в соответствии с новой реальностью за счет единства и борьбы противоположностей. Также в этом процессе уместно использовать возможность создания новых на основе старых традиций через закон отрицания. Изучение понятия традиционализма с помощью законов диалектики позволяет оценить его не как противоречие современным учениям, а как объективную необходимость развития любого общества на основе гармонии традиционной и современной парадигм. . Сегодня это направление внимательно изучается научным сообществом, одним из которых является Шаповалов В. объясняет решение этой ситуации следующим образом: «модернизация, основанная на своем, в отличие от модернизации, которая воспринимает и следует, требует учета национально-цивилизационных особенностей, традиций, культурных особенностей и самобытности этой страны» [13] . Другой исследователь Сугрей Л. А. позитивно относясь к этому процессу: « порицая традиции, особенно этнонациональные традиции, по западным схемам, реализуемым идеологами «модернизации», западные теоретики говорят, что концепции, ориентирующиеся на устойчивость и стагнацию традиционных форм общественного существования в современный мир популярнее» [14] одобряет их взгляды.

Борьба пропагандистов модерна с традицией – это буквально борьба с собственным прошлым, с традиционными нормами, созданными их предками, вообще, со своей национальной идеологией. Чтобы защитить традиции от таких гонителей, необходимо изучить факторы, их порождающие. Поскольку они показывают суть любой традиции, в этом смысле они способны их развивать.

В современном мире с каждым днем растет интерес к традиционным ценностным формам. К ним относятся национальные виды спорта, национальный фольклор, творческая инициатива, национальная народная медицина и педагогика, праздники и религиозные обряды, национальная нравственность и кулинария, связывающие прошлое и настоящее нации. Изучая эти традиционные ценности, можно проникнуть во внутренний мир людей и обнаружить их уникальные черты . Традиции представляют собой прочную цепь священных духовных норм, связывающих прошлое, настоящее и будущее человечества . Традиции принимают активное участие в общественной жизни в смысле обучения, нравственных норм, правил и навыков ведения хозяйства, обустройства жилища, методов воспитания детей, способов лечения больных лекарственными травами. Мы верим, что в сохранении традиций:

-застой;

-жизнеспособность;

- правопреемство;

- постепенность;

- командный дух;

- высокий уровень соблюдения поведенческих моделей;

- особое значение имеют такие характеристики, как взаимная поддержка и сила поддержки. Традиции действуют во всех социальных системах и их функционирование является необходимым условием. Плохое отношение человека к традициям приводит к нарушению развития унаследованного общества и культуры. «Слепое следование традиции порождает фанатизм и бездеятельность в общественной жизни» [15]. Традиции правильно оценивают, как и что унаследовать.

В формировании и развитии традиционных ценностей важное значение имеют следующие факторы, характерные для определенного этноса: традиции, обычаи и обряды; уровень интеграции; характер и уровень разделения труда, стремление к его совершенствованию [16] ; историческая, этническая и географическая среда; духовное и культурное наследие в широком смысле; ценности, образ жизни и устремления этнического единства. Эти факторы не только способствуют развитию традиционных ценностей, но и питают и укрепляют их.

Традиции имеют важное значение в жизни и деятельности этнической общности: они выполняют ряд функций, таких как регулятивная, направляющая, утешительная, аксиологическая, воспитательная , эстетического наслаждения, взаимного сближения, информационная. Тем более, как справедливо заметил Х. Юлдошев, « Свобода слова и

печати заключается в том, чтобы выявлять пороки в обществе, устранять их, не допускать отступления власти от демократических ценностей, способствовать разнообразию идей. неоценимой ценностью считается обеспечение, открытие пути к научному и художественному творчеству, пробуждение сознания граждан, помощь человеку в реализации его способностей. Из-за неуважения к нему граждане становятся апатичными, а руководители — безответственными и эгоистичными; лицемерие заменяет искренность в обществе» [17] .

Гармоничное функционирование этих функций традиций образует действенный болт (механизм) управления этнической общностью и способствует выработке в этническом сознании «образцового поведения». В частности, в период, когда наша нация переходит от «сильного государства к сильному гражданскому обществу», структурно-функциональный анализ этих аспектов традиций даст нам возможность претворить их в жизнь, а тем более производные, которые являются продуктом этой реальности, быстро проникают в психику коренных жителей .

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1.Сугрей.Л.А Традиционализм в контексте социально-философского анализа. Ставрополь. Автореф. док. филос. наук. 2003. стр. 16.

2. Иброҳимов А., Султонов Х., Жўраев Н. Ватан туйғуси. – Т.: Ўзбекистон, 1996. – Б. 330.

3. Американская социологическая мысль: Тексты. М., Изд-во МГУ, 2004.

4. Айтматов Ч. Верю в человека. // Собр. соч. В 7-ми т. Т. 7. –М.: 1998. Б. 478.

5. Ядов В.А. Социальная идентичность личности. М., 1994. стр. 112.

6. Ядов В.А. Социальная идентичность личности. М., 1994. стр. 114.

7. Гоббс Т. Левнофан или материя, форма и власть государства церковного и гражданского // Соч. В 2-хт. – М.: Мысл, 1991. – Т.2. – стр. 96.

8. Сугрей.Л.А Традиционализм в контексте социально-философского анализа. Ставрополь. Автореф. док. филос. наук. 2003. стр. 18.

9. Сугрей.Л.А Традиционализм в контексте социально-философского анализа. Ставрополь. Автореф. док. филос. наук. 2003. стр. 19.

10. Одинаева З.И. Ўзбек миллий идентиклиги аксиологик тамойиллари ва қонуниятларига фалсафий концептуал ёндошув. Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Тошкент, 2020. –Б.13.

11. Бу хақида тўларок маълумот олиш учун каралсин: Назаров Қ. Аксиология. Қадриятлар фалсафаси. Т. Маънавият. 1998. Б.47.

12. Сугрей.Л.А Традиционализм в контексте социально-философского анализа. Ставрополь. Автореф. док. филос. наук. 2003. стр. 20.

13. Шаповалов В.Ф. Основы философии современности. К итогам XX века.М., Флинта-Наука, 1998.С.121

14. Сугрей.Л.А Традиционализм в контексте социально-философского анализа. Ставрополь. Автореф. док. филос. наук. 2003. стр. 22

15. Социология” А. А. Радугин, К. А. Радугин, Москва, 2003 г. Издательство “Центр”. Стр. 49.

16. Саид Шермуҳаммедов. Миллий ғоя – ижтимоий тараққиётнинг қудратли омили. Т.: 2010. Б. 20.

17. https://khyuldoshev.wordpress.com/2015/04/30/qadriyatlar-tuqnashuvi/. Мурожат қилинган сана 24.03.2021.

TARIXCHILARNING ROSSIYA BOSQINIGA MUNOSABATI

Matyakubova Soxiba O‘rinboy qizi
Urganch davlat universiteti magigistranti

Xiva xonligi tarixiga nazar soladigan bo‘lsak, bir qator manbalarga duch kelamiz, hamda bu manbalarni o‘rganish davomida ulardagi ma’lumotlarning ma’zmun va ko‘lamning turlichaligi mavzuni chuqurroq o‘rganish lozimligini taqazo etadi.

Xiva xonligining qo'g‘irotlar sulolasi tarixini o‘rganishda quyidagi manbalar muhim hisoblanadi. Shermuhammad Munis (Firdavs ul-iqbol), Muhammad Rizo Erniyozbek o‘g‘li Ogahiy “Riyoz ud-davla”, “Zubdat ut-tavorix”, “Jome’ ul-voqeoti sultoniy”, “Gulshani davlat”,“Shahidi iqbol”) Muhammad Yusuf Bayoniy (“Shajarayi Xorazmshohiy”, “Xorazm tarixi”), Sayyid Homid To‘ra Komyob (“Tavorix ul-xavonin”). Bundan tashqari Ahmadjon Tabibiy (“Majmuat ush-shuaro”), Bobojon Tarroh Azizov (“Xorazm navozandalari tarixi”), Jumaniyoz Hoja Xorazmiy al-Xivaqiy(“Isfandiyor davrining voqealari”), Hasanmurod qori Laffasiy(“Tazkirai shuaro”), Abdulla Boltayev(“Xorazm tarixiga materiallar”), Polvonniyoz Hoji Yusupov (“Xotiralar”)larning asarlarida ham Xiva xonligi qo‘ng‘irotlar sulolasi davri tarixi haqida ma’lumotlar mavjud.

Komyobning qalamiga mansub “Tavorix ul-xavonin” asarining beshinchi bobida qo‘ng‘irot inoqlarining qay tarzda hokimiyat tepasiga kelishi va ularning markazlashgan hokimiyat tuzish uchun olib borgan harakatlari, bu yo‘lda yovmitlarga qarshi va Buxoro bilan olib borgan tinimsiz kurashlari to‘g‘risida ma’lumot berilgan. Bundan tashqari rus qo‘shinlarining xonlikka bosqichma-bosqich kirib kelishi va bosib olinishiga doir tarixiy voqealar bayon qilingan. Komyobning o‘sha davrda yashab ijod qilganligi, siyosiy tazyiqlardan xoli shaxs bo‘lganligi “Tavorix ul-xavonin” birlamchi manba ekanligining isboti o‘laroq uning ahamiyatini oshiradi.

“Tavorix ul-xavonin” asarining yana bir muhim afzalligi shundan iboratki, unda ilk bor xonlikdagi tasavvuf shayxlarining davlat boshqaruviga tasiri, mavjud tasavvufiy fikrlar, ularning turmush tarzi, suluk odob-axloqi va qoidalari kabi masalalar haqidagi katta hajmdagi qimmatli ma’lumotlar berilgan.

Asar Munis va Ogahiylar an’anasi tarzida har bir voqea bayoni muallif tomonidan yozilgan ko‘plab nazmiy xulosalar bilan to‘ldirib borilgan. Nazmiy xulosalarning aksari muallif qalamiga mansub bo‘lsa, ba’zi o‘rinlarda boshqa mualliflarning ijod namunalari keltirib o‘tilgan. Asarning mazkur jihatlari davr adabiy jarayononi tadqiq etish, adabiy manbashunoslik nuqtai nazaridan ham qimmatlidir.[82]

[82] Сайид Хомид Тура Комёб Таворих ул-хавонин Тошкент:Академия 2002-й 11-б

Xiva xonligiga doir nodir manbalardan yana biri–Bayoniyning “Shajarayi Xorazmshohiy” asariga to‘xtalib o‘tamiz. Ushbu manbada “Firdavs ul- iqbol” voqealari sodda usulda qayta bayon etilgan. 1846-yildan 1873-yilgacha bo‘lgan voqea-hodisalar va 1873-1914-yillar oralig‘ida sodir bo‘lgan tarixiy o‘zgarishlar sodda, izchil, ta’sirli, ravon tilda ifodalangan. Asarda Xiva xonligining ichki va tashqi siyosati, toj-u taxt uchun kurashlar va ularning mash’um oqibatlari hamda bular tufayli xalq boshiga tushgan musibatlar haqida ko‘plab ma’lumotlar berilgan. Bayoniy “SHajarayin Xorazmshohiy” asarida Chor Rossiyasining Xiva xonligiga yurishlari, Kaufman, Skobelevlarning qilgan bedodliklari, xalqqa qilgan jabr- zulmlariga bildirgan nafrati ochiq tarzda ifodalangan. Mustaqillikkacha bo‘lgan davrda Rossiya O‘rta Osiyo munosabati turlicha talqin etilgan.

XX asrning 20-30-yillarida Rossiya tomonidan Turkistonning bosib olinishi va mustamlakachilik siyosatiga bag‘ishlangan qator ilmiy ishlar nashr etilgan. Bularning ko‘pchiligi maqolalardan iborat bo‘lgan.

N.A.Xalfin ba’zi yasama hujjatlar asosida Turkistonni faqat qurol kuchi bilan bosib olindi degan fikrga qarshi chiqib,“ ixtiyoriy” ravishda itoat etish istagini bildirgan joylarini mamnuniyat bilan tilga oladi.

Xullas, N.A.Xalfinning fikr-mulohazalaridan Rus davlatining harbiy ishlari va hukmronligi o‘lka uchun “tarixiy zarurat” bo‘lib chiqdi. Bunday uydirma gapga mutlaqo qo‘shilib bo‘lmasligiga shak-shubha yo‘q.

“Men 1966-yilda “Toshkentning Rossiyaga qo‘shib olinishi” nomidagi risola chop ettirdim.Garchand bu ishda birinchi marotaba toshkentliklarning rus soldatlariga qarshi qahramonona janglari, shahar qonga belangan va vayronaga aylantirilgan holda urushib olinganligi oshkora ko‘rsatilgan bo‘lsa-da,lekin “qo‘shib olinishi” iborasi ishlatildi.”[83]

Aslida O‘rta Osiyo Rossiyaga tinch yo‘l bilan qo‘shib olindimi yoki bosib oldimi? Bayoniy “Shajariy Xorazmshohiy” asarida O‘rta Osiyo tasxir etildi, ya’ni zabt etildi deb yozgan.

O‘rta Osiyo viloyatlarini birin-ketin egallayotgan Rossiya imperiyasining Xorazmga yurish boshlashiga quyidagi hodisa bahona vazifasini o‘tagan:“Bahri Xazor kenorida baliqchilik etib yurgan Rusiya fuqarolaridin ba’zilarini Manqishloq qazoqlaridin bir jamoa asir etib kelturub, Xevaqda sotmoq boshladilar. Ikki yil oradin o‘tib, asirlar yigirma birga yetdi. Hijratning ming ikki yuz sakson yettinchi yilida Rusiya davlati bundin ogoh bo‘lib, elchi yuborib, ul asirlarni tiladi“(Shajarayi Xorazmshohiy”,O‘zFA QI,274-raqam,452b-453a-sahifalar).

Elchi keltirgan noma mazzmuni bunday edi:“Siz jamoa bila bizlar burundin do‘stliq bila ravish etib yurur erduk. Alhol, eshiturmizkim, bir nechta o‘g‘ri va avboshlar biz jamoadin bir nechta kishini asir etib eltib, ul taraflarda sotg‘on emishlar. Tavaqqu uldurkim, burung‘i do‘stliqning rioyasin tutub ul asirlarni berib yuborgaysiz. Qozonlidin ul tarafi sizning haddingiz va bu tarafi bizga mutaalluqdur.

[83]Хамид Зиёев Туркистонда Россия тажовузи ва хукмронлигига карши кураш Тошкент: Шарк 1998-й 8,9-б

Mundin so‘ng aslo bir-birimizning haddimizga mutaarriz bo‘lmay, do‘stona sulukni masluk tutg‘aymiz.Odam avlodi aziz va mukarram jamoadurlar. Olarni chorpoy qatorlarida bozorg‘a solib sotmoq hech viloyatda yo‘qdur. Sizlar ham mundog‘ tini etmasangiz yaxshiroqdur. Bu so‘zlarni qabul etsangiz, biz jamoaning boisi minnatdorliqimizdur. Vagarna, mundog‘ ishlarning oxiri nizo va harobg‘a munjar bo‘lur, vassalom”(453a-b). Xorazm xoni nomaga javoban qullarni ozod etsa, adolatdan bo‘lardi, albatta. Ammo bu bo‘lg‘usi istiloni to‘xtatolmas, biroz kechiktirishi mumkin edi, xolos.

1873-yilg may oyida Rossiyaning Xivaga yurishi boshlanadi. Bayoniy “SHajarayi Xorazmshohiy” asarida Rossiya bundan avval ham besh martaba harakat olib borganligi hamda zafar topa olmaganligi haqida quyidagi so‘zlarni yozib qoldirganyozib qoldirgan: “Zotan, Rusiya davlati mundin burun besh marotaba Xorazm ustiga askar yuborib, alarming ba’zilari Xorazm yo‘lida tashnalikdan qirilib, ba’zilari Xorazmga borib urushib, qirilib, hanuzgacha zafar topa olg‘onlari yo‘q erdi”.(4586) Qullikka qarshi oqilona so‘zlar yozgan imperiyaning o‘zi necha-necha “aziz va mukarram jamoa”larni asriy qullik asoratiga shafqatsiz tortayotgandi. Xonning rad javobi Chor armiyasi hujumini tezlatdi. Chunki ushbu yili Rusiya davlati... Samarqand va Zarafshon vodiylarini zabt etib, Xo‘qand va Buxoro oralig‘iga kirgan”(454a),navbat Xorazmga yetgan va elchi maktubida muqarrar “nizo va harb” dan ogohlantirilgan edi.[84]

Xulosa qilib aytganda tarixsiz kelajak bo'lmaydi. Aynan mamlakatimiz haqqoniy tarixini o'rganishda yuqoridagi keltirilgan manbalar nihoyatda qimmatli hisoblanadi. Aynan bu manbalarni o'sha davrga guvoh bo'lgan tarixnavislar tomonidan yozilganli ularning qiymatini yanada oshiradi. Turli manbalarni o'rganish davomida ularni tahlil qilib borsak hamda holis yondoshsakgina to'g'ri xulosa chiqara olamiz.

[84]**www.ziyouz.com**

MEDICINAL COMMON SEED- ACORUS CALAMUS

Yaxshibekova Gulhayo Ravshan qizi
Abdusalomova Nozima Abdullajon qizi

Abstract; *In this article, the structure, distribution, chemical composition, and use of the common sedum plant in folk medicine and traditional medicine are covered, and it can be seen that the use of this plant in the field of medicine is relevant. A perennial plant belonging to the Acoraceae family. The plant is found in many countries. Spinach contains many substances, including vitamin C. It is considered a popular plant in Indian traditional medicine. The plant serves as a means of rejuvenating the brain and nervous system. Igir rhizomes are widely used in the treatment of many diseases such as epilepsy, mental disorders, fever, abdominal pain, chronic diarrhea, liver and kidney diseases.*

Key words; *Acorus acoraceae, essential oil, vitamin, rhizome, pharmacological properties, preparation Epigastric region, scientific medicine*

A common calamus plant - Acorus calamus L. kuchaladosha - belongs to the Acoraceae family. This plant is a perennial herbaceous plant. The rhizome of the plant reaches a length of 1.5 m and is considered a horizontal creeping plant. The root of the common igri is thick, branched and multi-rooted, and the upper side is covered with a brown or greenish-yellow color. Leaf bundles grow from the upper part of the rhizome of the plant. It grows mainly along rivers, lakes and ponds, ponds, swamps, swamps and meadows. They are found in Moldova, Ukraine, Belarus, the Baltic region, the south of the European part of Russia, Kazakhstan (along the Irtysh River), Siberia, Yakutia, the Far East, partly in the Caucasus and Central Asia (the Khorezm and Samarkand regions of Uzbekistan) countries. The common thread is produced mainly in Belarus and Ukraine. The plant can be harvested from Kazakhstan and the middle reaches of the Amur River.

Figure 1. The appearance of a simple yarn

Chemical composition: the rhizomes of common yam contain about 5 percent essential oil, bitter acorin glycoside, flavoring agents, tar, and up to 25 percent starch. Fenugreek leaves contain essential oil, up to 150 mg of vitamin C and additives.

In addition to essential oil, the rhizomes of yarrow contain plant-specific bitter glycoside acorin, bitter acoretin, as well as glycoside lucenion, calamine, alkaloids, tannins,

resins, and mucus. In addition, ascorbic (150 mg) and palmitic acids were found. Azarinaldehyde is the carrier of the smell of the plant.

Pharmacological properties: The substances contained in the rhizomes of common yam mainly contain essential oil and bitter glycoside acorin. They increase appetite, improve digestion, and increase the secretion of gastric juice. Spiny rhizomes also have anti-inflammatory, wound healing, analgesic and sedative properties. It also tones the heart, strengthens the vessels of the brain, and thus improves memory and vision [2]. It has been experimentally proven that the preparations of common yarrow have a certain antispasmodic effect and have bacteriostatic and anti-inflammatory properties due to the presence of terpenoids (proazulene, azarone) in the rhizomes of the plant. Galenic forms of fenugreek have a beneficial effect on the gallbladder and help increase bile secretion and diuresis. There is evidence that the rhizomes of the plant have a sedative effect and a weak analgesic effect.

Medicinal use of calamus: galenic preparations of the rhizomes are widely used in the treatment of chronic gastritis, stomach and duodenal ulcer, especially low acidity of gastric juice, achillea, various diarrhea and other digestive diseases. Igir preparations are less often used for cholecystitis, hepatitis of various etiologies, and urolithiasis. Preparations of common rhizomes are used in scientific and folk medicine as stomach remedies (extract, juice). A decoction of plant rhizomes increases the release of hydrochloric acid in the stomach, especially with low acidity of gastric juice. The presence of acorin in the rhizomes of spinach improves digestion. Since it has a bitter taste, it reflexively stimulates gastric secretion and increases appetite.

If the acidity of the gastric juice is high, with severe pain in the epigastric region, it is used as an antacid using the infusion or powder of the rhizome 4-5 times a day. Externally, an infusion of rhizomes is used to rinse the mouth with halitosis and to wash purulent wounds and ulcers. A decoction of the rhizomes is used for bone diseases, including rickets, scrofula, and diseases of the female genital organs. The powder of the rhizomes of the plant is also used to powder suppurating wounds and ulcers. Tannins contained in the rhizomes have a beneficial effect on gastritis and ulcers of the stomach and duodenum.

In China, preparations made from the common thread are used as a tonic, antipyretic and antidiarrheal agent, in the treatment of rheumatism, some skin diseases, and diseases that weaken the ability to see and hear. In Tibetan medicine, it is also used as an expectorant in the treatment of bronchitis, laryngitis, tracheitis and pneumonia. Also, in the East, a simple tincture of hemp is considered a means of enhancing sexual power. Igir is described in folk medicine as a gargle for malaria and tuberculosis, as well as for toothache. In India, common thread is used as a tonic for neuroses, as in China. In addition, it is used for mental disorders, bronchial asthma, and snake bites.

In traditional scientific medicine, alcohol extracts and essential oil are used to improve digestion and appetite, and in gastrointestinal diseases, in diseases of the liver, gall bladder, spleen and kidneys, as an expectorant, tonic and bactericide. They are also widely

used as an integral part of children's baths for rickets and diathesis. Decoctions of plant rhizomes are used as an aromatic bitter, to increase appetite and improve digestion, and as a tonic for changes in the central nervous system, depression and relaxation, sometimes for diseases of the kidneys, liver and bladder, malaria, mouth also used for washing, toothache.

SUMMARY

It has been effectively used in folk medicine and scientific medicine. Common thread has been widely used in medically developed countries. Due to the chemical composition and wide range of this plant, its propagation and application to modern medicine is an urgent issue.

USED LITERATURE:

1. Amanov M.A. Development of the technology of obtaining dry extract of medicinal plants Acorus calamus and Gulsafsar (Iris Pseudacorus) Dissertation topic / Tashkent-2020

2. Universal encyclopedia of medicinal plants / comp. I. N. Putirsky, V. N. Prokhorov. - M.: Makhaon, 2000. - S. 47-49. - 15,000 copies. — ISBN 5-88215-969-5

3. Maznev N. I. Encyclopedia of medicinal plants. - 3rd edition, Rev. and additional - M.: Martin, 2004. - S. 59-60. - 496 p. - 10,000 copies. - ISBN 5-8475-0213-3

4. https://www.mag.org.ua/rast/trava6.html

5. Illustrated guide to the plants of the Leningrad region / edited by A. L. Budantsev and G. P. Yakovlev. - M .: Association of Scientific Publications KMK, 2006. - S. 737-739. - 799 p. - 700 copies. — ISBN 5-87317-260-9

MATEMATIKA FANINI O‘RGANISHDAGI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR

Toshkent viloyati Toshkent tumani
26 - umumtaʻlim maktabining boshlang‘ich sinf òqituvchisi
G'ofurova Malika G'ayratovna

Annotatsiya: *Mazkur maqolada matematika fanini o’rganishdagi innovatsion texnologiyalar, yangi innovatsion gʻoyalar, soʻnggi yillarda kompyuterlar va axborot texnologiyalari hayotimizga dadil kirib kelayotganligi, matematika darslarida oʻquvchilarni fikrlash qobilyatini shakllantirish maqsadida kompyuterdan foydalanishlari va kompyuter savodxonligi, matematika fanini oʻqitishda innovatsion yondashuvlar yoritib berilgan.*

Kalit soʻzlar: *innovatsion gʻoya, kompyuter, elektron ishlanma texnologiya, matematika, innovatsion taʻlim,*

Ta’lim innovatsiyasi – ta’lim sohasidagi yoki o‘quv jarayonidagi muammoni yangicha yondashuv asosida hal etishda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan, avvalgidan ko‘ra samaraliroq natijani kafolatlay oladigan shakl, usul va texnologiya. Bugungi kunda ta’lim tizimi oldida turgan ta’lim innovatsiyalarini jahon ta’lim standartlari darajasida joriy etish va ta’lim innovatsiyalarini joriy etish orqali har tomonlamayetuk ijodiy, boy ma’naviyatli, kasbiy, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ta’minlash orqali ta’lim samaradorligini oshirish, ta’lim muassasalarining pedagogik xodimlari, Xususan, har bir fan o‘qituvchisi mustaqillik g‘oyasi ruhida tarbiyalangan barkamol shaxsni kamol toptirish kabi vazifalarni hal etishda o‘zining pedagogik faoliyatini tubdan o‘zgartirishi zarur. Mamlakatimiz bo‘ylab umumta’lim maktablariga katta e’tibor qaratilib, maktablarimizni jahon andozalari darajasida jihozlash ishlari olib borilmoqda. Bugungi kunda uzluksiz ta’lim tizimidagi ta’lim muassasalari, jumladan, umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘qituvchilari oldida yangi vazifalar, ya’ni fanni o‘zlashtirish sifatini oshirish vazifalari turibdi. Shu munosabat bilan matematika o`qitishda turli metodlardan foydalaniladiki, ularning asosiy maqsadi matematika o`qitishni joriy etish va o`zlashtirishdan iborat.

Axborot texnologiyalarining multimedia vositalari o`quv jarayonida quyidagi eng muhim jihatlari bilan alohida ahamiyatga ega: differensial va individual o`qitish jarayonini tashkil etish; oʻqish jarayonini baholash, fikr-mulohazalar; oʻz-oʻzini nazorat qilish va oʻz-oʻzini tuzatish; O‘rganilayotgan fanni va o‘rganishning dinamik jarayonini ko‘rsatish; fan ma’ruzalarida animatsiya, grafika, animatsiya, tovush kabi kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanish; o‘quvchilarning fanni o‘zlashtirishlari uchun strategik ko‘nikmalarni shakllantirish va hokazo.

Shuningdek, multimediya vositalarining amaliy tomoni ularni o‘quv jarayonida qo‘llash va ta’lim tizimida bo‘lajak o‘quv jarayoni uchun aniq otlar va virtual stendlar bazasini yaratish kabi muhim vazifani amalga oshirishga zamin yaratadi. Fanlarning

elektron versiyalarini yaratish, o‘quv jarayoniga axborot texnologiyalarini joriy etish va zamonaviy dasturiy ta’minot yaratish masalasi bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biridir.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida boshlang‘ich sinf matematika darslari uchun elektron ishlanmalar yaratish metodikasi, darslarda axborot texnologiyalaridan foydalanish va shu asosda dars o‘tish metodikasi ishlab chiqildi. Yaratilgan elektronishlanmada sarlavha, mazmun, o‘quv materiallari hamda bilimlarni nazorat qilish uchun test va topshiriqlarni tavsiflovchi sahifalar mavjud emas. Elektron ishlanmaning asosiy qismi matn, grafik, animatsiya va test dasturlarini o'z ichiga oldi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida boshlang‘ich sinf matematika fanini yangi pedagogik texnologiyalar va zamonaviy axborot texnologiyalari asosida o‘qitishda kompyuter va multimedia vositalaridan foydalanish darsning noan’anaviy turlaridan biridir.

So'nggi yillarda kompyuterlar va axborot texnologiyalari hayotimizga dadil kirib kelmoqda. Kompyuterlar bugungi kunda axborotni olish va qayta ishlashning muhim vositasi bo'lib, uning tezligi tasavvurni hayratga soladi. Shunday ekan, bu vositalarni ta’lim jarayoniga joriy etishni hozirgi davrda tabiiy hol deb hisoblash mumkin. Didaktik darslikda foydalaniladigan kompyuter jarayonlarini tizimlashtirishga harakat qilaylik. Multimedia texnologiyalari tufayli talabalarda qiziqish va qiziqish uyg'otadi. U fikrlash faoliyatini faollashtiradi va o'tilgan materialni samarali o'zlashtirishga imkon beradi.

Amalda ko'rsatish qiyin bo'lgan jarayonlarni modellashtirish va namoyish qilish imkonini beradi. Materialni o'zlashtirish tezligi bilan bir qatorda uni tushunish, tushunish o'qitishni yakka tartibda olib borish imkonini beradi. Matematika darslarida o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish maqsadida kompyuterdan foydalanishga e’tibor qaratamiz. O‘qituvchi dars davomidao‘quvchilarga ma’lum hajmdagi darslarni beribgina qolmay, balki ularda turli xil vositalar, jumladan, kompyuterdan foydalangan holda mustaqil ravishda boshqa ma’lumotlarni izlash istagini ham shakllantirishi kerak.

O‘quvchilarning mustaqil bilim olish qobiliyati qanchalik yaxshi tashkil etilgan bo‘lsa, dars shunchalik samarali va sifatli o‘tadi. Kompyuter o‘quvchilarning mustaqil ishlash qobiliyatini oshiradi, o‘qituvchi esa o‘tilgan materialni o‘zlashtirish jarayonini turli yo‘llar bilan boshqara oladi. “Matematikani o‘qitishda innovatsion yondashuvlar” matematika o‘qituvchilarining malakasini oshirish kursining o‘quv dasturi asosida matematika o‘qituvchilarini o‘qitishdagi zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalarning mazmun va mohiyatini ochib beradi. Keling, fanlarni o'rganishingiz kerak bo'lgan ba'zi mobil ilovalardan misollarni ko'rib chiqaylik.

Asosiy hisoblash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun "Matematik zukkolik" ilovasi. Ilova tezkor hisob-kitoblar uchun mavjud algoritmlarni aks ettiradi. Har bir talaba ularni o‘rganishi va keyin nazariy bilimlarini amaliy mashg‘ulotlarda mustahkamlashi, shu bilan og‘zaki arifmetikaning amaliy tajribasini boyitishi mumkin. Matematika o‘qitishda innovatsion yondashuvlar moduli bo‘yicha o‘quvuslubiy majmua o‘quvchiga yangi g‘oyalar, me’yorlar, qoidalar, boshqalar tomonidan yaratilgan ilg‘or g‘oyalar, me’yorlar, qoidalarni tabiiy qabul qilish bilan bog‘liq sifatlar, ko‘nikmalarni shakllantirish imkonini beruvchi

tarbiyani yaratishga o‘rgatadi. innovatsion ta’lim deb ataladi. Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb ataladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, zamonaviy axborot texnologiyalari vositalaridan matematika o‘qitish, mavzularni tushuntirish va ko‘rgazmalar tashkil etishda ham foydalanish mumkin. Axborot texnologiyalari vositalaridan biri matematika fanini multimedia muhitida turli animatsiyalar, dasturlar orqali o`qitishni tashkil etishdir. O‘qitish jarayonini axborot texnologiyalarining multimedia vositalari asosida talablar asosida tashkil etish o‘qituvchi mehnatini yengillashtirish, o‘quv jarayonini boshqarish, samaradorligini yanada oshirish imkonini beradi.

Shu bilan bir qatorda ta'lim muassasasi rahbariyatiga talaba, guruh, mutaxassisliklar bo'yicha test natijalarini ko„rib borish va ulaming o'zlashtirish natijalariga baho berish, o'qituvchilaming ma'ruza matnlari va boshqa mustaqil ishlariga mo'ljallangan materiallarining tayyorlash sifatiga baho berish, multimedia vositalari asosida laboratoriya ishlarini bajarish uchun kompyuterda modellashtirilgan virtual stendlar joriy etish, kursni o'zlashtirish bo'yicha uslubiy materiallami tayyorlash uchun takliflar ishlab chiqish kabilami amalga oshirish imkoniyatini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Alixonov S. «Matematika o‘qitish metodikasi». T., «O‘qituvchi» 1998

2.Alixonov S. “Matematika o'qitish metodikasi” Qayta ishlangan II nashri. T., «O‘qituvchi» 1997 va boshqalar elementar matematikadan masalalar.

3.Azlarov T., Monsurov X . Matematik analiz. -T.: «O‘qituvchi». 2001.

4. Divanova M.S., Alimova S.Q., Alimov O.N. Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish, 46 bet.

5. Jumayev M.E., Z.G,. Tadjiyeva. Boshlan'gich sinflarda matematika o'qitish metodikasi “Fan va texnlogiya”, 2005. 312 bet.

ВЫЯВЛЕНИЕ КРОЛИКОВ-ПАСТРЕЛЛАНОСИТЕЛЕЙ

А.Ф. Сайдуллаев
И.Х. Салимов
К.И. Махмудова
Самаркандский государственный университет ветеринарии, животноводства и биотехнологии, Научно-исследовательский ветеринарный институт, Андижанский институт сельского хозяйства и агротехнологии

Аннотация: *В данной статье, кроме «способ провокации», описана эффективность выделения возбудителя пастреллиоза с помощью комплексного применения двух иммунодепрессантов (дексаметазона и такролимус) при определении бактерионосительства кроликов, содержащихся в местных условиях.*

Ключевые слова: *Pasteurella multocida, бактерионосительство, бриллиантовый зеленый, интраназальный, гнойный ринит, глюкокортикоид, дексаметазон, иммунодепрессант, такролимус, эвтаназия, вскрытие, ГПА, ГПБ.*

PASTRELLATASHUVCHI QUYONLARNI ANIQLASH

A.F.Saydullayev
I.X. Salimov
K.I. Mahmudova
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti, Veterinariya ilmiy-tadqiqot instituti, Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar institute

Annotatsiya: *Ushbu maqolada mahalliya sharoitda boqilayotgan quyonlarning bakteriya tashuvchanligini aniqlashda “yuqumli jarayonni qo‘zg‘atish usuli”ga qo’shimcha ravishda ikkita immunodepressantni (deksametazon va prednizolon) kompleks qo‘llash yordamida pastrelliyoz kasalligi qo‘zg‘atuvchisini ajratib olish samaradorligini aniqlash bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar: *Pasteurella multocida, bakteriya tashuvchanlik, brilliyant yashili, intranazal, yiringli rinit, glyukokortikoid, deksametazon, immunodipressant, prednizolon, evtanaziya, otopsiya, GPA, GPB.*

KIRISH

Dunyoning barcha mamlakatlarida quyonchilik tarixan samarali, tez yetiluvchi, ko‘p naslli chorvachilik tarmog‘i sifatida shakllangan. Hozirgi vaqtda quyonlar dunyoning deyarli barcha mamlakatlarida yetishtiriladi. Bu hayvonlarni nafaqat fermer xo‘jaliklarida, balki yordamchi tomorqalarda ham muvaffaqiyatli yetishtirish mumkin. Quyonlar tez

yetiluvchi hayvonlar hisoblanib, kam ozuqa, kam mehnat va kam mablag‘ evaziga go‘sht, teri, momiq va boshqa mahsulotlar bilan ta’minlaydi [3].

Samarali chorvachilikning eng muhim vazifalaridan biri yosh hayvonlarning sog‘lig‘ini saqlashdir. Sanoat chorvachiligi sharoitida yosh hayvonlarga oziqlantirish me’yorlarining buzilishi, mikroiqlim va binolarning sanitariya holatining buzilishi, shuningdek, patogen va shartli patogen mikroorganizmlarning ta’siri kabi turli xil salbiy omillar ta’sir ko‘rsatadi. Bu omillarning barchasi hayvonlarning immunitet holatiga salbiy ta’sir qiladi va kasalliklarga olib keladi [4].

Quyonlar kasalliklarning juda katta ro‘yxatiga ega bo‘lib, ularning ko‘plari juda xavflidir, shuning uchun quyon boquvchisi ularni davolash va oldini olish haqida hamma narsani bilishi kerak. Muayyan kasallikning umumiy belgilari va xususiyatlarini bilish, sog‘lom quyonlarni yuqori darajada himoya qilishi va saqlab qolishi, shuningdek, infeksiyaning rivojlanishiga yo‘l qo‘ymasligi mumkin. Chunki xavfli kasalliklar bilan kasallanish, uy hayvonlaringiz uchun qanchalik qulay sharoitlar yaratgan bo‘lishingizdan qat’iy nazar, kutilmaganda kelib chiqishi mumkin [5].

Quyonlarning yuqumli kasalliklarini turli xil patogen qo‘zgatuvchilar keltirib chiqaradi, biroq Pasteurella multocida quyonlarning ko‘p uchraydigan, eng keng tarqalgan va xavfli bakterial patogenlaridan biridir. Quyonlardan boshqa turdagi pasterellalar juda kamdan-kam hollarda ajratiladi. Quyonlarning pasterellyoz kasalligini Pasteurella multocida keltirib chiqaradi, bu esa katta iqtisodiy zarar keltiradi. Quyonlarda pasterellyoz yashin tezligida, o‘tkir, yarim o‘tkir va surunkali shakllarda kechishi mumkin, ammo asosiy muammo klinik jihatdan sog‘lom pasterellatashuvchi quyonlardir. Bu hayvonlar guruhi fermalarda eng xavfli va nazoratsiz infektsiya manbayi hisoblanadi.[1].

Pasteurella kulturalarini pasterellatashuvchi quyonlardan ajratib olish klinik va laboratoriya amaliyotida qiyin, chunki bakteriyalar nafas yo‘llarining shilliq pardalarida kam konsentratsiyada bo‘lib, ozuqa muhitlarida yomon o‘sadi. Kasallik tashuvchi hayvonlardan Pasteurella multocida sof kulturasini ajratib olish ehtimoli va samaradorligini oshirishda “Yuqumli jarayonni qo‘zg‘atish usuli”dan foydalaniladi. Buning uchun Brilliyant yashilning 0,5% suvli eritmasini 0,2 ml dozada uch kun davomida intranazal yuborish orqali amalga oshiriladi. Quyonlarda yiringli rinit mavjudligi bakteria tashuvchanlikdan dalolat beradi [2].

Material va uslublar. Quyonlarda pasterellatashuvchanlikni aniqlashda foydalaniladigan “Yuqumli jarayonni qo‘zg‘atish usuli” ko‘p yillardan beri ma’lum bo‘lib, bu uch kun davomida kuniga bir marta 0,2 ml 0,5% li brilliant yashilining suvli eritmasini burun ichiga yuborishdan iborat. Tekshiruvdagi quyonlarda yiringli kataral rinitning klinik belgilari paydo bo‘lishi, ushbu quyonlarni pastrella tashuvchisi ekanligidan dalolat beradi. Yuqumli jarayonni qo‘zg‘atish usulidan foydalanilganda kasallikning yengil klinik belgilar bilan namoyon bo‘lishi, ko‘pincha quyonlarning o‘z-o‘zidan kasallikdan sog‘ayish holatlarining kuzatilishi, pasteurella kulturasini burun shilliq qavatidan ajratishga urinishlar ko‘pincha patologik materialning saprofit flora bilan ifloslanishi tufayli

muvaffaqiyatsiz bo‘lishi va yoki umuman kasallik qo‘zg‘atuvchisi topilmasligi ushbu usulni kamchiligi sifatida ko‘riladi.

Yuqumli jarayonni qo‘zg‘atish usulini samaradorligini oshirish maqsadida, tadqiqotimizda quyonlar immunitet tizimini chuqurroq pasaytirishni ta’minlaydigan va pasteurella infeksiyasining rivojlanishiga yordam beradigan sintetik glyukokortikoid gormoni deksametazon (dexamethasone) va immunodepressant prednizolon (prednisolon) ning kombinatsiyasidan foydalandik. Immunodepresantlar (immunitet va lot. Depressio – susaytirish, bosish) – immun tizimidagi signalizatsiya yo‘lining bir qismi bo‘lgan kalsineurin oqsili ta’sirini blokirovka qilish orqali T-limfotsitlarni faoliyatini bilvosita to‘xtatadi. Bu subklinik kechayotgan kasalliklarni, klinik ko‘rinishga olib keladi.

Tajriba uchun tanlab olingan quyonlarga uch kun davomida kuniga bir marta 0,2 ml 0,5% li brilliant yashilining suvli eritmasini burun ichiga yuborildi. Yiringli-kataral rinit belgilari bo‘lgan quyonlar qo‘shimcha tarizda deksametazon va prednizolon bilan ishlov beriladi. Deksametazon - yetti kun davomida kuniga ikki marta (ertalab va tushdan keyin) bir klogram tana vazniga 2mg dozada mushak ichiga, prednizolon - yetti kun davomida kuniga bir marta bir dona 5mg dozadagi kapsula og‘iz orqali yuboriladi. Dori vositalarining oxirgi in’yeksiyasidan 24 soat o‘tgach, quyonlarga evtanaziya va otopsiya o‘tkaziladi. Aseptika qoidalariga rioya qilgan holda, o‘pka bo‘laklaridan fiziologik eritmada 1:5 nisbatda suspenziya tayyorlanadi. Suspenziya uchta oq sichqon teri ostiga 0,3 ml hajmda yuboriladi, besh kun davomida kuzatiladi. Pasteurellaning sof kulturasini ajratib olish, o‘lgan sichqonlarning yuragidan olingan namunalar GPA, GPB ekib ko‘rish orqali amalga oshiriladi. Ijobiy natija pasterellyoz kasalligi deb diagnoz qo‘yilishiga asos bo‘ladi.

Bizning usulimizda ikkita immunodepressantni (deksametazon va prednizolon) kompleks qo‘llash bo‘lib, ular bakteriya tashuvchi quyonlar organizmining immun qarshiligining pasayishiga va ulardagi Pasteurella yuqumli jarayonining faollashishiga olib kelishi, bu esa patogen kulturasini ajratib olish samaradorligini sezilarli darajada oshirishi kutiladi.

Tadqiqot natijalari. Brilliant yashilining 0,5 %li suvli eritmasini 0,2 ml dozada uch kun davomida intranazal yuborish yordamida 3 oylik, tirik vazni 1,4-1,8 kg bo‘lgan 39 ta quyondan 17 bosh (43,5%) quyonlar pasterella tashuvchi ekanligi aniqlandi. Pasteurella tashuvchi quyonlar sog‘lomlaridan ajratilib, mos ravishda 9 va 8 tadan iborat ikkita guruhga bo‘lingan. Birinchi guruh quyonlarga yetti kun davomida kuniga ikki marta tirik vazniga 2 mg dozada deksametazon mushak ichiga va prednizolon - yetti kun davomida kuniga bir marta bir dona 5mg dozadagi kapsula og‘iz orqali yuboriladi. Ikkinchi guruh quyonlariga qo‘shimcha ravishda immunodepressantlar qo‘llanilmay nazorat guruhi sifatida saqlandi. Dori vositalarining oxirgi in’yeksiyasidan 24 soat o‘tgach, quyonlarda evtanaziya va otopsiya o‘tkaziladi. Steril sharoitda, aseptika qoidalariga rioya qilgan holda, o‘pka bo‘laklaridan fiziologik eritmada 1:5 nisbatda suspenziya tayyorlandi. Suspenziya uchta oq sichqon 0,3ml hajmda teri ostiga yuborildi, besh kun davomida kuzatildi. Pasteurellaning sof kulturasini ajratib olish, o‘lgan sichqonlarning yuragidan olingan namunalar GPA va GPB ga ekib ko‘rish orqali amalga oshirildi.

Keyinchalik, mikroorganizmlar tinktorial, kultural va biokimyoviy xususiyatlari orqali aniqlandi. Bakteriya tashuvchi quyonlardan ajratilgan Pasteurella kulturalari go‘sht-peptonli bulonda (GPB) loyqalanish va oqimtir cho‘kma hosil qildi. Probirka sekin chayqatilganda bir xil loyqalanish va cho‘kma ingichka ipsimon (soch o‘rami) shaklida yuqoriga ko‘tarildi. Go‘sht peptonli agarda (GPA) pasterellalar oqimtir-ko‘kish rangda tovlanuvchi alohida mayda koloniyalar hosil qildi. Koloniyalardan surtmalar tayyorlab, mikroskopiya qilinganda pasterellalarning tartibsiz joylashgan yakka, yoki juft-juft holdagi gramm manfiy, mayda, ovoid shakldagi koloniyalari aniqlandi.

Tadqiqotimiz yordamida Pasteurella tashuvchi quyonlarning birinchi (sinov) guruhi quyonlarining barchasidan Pasteurella kulturasi ajratildi (9/9); ikkinchi (nazorat) guruhida bu ko‘rsatkich 12,5% ni tashkil etdi (8/1 kultura).

Xulosa. Pasteurellani bakteriya tashuvchi quyonlardan ajratib olishda yuqumli jarayonni qo‘zg‘atish usuliga qo‘shimcha ravishda ikkita immunodepressantni (deksametazon va prednizolon) kompleks qo‘llanishi, bakteriya tashuvchi quyonlar organizmining immun qarshiligining pasayishiga va ulardagi Pasteurella yuqumli jarayonining faollashishiga olib kelishi, bu esa patogen kulturasini ajratib olish samaradorligini sezilarli darajada oshirishi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Cazeau G. Jouy E. Haenni M. Madec J.Y. Jarrige N, Leblond A. // Antimicrobial resistance of Pasteurella multocida isolated from diseased food-producing animals and pets. Vet Microbiol. 2019. — 235:280-284 pages.

2. Katoch S. Verma L. Sharma M. Asrani R.K. // Experimental Study of the Pathogenicity of Pasteurella multocida Capsular Type B in Rabbits. J Comp Pathol. 2015;153(2-3):160-166.

3. Дорош М. // Болезни кроликов и нутрий / М. Дорош. – Beche, 2007. – 10 с

4. Жаров А.В., Иванов И.В., Кунаков А.А. Вскрытие и патолого-анатомическая диагностика болезней селскохозяйственных животных. Учеб. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Колос, 2006. — 664 с.

5. Основные болезни кроликов [Электронный ресурс]//ОГБУ Иркутская районная СББЖ.– Дата доступа : 24.07.2020

Режим доступа: http://irkraibbg.ru/основные_болезни_кроликов.